

Л. М. Акімова

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Л. М. Акімова МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

МОНОГРАФІЯ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

Л. М. Акімова

**МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО
УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ**

МОНОГРАФІЯ

Видавництво
«Центр учбової літератури»
Київ – 2018

*Рекомендовано до друку Вченою радою
ПрАТ «Міжрегіональна академія управління персоналом»
(протокол №10 від 31 жовтня 2018 року)*

Науковий консультант:

Романенко Є. О., доктор наук з державного управління, професор, заслужений юрист України, проректор з наукової роботи ПрАТ Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом».

Рецензенти:

М. М. Миколайчук, доктор наук з державного управління, професор кафедри економічної та фінансової політики Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України;

М. А. Латинін, доктор наук з державного управління, завідувач кафедри економічної політики та менеджменту Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України;

Є. В. Ромат, доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри маркетингу Київського національного торговельно-економічного університету.

Акімова Л. М.

А 39 Механізм державного управління забезпеченням економічної безпеки в Україні: монографія / Л. М. Акімова. – К. : «Центр учбової літератури», 2018. – 323 с.

ISBN 978-617-673-760-5

У монографії досліджено проблему державного управління забезпеченням економічної безпеки держави. Вивчено теоретико-методологічні основи державного управління забезпеченням економічної безпеки в Україні. Здійснено діагностику умов забезпечення економічної безпеки держави інструментами державного управління. Розроблено концептуальні засади державного управління забезпеченням економічної безпеки в Україні.

Для працівників органів державного управління та місцевого самоврядування, науковців, фахівців у сфері державного управління та економічної безпеки, викладачів, аспірантів та студентів закладів вищої освіти, а також усіх тих, хто цікавиться розвитком державного управління.

ISBN 978-617-673-760-5

УДК 351.72+351.863(477):005.2

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	9
1.1. Основні етапи становлення економічної безпеки держави як науки	9
1.2. Сутність та зміст державного управління: етапи формування	24
1.3. Роль державного управління в забезпеченні економічної безпеки держави	56
1.4. Основні складові механізму державного управління забезпеченням економічної безпеки держави	80
1.5. Інструменти забезпечення економічної безпеки держави та її суб'єктів	103
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ БАЗИС ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	124
2.1. Методологічні підходи до оцінювання економічної безпеки держави та окремих суб'єктів	124
2.2. Система оцінювання показників ефективності державного контролю за економічною діяльністю в Україні	133
2.3. Організація та проведення моніторингу ефективності забезпечення економічної безпеки в Україні	145
2.4. Основні чинники впливу державного управління на економічну безпеку	159

РОЗДІЛ 3. ДІАГНОСТИКА УМОВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ІНСТРУМЕНТАМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ	172
3.1. Аналіз тенденцій розвитку економіки України та їх впливу на економічну безпеку держави	172
3.2. Оцінювання результатів впливу державного регулювання на економічну безпеку України: міжнародний досвід	193
3.3. Оцінювання стану державного управління соціальною та демографічною безпекою	212
3.4. Оцінювання впливу державного управління на фінансову безпеку держави	222
 РОЗДІЛ 4. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	 232
4.1. Концептуальні засади розробки механізму державного управління забезпеченням економічної безпеки держави	232
4.2. Модернізація системи державного управління забезпеченням економічної безпеки	247
4.3. Імплементация міжнародного досвіду державного управління забезпеченням економічної безпеки держави в Україні	255
4.4. Використання результатів аналізу настроїв суспільства з питань економічної безпеки для ефективного державного управління	262
 ВИСНОВКИ	 275
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	 279
 ДОДАТКИ	 310

ВСТУП

Забезпечення економічної безпеки – це гарантія самостійності та незалежності держави, умова стабільності і ефективного функціонування суспільства. Економічна безпека є видовою складовою національної безпеки і водночас належить до системи категорій економічної теорії. У науковий обіг в Україні ця дефініція увійшла трохи більше десяти років тому, що є досить невеликим строком для її усестороннього теоретико-методологічного аналізу. Про це свідчать наукові протиріччя, які зумовлені відсутністю єдиного підходу у розумінні природи та сутності економічної безпеки, в розробці та опануванні ефекти в них способів і засобів попередження загроз і забезпеченні стабільного розвитку економічної системи країни. В силу цього розробка фундаментальних і науково-прикладних проблем економічної безпеки виражає не тільки запит економічної теорії, але й потребу господарської практики.

В умовах глобалізації світової економіки забезпечення економічної безпеки України стає все більш нагальною проблемою, оскільки економічна безпека – невід’ємна складова системи національної безпеки, її фундамент. Формування системи економічної безпеки України відбувається в умовах економічної глобалізації, що не може не позначитися на національних інтересах та тенденціях соціально-економічного розвитку країни.

Питання історії економічної безпеки піднімається у працях багатьох вчених: В. Андрієнко, Є. Бобров, Г. Козаченко, О. Ляшенко, С. Мошенський, В. Савін, В. Тамбовцев, В. Кулик, Н. Ермошенко, В. Мунтіян, І. Мігус, В. Рубанов, В. Ткаченко, В. Токар, Л. Шемаєва, Н. Юрків та ін., у яких майже докладно висвітлені етапи становлення та розвитку економічної безпеки як науки та практичної діяльності.

Визначення ролі та місця економічної безпеки в системі забезпечення національної безпеки України одна з найважливіших тем яка знаходить своє відображення в працях вітчизняних науковців: О. Барановський, І. Боднар, Є. Буравльов, А. Васіна, Л. Герасименко, О. Гриценко, С. Дзюбик, Т. Желюк,

В. Крутов, К. Кононенко, С. Макуха, Ю. Міронова, Г. Новицький, М. Небава, С. Онишко, Т. Поснова, І. Ревак, М. Стрельбицький, В. Стогній, В. Цветков та багато інших вчених.

У процесі дослідження проаналізовано ідеї та положення вчених зарубіжних держав, а саме: Л. Абалкіна, В. Адріанова, П. Бєлова, В. Бурцева., А. Васильєва, С. Глазєва, В. Дідика, В. Карданова, В. Сенчагова, Е. Шолохова та інших.

Дослідження процесу удосконалення основних складових механізму державного управління забезпеченням економічної безпеки України знайшли своє відображення в працях таких науковців як: В. Авер'янов, В. Бакуменко, А. Балашов, Д. Безносенко, М. Васильєва, З. Гбур, О. Дегтяр, І. Драган, О. Кравченко, М. Круглов, Ю. Кунєв, І. Коросташова, Д. Кіслов, М. Латинін, А. Ліпенцев, І. Розпутенко, В. Мазур, М. Миколайчук, О. Поляк, О. Радченко, Є. Романенко, Є. Ромата, Г. Ситник, С. Сімак, О. Федорчак, С. Шапошник, О. Якименко та інші.

Відаючи належне авторам наукових праць, які досліджували державне управління забезпеченням економічної безпеки України, питання розробки механізму, який би ґрутувався на безпекотворчих засадах державного управління, досліджено недостатньо глибоко.

Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних засад та розробка практичних рекомендацій з удосконалення механізму державного управління забезпеченням економічної безпеки в Україні.

Для досягнення поставленої мети в монографії вирішуються такі завдання:

- вивчити теоретичні основи державного управління забезпеченням економічної безпеки в Україні;
- дослідити методологічний базис державного управління забезпеченням економічної безпеки в Україні;
- проаналізувати стан забезпечення економічної безпеки держави інструментами державного управління;

- розробити концептуальний підхід до державного управління забезпеченням економічної безпеки в Україні;
- запропонувати заходи до модернізації системи державного управління забезпеченням економічної безпеки;
- встановити можливості імплементації міжнародного досвіду державного управління забезпеченням економічної безпеки держави в Україні;
- провести аналіз настроїв суспільства з питань економічної безпеки для підвищення ефективності державного управління.

Об'єктом дослідження є процес реалізації механізму державного управління забезпеченням економічної безпеки в Україні.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних засад, інструментів та засобів реалізації механізму державного управління забезпеченням економічної безпеки в Україні.

Дослідження виконано відповідно до науково-дослідницької теми Міжрегіональної Академії управління персоналом: «Теоретико-методологічні основи становлення української державності і соціальна практика: політичні, юридичні, економічні й психологічні проблеми» (номер державної реєстрації 0113U007698).

У першому розділі **«Теоретичні основи державного управління забезпеченням економічної безпеки в Україні»** досліджено основні етапи становлення економічної безпеки держави як науки; визначено сутність та зміст державного управління: етапи формування; встановлено роль державного управління в забезпеченні економічної безпеки держави; вивчено основні складові механізму державного управління забезпеченням економічної безпеки держави та інструменти забезпечення економічної безпеки держави та її суб'єктів.

У другому розділі **«Методологічний базис державного управління забезпеченням економічної безпеки в Україні»** проаналізовано основні методологічні підходи до оцінювання економічної безпеки держави та окремих суб'єктів; вивчено систему оцінювання показників ефективності державного

контролю за економічною діяльністю в Україні; досліджено організацію та особливості проведення моніторингу ефективності забезпечення економічної безпеки в Україні; встановлено основні чинники впливу державного управління на економічну безпеку.

У третьому розділі **«Діагностика умов забезпечення економічної безпеки держави інструментами державного управління»** проведено аналіз тенденцій розвитку економіки України та їх впливу на економічну безпеку держави; вивчено міжнародний досвід оцінювання результатів впливу державного регулювання на економічну безпеку України; здійснено оцінювання стану державного управління соціальною та демографічною безпекою, а також встановлено вплив державного управління на фінансову безпеку держави.

У четвертому розділі **«Концептуалізація державного управління забезпеченням економічної безпеки в Україні»** надано пропозиції щодо розробки концептуальних засад функціонування механізму державного управління забезпеченням економічної безпеки держави; запропоновано заходи щодо модернізації системи державного управління забезпеченням економічної безпеки; представлені можливості імплементації міжнародного досвіду державного управління забезпеченням економічної безпеки держави в Україні; запропоновано використовувати результати аналізу настроїв суспільства з питань економічної безпеки для ефективного державного управління.

Викладені в монографії науково-методологічні засади та практичні рекомендації щодо обґрунтування пріоритетів та напрямів, формування і реалізації інструментів державної економічної політики в системі забезпечення економічної безпеки України спрямовані на протидію ризикам і загрозам стабільному функціонуванню економічного сектору, на покращення стратегування і стратегічного планування державної політики, формування необхідного інституціонально-правового базису розвитку економічного сектору, протидію зовнішнім викликам функціонування й розвитку економічного сектору та забезпечення економічної безпеки України.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

1.1. Основні етапи становлення економічної безпеки держави як науки

В умовах прискореної глобалізації світового господарства однією з найважливіших економічних проблем в Україні є зростання загроз, зокрема, економічній безпеці держави. Проблеми у сфері забезпечення економічної безпеки не дозволяють створити умови для економічного зростання, ускладнюють здійснення ефективної реструктуризації економіки, мають негативний вплив на фінансову, податкову, страхову сфери та бюджетний процес країни.

Крім того, світовий досвід вказує на те, що без активної регулюючої ролі держави не може бути ефективною, соціально орієнтованою ринкової економіки, не говорячи вже про ефективність забезпечення економічної безпеки країни. Немає жодної країни з високорозвиненою економікою, де б держава ліквідувалась від регулювання ключових соціально-економічних процесів.

Зневажання економічною безпекою може призвести до катастрофічних наслідків: занепаду галузей економіки, банкрутства підприємств та підриву системи життєзабезпечення нації з подальшою втратою суверенітету. Зазначені проблеми виникли насамперед за рахунок невідповідності соціального, економічного розвитку країни та відсутності наукового обґрунтування реформ, що проводяться.

Необхідне всебічне вивчення зазначених проблем, прорахування можливих результатів, формування мети реформ та оцінка соціально-економічних наслідків, що в свою чергу буде сприяти економічній безпеці.

Ступінь розвитку науки визначається рівнем вивчення її історії. Тому знання історії економічної безпеки можна вважати необхідним підґрунтям для

оцінки теперішнього стану аналітичної науки та практики і перспектив розвитку в майбутньому.

Проте до теперішнього часу немає єдиного підходу до розгляду розвитку економічної безпеки і відповідно й назви цієї науки та її змістовного наповнення, тому і залишається одним з найбільш дискусійних питань, що потребує подальших досліджень.

Питання історії економічної безпеки піднімається у працях багатьох вчених: Л. Абалкін, В. Андрієнко, Н. Ермошенков, І. Каракоз, А. Козаченко, В. Кулик, В. Крутов, І. Мігус, Є. Мних, С. Мошенський, В. Мунтян, В. Рубанов, В. Савін, В. Тамбовцев, В. Ткаченко, та ін. у яких майже докладно висвітлені етапи становлення та розвитку економічної безпеки як науки та практичної діяльності.

Семантичне та лінгвістичне значення терміну «безпека» (лат. *securitas* – без турботи, страху, гр. *ασφάλεια* – володіти ситуацією) поєднує в собі свободу чи захист від небезпеки або тривоги, а також заходи, вжиті для гарантування безпеки країни, особи, цінності¹. Поняття безпеки в загальному сенсі є синтетичною міждисциплінарною категорією². Зазвичай його пов'язують з ризиком, небезпекою, загрозою та співвідносять з певним об'єктом – технічною системою, людиною, суспільством, державою тощо³.

За визначенням Енциклопедії сучасної України, безпека – це рівень захищеності життєво важливих інтересів людини, а також суспільства, держави, довкілля від реальних або потенційних загроз, що їх створюють антропогенні чи природні чинники⁴.

Забезпечення економічної безпеки – це гарантія самостійності та незалежності держави, умова стабільності і ефективного функціонування суспільства. Економічна безпека є видовою складовою національної безпеки і водночас належить до системи категорій економічної теорії. У науковий обіг в

¹ Ващекин Н. П. Безопасность предпринимательской деятельности: учебное пособие. Москва : Экономика, 2002. 334 с.

² Абалкін Л. І. Економічна безпека Росії : загрози та їх відображення. Питання економіки : журнал. 1994. №12. С. 4-13.

³ Панков В. Економічна безпека : світогосподарство і внутрішній аспект. Зовнішньоекономічні зв'язки : журнал. 1992. Вип. 8. С. 5-18.

⁴ Енциклопедія сучасної України, 2014. URL : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=41559.

Україні ця дефініція увійшла трохи більше десяти років тому, що є досить невеликим строком для її усестороннього теоретико-методологічного аналізу. Про це свідчать наукові протиріччя, які зумовлені відсутністю єдиного підходу у розумінні природи та сутності економічної безпеки, в розробці та опануванні ефективних способів і засобів попередження загроз і забезпеченні стабільного розвитку економічної системи країни. В силу цього розробка фундаментальних і науково-прикладних проблем економічної безпеки виражає не тільки запит економічної теорії, але й потребу господарської практики.

Незважаючи на відносну новизну теорія економічної безпеки та питання з її забезпечення мають довгу історію соціально-економічного теоретико-методологічного дослідження. Ще у працях античних мислителів, зокрема у Платона («Держава» і «Закон»), зустрічаємо нормативне уявлення про безпеку як стан, який ще не притаманний господарській системі, але може бути досягнутий у результаті певних соціальних перетворень. У своїх творах Платон висунув проекти ідеального політичного ладу, який передбачав стабілізацію рабовласницького устрою та вихід із глибокої кризи. Особливу роль у цих перетвореннях Платон відводив державі.

Питання стосунків між населенням, державою й урядом у контексті забезпечення виживання, добробуту та захисту від зовнішніх загроз зустрічаються і в працях мислителів епохи Відродження, зокрема Н. Макіавеллі («Государ», «Роздуми про першу декаду Тіта Лівія», «Про воєнне мистецтво») та Т. Гоббса («Левіфан»)⁵.

Як соціальний феномен поняття безпеки почало формуватися у зв'язку із можливим порушенням рівноваги суспільної системи внаслідок її розвитку, небезпеки існування та можливостей досягнення цілей розвитку. Потреба у захисті постала разом з великими географічними відкриттями, поділом ринків сировини, розвитком зовнішньої торгівлі та промисловості. Становлення економічної безпеки як науки та практичної діяльності з урахуванням розвитку

⁵ Козаченко А. В., Пономарев В. П., Ляшенко А. Н. Економічна безпека підприємств. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : кол. мон., 2003. 280 с.

суспільно-економічних відносин, економіки країни на різних рівнях, паралельно з історією економічної думки, науки про управління, бухгалтерського обліку тощо⁶.

Деякі вчені вважають, що саме з появою політичної економії пов'язаний розвиток економічної безпеки. Спочатку – у найпростіших формах, а пізніше – як система спеціальних знань для дослідження причинно-наслідкових змін економічних процесів і явищ. Інші вчені обґрунтовано пов'язують виникнення економічної безпеки зі становленням бухгалтерського обліку, з балансознавством, який почав формуватися у кін. XIX – поч. XX ст. у межах бухгалтерського обліку.

Критерієм періодизації історії економічної безпеки є відмінність у розумінні предмету економічної теорії в різні періоди часу – як частини моральної філософії, науки про матеріальне багатство, і науки про раціональну поведінку людей. На основі цього критерію виділено такі періоди в історії економічної безпеки держави (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Періодизація розвитку економічної безпеки держави

Період	I етап V ст. до н.е. – сер. XVIII ст. н.е.	II етап кінець XVIII ст. – XIX ст.	III етап кінець XIX ст. – теперішній час
Зміна розуміння економічної теорії	Економічна теорія – частина моральної філософії, тобто етики. У цей період економічна наука носила майже виключно нормативний характер.	Економічна теорія – наука про матеріальне багатство, про закони виробництва та розподілу матеріальних благ. Фізіократами, представниками класичної політичної економії, а також К. Марксом економічна наука трактувалася як наука про господарство.	Після Маржиналістської революції економічна теорія – наука про особливий тип поведінки людей – про раціональну поведінку.
Внесок у розвиток економічної безпеки держави	Древньогрецькі мислителі (Ксенофонт, Аристотель). Здійснювався аналіз	Класична політична економія (А. Сміт, Д. Рікардо, Т. Роберт Мальтус, Ж. Батіст, Дж. Мілль). Дослідники	Маржиналізм і неокласика (Г. Госен, Й. фон Тюнен, А. Огюстен Курно). Акцент на сфері

⁶ Лазарішина І. Д. Економічний аналіз в Україні: історія, методологія, практика: монографія. Рівне, 2005. 369 с.

Період	I етап V ст. до н.е. – сер. XVIII ст. н.е.	II етап кінець XVIII ст. – XIX ст.	III етап кінець XIX ст. – теперішній час
	господарських фактів (операцій), які стосувалися переважно мінових товарних операцій	робили акцент на аналізі проблем виробництва і розподілу матеріальних благ, зокрема, проблемі цінності, яка визначалася виробничими витратами.	споживання, використанні дедуктивних методів дослідження. Всі економічні явища оцінювалися з точки зору окремого суб'єкта господарювання.
	Середньовічні мислителі (Ф. Аквінський, У. Оккам). Необхідність викликана потребою робити оцінку прибутків господарств, оскільки дослідники засуджували отримання торгового прибутку.	Німецька історична школа (І. Кант, Й. Фіхте, Ф. Ліст та ін.). Автори трактували народне господарство як єдине ціле, частини якого знаходяться у постійній взаємодії між собою, розуміли господарство як еволюціонуючу систему, яка проходить у своєму розвитку різні стадії.	Кейнсіанство (Дж.М. Кейнс). Результатом Кейнсіанської революції є виділення в самостійну дисципліну – макроекономіки.
	Меркантилісти (У. Стаффорд, Т. Ман, А. де Монкретьєн). Дослідження на направлені на нормативний опис діяльності держави.	Сучасна радикальна політична економія (К. Маркс та ін.). Економічний аналіз заснований на діалектичній філософії.	Монетаризм (М. Фрідмен, К. Бруннер, А. Мельцер, А. Шварц). Висунена ідея портфеля активів передбачала розподіл наявних у індивіда ресурсів.
			Старий інституціоналізм (Т. Веблен, У.К. Мітчелл, Дж.М. Кларк). Дослідники визначали соціальну направленість, оскільки дії окремих суб'єктів визначалися ситуацією країни і їх цілі формувалися суспільством
			Сучасний інституціоналізм (Р. Коуз, Р. Нельсон, Л. Тевено). Економічна безпека направлена на оцінку ролі інститутів та їх впливу на господарство на основі принципів раціональності та методологічного індивідуалізму,

Період	I етап V ст. до н.е. – сер. XVIII ст. н.е.	II етап кінець XVIII ст. – XIX ст.	III етап кінець XIX ст. – теперішній час
			знаходження резервів мінімізації витрат

Джерело: складено автором на основі^{7,8}

У працях Ксенофонта, Платона, Аристотеля, а також мислителів стародавнього Риму, Індії, Китаю міститься спроба з позицій свого часу з'ясувати загальні принципи економічного розвитку.

Піфагор уперше визначив безпеку як прийом, а точніше метод, яким можна користуватися в усіх науках, у тому числі й в економічних.

Початок розвитку економічної теорії і самого слова “економіка” відбувається у Стародавній Греції, в роботах деяких видатних старогрецьких мислителів, тому початок становлення економічної науки слід відносити саме до цього часу і до цієї країни.

Сьогодні під економічною безпекою розуміють спроможність держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз, здійснювати поступальний розвиток економіки з метою підтримання стабільності суспільства і достатнього оборонного потенціалу за будь-яких умов і варіантів розвитку подій.

Уперше розв'язання проблеми забезпечення економічної безпеки, в рамках національної постало у Сполучених Штатах Америки у 30-ті роки. Її актуальність зумовлювалася перерозподілом ринків сировини, загостренням конкуренції на світових ринках, монополізацією внутрішніх ринків.

Цей період пов'язують з Першою світовою війною і Великою депресією. У 1934 році президент США Ф. Рузвельт сформував Федеральний комітет з економічної безпеки, а в 1935 році – Управління соціального забезпечення. У цьому ж році були прийняті закони з економічної безпеки особи та соціального захисту населення⁹.

⁷ Ковалев В. В. Фінансовий аналіз: методи і процедури. Фінанси і статистика : навчальний посібник. Київ, 2001. 560 с.

⁸ Крутов В. В. Недержавна система безпеки як складова національної безпеки України: теоретико-правові аспекти. Стратег. Панорама : журнал. 2008. №2. С. 100-103.

⁹ Абалкін Л. І. Виступ на круглому столі Ради Федерації. Пріоритети та механізми економічної політики Росії в кризовий період, 1999. Вип. 8. С. 32.

Тривалий час існувало розуміння економічної безпеки як однієї із характеристик глобального військового протистояння соціалістичних і капіталістичних систем, тобто економічна безпека розглядалась як забезпечення життєдіяльності національних економік в умовах військових дій і «холодної війни». Як різновиди цієї концепції існували підходи, відповідно до яких економічна безпека розумілася як забезпечення можливості країни вижити в умовах стихійних лих і екологічних катастроф або в умовах національних і світових економічних криз.

Виділення економічної безпеки у спеціальну галузь знань вченими пов'язується з двома основними передумовами:

- диференціацією наук як об'єктивної закономірності розвитку наукової діяльності;

- задоволенням практичної потреби у достовірній інформації у зв'язку з розвитком продуктивних сил, удосконаленням виробничих відносин, розширенням масштабів виробництва.

Доцільно більш детально розглянути підходи авторів (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Етапи розвитку економічної безпеки в Україні

Етапи	Характерні особливості етапу
I етап до 1917 р	формування економічної безпеки, що зумовлено доцільністю і необхідністю здійснювати економічний баланс підприємства і його прибутків.
II етап 1917 – 1930 рр.	перехід від політики військового комунізму до НЕПу – становлення і розвиток економічної безпеки в умовах одержавлення засобів виробництва (підвищення вимог пов'язане із відміною комерційної таємниці та введенням централізованого планування в масштабах народного господарства та контроль за виконанням планів кожним підприємством).
III етап 1931 – 1940 рр.	перехід до командно-адміністративної економіки – розвиток методики, яка включає всебічну оцінку господарської діяльності підприємства з точки зору визначення ступеня виконання плану.
IV етап 1941 – 1991 рр.	становлення і розвиток галузевого та інших його напрямів, удосконалення напрацювань попередніх періодів: за воєнних часів – сприяє зростанню випуску високоякісної продукції з найменшими витратами, в післявоєнний період – на перше місце висувалися питання виробництва.

V етап з 1991 р. – до теперішнього часу	спроби пристосування напрацювань попередніх періодів до сучасних умов перехідного періоду (ринкові засади господарювання, роздержавлення, демонополізація виробництва, конкуренція, ризик).
---	---

Джерело: складено автором на основі ^{10,11,12,13,14,15}

Енергетичні, продовольчі та сировинні кризи 1970 – 90-х років стали передумовою народження поняття «міжнародна економічна безпека», яке трактувалося як система заходів, направлених на нормальне функціонування економічних відносин між країнами світового співтовариства.

Комплекс заходів включав контроль за виконанням міжнародних договорів і контрактів, виключаючи різноманітні прояви дискримінації у зовнішньоекономічних відносинах держав. Науковці провідних розвинутих країни світу почали розробляти стратегію міжнародних економічних відносин з метою забезпечення сталості економічного ладу та збереження миру на Землі. Людство почало спрямовувати зусилля на розв'язання загальносвітових проблем¹⁶.

Доцільно зазначити, що в колишньому Радянському Союзі буквально з моменту його створення деяким аспектам безпеки приділялась особлива, інколи гіпертрофована увага. В першу чергу мова йде про забезпечення обороноздатності країни і так звану державну безпеку – сферу дії КДБ. В економічній сфері проблеми безпеки розглядалися переважно у сфері зовнішньоекономічної діяльності чи економічної злочинності. Тому на початку 90-х років особливої актуальності питання економічної безпеки набули для тих постсоціалістичних країн, економіки яких переживали трансформаційний період свого розвитку. Стали необхідними нові орієнтири, шляхи та способи

¹⁰ Akimova L. M., Lysachok A. V. State regulation of the financial services market in ukraine. Public management collection : journal. 2018. №1 (11). pp. 29-45.

¹¹ Рубанов В. В. Безпека - гасла, теорія і політична практика. РЕЖ : журнал. 1991. № 17. С. 31-41.

¹² Латинін М. А. Удосконалення механізму державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки України. Державне будівництво : журнал. 2007. № 1(1). 16-29.

¹³ Бінько І. Ф., Шлемко В. Т. Як забезпечити економічну безпеку України? Всеукраїнські відомості : журнал. 1997. № 138 (810). С. 3-8.

¹⁴ Рузвельт Ф. Д. Беседы у камина : научное пособие. Москва : ИТРК, 2003. 408 с.

¹⁵ Акімова Л.М. Становлення системи економічної безпеки держави в Україні: сутність, рівні та складові / Л. М. Акімова // Публічне адміністрування: теорія та практика: Електронний збірник наукових праць ДРІДУ НАДУ при Президентові України. – Дніпропетровськ, 2018. – Вип. 1, (19). [Електронний ресурс]. — Режим доступу до журналу: [http://www.dridu.dp.ua/zbitnik/2018-01\(19\)/3.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbitnik/2018-01(19)/3.pdf)

¹⁶ Кулик В. Проблеми забезпечення національної безпеки України. Центр дослідження проблем громадянського суспільства : журнал. Київ, 2010. С. 12-21.

формування принципово іншої моделі національної економічної безпеки. Ці проблеми вперше були розглянуті у 1994 році у публікаціях Л. Абалкіна, А. Архипова, А. Городецького, Б. Михайлова, В. Сенчагова, А. Татаркіна, В. Тамбовцева, Є. Олейнікова та інших. Проте, серед українських вчених і спеціалістів-практиків поки що не сформувалося єдиної теоретично і методологічно обґрунтованої точки зору на економічну безпеку як на наукову категорію.

Основним критерієм економічної безпеки держави є здатність її національної економіки зберігати чи швидко відновлювати критичний рівень суспільного відтворювання в умовах припинення зовнішніх поставок чи кризових ситуацій внутрішнього характеру. У 1999 р. спеціалістами провідних американських та канадських інститутів було визначено, що економічна безпека – фундаментальна основа економічно ефективної держави в цілому. В свою чергу, економічно ефективна держава – це держава, яка відстоює свої національні інтереси та забезпечує свою національну економічну безпеку в визначений час та за даних обставин в умовах необмеженої міжнародної конкуренції¹⁷.

За результатами проведеного дослідження можна стверджувати, що у зарубіжній та вітчизняній літературі існує багато підходів до тлумачення поняття економічної безпеки держави за допомогою таких характеристик:

- стійкість та стабільність, протидія внутрішнім і зовнішнім загрозам, під якими розуміємо міцність і надійність зв'язків між усіма елементами економічної системи, стабільність економічного розвитку держави, стійкість до стримування та знешкодження дестабілізуючих загроз факторів;

- економічна незалежність, що характеризує насамперед можливість для будь-якого суб'єкта економічної безпеки самостійно приймати і реалізовувати стратегічні економічні та політичні рішення для розвитку, можливість використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення стабільності та розвитку;

¹⁷ Коробов М. Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств: навч. посіб. Київ : Знання, 2000. 378 с.

– самовідтворення та саморозвиток. Ця характеристика передбачає створення необхідних умов для ведення ефективної економічної політики та розширеного самовідтворення, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на світовій арені;

– національні інтереси. Ця характеристика визначає спроможність національної економіки захищати національні економічні інтереси.

Вважаємо, що економічна безпека сприяє створенню надійної та забезпеченої всіма необхідними засобами держави, захищеності національно-державних інтересів у сфері економіки. Наразі відсутнє єдине бачення до трактування зазначеного поняття (Додаток А), вивчення існуючих підходів дозволило їх систематизувати (рис. 1.1) та запропонувати авторське визначення. Так під «економічною безпекою держави» пропонуємо розуміти стан економіки при якому держава нейтралізує вплив зовнішніх та внутрішніх загроз, задля досягнення цілей свого розвитку.

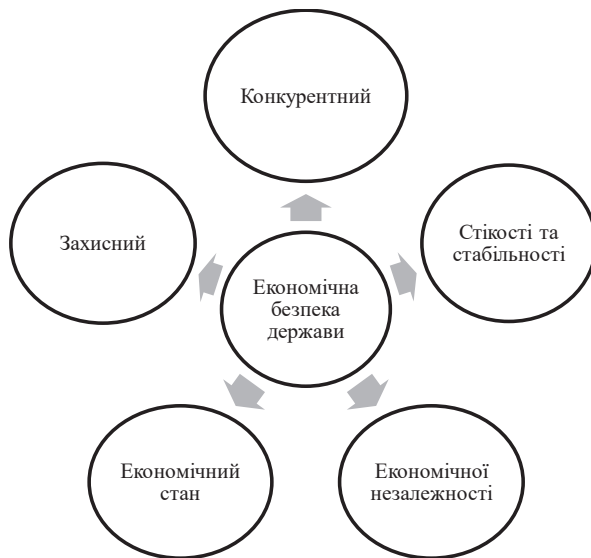

Рис. 1.1. Систематизація підходів до трактування поняття «економічна безпека держави»

Джерело: запропоновано автором

Визначаючи свою точку зору, ми виходили з того, що економічна безпека держави входить як складова у систему національної безпеки країни, органічно поєднуючись із іншими її компонентами, такими як демографічна, екологічна, інформаційна, геополітична та військова безпека.

Таким чином, серед найважливіших характеристик економічної безпеки держави варто виділити такі:

- здатність держави протистояти зовнішнім та внутрішнім дестабілізуючим чинникам;
- спрямованість на досягнення певних макроекономічних цілей (збалансованість та безкризовість економіки, добробут населення, економічна незалежність тощо);
- сталість у часі, тобто ситуація «захищеності» повинна зберігатися як можна більший період часу (а найкраще - завжди).

Крім того, доцільно зазначити, що концепція економічної безпеки повинна формуватися з урахуванням всього різноманіття чинників та представляти сукупність внутрішніх та зовнішніх умов, які сприяють ефективному динамічному росту національної економіки, її здатності задовольняти потреби суспільства, держави та індивіда, забезпечувати конкурентоспроможність держави на зовнішніх ринках.

Економічна безпека забезпечується, перш за все, ефективністю самої економіки, тобто економіка повинна захищати сама себе на основі високої продуктивності праці, якості продукції, конкурентоспроможності та ін. Вона повинна забезпечуватись усією системою державних органів, усіма ланками та структурами економіки.

Разом з тим важливим завданням сьогодення є встановлення змістовного наповнення категорії економічна безпека з урахуванням сучасного економічного середовища, яке динамічно розвивається в умовах невизначеності та підвищених ризиків, будуються нові відношення між об'єктами та суб'єктами господарювання у напрямках економічної безпеки їх діяльності.

Ускладнення економічних умов функціонування, зростання невизначеності економічного середовища, параметри якого постійно змінюються, привели до усвідомлення науковим суспільством необхідності забезпечення простору їх економічної діяльності¹⁸.

В економічній літературі розрізняють мега-, макро-, мезо- та мік- рівні економічної безпеки (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Ієрархія рівнів економічної безпеки

Рівні економічної безпеки	Складові елементи економічної безпеки
Мегарівень	Глобальна економічна безпека; Міжнародна економічна безпека.
Макрорівень	Національна економічна безпека.
Мезорівень	Економічна безпека регіону.
Мікрорівень	Економічна безпека підприємства; Економічна безпека підприємця (особи).

Джерело: складено автором на основі^{19,20,21,22,23}

До мегарівня відносять міжнародну економіку, а також в комплексному її уявленні глобальну або світову, особливостями цього рівня є градація країн за ступенем економічного розвитку.

Україна, на жаль, ще знаходиться далеко не на перших позиціях; це в свою чергу визначає умови функціонування національної економіки.

До макрорівня відносять національну економіку, економічну безпеку якої забезпечує стає зростання всіх макроекономічних показників. В українській економіці в теперішній час продовжується зниження за всіма основними

¹⁸ Акімова Л. М. Етапи становлення економічної безпеки держави: зарубіжний та вітчизняний досвід. Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання. 2016. № 8. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1246>.

¹⁹ Шермет А. Д., Майдавич Б. И. Актуальные вопросы развития экономического анализа в 80-е годы. Бухгалтерский учет : журнал. Москва. 1981. № 6. С. 26-27.

²⁰ Мошенський С. З., Олійник О. В. Економічний аналіз: підручник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Житомир: ПП «Рута», 2007. 704 с.

²¹ Ніпаліді О. Ю. Формування засад аналізу фінансового стану в контексті розвитку теорії економічного аналізу. Регіональні перспективи : журнал. Кременчук, 2001. № 2-3 (15-16). С. 166-166.

²² Ермошенко Н. Н. Визначення загрози національним інтересам в фінансово-кредитній сфері. Економіка України : журнал. 1999. № 1. С. 4-12.

²³ Акімова Л. М. Сутнісна характеристика основних загроз в економічній безпеці держави. Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання. 2016. № 10. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1247>.

економічними показниками. До мезорівня відносять економіку регіонів. Цей рівень, на наш погляд, є найбільш перспективним для економічних перетворень. Особливістю економіки цього рівня є максимальна наближеність ресурсів і результатів до населення. Вдалі економічні перетворення у кожному регіоні сприятимуть зростанню економіки країни у цілому.

Такий вплив більш ефективним і оперативним за дію комплексних загальнодержавних заходів. До мікрорівня класично відносять економіку підприємства. Це базовий рівень економіки регіону та країни, де майже всі економічні перетворення, по суті, направлені на поліпшення функціонування окремого підприємства, їхніх об'єднань та підприємців. Сутність економічної безпеки розкривається в системі критеріїв, показників та порогових значень.

В. Кирьянов вважає, що економічна безпека – це наявність в державі достатніх можливостей для забезпечення репродукції виробничого потенціалу в промисловості, сільському господарстві та в усіх сферах докладання соціально корисної праці, а також для забезпечення стабільності суспільного ладу, суверенності держави²⁴.

Крім того, Г. Пастернак-Таранущенко розглядає під економічною безпекою – спроможність держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз, здійснювати поступальний розвиток економіки з метою підтримання стабільності суспільства і достатнього оборонного потенціалу за будь-яких умов і варіантів розвитку подій»²⁵.

В. Шевчук характеризує економічну безпеку, як спроможність держави самостійно виробляти і здійснювати власну економічну політику, а також визначати та реалізувати власні національні інтереси тощо²⁶.

Під економічною безпекою, В. Муртіян, вважає здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою задоволення на

²⁴ Кирьянов В. Ничто не действует так эффективно, как наказание рублем. Газета «Сегодня». Київ, 2005.

²⁵ Пастернак-Таранущенко Г. А. Экономическая и национальная безопасность Украины. Экономика Украины : журнал. 1994. № 2. С. 51-57.

²⁶ Шевчук В. О. Українська економічна думка на тлі сучасного цивілізаційного розвитку. Збірник наукових праць. Львів, 1996. С. 48-66.

визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу нормальному розвитку країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання²⁷.

Вищенаведені автори підходять до визначення суті та ознак безпеки через дієво-функціональну активність суб'єктів з нейтралізації загроз і небезпек. Подібний плюралізм у більшості обумовлений досить неоднозначним підходом до виявлення онтологічних характеристик феномену безпеки. В одних випадках безпека розглядається як стан певного об'єкта, в інших – як умова стабільного, стійкого розвитку, в третіх – як результат певних суб'єктивно-управлінських дій. Вказані підходи, доповнюють один одного, акцентуючи увагу на системні, процесуальні, структурні, функціональні властивості безпечного існування особистості, суспільства, держави, цивілізації в цілому²⁸.

Економічна безпека є однією з важливіших складових елементів національної безпеки, відображаючи причинно-наслідковий зв'язок між економічною міцністю країни, її військово-економічним потенціалом та національною безпекою. Цей зв'язок передбачає свідому підтримку в державі визначених пропорцій між накопиченням валового внутрішнього продукту та військовим будівництвом. Тобто економічна безпека є засобом захисту національних інтересів держави. Україна поряд із здійсненням політики виходу з гострої економічної кризи має визначити нову, науково-обґрунтовану стратегію економічної безпеки. Йдеться про активізацію державного сприяння економічному динамічному розвитку всіх господарчих суб'єктів, забезпечення гарантованого захисту національних інтересів, впровадження соціально направленої політики²⁹.

Необхідно розглянути механізм взаємозв'язку елементів економічної безпеки держави (рис. 1.2). Практичне значення наукових результатів

²⁷ Муртіян В. І. Економічна безпека України : навчальний посібник. Київ, 1999. 462 с.

²⁸ Ткаченко В. Г. Некоторые положения сущности и содержания экономической безопасности государства. Экономист : журнал. 2008. № 9. С. 9-11.

²⁹ Мігус І. П., Черевко О. В. Стратегічні пріоритети детінізації економіки України у системі економічної безпеки: макро та мікро вимір: кол. монографія. Черкаси, 2014. 442 с.

дослідження полягає в уточненні поняття «економічна безпека», що необхідно для успішного соціально-економічного розвитку держави та дозволяє виявити чинники сприймання розвитку економіки, розробити у подальшому ефективну стратегію виходу з економічної кризи.

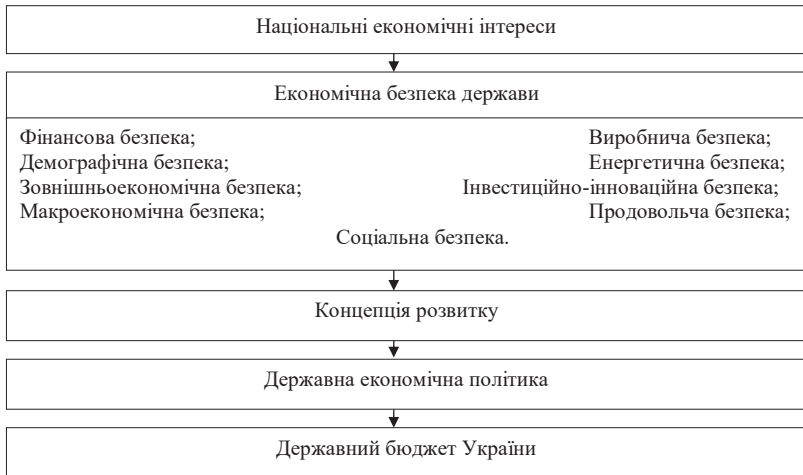

Рис. 1.2. Модель взаємозв'язку елементів економічної безпеки держави

Джерело: розроблено автором

Отже, зміст економічної безпеки держави зумовлений характером суспільного ладу, формами власності й відображає основні риси економіки на конкретному етапі її розвитку.

Тому першочерговим є не копіювання надбань вчених-аналітиків попередніх періодів, а створення нової системи, адекватної запитам сучасного управління, на основі синтезу прогресивних здобутків минулих етапів із новими елементами логічної структури науки економічної безпеки; критичне переосмислення можливостей повнішої адаптації положень науки у майбутньому.

Дослідження історичних етапів становлення та розвитку економічної безпеки держави є необхідною умовою для удосконалення її теоретичних засад за ринкових відносин.

1.2. Сутність та зміст державного управління: етапи формування

Загальна соціальна ефективність державного управління досягається зусиллям двох складових компонентів системи: держави у вигляді її органів та посадових осіб і суспільства, його керованих об'єктів і самоуправлінських структур. Ця ефективність має сукупний характер і не дає чіткого уявлення про внесок до неї кожного з названих компонентів.

З точки зору теорії управління держава є складною відкритою системою, що має властивості цілеспрямованої адаптації до мінливих умов зовнішнього і внутрішнього середовища та здатністю до самоврядування, саморегуляції свого розвитку. Керуючий вплив вищої ієрархічної структури реалізується прямими зв'язками з керованою системою; контроль виконання, адекватність реакції на керуючий вплив визначаються інформацією, що надходить каналами зворотного зв'язку. Саме тому об'єкт управління не тільки реагує на управлінські впливи суб'єкта, не тільки сигналізує про їх наслідки та результати, а часто, незалежно від бажання суб'єкта, прямо спонукає його до певної перебудови управлінських впливів, зміни їх характеру та змісту. Держава як об'єкт управління сформувалася з організаційного виділення її як основної структуроутворюючої ланки суспільства. Вона постійно розвивається разом із суспільством, оскільки має відповідати. Державне управління соціально-економічними процесами в суспільстві існує через різні інститути – правову систему, міністерства, відомства, місцеві органи влади тощо.

У своєму розвитку державна служба в тому вигляді, який вона має в теперішні часи, пройшла чотири етапи: I етап – часи від виникнення Київської Русі до повного її роздроблення та перебування під владою Литви і Польщі (включаючи історичний період існування Галицько-Волинської держави).

Становлення інституту державної служби (який зародився спочатку в Київській Русі, в основному сформувався в Україні козацько-гетьманській, пройшов складний радянський період і продовжує активно розвиватися в Україні сучасній) нерозривно пов'язане з розвитком української державності. Останнім

часом спостерігається підвищений науковий інтерес до історії розвитку цього соціального і правового інституту, що містить багато повчального, корисного для успішного державного будівництва, для забезпечення ефективного функціонування державного апарату та практичного використання багатого історичного досвіду. Знання історії, крім того, дозволяє уникнути багатьох помилок, які із стійкою закономірністю проявляються в діяльності органів державної влади, характеризують чиновництво як особливий соціальний шар.

Паростки державної служби можна розпізнати в перших державних утвореннях на території України. Природа державного ладу кожного з державних утворень визначала зміст діяльності державних органів та осіб, які служили державі в особі цих органів. Найбільш доцільним є розгляд тих періодів, що пов'язані з такими державними утвореннями на території України, які мали суттєве значення для становлення саме державної служби України, тобто були певною мірою підвалинами розвитку державної служби у сучасному вигляді. Дослідники історії України вказують на те, що ще за стародавніх часів на території сучасної України не тільки було організовано державне управління, але й створено певне правове забезпечення державної служби, розроблено чіткі структури державної служби та визначено системи державних посад і звань.

Зазвичай дослідження України як державного утворення та, відповідно, державної служби розпочинають з часів Київської Русі. Зародження державності у східних слов'ян у середині IX ст. і необхідність реалізації політичної влади та функцій держави зумовили виникнення державної служби. Звичайно, природа державного ладу кожного з державних утворень, які існували на українських землях, визначала зміст діяльності державних органів та осіб, які виконували функції держави через систему цих органів³⁰.

Утворення Київської Русі як держави відбулося в 882 р., коли новгородський князь Олег об'єднав Новгородське, Смоленське і Київське князівства. Він переніс столицю до Києва і проголосив себе Великим князем. З

³⁰ Мігус І. П., Міненко М. В. Тіньова економіка і економічна безпека: політичні аспекти проблеми. Вісник Черкаського університету. Серія Економічні науки: зб. наук. праць. Черкаси : Вид-во Чабаненко Ю.А., 2014. Вип. №12 (305). С. 67-71.

кінця IX і до другої половини XI століття Київська Русь перетворилася в одну з найбільших і могутніших держав середньовічної Європи.

Державна верховна влада належала князю, який видавав закони, здійснював виконавчу владу і творив суд, призначав усіх чиновників, розпоряджався державним скарбом, керував військом, вів зовнішню політику. Від здібностей князя залежав добробут і розвиток держави³¹.

Крім того, безпосередню участь в управлінні державою брала панівна верхівка. Князь запрошував до своєї наближеної Ради або думи представників вищих верств, а саме: чиновників, верховних дружинників, князевих мужів, земських бояр, «кращих людей», «старост» та ін. Зазвичай він запрошував на Раду тих бояр, які були ближче, особливо, коли відбував у подорож по країні. Іноді в Раді брали участь вище духовенство – митрополит, єпископ, Печерський ігумен. Боярство вимагало, щоб при князі перебували його шановні представники, але деякі князі відбирали собі радників з числа молоді.

Всі вищі державні уряди перебували в руках бояр. Головні центральні уряди мали свій центр на княжому дворі, але цих урядів було небагато. У ті часи було не властивим принципове розходження органів державного управління з органами управління приватними справами князя. Хто входив до складу княжого двору, той тому вже вважався придатним і для відправлення публічних функцій. Призначені на публічні посади чини двору утримували за собою ті найменування, які належали їм в приватному господарстві князя³².

Як господарський двір князя був судово-урядовим місцем, так і органи управління князівським господарством були суддями і адміністраторами. Це були в найдавніший час князівські тіуни, отроки його і дитячі. Характерною рисою управління в ці часи залишалася система «кормління», за якої частина прибутків від волостей спрямовувалася на утримання апарату.

На чолі княжого двору стояв огнищанин, і тіун дворський (інакше огнищний). Він спостерігав за князівським господарством і творив суд над

³¹ Розмаинский И. В., Холодильни К. А. История экономического анализа на Западе: текст лекций СПб. Издательство : СПбГУ, 2000. 382 с.

³² Дзюбик С., Ривак О. Основи економічної теорії 3-тє вид., перероб. та доп. : навч. посіб. Київ : Знання, 2014. 423 с.

підлеглим населенням княжої вотчини. У його розпорядженні знаходилися отроки, або дитячі. У віданні огнищанина був увесь адміністративний апарат княжого господарства: збирач княжих прибутків, завідувач княжими стайнями і табунами. Цим пояснюється термін «Руської Правди» тіун огнищний – вищий з усіх тіунів, який керував князівською палацовою челяддю і палацовими землями князя.

На княжому дворі і при княжій особі різні функції виконували княжі чиновники. Стольник наглядав за князівським столом, відав постачанням продовольства у двір і організував прийоми і банкету. Ключник займався ключами від комор і крамниць. Покладник, тобто спальник, доглядав за княжою спальнею – стежив за комфортом та безпекою княжої особи. Тіун сільський або ратайний завідував землеробським господарством. Тіун-конюший був ключник, приставлений до коней, у розпорядженні якого перебували конюхи. Також різні доручення виконували нижчі урядовці й слуги – тіуни, биричі, дитячі, отроки. Здебільшого це були боярські сини, які на княжому дворі привчалися до державної служби. Поза столицею, по різних землях і містах, управу вели зазвичай княжі сини. У такий спосіб князь-володар мав безпосередній нагляд над провінційною адміністрацією та зв'язок влади з землями. Де князів не було, там їх заміщали бояри. На місцях центральне управління представляли посадники (ця посада з'явилася в Київській Русі внаслідок реформ Володимира Великого)³³.

Посадники призначалися київським князем у різні адміністративні центри (князівські намісники). Влада посадника мала адміністративний характер. До його функцій входив догляд за стягненням з населення податків; суди та розправа; оборонна функція. Утримання посадників відбувалося теж завдяки системі кормління.

Делегуючи посадникам широкі права, київські князі одночасно встановлювали й певні обмеження. Так, посадники не мали права власності на землю, яка надавалася їм великими князями за службу в користування.

³³ Старостенко Г., Онишко С. Писнова Т. Національна економіка: навч. посіб. Київ : Ліра, 2011. 432 с.

Посадники не мали змоги втручатися у внутрішнє управління провінціями, бо кожна громада користувалася самоуправлінням, обираючи для управління й суду свої окремі земські органи влади: тисяцьких, соцьких, десяцьких, старців, добрих людей тощо. Функції влади тисяцьких, соцьких і десяцьких мали характер військово-адміністративний і адміністративно-фінансовий. Крім того, соцькі та десяцькі виконували поліцейські функції. У містах старшували посадники, які здійснювали управу над місцевими мешканцями, чинили суд, стежили за торгами. Укріплення міст пильнували городники, мостів – мостники. Податки й торгові оплати збирали митники³⁴.

Представники державної влади перебували тільки в столицях князівств і великих містах. До провінції та сільських осель княжі урядовці заїздили тільки у разі, якщо треба було збирати данину або в інших адміністративних справах. Тоді вони вирішували всі справи, з якими зверталось населення. Зазвичай всі громадські справи вирішувала місцева старійшина, начальники родів і осель, так звані старці або старости, що дотримувалися давніх, споконвічних прав і звичаїв. Князі постійно об'їжджали свої землі, контролювали своїх посадників, перевіряли державні доходи, знайомилися з потребами населення, організовували оборону країни. З історичних джерел відомо, що князь, крім вище зазначеного, тримав значну армію чиновників, які збирали тільки всілякі податки, тобто були своєрідними податковими інспекторами.

Так В. Сергієвич у своєму дослідженні «Віче і князь» (1867 р.) пише: «Управління фінансами перебувало в безпосередньому віданні самого князя. Для збирання мита і данини він призначав особливих чиновників – митників, данщиків, п'ятенщиків та інших митників, які не залежали від посадників і волостелів... Різного роду урядові розпорядження робилися князем безпосередньо на їхнє ім'я, гроші, які вони збирали, вносилися самому князеві або тому, кому він наказував; скарги на їх неправильні дії подавалися безпосередньо князю. У пам'ятках іноді говориться про посадників і волостелів

³⁴ Кравчук О. Ю. Політична безпека України як наукова і практична проблема. Міжнародний науковий журнал : журнал. 2016. № 6(3). С. 82-83.

як осіб, що збирали відоме мито. У цих випадках намісники й влостителі є не фінансовими чиновниками князя, обов'язком яких є збір його мита, а управителями, яким князь дарував те чи інше мито на їхнє утримання і які стягували його для себе». Але старовинний двір князя складається не з одних лише тіунов, дитячих, конюхів, необхідних для щоденної служби по господарству і будинку. Князь потребував воїнів, які перебували б у нього постійно під рукою. Певна кількість таких воїнів, то більше, то менше, залежно від коштів князя, завжди жило в його дворі. Ці дворові воїни називалися за віком – отроками, за зброєю – гридями і мечниками. (Грид і мечник – це два різні найменування того ж роду осіб, воїнів, що жили у дворі князя і на його утриманні, для розміщення яких у дворі князя влаштовувалася особлива кімната)³⁵.

Великий Князь у вирішенні питань державного управління, захисту території тощо спирався на дружину – озброєний кінний загін, який завжди знаходився при князі (дружинники жили або на княжому дворі, або компактно в спеціальних поселеннях).

Бояри – дружинники різко відрізнялися від земського боярства, яке в основному було слов'янського походження. Княжа дружина до XI століття була переважно варязькою.

У дружинах князів XI і XII ст. зустрічалися також і люди з південних кочівників, половців, хазар і тюрків, а також з фінів, угрів, (мадярів). Князі брали в свою дружину всякого витязя, з якого б народу він не був. Нечисленні дружинники варварського і слов'янського походження не змінювали варязького характеру дружин перших князів.

Варяги займали перші місця. З плином часу в дружини почали надходити все в більшому числі слов'яни. З XI століття переважаючим елементом їх стає тубільний, слов'янський. Чужинці варяги були рухливими воїнами, витязями; не маючи спочатку земельних володінь, вони жили військовою здобиччю та

³⁵ Пухтаевич Г. О. Аналіз національної економіки : навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. Київ : КНЕУ, 2003. 248 с.

утриманням, що одержували від князів, вони були не земськими, але княжими мужами, були пов'язані тільки з княжим товариством військової дружини. Дружина становила особисту рать князя і називалася по його імені: Ярославля, Владимирова, Мстиславля дружина.

Дружина жила одним життям із князем не тільки у воєнний час. З нею він радився і в мирний час про всі справи управління. Коли справа йшла про війну, князь радився з усією дружиною. Але щодо внутрішнього управління князі радилися тільки з вибраними радниками, з найстарішою або більшою дружиною, яка входила до Ради при князеві. У Раді також були присутні земські бояри та іноді митрополит. Ці старші дружинники, «передні, ліпші мужі» носили найменування мужів або бояр, останній вираз поволі витіснило перше³⁶.

На княжого боярина згодом стали дивитися по перевазі як на княжого радника-думця. Старші дружинники, будучи думцями князя, займали вищі місця в палацовому і обласному управлінні; служили князівськими тіунами, конюшими, під'їзними і посадниками-намісниками в головних містах, вони ж призначалися на важливі посади тисяцьких – воєвод земських полків. Ця видатна посада передавалася іноді у спадок.

Старшим дружинникам доручалося князями провід окремими загонами дружини або всім військом. Дружинники не складали замкнутого класу – доступ у дружину був відкритий як лицарям-іноземцям, так і доблесним воїнам руським. Особи інших класів, вступаючи спочатку в нижчий розряд дружинників, досягали потім, за свої заслуги, звання «княжа чоловіка» чи боярина.

Вищий клас дружинників також не був закритим, але він користувався деякими привілеями. Особистість боярина – «княжа чоловіка» – суворіше охоронялася законом: за вбивство стягувалася подвійна віра, за пораненнями його (за борошно) була встановлена подвійна «продаж». Боярам належала також привілей передавати майно у спадок дочкам при відсутності спадкоємців чоловічої статі. Для бояр обов'язкової, примусової служби в Київській Русі не

³⁶ Малиновський В. Я. Державне управління: навч. посібник. Київ : Атіка, 2009. 608 с.

було. Кожен боярин, дружинник, кожна службова людина мали право по своїй волі покинути службу³⁷.

Значення старших дружинників підтримувалося тим, що вони мали свої власні дружини юнаків, відданих їм і підпорядкованих їм, незалежно від князя; боярські отроки складали особливі загони, які не зливалися з отроками, безпосередньо підлеглими князю. Молодша дружина називалася в найдавніші часи грид, гридьба; найменування грид замінювалося іншими: отроки, дитячі. Ця дружина становила головну, постійну військову силу князя; чисельність її повинна була сильно змінюватися в залежності від обставин.

До складу молодшої дружини входили дитячі, отроки, гриді, ябетники, мечники, метальники. Всі вони мали від князя утримання, але разом з тим, виконуючи доручення князя, одержували за свою працю платню безпосередньо від народу (система «кормління»). Дитячі та отроки, які знаходилися при дворі князя, могли виконувати різні завдання, що стосувалися, наприклад, судової справи: виконували судові присуди, доставляли на суд звинувачених, були присутні при «муках» (тортури). Отроки походили з рабів-юнаків, а дитячі були особами вільного стану. Ябетники – урядовці, обов'язком яких були пошуки кріденого і злочинців («сочення»).

Гриді – придворні слуги князя. Як тіунам і дитячим наказувався суд, так само зустрічаємо на суді і мечників. Мечник був присутнім разом з дитячими при випробуванні залізом і отримував за це кошти. Мечник, звичайно, міг бути використаний князем і у будь-яку іншу справу³⁸.

Молодші дружинники, отроки, займали при княжому дворі нижчі посади ключників, конюхів; їм же доручалося управління менш важливими і багатими волостями. Старші ж дружинники, бояри, перебували в цей час близько князів, які були молоді і «слухали бояр». Військова і цивільна служба була для молодшої дружини засобом піднесення в старшу – отроки ставали мужами, боярці –

³⁷ Пахомов І. М. Адміністративно-правові питання державної служби в СРСР. Київ : Київський університет, 1971. 458 с.

³⁸ Біла-Тіунова Л. Р. Становлення та розвиток наукової думки щодо службової кар'єри в Російській імперії наприкінці XVIII – на початку XX ст. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. Одеса.: Юрид. літ-ра, 2010. . Вип. 51. С. 361–369.

боярами. Хто входив до складу княжого двору, той вже вважався придатним і для відправлення публічних функцій. Призначені до публічних посад чини двору зберігали за собою ті найменування, які належали їм в приватному господарстві князя. У підсумку, «державну службу» можна представити таким чином (рис. 1.4).

Наведемо перелік основних громадянських посад, які займали дружинники князя:

- огнищанин – самий наближений до князя старший дружинник зі знатних бояр, найближчий радник князя;
- тіун – призначався зі старших дружинників, завідував князівським господарством, був присутній або заміщав на суді князя або посадника;
- мечник – дружинник князя, виконуючий судові функції;

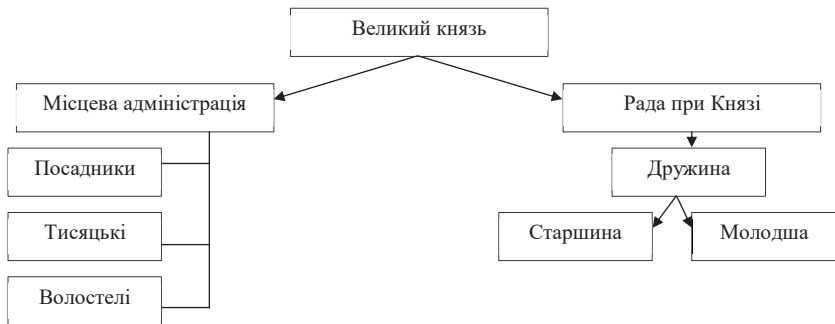

Рис. 1.4. Схематичне зображення «державної служби» за часів Київської Русі

Джерело: складено автором

- ябетник – дружинник, пов’язаний з судовим процесом;
- вірник – дружинник князя, що приймав судове мито, яке мало назву «віра»;
- митник – дружинник князя, стягуючий торгове мито;
- пятенік – дружинник князя, стягуючий мито за продаж коней;

– конюший – дружинник князя, який відав князівськими кіннями і конюхами;

– городник – дружинник князя, який відав будівництвом міст;

– мостник – дружинник князя, який відав будівництвом мостів;

– посадник (намісник) – дружинник князя, керуючий містом і передмістям;

– волость – дружинник князя, керуючий волостю;

– тисяцький – воєвода земських полків, що призначався з дружинників князя.

Повне панування дружинного складу вищого класу відноситься до київського періоду нашої історії, від часів Олега, Ігоря, Святослава і Володимира Святого, через століття Ярослава Мудрого (1054 р.) і його синів, до часів Володимира Мономаха (1125 р.) і його сина Мстислава Великого.

Рухливі вільні дружини бояр і слуг-воїнів, пов'язаних із землею, але сильних моральним зв'язком з князем і своїми соратниками, цілком відповідали характеру київських князів-воїнів, які не мали міцних зв'язків з тією або іншою долею і часто залишали один княжий стіл для іншого, в межах однієї загальної їх родової вотчини, Руської землі³⁹. Таким чином, для київського періоду Давньої Русі була характерна така система державного управління як військова демократія, яка і визначала зміст «державної служби».

«Державну службу» Київської Русі можна охарактеризувати як княжу службу, що володіє наступними специфічними рисами:

– княжа служба – це віддана служба Великому Князю;

– княжа служба – це непрофесійна, товариська служба дружинників, що має моральний зв'язок із князем;

– княжа служба можлива тільки при князі;

– княжа служба реалізується дружиною князя, що складається як з варягів, так і з тубільного слов'янського і неслов'янського населення на посадах княжої служби, які мають за службу утримання і частину військової здобичі від князя;

³⁹ Шевченко А. В. Формування системи державного управління у Київській Русі / А. В. Шевченко // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2016. - № 3. - С. 107-113.

– княжа служба здійснюється для забезпечення виконання повноважень князя;

– княжа служба поділяється на службу старшої дружини і службу молодшої дружини. У XI-XII ст. багато дружинників ставали слугами при дворі та в княжому господарстві (тіуни), а також збирачами податків (вірники) та писарями.

Отже, стародавні витоки слів «служба», «служиві люди» – збиральне значення осіб, які перебувають у служінні свого князя. Князь піклувався про утримання – «годування» дружини, яка забезпечувалася за рахунок військової здобичі від завойовницьких походів, відрахувань від данини, судових зборів і т. п. З XII ст. дружинники стали обростати власністю, їм давалися волості в «годування» та управління. Ця система «годування» здавна прижилася на українській землі і сьогодні ми є деколи свідками її дивовижної «живучості» в багатолічному вигляді (хабарництво, корупція у сфері держслужби, нелегітимна приватизація державної власності, лобіювання тощо).

На підставі викладеного, систему державної служби в Київській Русі можна охарактеризувати в наступному вигляді. Спочатку в Давньоруській державі існувала десяткова, чисельна система управління. Ця система виросла з військової організації, коли начальники військових підрозділів – десятники, соцькі, тисяцькі – стали керівниками більш-менш великих ланок держави. Так, тисяцький зберіг функції воєначальника, соцький ж став міським – судово-адміністративною посадовою особою. Десяткова система ще не відділяла центральне управління від місцевого. Однак пізніше така диференціація виникає. У центральному управлінні складається так звана палацововотчинна система.

Вона виросла з ідеї з'єднання управління великокнязівським палацом з державним управлінням. У великокняжому господарстві були різного роду слуги, що відали задоволенням тих чи інших життєвих потреб: огнищани, конюші тощо. Згодом князі доручають цим особам будь-які сфери управління, так чи інакше пов'язані з їх первісної діяльністю, надають їм для цього необхідні кошти. Так особистий слуга стає державним діячем, адміністратором,

з'являються посадовці – огнищани, тіуни, старости. Система місцевого управління була проста. Крім місцевих князів, що сиділи в своїх вотчинах, на місця посилалися представники центральної влади – посадники і волостелі. Вони за свою службу отримували від населення «корм». Так склалася система годування. Основу військової організації Давньоруської держави становила великокнязівська дружина. Це були професійні воїни, які залежали від милостей князя, але від яких залежав і він сам. Дружинники були не тільки воїнами, але і радниками князя. Старша дружина являла собою верхівку феодалів, яка великою мірою визначала політику князя⁴⁰.

У Київській Русі ще не існувало спеціальних судових органів. Судові функції виконувалися тими чи іншими Представниками адміністрації, включаючи, як вже йшлося, самого великого князя. Однак були спеціальні посадові особи, які допомагали у здійсненні правосуддя. Серед них можна назвати, наприклад, вірників – осіб, які збирали кримінальні штрафи за вбивство. Вірників супроводжувала ціла свита дрібних посадових осіб. Судові функції здійснювали і церковні органи.

Таким чином, створившись практично одночасно з державою для реалізації її владних повноважень, державна служба з часом стає особливим видом професійної діяльності з управління численними державними справами: по виконанню актів правителя і забезпеченню порядку в країні, відправленню правосуддя і упокоренню непокірних; утриманню армії і охороні державних кордонів, стягуванню податків і розвитку селянських господарств, ремесел, торгівлі тощо. Зі становленням держави починають формуватися всі притаманні їй інститути та механізми. Як основний інститут формується і «державна служба» Давньоруської держави. Служба князю в Київській Русі не була державною службою в нинішньому розумінні цього терміна. Це була «просто служба» – предтеча сучасної, яка стала підставою формування в складному історичному процесі сучасної державної служби.

⁴⁰ Акімова Л. М. Теоретичні основи державного управління розвитком національної безпеки. Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання. 2015. № 5. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1210>.

II етап – період існування Козацької держави – Запорізької Січі. Оскільки Запорізька Січ представляла собою повноцінну державу із всіма притаманними їй ознаками, то і державна служба в ці часи характеризується сталістю, чіткістю повноважень та функцій державних службовців, ієрархічністю посад, підпорядкованістю підлеглих не на основі особистої залежності, а в силу займаної посади, сплачуваністю.

Саме в цей час державна служба стала інструментом ефективного управління державою, а державні службовці у вигляді козацької старшини, гетьмана, впроваджували інтереси держави через відповідні козацькі державні органи на чітко визначених посадах. Це характеризує державну службу як професійну спеціалізовану діяльність в інтересах держави. Саме на цьому етапі відбулося повне оформлення державної служби на теренах України. Період, коли Україна була під владою Російської Імперії не виділяється нами в окремий етап становлення та розвитку української державної служби, оскільки в ці часи поступово було втрачено власну систему державного управління, перейнято імперську, а державна служба була уніфікована з російською⁴¹.

III етап – Україна в складі Радянського Союзу. В цей період, попри офіційне невизнання державної служби як спеціального виду трудової діяльності, стирання різниці між працівниками та державними службовцями, відсутності будь-якої концепції державної служби, державна служба все ж існувала в радянській Україні, регламентувалася окремими нормативно-правовими актами, тобто мала правову основу функціонування, проводилися наукові дослідження з визначення проблем державної служби.

Особливістю державної служби в ці часи слід назвати, по-перше, те, що державні службовці слугували більше своєму керівникові, ніж загальному громадському інтересові та державі, та, по-друге, – її усічену структуру: якщо загальноприйнята структура державної служби має вигляд «державна – державний орган – службовець», то в радянські часи такий елемент як

⁴¹ Погібко О. І. Нормативно-правові питання розвитку системи забезпечення воєнної безпеки – складової національної безпеки і оборони України. URL : <http://vuzlib.com/content/view/1463/23/>.

«державний орган» виключався з неї, внаслідок чого службовець по суті отримував завдання не від державного органу з визначеною компетенцією, а від держави. Даний період, хоча і не здійснив впливу на розвиток та становлення української державної служби в позитивному аспекті, все ж мав великий вплив на формування відношення до державної служби, державних службовців, наслідки чого спостерігаються ще й сьогодні⁴².

IV етап – сучасний етап (з моменту здобуття Україною незалежності). На сучасному етапі для України одним із найважливіших завдань, як показав історичний досвід спроб встановлення сильної та незалежної держави, є розвиток професійної державної служби. Заходи незалежної Української держави в цілому спрямовуються на створення оптимальної структури державної служби та забезпечення її ефективної роботи шляхом реформування адміністративної системи, впровадження нової кадрової політики, підтримання та розвитку професійності державних службовців. Особливого значення набуває необхідність реформування державної служби та виведення її на якісно новий рівень обумовлюється і тим, що Європейський Союз, до складу якого прагне увійти Україна, особливо наголошує на розвитку громадянського суспільства, внесенні змін до законодавства з метою приведення його у відповідність із європейськими стандартами, серед яких і розроблення ефективної системи державного управління⁴³.

З урахуванням вітчизняного та міжнародного досвіду, рекомендацій Парламентської асамблеї Ради Європи та інших міжнародних організацій з метою системного розв'язання проблем у сфері становлення ефективної державної служби розроблено Концепцію розвитку законодавства про державну службу. Оскільки державне управління та державна служба є особливою частиною процесу інтеграції до ЄС, проведена за допомогою Світового банку та Міністерства у справах міжнародного розвитку Великобританії, оцінка системи державної служби за методикою, яка застосовується для

⁴² Про основи національної безпеки України : Закон України № 964-IV від 19.06.2003 р. URL : [/zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15).

⁴³ Людвиг Эрхард, «Благосостояние для всех». URL : <http://orel.rsl.ru/nettext/foreign/erhapd/erhsod.htm>.

країн-кандидатів на членство в ЄС, окреслила мінімальні вимоги щодо наближення нормативно-правового поля і практики реалізації державної служби в органах державної влади України до принципів реалізації Європейського адміністративного простору.

Отже, історичний аналіз свідчить: зі змінами державного устрою, характеру та завдань держави, державного управління, змінювалась і сама державна служба. За різних історичних обставин державна служба має свої особливості та форми реалізації державної волі. Розвиток та становлення державної служби обумовлюється не стільки виникненням держави як цілісного утворення, скільки потребою організації управління державою та процесами державотворення. Особливістю державної служби є її невід’ємність від розвитку держави, при цьому державна служба наслідує всі характерні ознаки держави, відображає стан державності, удосконалюється та структурується разом із розвитком держави.

Саме за Л. Ерхарда в широкий науковий обіг увійшов термін «соціальна держава» на проти вагу державі монетарного типу. Соціальна держава – це тип держава, що втілює у життя сильну соціальну політику в інтересах своїх громадян. До речі, у Конституції України зазначено, що Україна – соціальна держава, політика якої спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя й вільний розвиток людини. Але на сьогодні це твердження майже не діє, соціальні проблеми ще більше загострюються. Всі позитивні наслідки економічної реформи Л. Ерхард сформулював у праці «Добробут для всіх»⁴⁴.

Ідею «соціального ринкового господарства» підтримав Г. Мюрдаль – творець «шведської моделі соціалізму». Г. Мюрдаль був прихильником соціальної орієнтації економіки держави. На його думку, головне в «державі добробуту» – це соціальний захист населення, під яким він мав на увазі систему законодавчих, економічних, соціальних і соціально-економічних гарантій, рівні умови для підвищення добробуту за рахунок особистого трудового внеску, економічної самостійності й підприємництва – для

⁴⁴ Мюрдаль Г. Современние проблемы «третьего мира»: научное пособие. Москва : Прогресс, 1972. 767 с.

працездатного населення, і створення відповідного рівня життєзабезпечення для непрацездатних громадян⁴⁵.

У літературі по державному управлінню використовуються поняття: цільова ефективність – ступінь узгодження результатів з метою; соціальна ефективність виступає як приватний критерій ефективності суспільної праці; організаційна ефективність характеризує форму взаємозв'язків елементів системи керування.

Можливо стверджувати, що ефективність державного управління – це результат досягнення поставленої соціальної мети при максимально можливій економії трудових і організаційно-матеріальних витрат. Це діяльність апарата управління, що включає мету, способи, процес і результат.

Етап застосування державного управління у сучасному суспільстві представлено науковими розробками сучасних теоретиків та практиків державного управління: В. Козбаненко, Дж. Шафрітц, Д. Розенблум, Е. Херрінг, Ф. Шамхалов.

Крім того, зміни в соціально-економічній системі й державному ладі, перехід до ринкових відносин, місцевого самоврядування обумовили зміни в мотивації та методах державного управління – воно не зводиться лише до прямого управління економікою та соціально-культурною сферою, прямого управління діяльністю окремих підприємств і установ з боку вищих органів на основі принципу «влада – підкорення».

Відбувається процес розроблення заходів, спрямованих на стимулювання самостійності в діяльності підприємств і установ, пошук напрямів заохочення такої діяльності.

Владна управлінська діяльність може виявлятися по-різному, а державне регулювання має свої особливості не тільки в сферах економіки, соціальної, культурної, адміністративно-політичної діяльності, а й у окремих галузях⁴⁶.

⁴⁵ Миколайчук М. М. Оцінювання соціально-економічних досягнень регіонів з позиції сталого розвитку. Економіка та держава: журнал. 2008. № 10. С. 61-63.

⁴⁶ Тамбовцев В. Л. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура, проблемы. Вестник МГУ : журнал. Сер. 6. Экономика. 1995. №3. С. 3-14.

Специфіка державного управління серед інших видів управління обумовлюється наступними, тільки йому притаманними трьома властивостями:

а) у своєму здійсненні спирається на державну владу – організаційну силу суспільства, котра має як джерело правову обумовленість (легітимність), а в реалізації – на силу державного апарату, що володіє і засобами примусу;

б) поширює свій вплив на все суспільство (навіть за його межі, на інші спільноти людей у рамках міжнародної політики, що проводиться державою), піддаючи управлінському впливові його найважливіші явища, процеси і взаємозв'язки;

в) діє системно, поєднуючи функціонування таких структур, як механізм держави, державний апарат, державну службу і публічні прояви суспільства.

Саме наявність останньої властивості надає державному управлінню необхідну узгодженість, координацію, раціональність та ефективність.

Вивчення наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців показало, що наразі відсутній єдиний підхід до поняття «державне управління» (Додаток Б).

За результатами дослідження існуючі підходи були згруповані (рис. 1.5) та дозволили запропонувати власне визначення поняття, таким чином «державне управління» – це внутрішньо-організаційна діяльність державних органів, спрямована на регулювання суспільних відносин у різних сферах державної політики з метою задоволення соціально-економічних, політичних та інших інтересів.

Критерії загальної соціальної ефективності державного управління – це ті, які дають можливість бачити і, бажано, вимірювати досягнутий через державне управління рівень задоволення нарізних потреб, інтересів і цілей суспільства, окремої соціальної групи, конкретної особи. На їх основі можна визначити найголовніше: зв'язок державного управління і суспільства та готовність першого до забезпечення динаміки і гармонійності другого.

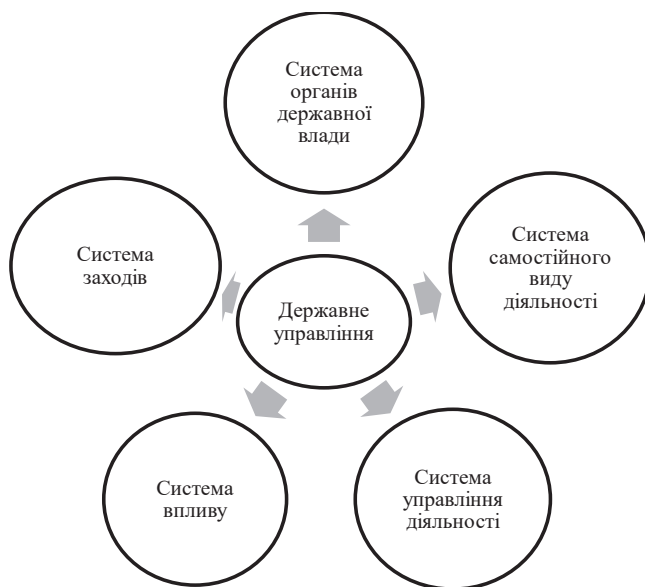

Рис. 1.5. Систематизація підходів до трактування поняття «державне управління»

Джерело: складено автором

З погляду раціональності й ефективності державного управління важливо, щоб задоволення потреб і вирішення породжених ними проблем проходило стрімко, надійно і безповоротно, з належною повнотою і в належний час, при оптимальному використанні суспільних ресурсів⁴⁷.

Критерії загальної соціальної ефективності покликані спрямовувати державне управління на потреби і проблеми суспільства та характеризувати управлінський рівень їх вирішення.

Вони логічно мають включати не тільки результати суспільного виробництва, а й соціальні наслідки їх споживання, не тільки економічні, а й соціальні, духовно-ідеологічні, психологічні, політичні, історичні, екологічні,

⁴⁷ Колпаков В. К. Адміністративно-правові відносини: поняття і види. Юридичний журнал: журнал. 2013. № 1. С. 102–104.

демографічні явища, тобто весь спектр явищ, відносин і процесів, необхідних для нормальної життєдіяльності людини.

До критеріїв загальної соціальної ефективності державного управління можна віднести:

- рівень продуктивності праці, співвіднесений зі світовими параметрами за її відповідними видами;

- темпи і масштаби приросту національного багатства;

- рівень життя населення порівняно зі стандартами розвинутих країн;

- впорядкованість, безпеку, сталість та надійність суспільних відносин, їх відтворення з наростаючим позитивним результатом

Як самостійній формі державної діяльності державному управлінню притаманні характерні риси, що випливають з його природи – здійснення виконавчих і розпорядчих повноважень:

- а) загальнодержавний характер, оскільки воно охоплює найважливіші сторони життя держави й суспільства;

- б) спрямованість на виконання Конституції та законів України (підзаконна діяльність);

- в) юридично-владний, розпорядчий характер;

- г) організаційний зміст, за допомогою якого досягають регулювання й координації спільної праці людей;

- г) активність і цілеспрямованість, має безпосередніми об'єктами свого впливу галузі економічного, соціального й адміністративно-політичного будівництва;

- д) безперервне та постійне здійснення.

Базовою засадою виступає ієрархічна організація системи органів, яка зумовлює необхідність існування так званої управлінської вертикалі.

Ієрархічну вертикаль виконавчої влади утворюють органи вже згадуваних раніше трьох організаційно-правових рівнів. Кожний з цих рівнів представлений наступними органами:

1) рівень вищого органу в системі органів виконавчої влади – Кабінетом Міністрів України (урядом);

2) рівень центральних органів виконавчої влади – міністерствами, державними комітетами, центральними органами виконавчої влади зі спеціальним статусом;

3) рівень місцевих органів виконавчої влади:

а) місцевими органами загальної компетенції: Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська і Севастопольська міські, районні державні адміністрації;

б) місцевими органами спеціальної (галузевої, функціональної, змішаної) компетенції, котрі як безпосередньо підпорядковані відповідним центральним органам виконавчої влади, так і перебувають у підпорядкуванні місцевим державним адміністраціям⁴⁸.

Між органами цих рівнів взаємозв'язки будуються на засадах субординації, яка означає співпідпорядкованість між: органами вищого і нижчого рівнів, наприклад: Кабінет Міністрів і міністерства або місцеві державні адміністрації; обласна і районна державні адміністрації та. ін.

Доцільно зазначити, основні принципи державного управління – це основоположні ідеї, наукові положення даного виду державної діяльності.

На кожному етапі розвитку суспільства і держави постає потреба виокремлення та визначення принципів державного управління, оскільки очевидно, що не всі його закономірності, відносини і взаємозв'язки пізнано й описано через принципи. Практичне значення і дія принципів державного управління не залежать від них самих, а повністю визначаються ставленням до них людей⁴⁹. Деякі автори відзначають, що принципи державного управління – це його позитивні закономірності, пізнані наукою і практикою і охарактеризовані у відповідних поняттях.

Групи принципів державного управління зображено в табл. 1.4.

⁴⁸ Боднар І. Р. Інформаційна безпека як основа національної безпеки. Mechanism of Economic Regulation : журнал. 2014. № 1. С. 68-75.

⁴⁹ Атаманчук Г.М. Теория государственного управления. — М.: Юрид. лит., 1997. — С. 191.

Таблиця 1.4

Групи принципів державного управління

№	Групи принципів державного управління	Характеристика принципів державного управління
1	Соціально-політичні	поширюється на всі сфери управлінської діяльності, а самі принципи закріплюються, як правило, в Конституції України та законах України.
2	Організаційні	вони є базою для визначення й розподілу компетенції між органами державного управління, створюючи, таким чином, єдиний механізм державного управління, який повинен функціонувати ефективно, не допускаючи паралелізму і дублювання;
3	Організаційні засади функціонування (діяльності) апарату державного управління	спрямована на визначення змісту діяльності конкретних органів державного управління, забезпечення дієвості управлінських процедур, ефективність управлінських рішень.

Джерело: складено автором

Необхідно більш детально розглянути принципи державного управління. Прийнято виділяти такі групи принципів державного управління:

1) соціально-політичні – демократизм, участь населення в управлінській діяльності держави (народність); рівноправність осіб різних національностей; рівність усіх перед законом; законність; гласність і врахування громадської думки; об'єктивність;

Соціально-політичні принципи – це найзагальніші принципи державно-управлінської сфери. Вони поширюються на всі види виконавчо-розпорядчої діяльності та всі функціонуючі в державі управлінські структури. Одним з найважливіших соціально-політичних принципів є демократизм. У ст. 1 Конституції України зазначено, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Природно, що визначальна риса держави зводиться у найважливіший принцип її управлінської діяльності. Однею з найважливіших умов успішної побудови демократичної, правової, соціальної держави є забезпечення реальної участі громадян у вирішенні всієї різноманітності питань державного і суспільного життя. Саме тому участь населення в управлінській діяльності держави є невідмінним принципом

державного управління, закріпленим у Конституції, законах України і багатьох підзаконних актах⁵⁰.

Так, ст. 5 Конституції України фіксує положення про те, що народ України, будучи єдиним джерелом влади у державі, здійснює її як безпосередньо, так і через систему органів державної влади та місцевого самоврядування; ст. 38 Конституції надає громадянам право участі в управлінні державними справами; ст. 140 Конституції визначає місцеве самоврядування як право територіальної громади (жителів сіл, селищ, міст) – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України⁵¹.

Чинне законодавство передбачає різноманітні форми участі населення в управлінні державними справами. Серед них, наприклад, участь у референдумах (статті 38, 69, 70, 72 Конституції України); служба у державних органах управління (ст. 4 Закону України «Про державну службу»); об'єднання у політичні партії з метою участі у виробленні державної політики і формування органів, влади (ст. 2 Закону України «Про об'єднання громадян»); звернення з пропозиціями і рекомендаціями до органів державної влади, спрямовані на вдосконалення їх управлінської діяльності (ст. 3 Закону «Про звернення громадян»).

Особливе місце серед усіх принципів державного управління належить принципу законності. Стаття 1 Конституції визначає Україну як правову державу, ст. 8 закріплює як державний принцип верховенство права, а статті 6 і 19 встановлюють, що органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України. Це означає, що суворе й неухильне додержання законів і підзаконних актів.

Гласність дає змогу громадянам бачити механізм формування і реалізації державно-керуючого впливу та протікання всіх управлінських процесів.

⁵⁰ Коваль Я. С., Мігус І. П., Карпова К. В. Важелі державного антикризового регулювання банківських установ з точки зору виникнення кризових явищ. Державне управління: удосконалення та розвиток: електрон. наук. фах. вид. 2017. №8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1108>.

⁵¹ Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня. 1996 р. №254к/96-ВР. Київ : Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

Важливе місце серед принципів державного управління посідає принцип об'єктивності.

Він передбачає чітке додержання вимог об'єктивних закономірностей суспільного розвитку, врахування реальних можливостей (матеріальних, технічних, інтелектуальних) держави щодо реалізації тих або інших управлінських рішень.

2) організаційні принципи побудови апарату державного управління – галузевий, функціональний, територіальний.

Галузевий принцип реалізується у такій структурній побудові, де однорідні за характером діяльності об'єкти закріплено за відповідним органом управління і утворюють сферу його управлінської діяльності. Суб'єктів, які здійснюють управління за галузевим принципом, прийнято називати галузевими органами державного управління.

Територіальний принцип дістає вияв у такій структурній побудові, за якої державні органи здійснюють комплексне управління на певних, чітко окреслених територіях.

3) організаційні принципи функціонування (діяльності) апарату державного управління – нормативність діяльності, єдиноначальності, колегіальність, поділ управлінської праці; відповідальність за прийняті рішення, оперативна самостійність.

Організаційні принципи функціонування (діяльності) апарату державного управління застосовуються для визначення змісту діяльності конкретних управлінських структур.

Додержання цих принципів дає змогу найбільш ефективно використовувати потенціал державних службовців, персоналу науково-дослідних установ, технічних працівників.

За допомогою цих принципів забезпечується прийняття правильних управлінських рішень, організація і застосування раціональних управлінських процедур, дійовий контроль і виконавська дисципліна. Вони фіксуються у

відповідних нормативних актах. Принцип нормативності використовується для правового регулювання діяльності апарату державного управління⁵².

Поряд з поділом принципів на групи найбільш часто пропонується їх класифікація на види, а саме:

а) загальносистемні: об'єктивності державного управління; демократизму державного управління; правової упорядкованості державного управління; законності державного управління; поділу влади в державному управлінні; публічності державного управління;

б) структурно-цільові: узгодженості між собою цілей державного управління за основними параметрами; взаємодоповнюваності цілей, при якій одна мета сприяє іншій; підпорядкованості приватних, локальних цілей загальним цілям державного управління;

в) структурно-функціональні: диференціації і фіксування функцій шляхом видання правових норм і закріплення управлінських функцій в компетенції органів державного управління; достатньої різноманітності, яка вимагає, щоб управлінські функції щодо того чи іншого об'єкта управління за кількістю і змістом відповідали різним управлінським запитам останнього; відповідності управлінського впливу реальним вимогам та запитам об'єктів управління;

г) структурно-процесуальні: відповідності елементів (методів, форм, стадій) управлінської діяльності органів державного управління їхнім функціям; конкретизації управлінської діяльності і особистої відповідальності за її результати; стимулювання раціональної і ефективної управлінської діяльності.

Змістом державного управління є комплекс функцій, які називаються функціями управління. Через їх реалізацію суб'єкти виконавчої влади здійснюють управлінські процеси, досягають поставленої мети. Функція управління пов'язує в одне ціле запланований результат, практичну діяльність з виконання намічених завдань і одержаний результат. Запланований результат може бути досягнутий лише у разі, коли правильно, з урахуванням реальних

⁵² Буравльов Є., Стогній В. Науково-технологічна безпека України у контексті глобалізації. Вісник Національної академії наук України : журнал. 2005. № 3. С. 32-40.

можливостей (забезпечення матеріально-фінансовими, людськими ресурсами, об'єктивною інформацією, законодавчою основою тощо) визначено управлінські завдання. Функції державного управління є відносно самостійними елементами виконавчої державної діяльності, що здійснюється на основі закону чи іншого правового акта спеціальною системою органів виконавчої влади притаманними їм методами⁵³.

Зазначимо, що функції державного управління являють собою основні напрямки діяльності державних органів щодо забезпечення виконання завдань державного управління. Вони мають конкретний зміст і здійснюються за допомогою конкретних способів і форм управління (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Функції державного управління

Джерело: складено автором

Перш за все, головною відмінністю функцій державного управління є те, що вони мають державно-владний, політичний характер. Вони здійснюються від

⁵³ Мельник А. Ф., Васіна А. Ю., Желюк Т. Л. Національна економіка : навч. посіб. К.: Знання, 2011. 463 с.

імені та в інтересах держави, на підставі застосування державно-владних повноважень, якими органи державного управління наділені законом для реалізації цих функцій. Як і функції управління, функції державного управління відображають зміст державної управлінської діяльності і є його складовими.

Отже, сутність державного управління полягає у функціях, які складають зміст державного управління як самостійної форми діяльності, що має певну мету, однак запланований результат може бути досягнутий лише в разі правильного встановлення завдань управління, забезпечення матеріальними, людськими ресурсами, законодавчою основою, об'єктивною інформацією.

Державне управління є особливою соціальною функцією, що виникає з потреб суспільства як самодостатньої системи і здійснюється у відповідних державних чи недержавних формах шляхом організаторської діяльності спеціально створеної для цього групи органів. Управління має також політичний характер, може розглядатися з соціальної, економічної точок зору⁵⁴.

Розкрити зміст державного управління, насамперед, означає відповісти на запитання, які види діяльності (функції) здійснюють суб'єкти державного управління. За допомогою функцій державного управління реалізуються цілі та завдання державного управління, а також функції держави в цілому.

Це означає, що цілі і завдання державного управління обумовлюють функції державного управління. На основі цілей (завдань), що стоять перед державним управлінням, можна виокремити перелік об'єктивно необхідних функцій державного управління.

Функції державного управління визначаються об'єктивними закономірностями, тобто мають об'єктивний характер. Різноманітні й численні потреби об'єктів державного управління зумовлюють цілі державного управління, що охоплюють окремі групи завдання, які мають відносну самостійність і однорідність. Крім того, функції державного управління є частинами управлінської діяльності, спрямованими на забезпечення певних груп

⁵⁴ Мігус І. П., Коваль Я. С. Організаційно-економічний механізм протидії злочинам в економічній сфері: колективна монографія. Черкаси, 2016. 466 с.

потреб і завдань, внаслідок чого також мають відносну самостійність і однорідність. Іншими словами, самостійність і однорідність функцій державного управління забезпечуються окремими цілями і комплексом управлінських дій, які є властивими саме цій функції⁵⁵.

Функції державного управління мають конкретний зміст і здійснюються за допомогою конкретних методів і форм державного управління (примусові механізми, видання правових актів управління). Зміст функцій державного управління у їх сукупності відображає сутність і характер державного управління. Функції являють собою конкретний напрям організаційно-правового впливу суб'єктів державного управління на конкретні об'єкти управління. Вони реалізуються у процесі державно-управлінських відносин, і їх спрямовано на забезпечення життєво необхідних потреб об'єкта управління.

У процесі державно-управлінської діяльності кожна з функцій буває використана більшою чи меншою мірою, але саме при використанні усіх функцій у комплексі йдеться про діяльність щодо здійснення державного управління.

Зазначимо, що методами державного управління є сукупність способів, прийомів та засобів впливу суб'єктів на об'єкти управління, для досягнення цілей розвитку держави. Одним з ключових термінів даного визначення є поняття «цілі». Тобто методи державного управління виявляються обумовленими загальною системою відносин держави і суспільства в залежності від цілей держави. Державне управління реалізується у відповідних формах, які, в свою чергу, обумовлюють вибір методів, через які реалізуються цілі держави. Цілі державної влади завжди є специфічними і здебільшого встановлюються самою державною владою, тоді як функції держави становлять універсальну систему, яка реалізується в діяльності будь-якої держави незалежно від форми політичного режиму чи форми правління. При цьому однією з основних ознак демократичної форми державного управління є делегування управлінських повноважень відповідним органам державної влади⁵⁶.

⁵⁵ Акімова Л. М. Механізми державного управління економічною безпекою України: аналіз чинників впливу систематизованих за окремими сферами її розвитку. Аспекти публічного управління : журнал. 2018. Т. 6. № 6-7. С. 5-11.

⁵⁶ Латинін М. А., Лозинська Т. М. Стратегічне планування: навч. посіб. Харків : ХарПІ НАДУ «Магістр», 2007. 104 с.

Тобто при демократичних формах державного управління держава не виступає тим суб'єктом, який може здійснювати будь-який вплив на суспільство. Навпаки, вона є регулятором суспільних відносин, а також гарантом їх ефективного розвитку. Недемократична форма державного управління – це коли в його системі домінуюче положення посідає суб'єкт управління, тоді як об'єкт управління відіграє лише пасивну роль при реалізації владних рішень шляхом застосування методів державного примусу.

Особливості методів державно управління:

- реалізуються в процесі державного управління;
- виражають керівний (упорядковувачий) вплив суб'єктів управління на об'єкти управління є змістом цього впливу і завжди мають своїм адресатом конкретний об'єкт(індивідуальний чи колективний);
- в методах державного управління завжди міститься воля держави, виражаються повноваження владного характеру органів виконавчої влади;
- використовуються суб'єктами управління як засіб реалізації їх компетенції; мають свою форму і зовнішнє вираження.

Найпоширенішою є класифікація методів державного управління на загальні й спеціальні. Загальні – методи управління, які застосовуються на найважливіших стадіях управлінського процесу:

1) Контроль і нагляд.

Контроль – це активне втручання суб'єкта управління в діяльність підконтрольного об'єкта. Сутність контролю полягає в перевірці відповідності діяльності учасників суспільних відносин встановленим у суспільстві приписам, у межах яких вони мають діяти. Мета такої діяльності полягає у виявленні результатів впливу суб'єктів на об'єкт, допущених відхилень від прийнятих вимог тощо.

Нагляд – пасивний метод управління, що полягає у збиранні потрібних знань про діяльність об'єкта управління й їх оцінки, це юридичний аналіз стану справ додержання законності і дисципліни щодо об'єкту управління, який здійснюється суб'єктом управління із застосуванням відповідних, наданих йому

законодавством форм, але без безпосереднього втручання в оперативну та іншу діяльність підконтрольного об'єкту⁵⁷.

2) Метод прямого та непрямого (опосередкованого) впливу. Органи державного управління можуть впливати на об'єкти управління шляхом прямого або непрямого впливу.

Прямий вплив – безпосередній вплив суб'єкта управління на об'єкт через наказ, що виражає волю відповідного суб'єкта управління. Непрямий (опосередкований) вплив – створення зацікавленості у об'єктів управління, вплив через функції, інтереси, стимулювання, надання можливості вибору варіанту поведінки.

3) Адміністративні й економічні методи.

Адміністративні методи – це вплив на об'єкт управління шляхом встановлення їх прав, обов'язків, через систему наказів, що спираються на систему підпорядкування, владні повноваження. Це односторонній вибір органом управління способу вирішення завдання чи конкретного варіанта поведінки об'єкта управління. Базуються на застосуванні нормативних актів (розпоряджень, наказів, постанов органів виконавчої влади).

Економічні методи державного управління – це система прийомів і засобів прямої дії на суб'єктів господарювання шляхом запровадження фінансово-економічних законів, створення грошово-кредитних відносин з метою створення оптимальних умов, що забезпечують досягнення високих економічних результатів.

До економічних методів державного управління відносяться: індикативне планування; державне регулювання; грошово-кредитна та фінансова політика; конкурентна політика. Спеціальні – методи управління, які застосовуються при виконанні окремих функцій або на окремих стадіях процесу управління⁵⁸.

Крім того, необхідно зазначити у деяких випадках управління пов'язано з безпосереднім розпорядництвом, носить «командний характер», ґрунтується на

⁵⁷ Небава М. І., Міронова Ю. В. Економічна безпека підприємства : електронний навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2017. 73 с.

⁵⁸ Латинін М. А., Лозинська Т. М. Стратегічне планування: навч. посіб. Харків : ХарПІ НАДУ «Магістр», 2007. 104 с.

імперативних приписах, заборонах, що обмежують самостійність. Проте воно дедалі більше здійснюється у формі нормативного регулювання, використання дозволів і рекомендацій, надання допомоги, сприяння й координації. Застосування лише жорстких варіантів управління суспільними процесами суперечить заданій моделі розвитку суспільства, та й сама система вже не «дозволяє» державі втручатися в усі питання управління й практичної діяльності, як це було до проголошення Україною незалежності. Державне управління і зараз охоплює ті самі галузі та сфери суспільства, але його роль у них стає новою, принципово змінюється вплив на здійснювані процеси. Превалюючого значення набуває функція державного регулювання, від якої жодна держава не може відмовитися, оскільки законодавство поширюється на всі галузі та сфери і є прерогативою держави. Однак законодавче регулювання саме значною мірою залежить від того, державними чи недержавними є ті чи інші об'єкти та які структури здійснюють управління галуззю, сферою, об'єктом. Від цього залежить і рівень державного впливу на розв'язання питань управління й діяльності. Але в основі того, що відбувається, все ж таки лежать особливості й значення галузей і сфер, а також процеси приватизації, зміни форм власності, лібералізації цін, розвитку зовнішньоекономічної діяльності тощо, які впливають на відповідні галузі та сфери.

Об'єкти, що не є державними, перебувають в управлінні недержавних структур, а тому діють на засадах внутрішнього самоуправління. До них належать недержавні підприємства, установи й організації, а держава лише встановлює відповідні межі їх діяльності, яка не повинна здійснюватися на шкоду суспільству. Це стосується, як правило, порядку створення, реорганізації, ліквідації юридичних осіб, сплати податків і виконання загальнообов'язкових правил⁵⁹.

Інший підхід застосовують у випадках, коли об'єкти перебувають у спільному управлінні державних і недержавних органів. Так, органам місцевого

⁵⁹ Небава М. І., Міронова Ю. В. Економічна безпека підприємства : електронний навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2017. 73 с.

самоврядування можуть передавати об'єкти, що перебувають у державній власності, і відповідно — управління ними, а державні органи контролюють використання коштів та об'єктів, їм переданих. Представники державних органів можуть входити до складу органів управління недержавних структур, якщо там є частка державної власності.

Різним рівень управлінського впливу буде й у випадках, коли об'єкти відповідних галузей і сфер перебувають у державній та недержавній власності (державне підприємство, фермерське господарство в сільському господарстві, підприємство в промисловості, зв'язку, установи в сфері освіти тощо).

У випадках, коли об'єкти перебувають у власності держави, управління ними безпосередньо здійснюють державні органи, і методи управління визначаються саме цим, незважаючи на те, що держава надає їх органам окремі можливості щодо самоуправління.

Слід звернути увагу й на те, що незалежно від форми власності, на якій засновано об'єкт і здійснюються його діяльність, впровадження ринкових відносин, держава не може повністю відмовитися від управлінського впливу на нього, не встановлювати певні правила, яким він зобов'язаний підкорятися, та гарантувати його права, в тому числі власності, при додержанні цим об'єктом таких правил.

Особливості державного управління полягають також у тих функціях, на виконання яких його спрямовано. Ці функції складають зміст державного управління як самостійної форми діяльності, що має певну мету, однак запланований результат може бути досягнутий лише в разі правильного встановлення завдань управління, забезпечення матеріальними, людськими ресурсами, законодавчою основою, об'єктивною інформацією⁶⁰.

Як зазначає науковець Г.В. Атаманчук⁶¹ «Практично все, що піддається в суспільстві правовому регулюванню, так чи інакше, більш чи менш, пов'язане з

⁶⁰ Акімова Л. М., Рибак І. П. Державне регулювання ринку фінансових послуг в Україні: форми контролю. Публічне адміністрування: теорія та практика: електронний збірник наукових праць ДРІДУ НАДУ при Президентові України. Дніпропетровськ, 2014. Вип. 2, (12). URL : [http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2014-02\(12\)/10.pdf](http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2014-02(12)/10.pdf).

⁶¹ Атаманчук Г. В. Правовое регулирование государственного управления [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nashavlast.ru/archive /2005/10/08.htm>.

державним управлінням, оскільки реалізація тієї чи іншої правової норми завжди передбачає її гарантування з боку державних органів, нехай і судових. Тому правове регулювання державного управління являє собою дуже складний, постійно й активно діючий процес життєдіяльності держави і його органів».

Державне управління як вид соціального управління обов'язково містить три елементи: прийняття рішення, його виконання та контроль за реалізацією. Державне управління – це частина державної діяльності, що має своїм основним призначенням здійснення виконавчої влади. Державний характер такого управління полягає в тому, що в його процесі реалізуються завдання, функції та інтереси держави. Для його здійснення створюють спеціальні органи (встановлюють посади), які діють у рамках законів і в межах своїх повноважень.

Виконавча діяльність є основним призначенням державного управління й складає першу, найважливішу його сторону.

Разом з тим, для безпосереднього управління економікою, соціально-культурним будівництвом і адміністративно-політичною діяльністю характерною є розпорядча діяльність, яка становить інший бік державного управління. Виконавча й розпорядча діяльність органів виконавчої влади виявляється у відносинах влади і підпорядкування, наданні суб'єктам, що її здійснюють, юридично-владних повноважень.

Сутність державного управління в стислому вигляді полягає у виконанні законів та інших правових актів органів державної влади. З цього погляду виконання є основною ознакою державного управління, здійснення якого покладено на органи виконавчої влади (у широкому розумінні – на органи державного управління).

Для державного управління характерно те, що виконавча діяльність є його основним призначенням і складає важливу сторону характеристики змісту цього виду управління, яка органічно пов'язана зі здійсненням безпосереднього керівництва економікою, соціально-культурним та адміністративно-політичним будівництвом і, отже, водночас є розпорядчою діяльністю.

1.3. Роль державного управління в забезпеченні економічної безпеки держави

В сучасних умовах глобалізації кожна країна прагне до економічної незалежності. Зокрема, саме для досягнення даного результату важливим постає питання про теоретичні основи державного управління розвитком національної безпеки, визначення ролі та місця економічної безпеки в загальній системі механізмів державного управління забезпечення національної безпеки України. В реаліях сьогодення ми можемо побачити тенденцію, щодо впливу загрозливих чинників на діяльність держави. Надалі це все може призвести до зниження рівня економічної безпеки України, що в свою чергу значно вплине на національну безпеку країни загалом.

Визначення ролі та місця економічної безпеки в системі забезпечення національної безпеки України одна з найважливіших тем яка знаходить своє відображення в працях вітчизняних науковців: О. Барановського, І. Боднара, Є. Буравльова, А. Васіна, Л. Герасименко, О. Гриценко, С. Дзюбика, Т. Желюк, В. Крутова, К. Кононенко, С. Макухі, Ю. Міронова, І. Мігус, Г. Новицького, М. Небави, С. Онишко, Т. Поснова, І. Ревака, М. Стрельбицький, В. Стогній, В. Цветкова та багато інших вчених. У процесі дослідження проаналізовано ідеї та положення вчених зарубіжних держав, а саме: Л. Абалкіна, В. Адріанова, П. Белова, В. Бурцева, А. Васильєва, С. Глазєва, В. Дідика, В. Карданова, В. Сенчагова, Е. Шолохова та інших.

В Україні виконано на високому рівні значну кількість наукових праць, присвячених окремим питанням економічного та правового регулювання фінансової безпеки. Проте у вітчизняній науці державного управління до цього часу не здійснено комплексних досліджень, які б розглядали теоретичні основи державного управління розвитком національної безпеки. Отже, виникає питання всебічного розгляду теоретичної основи державного управління розвитком національної безпеки, без якої практично неможливо вирішити жодну з проблем

незалежності та економічної достатності держави, а також широкого залучення інвестицій.

Держава є основною інституцією, яка створює відповідні умови для функціонування кожного суб'єкта господарювання. На сучасному етапі національного державотворчого процесу в Україні закономірно і планомірно зростає потреба у наданні реального значення загальновизнаним у світі демократичним цінностям та ідеалам. Проте розбудова України як демократичної, соціальної та правової держави буде ефективною та результативною лише за умови належного теоретичного забезпечення відповідних державотворчих і правотворчих процесів та явищ. Одним із них являється фінансова безпека України, яка відіграє особливу роль у системі національної безпеки, від рівня стану якої залежить реалізація національних інтересів та стабільний розвиток держави. Проблеми правового забезпечення фінансової безпеки держави є ще не зовсім вирішеними, про що свідчать статистичні дані міжнародних організацій, де у багатьох світових рейтингах Україна посідає останні місця⁶².

Еволюція розвитку України наповнена рядом важких випробувань для народу, тому цінність безпеки держави завжди являлась однією із першочергових. Особливо відчутно це проявляється в останні роки. Потреба в безпеці носить об'єктивний характер, оскільки усі члени суспільства досить вразливі, незалежно від їх фізичних даних, володіння багатством, владою, іншими ресурсами⁶³. Вважаємо, що необхідність у безпеці неможливо задовольнити у повній мірі. Вона присутня завжди і вимагає до себе постійної уваги, оскільки шлях розвитку держави поєднаний з різними реальними чи потенційними загрозами. Відзначимо, що життя людей у всі часи було небезпечним. З моменту народження людини підстерігають численні загрози її існуванню і благополуччю. До них можемо віднести голод, хвороби, природні

⁶² Akimova L. M. Role and place of economic security in the system of state regulation providing for national security of Ukraine. Public management : collection. 2018. № 2 (12). pp. 15-27.

⁶³ Акімова Л. М. Удосконалення оцінювання економічної безпеки держави та окремих суб'єктів / Л. М. Акімова // International Journal of New Economics, Public Administration and Law, № 2 (2) 2018. с. 35-48.

стихії, техногенні катастрофи, війни. Але найбільшою небезпекою для людей завжди була і залишається сама людина. Як кажуть у тайзі: «Немає більш небезпечного та жорстокого звіра, ніж людина». Але у мирних умовах, у розміреному і спокійному житті цінність безпеки відходить на другий план і не актуалізується. Соціальні потрясіння, лиха, війни, терористичні акти загострюють її значення, виводять до найбільш актуальних для людей і суспільства. Характерно, що події 11 вересня 2001 року буквально перевернули суспільну свідомість у США. Виявилось, що для американців цінність особистої і національної безпеки стоїть вище цінності свободи, яка до того терористичного акту мала найвищий статус у суспільстві.

За звичкою асоціюємо безпеку із захищеністю життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави або з результатом безпеки. Який би він важливий не був, усе ж слід пам'ятати, що він є лише основою складного процесу забезпечення безпеки, пов'язаного з підтриманням необхідних параметрів життєдіяльності об'єкта, передбаченням та протидією різним загрозам⁶⁴.

У державі безпека проявляється у вигляді відповідної функції або повноважень, прав і обов'язків здійснювати спеціальні дії і заходи щодо захисту членів суспільства, їх власності, природних і соціальних об'єктів від різних небезпек. Т. Гоббс писав, що «безпека народу – заняття держави». Погоджуємося із цим та пропонуємо доповнити це твердження таким змістом: «безпека держави – безпека народу».

Змістове наповнення безпеки держави було розпочато ще у XVIII столітті. Саме тоді починається бурхливий етап розвитку національних держав в Європі. Окремі елементи концепції національної безпеки можемо знайти ще у Дж. Медісона. Дещо пізніше положення цієї концепції у завершеному вигляді були сформульовані У. Ліппманом. Концепція національної безпеки розглядалася лише як один із підходів до вивчення проблем безпеки, який не є всеосяжним. Дана концепція використовується більшістю держав і залишається однією з

⁶⁴ Акімова Л. М. Концептуальні засади розробки механізму державного управління забезпеченням економічної безпеки держави. Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Херсон, 19 квітня 2018). Херсон. 2018. С. 166-169.

найбільш необхідних при вирішенні проблем забезпечення безпеки держави. У рамках концепції національної безпеки розглядається, перш за все, забезпечення самого існування держави, дотримання її суверенітету та територіальної цілісності, а також здатності адекватно реагувати на будь-які реальні і потенційні внутрішні та зовнішні загрози. З даного приводу У. Ліппман зазначав, що станом безпеки держави можна визначити такий стан, коли їй не доводиться поступатися власними інтересами для уникнення війни, і вона може адекватно захистити себе військовим способом⁶⁵.

Державне управління в широкому сенсі являє собою практичний, організаційний та регуляторний вплив держави на життєдіяльність суспільства і громадян. З огляду на це, регулювання, як одна з базових функцій управління, має органічний зв'язок з державним управлінням, широке розуміння якого сформувалось під впливом загальної теорії соціального управління. Державне регулювання економіки відбувається шляхом реалізації економічної політики та є способом впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання і ринкову кон'юнктуру для підтримання нормальних умов функціонування ринкового механізму, а відтак й економічної безпеки.

У рамках концепції національної або державної безпеки виділяємо три основні види загроз безпеці, а саме: зовнішні та внутрішні; реальні і потенційні; глобальні, регіональні та локальні.

Основною метою розробки і прийняття концепції національної безпеки держави є правове закріплення політичних прагнень у нормативному документі, у якому окреслюються пріоритетні напрями із запобігання зовнішніх і внутрішніх загроз, визначається комплекс заходів і засобів щодо їх реалізації. Крім вищезгаданого, концепція національної безпеки держави, по суті, визначає основні напрями реалізації загальнодержавної зовнішньої і внутрішньої політики. Вона передбачає здійснення організаційних заходів з відповідних напрямів, а саме: забезпечення територіальної цілісності і недоторканності

⁶⁵ Кравченко О. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізм державного управління». Державне управління: удосконалення та розвиток : журнал. 2009. Вип. 3. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=56>.

держави від внутрішніх і зовнішніх загроз; створення гарантій захисту від зовнішнього втручання у внутрішні державні процеси; побудову системи запобігання потенційних загроз існуючому положенню держави у світовому співтоваристві.

На думку Р. Дацків, концепція національної безпеки являє собою похідну від концепції національних інтересів, а в більш широкому сенсі – від усвідомлення державою власного місця і ролі у світовому співтоваристві⁶⁶.

Так у 1991 році Україна здобула незалежність. Суспільство, що населяло нашу державу мало досить багато сподівань на покращення власного життя, адже демократії була зовсім поруч – у державах Європи. Однак проведення демократичних реформ призвело до погіршення економічного життя суспільства. Досить швидко і не завжди законно було проведено приватизацію і частина економіки колишньої держави потрапила у власність невеликої кількості осіб. Згодом вони стануть олігархами, тобто досить багатими особами, що будуть використовувати загальнонародне надбання у власних інтересах, а не у загальнодержавних. Даний період державотворення період був буквально пронизаний кризою відповідального державного мислення. В економічному і у політичному житті спрацьовував негативний принцип «хто смів, той і з'їв»⁶⁷.

Тому, будь-яка держава створює систему безпеки, виходячи зі своїх можливостей. Прийнято вважати, що нижній поріг національної безпеки держави визначає фізичне виживання суспільства, збереження суверенітету та соціальної цілісності держави – забезпечення його дієздатності перед загрозами, наприклад, збройної сили з боку інших суб'єктів міжнародних відносин. Але забезпечення безпеки держави має на меті не лише зведення до мінімуму загрози військового нападу, захоплення території, знищення населення. У більш широкому розумінні поняття безпеки включає забезпечення громадянам даного суспільства необхідних умов для нормального цивілізованого життя, вільного розвитку і самовираження. Відповідно, політичний, економічний, військовий,

⁶⁶ Дацків Р. М. Економічна безпека держави в умовах глобалізаційної конкуренції : монографія. Львів, 2006. 160 с.

⁶⁷ Круглов М. И. Стратегическое управление компанией: учебник для вузов. Москва : Русская деловая литература, 1998. 111 с.

соціальний та інші внутрішні та зовнішні аспекти становлять найважливіші компоненти національної безпеки. На нашу думку, національна безпека держави має ієрархічну (особистість, суспільство, держава), багатокomпонентну структуру, тобто є системним поняттям.

Отже, характеризуючи поняття «безпека держави», необхідно зазначити, що найбільш важливими елементами формування системи раціональних уявлень про безпеку є поняття «суб'єкт безпеки держави» і «об'єкт безпеки держави». За допомогою даних понять визначаються ті, хто забезпечують безпеку держави, і ті, хто користується її надбаннями. У статусі суб'єкта і одночасно об'єкта безпеки держави може виступати сама держава або співтовариство держав, суспільство, певну роль також може відігравати кожна окрема людина. Держава виступає і окремим елементом, і частиною спільноти держав. Людина також може виступати як окрема особистість і входити до складу інших об'єктів чи суб'єктів. На погляд Я. Жаліло суб'єкти фінансової безпеки слід розглядати залежно від рівня та виду фінансової безпеки держави⁶⁸.

Погоджуємося із цим твердженням та вважаємо, що діяльність об'єктів і суб'єктів безпеки держави є повністю взаємообумовленою і взаємопов'язаною, а їх реалізація залежить від конкретних обставин місця та часу. Взаємозв'язок між людиною, суспільством і державою жорстко обумовлений їх природою існування. І кожен з них для забезпечення спільної безпеки виконує одночасно дві ролі – суб'єкта та об'єкта безпеки.

Отже, іншим важливим елементом формування раціонального уявлення про безпеку є виділення поняття «загроза» як причини порушення стану безпеки. Загрози можуть бути як реальними, так і потенційними, тобто їх негативний вплив може проявити себе у майбутньому. Крім того, загрози можуть виходити не тільки ззовні, але і з боку самого суб'єкта (або його окремих елементів) і навіть з боку об'єкта безпеки. Наприклад, загроза можлива з боку частини нашої держави. Метою забезпечення безпеки є викорінення, нейтралізація, усунення

⁶⁸ Жаліло Я. А. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти : навч. посібник. Київ : Сатсана, 2001. 224 с.

джерел загроз безпеці (і можливих наслідків їх дії) на тому чи іншому рівні. Цілі безпеки можуть бути визначені і таким чином, як прагнення суб'єкта до розширення масштабу власної безпеки, до наповнення його великим змістом. Різноманіття сфер функціонування держави дозволяє виділити досить багато видів безпеки.

Можливо варто погодитись, що, як правило, будь-яка галузь дослідження, яка носить міждисциплінарний характер, потребує різних філософських узагальнень. Безпека держави не є винятком. До Нового часу уявлення про безпеку включали такі рівні, як: індивідуальний, регіональний, національний.

У період до XX століття з розвитком капіталізму з'являється ще й рівень підприємств. У роботах кінця XX століття виділяється п'ять рівнів безпеки: міжнародний, національний, регіональний, рівень підприємств, індивідуальний. На початку XXI ст. до них додається ще й глобальний. Головна його відмінність від міжнародного в тому, що тут суб'єктами безпеки є вже не держави, а наддержавні структури: ООН, Світова Організація Торгівлі, транснаціональні корпорації, Міжнародний Валютний Фонд (далі – МВФ), Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку, які нерідко відображають не державні інтереси, а свої власні⁶⁹.

Зокрема, у нашій державі базовим нормативно-правовим актом у сфері національної безпеки є Закон України «Про основи національної безпеки України»⁷⁰, який визначає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності.

Закон України «Про основи національної безпеки України» серед пріоритетів національних інтересів визначає: гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина; розвиток громадянського суспільства, його

⁶⁹ Кунев Ю. Д., Коросташова І. М., Мазур А. В. Управління в митній службі : підручник для студ. вищих навч. закладів Київ : Центр навчальної літератури. 2006. 408 с.

⁷⁰ Про основи національної безпеки України : Закон України № 964-IV від 19.06.2003 р. URL : /zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15.

демократичних інститутів; захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України; зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві; забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, гарантування вільного розвитку, використання і захисту російської, інших мов національних меншин України; створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення; збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку; забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів; розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення; інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі та в євроатлантичний безпековий простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України⁷¹.

У Законі також визначено загрози національним інтересам і національній безпеці України та основні напрями державної політики з питань національної безпеки в економічній сфері.

Аналіз показує, що значна кількість із них мають безпосереднє відношення до сфери зовнішньоекономічної безпеки. Крім того, Законом України «Про основи національної безпеки України» визначаються загрози національним інтересам і національній безпеці України в економічній сфері.

Отже, проаналізувавши основні положення норм вищевказаного Закону, доцільно зосередити увагу на тих аспектах, які найбільше піддаються критиці.

⁷¹ Про основи національної безпеки України : Закон України № 964-IV від 19.06.2003 р. URL : [/zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15).

Варто зазначити, що керівництвом держави вже визначені певні заходи щодо вдосконалення законодавства у сфері забезпечення національної безпеки. Дійсно, модернізація системи національної безпеки та оборони є головним пріоритетом держави відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», що була схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015⁷². До основних заходів реалізації вищезгаданої реформи визначено оновлення основних підходів до забезпечення національної безпеки держави. Головна роль при цьому має приділятися удосконаленню базового закону, який має визначати ключові елементи системи забезпечення національної безпеки держави. В Україні таким законом є Закон «Про національну безпеку України». На структурну побудову даного Закону вплинула тогочасна практика роботи Ради національної безпеки і оборони України (далі – РНБОУ). У то час РНБОУ практично не мала законодавчо визначеної сфери діяльності та приймала до розгляду досить велике коло питань: від вирішення питань забезпечення обороноздатності до врегулювання проблем житлово-комунального господарства та ін.

Саме тому, у Законі «Про основи національної безпеки України» зміст терміна «національна безпека» визначено як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізацію реальних та потенційних загроз національним інтересам» за широким переліком сегментів державного управління. Незважаючи на те, що визначення даного терміна у Законі є досить об'ємним, воно охоплює лише означені сфери діяльності, у той час як перелік загроз національній безпеці, від яких держава у першу чергу має захищати себе та власні громадян, не є постійним. І поступово вони доповнюються, до традиційних загроз додаються принципово нові, виникнення яких обумовлено часом.

На наш погляд, підхід до законодавчого визначення терміна «національна безпека» має бути змінений. Беручи до уваги те, що у сучасних умовах спектр

⁷² Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020". URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

загроз у безпековій сфері розширюється, вважаємо за необхідне не відмовлятися від широкого трактування даного терміна, але і вичерпно не визначати перелік сфер, які це поняття має охоплювати. Дана позиція дозволить досить швидко вирішувати питання стосовно уникнення впливу нових загроз національній безпеці. У світовій практиці законодавства не існує єдиного визначення терміна «національна безпека» та переліку сфер чи елементів, які вона охоплює. Досить часто у нормативно-правових джерелах розвинених держав використовується широке трактування поняття «національна безпека»⁷³. Наприклад, у США, де поняття «національна безпека» було вперше використано президентом Т. Рузвельтом у 1904 році, на то час основу системи національної безпеки складали воєнна і зовнішньополітична безпеки. Відповідно до нині діючої Стратегії національної безпеки США, крім воєнної і зовнішньополітичної, національна безпека США охоплює також економічну, енергетичну, внутрішньополітичну та інші безпеки.

Виходячи з вищевикладеного, вважаємо, що недоцільно на рівні закону визначати загрози національній безпеці та основні напрями державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, що передбачено Законом України «Про основи національної безпеки України».

Для таких цілей існує Стратегія національної безпеки України, яка повинна періодично (кожні 3-5 років) уточнюватися, що не лише відповідає світовому досвіду, але є вимогою законодавства України. А базовий закон має визначати основні елементи системи забезпечення національної безпеки держави та принципи їх взаємодії у мирний час та у інші періоди. Відзначимо, що норма Конституції України, якою передбачено, що «виключно законами України визначаються основи національної безпеки», не означає, що таке визначення має здійснюватись лише шляхом прийняття окремого закону. Це може бути зроблено шляхом внесення змін до Конституції України та прийняття системи законів, враховуючи перелік основних сфер державної політики, правовідносини у яких

⁷³ Акімова Л. М., Осадча О. О., Акімов О. О. Удосконалення організації обліку за допомогою технології бенчмаркінгу. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики : збірник наукових праць. Харків : ХІБС УБС НБУ. Харків, 2018. Том. 1. № 24. С. 64–70.

мають визначатись виключно законами. У США законодавство досить детально регламентує повноваження і функції органів державної влади у сфері забезпечення національної безпеки, врегульовуються навіть посадові обов'язки керівників і кваліфікаційні вимоги до претендентів на відповідні посади, але відсутніми є визначення поняття «національна безпека», а також сфер, які вона охоплює.

На нашу думку, істотним недоліком Закону України «Про основи національної безпеки України» є те, що більшість його положень мають декларативний характер, створюючи умови для суб'єктивної оцінки змісту норм та критеріїв їх виконання. Вважаємо, що закон у своїй основі має складатися з правових норм, які встановлюють загальнообов'язкові правила поведінки (права та обов'язки) учасників суспільних відносин.

Згодом було прийнято Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»⁷⁴, що значно ускладнило і так не конкретизоване правове регулювання сфери національної безпеки. Наприклад, запроваджувалося поняття «засади внутрішньої політики України у сфері національної безпеки і оборони». Перелік таких засад, визначений статтею 6 цього Закону являє собою уточнений концентрований перелік основних напрямів державної політики з питань національної безпеки, визначених статтею 8 Закону України «Про основи національної безпеки України».

Внаслідок вищезгаданого, поняття «основи» і «засади» розмежувати стає практично неможливим, а необхідність такого розшарування законодавчого регулювання сфери забезпечення національної безпеки викликає значні сумніви. Зазначимо, що основи визначаються як основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності⁷⁵. А засади визначаються як забезпечення життєво важливих

⁷⁴ Про засади внутрішньої і зовнішньої політики. Закон України № 2411-VI від 08.07.2018 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.

⁷⁵ Ліпенцев А. В., Поляк О. В. Основні напрямки формування механізмів надання управлінських послуг органами влади. Теоретичні та прикладні питання державотворення. 2008. № 2. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2008-2/08lavpov.htm/08lavpov.htm>.

інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у зовнішньополітичній, оборонній, соціально-економічній, енергетичній, продовольчій, екологічній та інформаційній сфера. Основи національної безпеки передбачають захист від загроз будь-якого походження, а засади визначені лише у сфері внутрішньої політики України у сфері забезпечення національної безпеки. Вищезгадані колізії значно ускладнюють введення в дію стратегічних планів розвитку нашої держави. Особливої складності додається у процес взаємодії з іншими суб'єктами, залученими до виконання завдань у відповідній сфері.

Вважаємо, що до розробки та внесення доповнень до законодавства України з питань забезпечення національної безпеки необхідно більш масштабно залучати не органи державної влади, а наукові установи. У США даний вид співпраці є досить ефективним і взаємовигідним. Зокрема, у 2007 році у державі вперше було прийнято Національну контррозвідувальну стратегію. Згодом до неї було внесено ряд змін та доповнень, у провідних університетах США протягом кількох місяців.

Для всебічного забезпечення національної безпеки держави також не потрібно забувати і про фінансове забезпечення соціальної сфери розвитку суспільства. У цій сфері, перш за все, доцільно виділити такі проблеми: скорочення населення. В умовах значного скорочення чисельності населення працездатного віку та збільшення кількості людей старшого віку невідкладною стає потреба кардинального підвищення ефективності соціальних витрат. Люди різного покликання – підприємці, робітники, фахівці, службовці – повинні мати поле для реалізації свого потенціалу, можливості для професійного та соціального зростання. Незважаючи на поступове зростання бюджетного фінансування освіти та охорони здоров'я, зберігається їх низька якість та доступність. Далекими від вирішення є проблеми створення комфортного середовища проживання; рівень розвитку «соціальних ліфтів». Частина громадян не може реалізувати свої професійні знання, знайти таку роботу, яка

дозволяла б їм розвиватися. Не повною мірою працюють соціальні ліфти. Дана проблема значно загострилася в останні роки, коли багато молодих людей, що входять на ринок праці, закінчили вузи, але не можуть отримати бажаної роботи за фахом; диференціація доходів населення. У сфері оплати праці є відчутною велика диференціація доходів. І внаслідок цього – більшість громадян України живе за межею бідності⁷⁶.

На нашу думку, одними із головних завдань для вирішення окреслених проблем потрібно у сфері зайнятості створити умови, коли молоді люди отримують можливість не просто працювати за фахом, а будувати професійну кар'єру, постійно підвищувати свою кваліфікацію, навчатися новим прикладним технологіям. Не потрібно також забувати, що у будь-якій державі вчителі та лікарі, вчені та працівники культури – це не тільки кістяк «креативного класу», а це саме ті працівники, хто надає стійкість розвитку суспільства, служить опорою суспільної моралі. Безумовно, необхідно підвищувати ефективність роботи наших систем освіти та охорони здоров'я. Поки що не досягнуто помітного для людей поліпшення якості освіти та охорони здоров'я. Це все відбувалося тому, що з розгляду регулярно випадало найважливіше – мотивація людей, які працюють у даних сферах.

Однак про будь-які реформи в охороні здоров'я та освіті може йтися тільки в тому випадку, коли ці реформи забезпечують гідну оплату праці професіоналів-бюджетників, які на своїй основній роботі повинні отримувати достатньо, щоб не шукати заробітків на стороні. Ефективно управляти якістю медичної допомоги, освітніх програм, наукових досліджень можна тільки спираючись на авторитет професійного середовища.

Відновлення професійної моралі, самоврядування і самоочищення професійних колективів – це те, на що має право розраховувати суспільство, переглядаючи свої відносини з медичним, вчительським та науковим співтовариствами.

⁷⁶ Якименко О. Г. Механізми державного управління економічною безпекою в умовах інноваційного розвитку України. Державне управління: удосконалення та розвиток : ел. фах. вид. 2012. № 10. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=637>.

Також важливою є кваліфікація і соціальне самопочуття робітників – тих, хто є основою будь-якої держави. Сьогоднішній робітник – це відповідальний виконавець складних і мінливих технічних норм. В умовах, коли конкурентоспроможні підприємства постійно оновлюють технології, коли товари низької якості швидко витісняються з ринку, – кваліфікація робітника, та його здатність постійно навчатися стали вирішальним фактором конкурентоспроможності. Потребує законодавчого закріплення розширення участі робітників в управлінні підприємствами.

Така участь практикується, наприклад, у Федеративній Республіці Німеччина (далі – ФРН) у формі так званих виробничих рад. До компетенції таких рад у нас могла б входити щоденна організація праці колективу – від графіків робочого часу до складання соціального плану у разі закриття якихось виробництв, підвищення кваліфікації працівників.

Кваліфіковані робітники повинні входити в національну систему професійних кваліфікацій, оцінка їх професійного рівня та отримання нових кваліфікацій не повинні замикатися всередині окремих підприємств, як це фактично склалося сьогодні.

Це збільшить можливості робітників на ринку праці, підвищить їх мобільність і в кінцевому підсумку – їхні заробітки.

Для усунення значної диференціації доходів населення потрібно якнайбільше використовувати досвід держав-членів Європейського Союзу, де певний ступінь диференціації доходів сприймається як природний для зрілої держави, проте надмірний розрив сприймається як несправедливість і служить джерелом соціальної напруженості.

Тому нині найважливіше завдання – зменшення соціальної нерівності, збільшення середнього класу, що є можливим як за рахунок більш адресної і ефективної соціальної політики, так і створення таких умов, коли кожен член суспільства може заробляти, забезпечити собі достатній рівень доходів⁷⁷.

⁷⁷ Акімова Л. М. Методологічний базис державного управління забезпеченням економічної безпеки України. Інвестиції: практика та досвід. Серія: Державне управління: журнал. 2018. № 17. С. 67-71.

Отже, можемо зазначити, що необхідно створити стимули і умови для просування цілого ряду напрямів, результатом чого стане значне підвищення рівня вітчизняної державної безпеки. Формулюючи дані умови, насамперед, потрібно зосередити увагу на: закріпленні і розширенні вітчизняних природних переваг, на розвитку базових для нашої держави секторів економіки та використання можливостей України; формуванні національної інноваційної системи розвитку, яка повинна базуватися на всій сукупності результатів роботи державних і приватних інститутів, що підтримують інновації; принципово іншій якості управління підприємствами та поступової заміни застарілих технологій та обладнання; розвитку нових секторів глобальної конкурентоспроможності, насамперед у високотехнологічних галузях, які є лідерами в «економіці знань», – в авіакосмічній галузі, суднобудуванні, сфері енергетики, а також забезпечити розвиток інформаційних, медичних та інших новітніх технологій; розвитку фінансової інфраструктури до рівня, адекватного зростаючим потребам держави, що дозволить в кінцевому підсумку створити в Україні один зі світових фінансових центрів.

Таким чином можемо зробити наступні висновки, дослідження безпеки, як правової категорії, являється визначальним у сучасному державотворенні. Проблеми безпеки держави виникають водночас з формуванням державності. Адже саме існування держави не можливе без належного правового регулювання. У вивченні проблеми забезпечення безпеки досить важливим є науковий підхід, в рамках якого можливо здійснити тлумачення поняття безпеки в якості загальнонаукової категорії на основі історіографічного підходу до аналізу основних етапів розвитку науки як такої, з одного боку, і онтологічної та гносеологічної інтерпретації даного поняття в системі наукового знання – з іншого. Історично проблеми безпеки держави виникають водночас з формуванням державності, становленням національних інтересів. Становлення у сучасному розумінні поняття «безпека держави» відбувалося під впливом конкретних історичних періодів та етапів розвитку світового суспільства. Сутнісні характеристики безпеки держави були розглянуті через призму

властивостей зміни параметрів у просторі та часі, виділено два підходи: статичний та динамічний. Тому при визначенні сутності безпеки держави доцільним є дотримання міждисциплінарного підходу, що передбачає синтез функціонально-критеріальних ознак безпеки.

Держава є основною інституцією, яка створює відповідні умови для функціонування кожного суб'єкта господарювання. Але на відміну від цього не варто забувати й про те, що держава повинна бути захищеною від загроз, котрі можуть впливати на її економіку. Для цього існує механізм державного управління національною безпекою, який забезпечує всі сфери суспільного життя, однією з найважливіших складових є економічна безпека⁷⁸. Для кращого розуміння даного питання доцільно розглянути дефініцію поняттям “національна безпека” та “економічна безпека”⁷⁹.

У статті 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» зазначено, що «національна безпека» – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, охорони дитинства, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, кібербезпеки та кіберзахисту, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства,

⁷⁸ Акімова, Л.М. Модернизация системы государственного управления обеспечением экономической безопасности государства // Л.М. Акімова // *Legea și viața*. – 2018. – № 10. – С. 3 – 7.

⁷⁹ Акімова Л. М., Рибак І. П. Вплив державного управління на розвиток інтеграції України до світового фінансового простору. Державне управління: теорія та практика: електронне наукове фахове видання НАДУ при Президентові України. Київ : 2014. Вип. 1. С. 96–103. URL : <http://academy.gov.ua/ej/ej19/PDF/13.pdf>.

транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам⁸⁰.

Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» до основних суб'єктів, які забезпечують національну безпеку належать:

- 1) Президент України;
- 2) Верховна Рада України;
- 3) Кабінет Міністрів України;
- 4) Рада національної безпеки і оборони України;
- 5) міністерства та інші центральні органи виконавчої влади;
- 6) Національний банк України;
- 7) суди загальної юрисдикції;
- 8) прокуратура України;
- 9) Національне антикорупційне бюро України;
- 10) місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування;
- 11) Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України;
- 12) органи і підрозділи цивільного захисту;
- 13) громадяни України, об'єднання громадян⁸¹.

У ст. 9 вищезазначеного Закону зазначено, що відповідно до Конституції та на підставі законодавчих актів України дані суб'єкти наділені такими повноваженнями:

⁸⁰ Про основи національної безпеки України : Закон України № 964-IV від 19.06.2003 р. URL : [/zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15).

⁸¹ Акімова Л. М. Роль та місце економічної безпеки в системі державного управління забезпечення національної безпеки України. Публічне урядування : збірник. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2018. № 2 (12). С. 15–29.

Президент України як глава держави, гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України і Голова Ради національної безпеки і оборони України здійснює загальне керівництво у сферах національної безпеки та оборони України.

Верховна Рада України в межах повноважень, визначених Конституцією України, визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, основи національної безпеки, формує законодавчу базу в цій сфері, схвалює рішення з питань введення надзвичайного і воєнного стану, мобілізації, визначення загальної структури, чисельності, функцій Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України⁸².

Рада національної безпеки і оборони України координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сферах національної безпеки і оборони; з урахуванням змін у геополітичній обстановці вносить Президенту України пропозиції щодо уточнення Стратегії національної безпеки України та Воєнної доктрини України.

Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, обороноздатності, національної безпеки України, громадського порядку і боротьби із злочинністю. Національний банк України відповідно до основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику в інтересах національної безпеки України⁸³.

Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Служба безпеки України та Служба зовнішньої розвідки України в межах своїх повноважень забезпечують виконання передбачених Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України завдань, здійснюють

⁸² Акімова Л. М. Роль та місце економічної безпеки в системі державного управління забезпечення національної безпеки України. Публічне урядування : збірник. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2018. № 2 (12). С. 15–29.

⁸³ Миколайчук М. М. Теория и практика государственного управления и местного самоуправления. Секторон. сб. наук. пр. Херсонского национального технического университета. 2013. №1. URL : <http://www.nbuv.gov.ua>.

реалізацію концепцій, програм у сфері національної безпеки, підтримують у стані готовності до застосування сили та засоби забезпечення національної безпеки⁸⁴.

Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування забезпечують вирішення питань у сфері національної безпеки, віднесених законодавством до їхньої компетенції.

Воєнна організація держави забезпечує оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності кордонів; протидіє зовнішнім загрозам воєнного характеру. Органи і підрозділи цивільного захисту здійснюють заходи щодо захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій у мирний час та в особливий період. Правоохоронні органи ведуть боротьбу із злочинністю і протидіють тероризму. Суди загальної юрисдикції здійснюють судочинство у справах про злочини, що завдають шкоди національній безпеці України. Прокуратура України здійснює повноваження у сфері національної безпеки України відповідно до Конституції України та Закону України “Про прокуратуру України”.

Громадяни України через участь у виборах, референдумах та через інші форми безпосередньої демократії, а також через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які вони обирають, реалізують національні інтереси, добровільно і в порядку виконання конституційних обов’язків здійснюють заходи, визначені законодавством України щодо забезпечення її національної безпеки; як безпосередньо, так і через об’єднання громадян привертають увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у різних сферах життєдіяльності країни; у законний спосіб і законними засобами захищають власні права та інтереси, а також власну безпеку.

Отже, вищезазначені суб’єкти – учасники відповідних правовідносин, які мають суб’єктивні права та виконують юридичні обов’язки по забезпеченню національної безпеки. В загальному значенні суб’єкта забезпечення національної

⁸⁴ Маліновська О. Я. Проблеми державного регулювання розвитку . підприємництва в Україні. Регіональна економіка : наук.-практ. журнал. 2006. № 1. С. 200-205.

безпеки можна сприймати – будь-який елемент побудови держави, від вищих органів державної влади до кожного окремого громадянина, оскільки їх об'єднує спільна мета – національна безпека.

На даний час державне управління суб'єктами забезпечення національної безпеки з урахуванням реальних і потенційних загроз має бути направлене на удосконалення організаційної структури управління суб'єктів забезпечення національної безпеки, а саме: уточнення функцій міністерств та інші центральних органів виконавчої влади, ліквідацію надлишкових управлінських підрозділів, спрощення і відносно здешевлення апарату управління з урахуванням оцінювання впливу інформаційних мереж на організацію управління суб'єктами забезпечення національної безпеки в єдиному інформаційному просторі.

Для того, щоб краще зрозуміти важливість такої складової як економічна безпека пропонуємо розглянути напрями забезпечення національної безпеки, які зазначені в Законі України «Про основи національної безпеки України» (рис. 1.1).

Як ми бачимо з рис. 1.7 національну безпеку держави складають такі види безпеки:

– Державна безпека – це стан правових норм, які дозволяють: шляхом проведення політики безпеки стримувати і послідовно знижувати рівень воєнної загрози і воєнної небезпеки застосування збройної сили проти держави; при виникненні воєнного конфлікту – відбити агресію та виключити або максимально обмежити деструктивний прояв збройної сили всередині держави⁸⁵.

– Політична безпека – це стійкий стан і ефективний розвиток політичної системи суспільства, який дозволяє адекватно реагувати на негативні внутрішні і зовнішні дії, зберігати цілісність соціуму і його сутнісні якості⁸⁶.

⁸⁵ Бесчастний А. В. Регулювання національної економічної безпеки в системі ринкової економіки. Економіка та держава : наук. фак. вид. 2009. № 3. С. 85-87.

⁸⁶ Кравчук О. Ю. Політична безпека України як наукова і практична проблема. Міжнародний науковий журнал : журнал. 2016. № 6(3). С. 82-83.

– Економічна безпека – це такий стан національної економіки, за якого забезпечуються захист національних інтересів, стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до розвитку та захищеність життєво важливих інтересів людей, суспільства, держави⁸⁷.

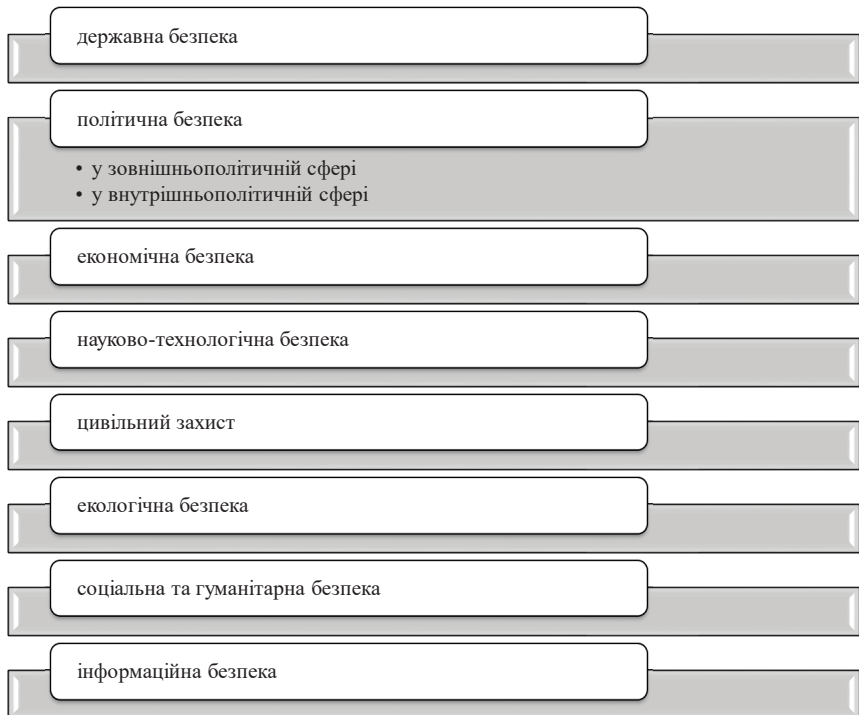

Рис. 1.7. Основні напрями державної політики з питань національної безпеки України

Джерело: складено автором

– Науково-технологічна безпека – це ступінь (міра, рівень) захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від нераціонального

⁸⁷ Пухтасвич Г. О. Аналіз національної економіки: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. Київ : КНЕУ, 2003. URL : <https://isct.ru/book/62/4501.html>.

розвитку (відсутність у стратегії розвитку інноваційної, соціально-економічної, екологічної збалансованих складових)⁸⁸.

– Цивільний захист – це політика держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період (ст. 4 Кодекс цивільного захисту України)⁸⁹.

– Воєнна безпека – це стан правових норм, які дозволяють: шляхом проведення політики безпеки стримувати і послідовно знижувати рівень воєнної загрози і воєнної небезпеки застосування збройної сили проти держави; при виникненні воєнного конфлікту – відбити агресію та виключити або максимально обмежити деструктивний прояв збройної сили всередині держави⁹⁰.

– Екологічна безпека – це такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей⁹¹.

– Соціальна та гуманітарна безпека – це стан суспільства, в тому числі всіх основних сфер виробництва, соціальної сфери, охорони внутрішнього конституційного порядку, зовнішньої безпеки, культури, при якому забезпечується номінальний рівень соціальних умов та соціальних благ матеріальних, санітарно-епідеміологічних, екологічних, психологічних тощо, що визначають якість життя людини і суспільства в цілому та гарантує мінімальний ризик для життя, фізичного та психічного здоров'я людей⁹².

⁸⁸ Буравльов Є., Стогній В. Науково-технологічна безпека України у контексті глобалізації. Вісник Національної академії наук України : зб. наук. праць. 2005. № 3. С. 32-40.

⁸⁹ Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02.10.2012 № 5403-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>.

⁹⁰ Погірко О. І. Нормативно-правові питання розвитку системи забезпечення воєнної безпеки – складової національної безпеки і оборони України. URL : <http://vuzlib.com/content/view/1463/23/>.

⁹¹ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991р. №1264-XII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12:page>.

⁹² Старостенко Г., Онишко С., Поснова Т. Національна економіка: навч. посібник. Київ : Ліра. 2011. URL : http://pidruchniki.com/1344061444697/ekonomika/natsionalna_ekonomika_ekonomichna_bezpeka.

– Інформаційна безпека – це сукупність засобів забезпечення інформаційного суверенітету України, захист інформаційної сфери від зовнішніх і внутрішніх інформаційних загроз⁹³.

Розглянувши складові національної безпеки, вважаємо, що найважливішою в загальній системі національної безпеки є економічна безпека, оскільки вона є матеріальною основою національної суверенності, що визначає реальні можливості в забезпеченні інших видів безпеки, тому варто визначити основні складові економічної безпеки України. Слід зазначити, що складовими економічної безпеки, згідно з «Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», затвердженими Наказом Міністерства економічного розвитку та торгівлі від 29.10.2013 р. № 1277, є: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпека (рис. 1.8).

Отже, економічна безпека є важливим елементом системи державного управління в забезпеченні національної безпеки в цілому. Економічна безпека посідає одне з чільних місць у системі забезпечення національної безпеки України і стосується практично всіх інших складових. Ми вважаємо, що дотримання вищенаведених рекомендацій дозволить вивести економічну безпеку на новий рівень, тобто закріпити її позиції, тим самим зміцнити національну безпеку України загалом.

Слід зазначити, що економічну безпеку логічно розглядати як певну систему управління з погляду організаційних, економічних, фінансових, правових та інших факторів, із застосуванням яких з'являється можливість спрямувати потенційні або реальні загрози в таку економічну площину координат, в якій негативна дія шкоди буде послаблена до бажаного рівня в найкоротший час; з'явиться можливість стабілізувати зовнішньоекономічну діяльність і посилити позиції суб'єктів на світовому ринку; домогтися

⁹³ Боднар І. Р. Інформаційна безпека як основа національної безпеки. Mechanism of Economic Regulation : journal. 2014. № 1. С. 68-75.

узгодженості в розвитку зовнішнього і внутрішнього ринків у тому разі, коли остання буде спиратись на підґрунтя наукових принципів.

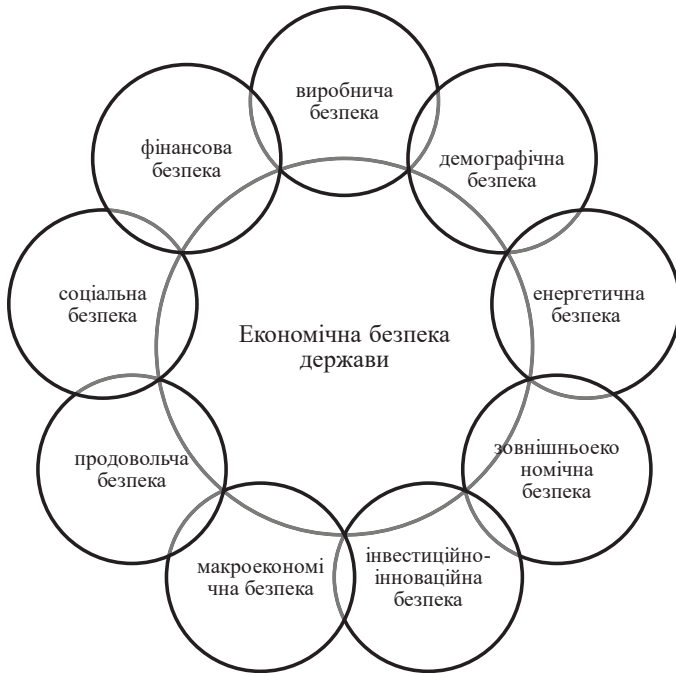

Рис. 1.8. Основні складові економічної безпеки України

Джерело: складено автором на основі^{94,95,96,97,98,99,100}

⁹⁴ Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектора : навч. посібник. Київ : Основи, 1998. 720 с.

⁹⁵ Мігус І. П., Андрієнко В. М., Коваль Я. С. Міжнародний досвід формування державної політики у сфері забезпечення фінансової безпеки як складової національної безпеки. Демократичне врядування : сл. наук. вісн. Львів, 2017. Вип. 20. URL : http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnyk20/fail/Andrijenko,Migus,Koval.pdf.

⁹⁶ Акімова Л. М. Аналіз тенденцій розвитку економіки держави та їх вплив на економічну безпеку України. Інвестиції: практика та досвід. Серія: Державне управління: журнал. 2018. № 20. С. 71-75

⁹⁷ Майстро С. В. Напрями вдосконалення механізму державного управління фінансово-економічною безпекою України в сучасних умовах. Актуальні проблеми державного управління : наук. фак. вид. 2015. № 1. С. 95-101.

⁹⁸ Губарева І. О. Теоретичне визначення змісту поняття «економічна безпека». Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Львів : Вид-во Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. № 2. С. 1-11.

⁹⁹ Долгопалова М. М. Деякі аспекти процесу забезпечення економічної безпеки держави. Вісник Запорізького юридичного інституту. Запоріжжя : Вид-во Запорізький юридичний інститут, 2010. № 3. С. 110-115.

¹⁰⁰ Акімова Л. М. Питання фінансово економічної безпеки України в контексті Європейської інтеграції // Акімова Л. М. Акімов О. О. / International Scientific Conference Economy without borders: Integration, Innovation, Cross-border cooperation: Conference Proceedings, August 26, 2016. Kaunas: Baltija Publishing. 201—204 pag.

1.4. Основні складові механізму державного управління забезпеченням економічної безпеки держави

Формування складу та визначення змістовної характеристики функцій державного управління безпосередньо залежать від функцій держави, тобто основних напрямів її діяльності, спрямованої на досягнення взаємоузгодженості та задоволення різноманітних інтересів окремих громадян, соціальних груп і суспільства в цілому. На різних етапах історичного розвитку держави перед нею постають ті чи інші основні завдання, засобом вирішення яких є функціональна діяльність. Розрізняють внутрішні та зовнішні функції держави. Всі вони в тій чи іншій мірі пов'язані з державним управлінням, реалізуються системою органів влади та їх апаратом.

Поняття «механізм» є базовим для більшості наук технічного і гуманітарного профілю та використовується у різному змістовному значенні. У наукових трактуваннях з державного управління немає єдиного сталого визначення механізмів державного управління. Ця категорія розглядається як: засіб, динаміка розвитку, система, сукупність елементів управління, спосіб, сукупність методів. Спільним для всіх підходів є те, що механізми спрямовані на конкретний результат та досягнення поставленої мети. У свою чергу аналіз концептуальних підходів до визначення механізмів державного управління продемонстрував, що потребують поглибленого вивчення механізм державного управління у сфері взаємовідносин влади з інститутами громадянського суспільства.

Традиційно механізми державного управління розглядають з двох позицій:

- 1) сукупності елементів, що створюють організаційну основу;
- 2) динаміки, функціонування сукупності елементів, які Л. Юзьков визначає відповідно як структурно-організаційний та структурно-функціональний підходи.

Концептуальні засади механізмів державного управління висвітлено в численних працях вітчизняних та зарубіжних учених, але, на сучасному етапі

розвитку науки державного управління, не має загальноприйнятого поняття «механізму державного управління» та єдиного підходу до трактування його визначення. В першу чергу це пов'язано з відсутністю єдиного, узгодженого трактування поняття «державне управління».

Дослідження процесу удосконалення основних складових механізму державного управління забезпеченням економічної безпеки України знайшли своє відображення в працях таких науковців як: В. Авер'янов, В. Бакуменко, Д. Безносенко, М. Васильєва, З. Гбур, О. Дегтяр, І. Драган, О. Кравченко, М. Круглов, Ю. Кунєв, І. Коросташова, А. Ліпенцев, В. Мазур, О. Радченко, Г. Ситник, С. Сімак, С. Шапошник, О. Поляк, О. Федорчак, О. Якименко. Однак, не зважаючи на їхні дослідження, дана тематика не є достатньо розкрита, що обумовлює актуальність даної роботи.

Науковці В. Проскура, С. Жуков зазначають, що для досягнення цілей розробляється механізм удосконалення системи економічної безпеки – це організована державою сукупність суб'єктів: державних органів, громадських організацій, посадових осіб та окремих громадян, об'єднаних цілями та завданнями на підтримання рівноваги між системами. Зважаючи на важливість даної тематики варто надати дефініції поняттю “механізм державного управління”¹⁰¹.

Науковець В. Авер'янов вважає, що механізм державного управління – це сукупність відповідних державних органів, організованих у систему для виконання цілей (завдань) державного управління відповідно до їх правового статусу, та масив правових норм, що регламентують організаційні засади та процес реалізації вказаними органами свого функціонального призначення. Звідси складовими елементами зазначеного механізму виступають: 1) система органів виконавчої влади; 2) сукупність правових норм, що регламентують як

¹⁰¹ Проскура В. Ф., Жуков С. А. Формування засад забезпечення економічної безпеки на рівні держави, регіону, підприємства. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. Львів : Вид-во ЛьвДУВС, 2011. Вип. 2. С. 299-307.

організаційну структуру системи органів виконавчої влади, так і процеси її функціонування та розвитку¹⁰².

У свою чергу І. Мігус, В. Андрієнко, Я. Коваль зазначають, що механізми державного управління – це практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на будь-які суспільні відносини з метою досягнення поставлених цілей. Механізм державного управління виконує роль механізму суспільного самоуправління. Він може бути відображений наступною ланцюговою схемою. При цьому фактори, що впливають на процеси державного управління, можуть бути політичними, економічними, соціальними, культурними відповідно до основних сфер суспільної діяльності. Також відповідно до основних форм державно-управлінської діяльності вони можуть мати політичний, адміністративний і правовий характер. Найчастіше у державному управлінні застосовується комплексний механізм, який є системою політичних, адміністративних, економічних, соціальних, гуманітарних, організаційних та правових засобів цілеспрямованого впливу органів державного управління¹⁰³.

А. Мельник, Т. Вассіна, Т. Желюк трактують механізм державного управління як сукупність економічних, мотиваційних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого впливу суб'єктів державного управління на діяльність об'єктів, що забезпечує узгодження інтересів учасників державного управління, які взаємодіють.

Крім того, автори зазначають, що фактори державного управління можуть мати економічну, соціальну, організаційну, політичну і правову природу, то комплексний механізм державного управління, який повинен являти собою систему економічних, мотиваційних, організаційних, політичних і правових механізмів¹⁰⁴.

¹⁰² Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник у двох томах: Том 1. Загальна частина. Київ : Юридична думка, 2004. 584 с.

¹⁰³ Мігус І. П., Андрієнко В. М., Коваль Я.С. Міжнародний досвід формування державної політики у сфері забезпечення фінансової безпеки як складової національної безпеки. Демократичне врядування : наук. вісник : наук. фах. вид. Львів, 2017. Вип. 20. URL : http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnyk20/index.html.

¹⁰⁴ Мельник А. Ф., Вассіна Т. Л., Желюк Т. Л. Національна економіка: навч. посібник. Київ : Знання, 2011. 463 с.

Науковці А. Ліпенцев та О. Поляк вважають, що механізм державного управління – це штучно створена система засобів впливу та взаємодії суб'єктів та об'єкта управління¹⁰⁵.

О. Беляєв, А. Бебело, розглядаючи механізм державного управління, поділяє позиції щодо визначення соціального управління як взаємодії керуючої та керованої систем в процесі використання об'єктивних законів останньої та умовності розмежування суб'єкта й об'єкта управління соціальних систем, для яких характерна органічна єдність суб'єктів і об'єктів управління, їх переплетіння, відносність, обмін ролями. Виходячи з цього, вони робить висновок, що “державне управління – це, звичайно, вплив, але якщо бути більш точним, то – взаємовплив”, а державне управління визначає як “організаційну співпрацю держави з колективними та індивідуальними членами суспільства, яке забезпечує доцільне закономірне функціонування та розвиток суспільних відносин”¹⁰⁶.

О. Гадзевич вважає, що механізм державного управління можна визначити як систему процедур державного управління, які формують управлінське рішення чи правила його прийняття і реалізації. Механізм державного управління являє собою єдину систему, яка в свою чергу складається з конкретних управлінських механізмів¹⁰⁷.

Однак, О. Кравченко вважає, що механізм державного управління – це сукупність форм, засобів, методів, правових, організаційних, адміністративних, мотиваційних та інших заходів держави, спрямованих на забезпечення динамічного розвитку суспільства¹⁰⁸.

На думку В. Ільченко, А. Котелевської механізм державного управління – це складова частина системи управління, що забезпечує вплив на внутрішні (коли йдеться про механізм управління організацією) та зовнішні (коли говорять

¹⁰⁵ Ліпенцев А. В., Поляк О. В. Основні напрямки формування механізмів надання управлінських послуг органами влади. Теоретичні та прикладні питання державотворення. 2008. № 2. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2008-2/08lavrov.htm/08lavrov.htm>.

¹⁰⁶ Беляєв О. О., Бебело А. С. Економічна політика : навч. посібник. Київ : КНЕУ, 2006. 288 с.

¹⁰⁷ Гадзевич О. І. Основи економічного аналізу і діагностики фінансово-господарської діяльності підприємств : навч. посібник. Київ : Кондор, 2004. 180 с.

¹⁰⁸ Кравченко А. И. Социология : научное пособие. Москва : Логос, 1999. С. 29–39.

про механізм взаємодії з іншими організаціями) фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта. Механізм управління – це категорія управління, що включає цілі управління, елементи об'єкта та їх зв'язки, на які здійснюється вплив, дії в інтересах досягнення цілей, методи впливу, матеріальні та фінансові ресурси управління, соціальний та організаційний потенціали. Реальний механізм управління завжди конкретний, оскільки спрямований на досягнення конкретних цілей за допомогою впливу на конкретні фактори і цей вплив здійснюється через використання конкретних ресурсів¹⁰⁹.

Б. Колос та ін. автори «Словника-довідника з державного управління» зазначають, що механізм державного управління – це практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей. Схема реального механізму державного управління містить цілі, рішення, впливи, дії, результати. Комплексний механізм державного управління вони визначають як систему політичних, економічних, соціальних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого впливу органів державного управління¹¹⁰.

Т. Ковальчук вважає механізм державного управління – це штучно створена складна система, призначена для досягнення поставлених цілей, яка має визначену структуру, сукупність правових норм, методи, засоби, інструменти державного впливу на об'єкт управління¹¹¹.

Провідний вчений В. Малиновський тлумачить механізм державного управління як сукупність засобів організації управлінських процесів та способів впливу на розвиток керованих об'єктів із використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію цілей державного управління¹¹².

¹⁰⁹ Ільченко В. О., Котелевська А. І. Фінансовий контролінг як складова забезпечення економічної безпеки держави. Економічна безпека: держава, регіон, підприємство: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет конференції з міжнародною участю, (Полтава, 1 грудня 2016). Полтава, 2016. С. 116-118.

¹¹⁰ Колос Б. Управління державою III тисячоліття, або Стратегія і тактика побудови Української національної держави : навчальний посібник. Львів : Ініціатива, 2004. 976 с.

¹¹¹ Ковальчук Т. М. Діагностичний аналіз в системі управління підприємством: методологія та методика. Економіка АПК : журнал. 2005. № 2. С. 59-63.

¹¹² Малиновський В. Я. Державне управління: навч. посібник. Київ : Атіка, 2009. 608 с.

Автори книги «Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади» вважають, що «механізм управління – це складова системи управління, що забезпечує здійснення впливу на фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта. При цьому механізм має відображати стійкі взаємозалежності та взаємодії між елементами керованої системи, забезпечувати узгодження їх інтересів»¹¹³.

А. Міщенко вважає, що механізм державного управління – це складна система, призначена для практичного здійснення державного управління та досягнення поставлених цілей, яка має визначену структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням¹¹⁴.

Л. Лігоненко виділяє два основні підходи до визначення поняття «механізм»:

- структурно-організаційний підхід за яким механізм характеризується як сукупність певних складових елементів, що створюють організаційну основу певних явищ, процесів, а механізм держави - як «сукупність установ», через які здійснюється «державне керівництво суспільством»:

- структурно-функціональний за яким при визначенні механізму того чи іншого державно-правового інституту (процесу, явища) увага акцентується не тільки на організаційній основі його побудови, але й на його динаміці, реальному функціонуванні¹¹⁵.

Віддаючи перевагу структурно-функціональному підходу, С. Салига у загальному плані визначає механізм державного управління як організацію практичного здійснення державного управління (виконавчо-розпорядчої діяльності). Для С. Салиги управління є реально існуючою організацією безпосередньої реалізації управлінських цілей, які, «матеріалізуючись» в механізмі управління, втілюються у системі цілеспрямованого впливу суб'єктів

¹¹³ Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади: навч. посіб. / за заг. ред. Н. Р. Нижник, В. М. Олуйка. Львів.: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2002. 352 с.

¹¹⁴ Міщенко А. П. Стратегічне управління : навч. посібник. Київ : «Центр навчальної літератури», 2012. 224 с.

¹¹⁵ Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством : опорний конспект лекцій. Київ : КНЕУ, 2003. 270 с.

управління на об'єкти управління, а механізм управління включає наступні елементи: об'єкти управління; суб'єкти управління; взаємовплив між суб'єктами та об'єктами управління. Такий підхід, на його думку, дає змогу розкрити статистику, яку визначають суб'єкти та об'єкти управління, що складають організаційно-структурну основу механізму державного управління і динаміку механізму управління (комплекс зв'язків та взаємодій суб'єктів та об'єктів управління)¹¹⁶.

Крім того, В. Рапопорт вважає, що механізм управління - це спосіб організації управління суспільними справами, за якого взаємопов'язані методи, засоби і принципи, що зрештою і забезпечує ефективну реалізацію цілей управління¹¹⁷.

В. Тоцький під механізмом соціального управління розуміє спосіб організації та функціонування управління, що базується на висуненні обґрунтованих цілей, створенні та розвитку керуючої системи, що покликана забезпечувати в ході управлінського процесу досягнення цілей. У широкому розумінні механізм управління являє собою процес погодженого впливу суб'єкта управління на явища соціальної дійсності, що його оточують. Механізм державного управління, на його думку, це демократична державна організація управлінського впливу на суспільні процеси¹¹⁸.

Механізм управління вважає, Т. Желюк, повинен в повній мірі відображати взаємодію різних елементів управління, що мають ознаки стійких залежностей і причинно-наслідкових зв'язків. Це дозволяє розглядати механізм управління в якості ефективного (з точки зору суспільства) знаряддя пізнання реальної дійсності і науково-обґрунтованого впливу на процеси, які відбуваються [156].

Г. Атаманчук стверджує, що механізм управління – це складова частина системи управління, що забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта. Механізм державного управління,

¹¹⁶ Салига С. Я. Антикризове фінансове управління підприємством : навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 208 с.

¹¹⁷ Рапопорт В. III. Диагностика управления : практический опыт и рекомендации : монография. Москва, 1988. 128 с.

¹¹⁸ Тоцький В. І., Лавриненко В. В. Організаційний розвиток підприємства : навч. посібник. Київ : КНЕУ, 2005. 247 с.

на його думку, це складна система державних органів, організованих відповідно до визначених принципів для здійснення завдань державного управління; це інструмент реалізації виконавчої влади держави. Механізм формування та реалізації державного управління – це сукупність і логічний взаємозв'язок соціальних елементів, процесів та закономірностей, через які суб'єкт державного управління «схоплює» потреби, інтереси і цілі суспільства в управляючих впливах, закріплює їх у своїх управлінських рішеннях та діях і практично втілює в життя, зважаючи на державну владу¹¹⁹.

Т. Васильців та Р. Микитюк вважають механізм сучасної держави – це просякнута єдиними, законодавчо закріпленими принципами, заснована на розподілі влади і наявності необхідних матеріальних додатків система органів державної влади та місцевого самоврядування, яка здійснює завдання і функції держави або забезпечує їх здійснення. Механізм держави базується на певних принципах. Їх можна розподілити на загальні, що належать до механізму держави в цілому, і часткові, дія яких поширюється лише на окремі ланки державного механізму, певні органи або групи органів¹²⁰.

А. Ткач механізм держави трактує в широкому розумінні як механізм практичної реалізації державної влади, а у вузькому – як конкретний засіб впливу держави на суспільство для вирішення поставлених завдань або розв'язання протиріч¹²¹.

Д. Горелов у складі державних механізмів управління виділяє конкретні державні механізми управління, механізми здійснення процесу державного управління, а також механізми формування та взаємодії складових систем державного управління. На його думку, конкретні механізми управління (зокрема державного) – це певне знаряддя для здійснення цілеспрямованих перетворень; це сукупність способів, методів, важелів через які суб'єкт управління впливає на об'єкт управління для досягнення певної мети. Кожний

¹¹⁹ Атаманчук Г. В. Теория государственного управления: курс лекций. 2-е изд., доп. Москва : Омега-Л., 2004. 584 с.

¹²⁰ Васильців Т. Г., Микитюк Р. М. Удосконалення методики оцінювання економічної безпеки підприємства. Науковий вісник НЛТУ України : журнал. 2012. С.181-188.

¹²¹ Ткач А. А. Інституціоналізація глобального економічного розвитку. Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. 2012. № 1 (5). С. 398–403.

конкретний механізм управління – це насамперед сукупність взаємопов’язаних методів управління, через використання яких здійснюється практичний вплив держави на суспільну життєдіяльність людей для забезпечення досягнення конкретної мети, що сприятиме розвитку країни в обраному стратегічному напрямку із додержанням низки визначальних принципів¹²².

Вчений М. Миколайчук визначає механізм управління як систему елементів організаційно-економічного впливу на процес управління¹²³. С. Лазаренко під механізмом управління розуміє засіб розв’язання суперечностей явища чи процесу, послідовну реалізацію дій, які базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних їй методів управління та спрямовані на досягнення мети¹²⁴.

Що стосується поняття механізм державного регулювання, то О. Картечева зазначає, що його необхідно розглядати як сукупність організаційно-економічних методів та інструментів, за допомогою яких виконуються взаємопов’язані функції для забезпечення безперервної, ефективної дії відповідно системи (держави) на підвищення функціонування економіки¹²⁵.

За визначенням О. Жихор механізм державного регулювання економіки – це система засобів, важелів, методів і стимулів, за допомогою яких держава регулює економічні процеси, забезпечує реалізацію соціально-економічних функцій¹²⁶.

Крім того, Г. Купалова зазначає що механізм управління є складовою, але найактивнішою частиною системи управління, яка забезпечує дію на чинники, від стану яких залежить результат діяльності керованого об’єкту. На їх погляд, механізм управління є достатньо складною категорією управління і включає такі елементи: цілі управління; критерії управління – кількісний аналог цілей

¹²² Горелов Д. О., Большенко С. Ф. Стратегія підприємства: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Харків : ХНАДУ, 2010. 133 с.

¹²³ Миколайчук М. М., Миколайчук Н. С.; Миколайчук К. М. Авіаційні перевезення як складова інтеграційного потенціалу Українського Причорномор’я. Економічні інновації: журнал. 2015. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/98038/02-Mykolaichuk.pdf?sequence=1>

¹²⁴ Бухвальд Э., Словацкая Н., Лазаренко С. Макроаспекты экономической безопасности: факторы, критерии и показатели. Вопросы экономики : журнал. 1994. №12. С.25-44.

¹²⁵ Картечева О. С. Анализ подходов та методов щодо оцінки економічної безпеки промислового підприємства. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : журнал. 2013. Вип. 1(3). С. 264-268.

¹²⁶ Жихор О. Б., Куценко Т. М. Економічна безпека: навчальний посібник. Харків : ХІБС УБС НБУ, 2013. 144 с.

управління; фактори управління – елементи об'єкту управління і їх зв'язку, на які здійснюється дія на користь досягнення поставлених цілей; методи дії на чинники управління; ресурси управління – матеріальні і фінансові ресурси, соціальний і організаційний потенціали, при використуванні яких реалізується вибраний метод управління і забезпечується досягнення поставленої мети¹²⁷.

Узагальнивши вищенаведені трактування категорії «механізм державного управління» можна дати наступне визначення. Механізм державного управління – це сукупність форм, засобів, методів, правових, організаційних, адміністративних, мотиваційних та інших заходів держави, спрямованих на забезпечення динамічного розвитку суспільства.

Слід зазначити, щодо класифікації механізмів державного управління також не має однозначності серед науковців. Так, автори «Словника-довідника з державного управління» згідно з характером факторів впливу виділяють політичні, економічні, соціальні, організаційні та правові механізми¹²⁸.

В складі механізму державного управління виокремлює: механізм реалізації загальних і інших принципів управління, механізми планування, організації, мотивації, координації, розпорядництва, обліку, аналізу і контролю, які використовують економічні, організаційно-адміністративні, соціальні та інші методи управління.

Відповідно до набору методів управління, що входять до складу конкретного механізму державного управління, виділяють адміністративні (організаційно-розпорядчі), правові, економічні, політичні, соціально-психологічні, морально-етичні та комплексні державні механізми управління.

Науковці М. Латинін, А. Дегтяр, В. Галушко вважають, що комплексний механізм державного управління являє собою систему економічних, мотиваційних, організаційних, політичних та правових механізмів¹²⁹.

¹²⁷ Купалова Г. І. Теорія економічного аналізу : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 639 с.

¹²⁸ Державне управління: Словник-довідник / за заг. ред.В.М. Князева, В.Д. Бакуменка. Київ : Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.

¹²⁹ Латинін М. А., Дегтяр А. О., Галушко В. О. Фінансовий лізинг як механізм інвестування аграрного виробництва : моногр. Харків, 2009. 200 с.

С. Матвеева притримуються думки щодо існування єдиної по своїй природі системи механізмів управління, яка включає: економічні; мотиваційні; організаційні; правові механізми¹³⁰.

Аналогічної думки дотримуюються Р. Бойчук, Д. Задахайло, В. Пашков наводячи класифікацію механізмів державного управління, яка включає поділ механізмів державного управління за функціональним призначенням на: економічні, мотиваційні, організаційні, політичні та правові механізми державного управління. Крім того, він здійснює поділ механізмів державного управління за суб'єктами управління: механізми управління, які використовуються органами законодавчої влади, Президентом, органами виконавчої влади, органами судової влади та органами місцевого самоврядування¹³¹.

Зазначимо, що комплексний механізм державного управління, може складатися із таких видів механізмів: економічного (механізми державного управління банківською, грошово-валютною, інвестиційною, інноваційною, кредитною, податковою, страховою діяльністю тощо); мотиваційного (сукупність командно-адміністративних та соціально-економічних стимулів, що спонукають державних службовців до високоефективної роботи); організаційного (об'єкти, суб'єкти державного управління, їх цілі, завдання, функції, методи управління та організаційні структури, а також результати їх функціонування); політичного (механізми формування економічної, соціальної, фінансової, промислової політики тощо); правового (нормативно-правове забезпечення: закони і постанови Верховної Ради України, укази Президента, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, а також методичні рекомендації та інструкції тощо).

Конкретизуючи організаційний механізм в державному управлінні, автор зауважує, що він являє собою підсистему управління, призначену для

¹³⁰ Матвеева С. Ю. Диагностика предприятия и ее модели. Проблемы теории и практики управления : журнал. 2006. № 2. С. 112-118.

¹³¹ Бойчук Р. П., Задахайло Д. В., Пашков В. М. Організація правової роботи на підприємствах, установах, організаціях : навчальний посібник. Харків : ФНІ, 2010. 161 с.

перетворення певного організуючого впливу органу державної влади (суб'єкта) у бажану (цільову) поведінку, результативність та ефективність діяльності об'єкта управління.

Досліджуючи інші види механізмів державного управління, можна зазначити, що економічні механізми являють собою сукупність фінансово-економічних управлінських методів, інструментів та стимулів, за допомогою яких держава регулює економічні процеси.

Згідно з принципами економічної політики вони можуть бути як прямого, так і непрямого впливу. Правові механізми – комплекси взаємопов'язаних юридичних засобів, які об'єктивовані на нормативному рівні. Механізми мотиваційні – це технології, що забезпечують процес вмотивування працівників до діяльності. Відповідно політичний механізм сприяє формуванню різних видів політики.

Методи загальнонаукового аналізу, систематизації та контент-аналізу визначень категорії «механізми державного управління», а також розроблена класифікація стали основою моделі кумулятивності (послідовності за Л. Гуттманом) механізму державного управління (рис. 1.9).

Остання складається з п'яти елементів: власне механізму державного управління (організаційного, соціального, політичного, економічного, правового, мотиваційного, комплексного); суб'єкту державного управління; впливу через: методи, ресурси, засоби; об'єкту державного управління; реалізованої цілі (реалізованого впливу).

Всі вони є послідовними та відображають взаємовідносини між суб'єктом управління (влада) та об'єктом управління (громадськість) і спрямовані на реалізацію цілі (реалізацію впливу). Втім окремо до впливів (їх методів, ресурсів, засобів, інструментів, важелів, заходів) не відносять комунікативні проекти.

У багатьох дослідженнях простежується характеристика поняття «механізми державного управління» через вплив суб'єкта на об'єкт, процес чи явище. Сам «вплив» у семантичному значенні визначається як процес і результат зміни складових об'єкту впливу. У такому ж значенні цей термін

використовують багато авторів, які роблять опис механізмів державного управління.

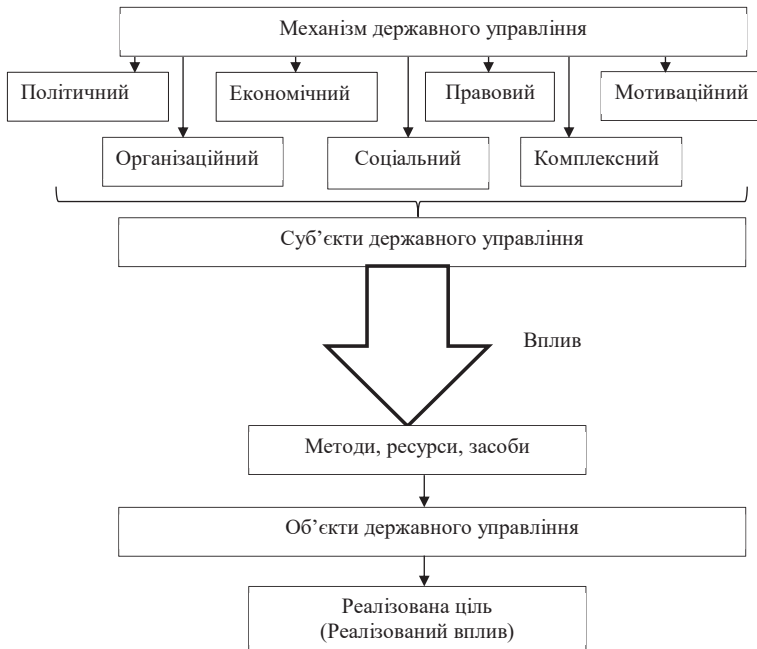

Рис. 1.9. Модель кумулятивності механізму державного управління

Джерело: складено автором

О. Ковалюк зазначає, що механізми державного управління – це демократична державна організація, яка через управління впливає на суспільні процеси¹³². У свою чергу О. Коротич констатує, що механізм управління включає об'єкти і суб'єкти управління, а також взаємовплив між ними¹³³.

¹³² Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики): монографія. Львів, 2002. 396 с.

¹³³ Коротич О. Б. Державне управління регіональним розвитком країни: теоретико-методологічні засади. Державне управління : журнал. 2010. № 1. URL : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/1/02.pdf>

Т. Ганцюк при висвітленні поняття «механізми державного управління» за формою подання, зазначають: «схематичне зображення статично-динамічного (структурно-функціонального) змісту процесу управління як взаємодії суб'єкта і об'єкта, єдності діяльності і відносин, функціонування певної системи чи підсистеми»¹³⁴.

З огляду на зазначене, виокремлюється певний зв'язок між об'єктом та суб'єктом впливу. Враховуючи те, що в науковій літературі суб'єктом впливу визначають органи влади, а основним об'єктом - суспільство, то на даному етапі можемо зауважити, що механізми державного управління демонструють зв'язок між владою та громадськістю через функцію впливу влади¹³⁵.

Цікавим, є підхід Г. Атаманчука, який зазначає, що лише завдяки взаємовідносинам суб'єкта управління з об'єктом можуть створюватися фактори розвитку і визначає терміном «соціальний механізм формування та реалізації державного управління».

Під яким автор розуміє «сукупність і логічний взаємозв'язок соціальних елементів, процесів та закономірностей, за допомогою яких суб'єкт державного управління (його компоненти) «схоплює» потреби, інтереси і цілі суспільства в керуючих впливах, закріплює їх у своїх управлінських рішеннях та діях і практично призводить їх до життя, спираючись на державну владу»¹³⁶.

Науковець також зауважує на тому, що суспільні потреби в управлінні проявляються в управлінських інтересах людей та спонукають їх до участі в формуванні та реалізації державного управління.

Такі управлінські інтереси і обумовлюють управлінські цілі, які пов'язані з розробкою та здійсненням управлінських рішень для задоволення суспільних потреб та інтересів в управлінні. На наступному етапі управлінські цілі закріплюються в управлінських рішеннях та насичуються волею суб'єктів управління, якими є воля народу, що закріплена у формі державної влади.

¹³⁴ Ганцюк Т. До проблеми визначення елементів комплексного механізму державного управління. Державне управління та місцеве самоврядування : журнал. 2014. Вип. 3. С. 17-26.

¹³⁵ Оболенський О. Ю. Державна служба: підручник. Київ : КНЕУ, 2006. 472 с.

¹³⁶ Атаманчук Г. В. Теория государственного управления: курс лекций. 2-е изд., доп. Москва : Омега-Л, 2004. 584 с.

Так автор пропонує наступне визначення управлінських рішень: «це соціальні акти, в яких в логічній формі виражені впливи управлінських ланок (державних органів, посадових осіб) на суспільну систему (об'єкти управління), які необхідні для досягнення поставлених цілей, забезпечення інтересів та задоволення відповідних потреб в управлінні».

Далі вже шляхом діяльності, яка відбувається відповідно до прийнятих рішень, можна простежити появу взаємозв'язку між державними органами та об'єктами управління, відбувається зміна напрямків, змісту та активності їх функціонування. Г. Атаманчук наголошує, що соціальний механізм формування та реалізації державного управління присутній у різних проявах діяльності державних органів.

Ідентичним є підхід до соціального механізму у В. Бакуменка та П. Надолішнього, які вважають, що «перелом у відносинах між державою і громадянином, суспільством і особою, створює конституційно-правову основу для формування адекватного соціального механізму державного управління»¹³⁷.

Комунікативна взаємодія органів державної влади та громадськості є важливим елементом побудови громадсько-державного діалогу, включаючи поширення в суспільстві певної інформації. Вона спрямована на убезпечення та дотримання прав та свобод громадян. Більше того, комунікативна взаємодія стає можливою лише за умов відсутності комунікативних бар'єрів, які традиційно існують у системі взаємодії влада-суспільство¹³⁸.

На підтвердження цього є класичний постулат Г.Тарда «Суспільства є результатом системної взаємодії, вони живуть до тих пір, доки в них прогресують певні форми взаємодії, а прогресують завдяки комунікації»¹³⁹. Отже, комунікативна взаємодія органів державної влади та громадськості є

¹³⁷ Бакуменко В. Д. Виявлення комплексу проблем державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України, розробка пропозицій щодо вдосконалення системи державного управління цими процесами: науково-дослідна робота. Київ : НАДУ при Президентові України; Центр навчання і досліджень з європейської та євроатлантичної інтеграції України. 2017. 41 с.

¹³⁸ Романенко С.О. Комунікативна взаємодія органів державної влади та громадськості: сутність та особливості наголодження /С.О. Романенко// Державне управління та місцеве самоврядування. – 2014. – Вип. 2. – С. 190-201.

¹³⁹ Tard G. *Sotsialnaya logika* : per. s fr. / G. Tard. – SPb. : Sotsiol.-psihol. tsentr, 2006. – 576 s.

важливим атрибутом ефективності функціонування системи державного управління.

Враховуючи думки авторів, можна стверджувати, що відбувається залучення громадськості до прийняття управлінських рішень, завдяки чому державне управління і набуває обумовленості, обґрунтованості та ефективності.

Ґрунтуючись на позиції дослідників, зроблено опис соціального механізму формування і реалізації державного управління у моделі кумулятивності (рис. 1.10).

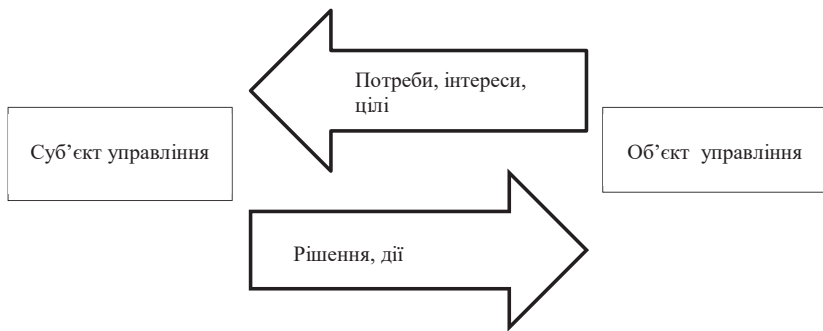

Рис. 1.10 Модель кумулятивності соціального механізму формування і реалізації державного управління

Джерело: складено автором

В основу останньої покладено потреби, інтереси, цілі об'єктів управління та рішення і дії суб'єктів управління, які впливають на побудову взаємовідносин влади з громадськістю.

Таким чином, механізм державного управління у побудові взаємовідносин влади з громадськістю являє собою поєднання різних засобів та ресурсів, які застосовує суб'єкт управління при отриманні інформації про потреби об'єкта управління та прийнятті управлінських рішень, а також методів, що використовує об'єкт управління для максимального представлення своїх інтересів у владі.

Зважаючи на все вищенаведене варто надати власне визначення поняттю. Так під «механізмом державного управління» пропонується розуміти комплекс заходів, який характеризується збалансованістю, незалежністю й стійкістю до негативного впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, вирішує економічні конфлікти з мінімальними затратами та забезпечує стабільність.

Зазначимо, що механізм управлінської діяльності складається з таких частин:

- цільова частина – сукупність усіх цілей, на реалізацію яких спрямована управлінська діяльність (підвищення ефективності виконання основних функцій системи);
- функціональна частина – види управлінської діяльності (пізнавально-програмувальні та організаційно регулятивні), необхідні Для виконання основних функцій організації;
- методологічна частина – ті методи, які використовуються при виконанні всіх видів управлінської діяльності, тобто забезпечують виконання функціональної частини;
- частина, яка відображає сукупність принципів, – норми або правила, за якими потрібно здійснювати успішну управлінську діяльність;
- інструментальна частина – управлінські рішення, повноваження, засоби інформаційно-матеріально-енергетичного (І-М-Е) впливу на об'єкт управління;
- технологічна частина – технологія підготовки прийняття і виконання управлінських рішень.

Однак О. Скакун наводить більш розширену структуру механізму державного управління (рис. 1.11)¹⁴⁰.

¹⁴⁰ Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник (2-ге видання). Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.

Рис. 1.11. Основні складові механізму управлінської діяльності

Джерело: складено автором

На рис. 1.12 зазначено, що механізм державного управління складається з таких основних складових:

- політика, яка складається з економічної, соціальної, фінансової, культурної та промислової політик;
- методи (організаційні, економічні, психологічні, спеціальні);
- важелі (економічні, фінансові, правові);
- інструменти (технології, програми);
- правове забезпечення (Закони Верховної Ради України, Укази Президента, Постанови Кабінету Міністрів, накази міністерств і відомств, статuti юридичних осіб);
- інформаційне забезпечення (звіти юридичних осіб, одноразові обстеження, Інтернет, засоби масової інформації, статистичні збірники);

- нормативне забезпечення (інструкції, норми, стандарти, методичні вказівки).

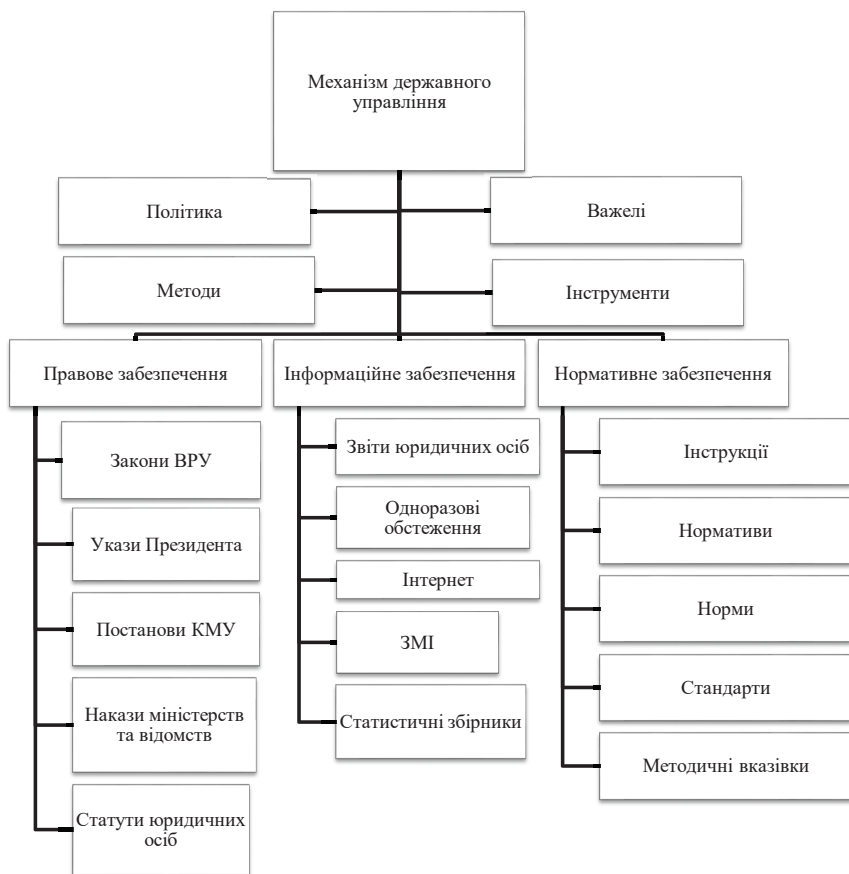

Рис. 1.12. Структура механізму державного управління

Джерело: складено автором

Вище наведені структури механізму державного управління яскраво характеризують основні складові, котрі забезпечують його безперебійну роботу. Однак, зважаючи на сучасний стан розвитку економіки України варто удосконалити основні складові механізму державного управління, котрий в свою чергу забезпечить економічну безпеку країни. Вважаємо, що варто збільшити в даній структурі таких елементів як: політика, інструменти, нормативне забезпечення. Тобто, якщо врахувати всі доопрацювання, то структура механізму державного управління виглядатиме наступним чином (рис. 1.13).

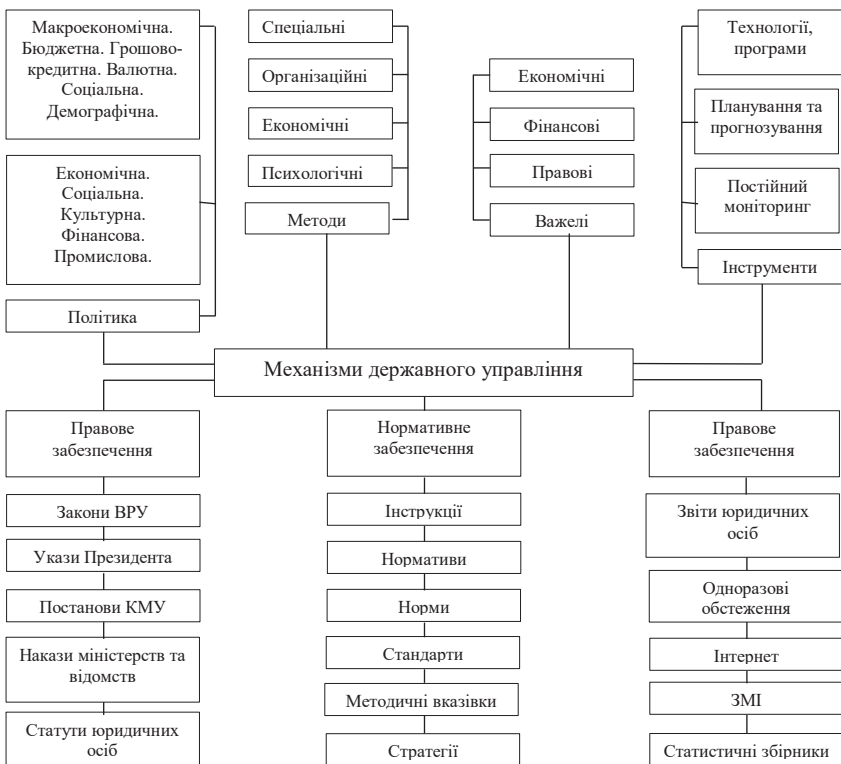

Рис. 1.13. Структура механізму державного управління забезпечення економічної безпеки України

Джерело: складено автором

З рис. 1.13 можемо побачити, що доопрацювання таких основних складових механізму державного управління забезпечення економічної безпеки України як: політика, а саме елементами макроекономічної, бюджетної, грошово-кредитної, валютної, соціальної, демографічної (становлять основні напрямки забезпечення економічної безпеки); інструменти (планування та прогнозування, постійний моніторинг); нормативне забезпечення (стратегії) дозволить підвищити рівень економічної безпеки України.

Планування та прогнозування, що включають в себе такі інструменти як стратегічне планування, стратегічне моделювання. За допомогою постійного моніторингу рівня економічної безпеки України можна: забезпечити органи державної влади країни оперативною інформацією про стан економічної безпеки, а також про можливі небезпеки для економіки країни; контроль за станом небезпек економіці України.

Ми вважаємо, що варто також розглянути існуючі загрози економічній безпеці України, оскільки саме вони є тими факторами, які на певний момент часу утруднюють реалізацію національних економічних інтересів, що тим самим створює перешкоди для ефективного та стабільного розвитку економіки України.

В основному саме джерела внутрішніх загроз є фундаментальною особливістю для виникнення зовнішніх небезпек, зокрема на які потрібно направити механізм державного управління забезпечення економічної безпеки.

До основних внутрішніх загроз відносяться: відсутність чітко сформульованої державної соціально-економічної політики; нерозвиненість, незбалансованість та нескоординованість дій суб'єктів розподільчої сфери економіки; незавершеність економічних перетворень та слабкість нормативно-правової бази, сформованих на основі проведених етапів реформування; втрата країною статусу індустріально-технологічної держави; поглиблення майнового розшарування суспільства; територіальна диференціація рівня економічного та соціального розвитку регіонів.

До основних зовнішніх загроз економічній безпеці України можна віднести: надмірна «відкритість» національної економіки за відсутності належної економічної політики, що послаблює економічну самостійність України; неоколоніальний характер імпорту багатьох видів продукції стратегічного призначення, особливо продовольства та переважно сировинної спрямованості українського експорту; недостатній експортний та валютний контроль та необлаштованість митного кордону; нерозвиненість транспортної інфраструктури експортно-імпортних операцій; високий рівень зовнішнього боргу¹⁴¹.

Крім того, до зовнішніх загроз економічній безпеці країни належать:

- економічна залежність від імпорту, від’ємне зовнішньоторговельне сальдо, нераціональна структура експорту – надмірне вивезення сировинних ресурсів та низька частка готових виробів (37,1 – 35,4 %) ¹⁴²;

- залежність стабільного постачання енергоносіїв від політичних рішень держави-постачальника (Російської Федерації);

- втрата позицій на зовнішніх ринках; – кредитно-боргова залежність від іноземних держав та міжнародних фінансових організацій, зростання зовнішньої заборгованості, нераціональне використання іноземних кредитів.

Найважливішими індикаторами економічної безпеки є: структура ВВП, обсяг і темпи розвитку промисловості, обсяг і динаміка інвестицій; природно-ресурсний і науково-технічний потенціали країни; ефективність використання ресурсів; конкурентоспроможність економіки на внутрішньому та зовнішньому ринках; темпи інфляції; рівень безробіття; якість життя: ВВП на одну особу, рівень диференціації доходів; дефіцит бюджету та державного боргу; енергетична залежність; інтегрованість у світову економіку¹⁴³.

¹⁴¹ Шевченко В.М. Механізми реалізації державної політики у сфері вищої освіти в умовах інноваційного розвитку в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток : ел. журнал. 2010. № 5. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=139>.

¹⁴² Андрійчук Б.Г. Економічна безпека України: стан, критерії виміру та превентивні заходи / Б.Г. Андрійчук // Збірник матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції 28 травня 2010 р. — ч. І. — К.: УДУФМТ, 2010. — С. 14—18.

¹⁴³ Пухтаевич Г.О. Аналіз національної економіки [Ел. ресурс] : навч.-метод. посібн. [для самост. вивч. дисц.]. — К. : Вид-во КНЕУ, 2003. — 148 с. — Режим доступу : <http://library.if.ua/book/62/4501.html>.

Зважаючи на вищенаведені загрози, варто впровадити такі шляхи мінімізації загроз економічній безпеці України.

До основних варто віднести:

- удосконалення нормативно-правового забезпечення;
- підвищити рівень добробуту населення;
- зменшення розшарування між доходами різних верств населення;
- поглиблення децентралізації влади, котра дозволить розвиватись регіонам;
- змінення позиції інших країн світу до України як “сировинного придатку”;
- контроль з боку держави за експортом та імпортом продукції країни;
- розвиток транспортної інфраструктури та зменшення зовнішнього боргу.

Отже, з вищепроведеного дослідження варто зробити висновки про те, що основні складові механізму державного управління забезпечення економічної безпеки мають багаторівневу, складну та ієрархічну структуру.

Котра в свою чергу забезпечує економічну безпеку країни на належному рівні, тобто дозволяє досягнути ефективності в усіх важливих сферах економіки, тим самим підвищуючи добробут населення.

Всі елементи механізму державного управління є системою засобів, за допомогою яких забезпечується результативне управління в економічній, політичній, соціальній та інших системах.

Також, ми вважаємо, що врахування шляхів щодо мінімізації загроз економічній безпеці України дозволить інтегрувати економіку в світову товариство та зміцнити свої позиції на міжнародній арені.

1.5. Інструменти забезпечення економічної безпеки держави та її суб'єктів

Концентрація основних ресурсів країни в межах окремих виконавчих органів призводить до того, що зменшується ефективність їх використання, часто втрачається цільове призначення, збільшується корупційна складова у процесі розподілу. Відповідно адаптація економіки країни до міжнародного середовища уповільнюється, впровадження світових стандартів відбувається частково, а інвестиційно привабливими залишаються лише галузі ресурсного видобутку.

Вирішення зазначених питань безпосередньо залежить від існуючих в активі країни спеціальних засобів, ресурсів, високого рівня правового та наукового супроводу діяльності з організації та забезпечення економічної безпеки, які можна назвати інструментами. Значне підвищення в Україні уваги до економічної безпеки як одного з напрямів розвитку держави в сучасних умовах, призвело до численних спроб наукового осмислення і трактування цього поняття, що зумовлює актуальність теми цього дослідження.

Питання управління та забезпечення економічної безпеки держави стало досить популярним, тому в спеціальній літературі широко представлені погляди науковців на цю проблематику. Вагомий внесок у розробку питань безпеки держави зробили такі вітчизняні вчені, як В. Андрієнко, А. Бесчастний, О. Беляєва, Т. Вассін, З. Гбур, І. Губарева, М. Долгопалова, М. Єрмошенко, С. Жуков, С. Майстро, І. Мігус, В. Мунтіян, А. Мельник, Дж. Стігліц, Г. Ситник, А. Ткач та ін.

Однак критичний огляд наукових досліджень з проблем управління економічною безпекою держави дозволяє стверджувати, що деякі методологічні та теоретичні питання залишаються не повною мірою дослідженими.

В умовах глобалізації світової економіки забезпечення економічної безпеки України стає все більш нагальною проблемою, оскільки економічна безпека – невід'ємна складова системи національної безпеки, її фундамент. Крім

того, в сучасних умовах для України ця проблема набуває першочергового значення ще й тому, що розробка потужної системи економічної безпеки на всіх рівнях дасть можливість уникнути негативних наслідків відкритості національної економіки, забезпечити її конкурентоспроможність, захистити національного товаровиробника та ефективно взаємодіяти з міжнародними фінансовими та економічними структурами¹⁴⁴.

За час становлення незалежності України більшості структурних змін у державному управлінні був притаманний безсистемний, спонтанний характер, науково обґрунтована структурна перебудова економіки практично не проводилася. Держава втратила за цей період значну частину свого виробничого потенціалу, майже половина її економіки стала тіньовою.

Водночас чимало країн світу продемонструвало не лише високі і сталі темпи розвитку виробництва й зовнішнього ринку, а й здатність формувати інструменти стосовно цілеспрямованості нейтралізації негативних явищ на випадок їх виникнення в зовнішньоекономічній діяльності або, іншими словами, уміння застосовувати спеціальні методи управління з тим, щоб забезпечити стабільну економічну безпеку держави.

Для будь-якої держави питання безпеки завжди актуально, незважаючи на те, що в різні періоди йому приділяється більше чи менше уваги або ж увага акцентується на різних сферах безпеки. Але при цьому як вітчизняні, так і закордонні фахівці не мають єдиного підходу до визначення категорії «економічна безпека»¹⁴⁵.

Зокрема, нині лише українські вчені-економісти дали більше двадцяти принципово відмітних трактувань даного поняття, що ускладнює формування дійової стратегії забезпечення економічної безпеки країни. Однак офіційно

¹⁴⁴ Тимошенко О. В. Методичні підходи до оцінювання рівня економічної безпеки держави. Бізнес Інформ : журнал. 2014. № 6. С. 32-37.

¹⁴⁵ Акімова Л.М. Вплив основних інструментів державного регулювання на економічну безпеку держави за демографічною та соціальною сферами / Л.М. Акімова // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. ЛРІДУ НАДУ. – Вип. 2 (55) / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. С. - 202-210.

термін «економічна безпека» визначено 1985 р. у резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Міжнародна економічна безпека».

Сутність економічної безпеки держави полягає в тому, що вона є базою для будь-яких інших напрямків, проявів та відгалужень безпеки держави, завдяки знанням цього відгалуження також можна передбачити наслідки зовнішніх або внутрішніх діянь з метою зменшення їх можливого негативного або збільшення позитивного впливу на розвиток держави. Важливо зазначити, що економічна безпека держави являє собою комплексну систему, яка сама по собі теж має багато відгалужень (напрямків): сировинно-ресурсна, енергетична, фінансова, технологічна, продовольча, соціальна, демографічна, екологічна та ін. У той же час серед учених немає єдиної думки щодо визначення суті економічної безпеки та її складових елементів. При цьому забезпеченість економічної безпеки визначається станом найбільш вразливого її напрямку. Таким вважають напрямок, показники якого найближчі від показників інших напрямків до значення їх критичних обмежень.

Фактично питання управління та забезпечення економічної безпеки вирішують усі гілки державної влади: законодавча, виконавча, судова. При цьому дуже важливо розмежовувати їх повноваження в галузі забезпечення безпеки країни та її регіонів. Це закріплено в Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. №964-IV, де зазначається, що загальне керівництво у сферах національної безпеки та оборони України здійснює Президент України як глава держави, гарант державного суверенітету й територіальної цілісності України¹⁴⁶.

Але оскільки цей напрям діяльності є великою складністю і потребує професійних знань і умінь у різних галузях, Закон передбачив створення спеціального органу – Ради національної безпеки та оборони України, яка координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сферах національної безпеки й оборони (в тому числі й економічної безпеки)¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Про основи національної безпеки України : Закон України № 964-IV від 19.06.2003 р. URL : /zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15.

¹⁴⁷ Фаріон І. Д. Стратегічний аналіз: навчальний посібник для студентів і аспірантів. Тернопіль : THEU, 2009. 635 с.

Рада національної безпеки та оборони України – це координаційний орган з питань національної безпеки та оборони при Президентові України, покликаний забезпечувати захист життєвоважливих інтересів особистості, суспільства і держави в усіх сферах суспільства, включаючи економічну, від внутрішніх і зовнішніх загроз¹⁴⁸.

Крім державних органів та інститутів управління забезпеченням економічної безпеки в суспільстві, склалася і діє система недержавних організацій, громадських об'єднань, рухів громадян, комерційних структур, асоціацій юридичних і фізичних осіб. Вони здійснюють агрегування життєвоважливих економічних і соціальних інтересів, захист економічних прав і свобод різних суспільних груп, трудових і професійних колективів, впливають на вироблення економічної політики, стратегії і тактики економічної безпеки. Взяти, наприклад, діяльність такої масової недержавної організації, як профспілки. Вони послідовно втілюють у життя політику захисту економічних інтересів працівників, які працюють за наймом, ведуть боротьбу з безробіттям, домагаються повної зайнятості та поліпшення умов праці.

Отже, в управлінні із забезпечення економічної безпеки країни провідну роль відіграє держава та її інститути економічного управління, особливо такий координаційний орган з питань національної безпеки і оборони при Президентові України, як Рада національної безпеки і оборони України. З формуванням громадянського суспільства в Україні все більшу роль у забезпеченні економічної безпеки відіграватимуть неформальні організації, підприємці та бізнесмени, працівники приватних і державних підприємств¹⁴⁹.

Досліджуючи, форму державного управління економічною безпекою, доцільно зазначити, що її як дію чи діяльність органу влади у галузі управління економічною безпекою в межах його управлінської компетенції, яка виражається діями конкретних посадових осіб, що наділені управлінськими повноваженнями,

¹⁴⁸ Акімова Л. М., Лисачок А. В. Державне регулювання фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання. Публічне урядування : збірник наукових праць. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017. № 5. С. 16-28.

¹⁴⁹ Виговська Н. Г. Розробка критеріїв та показників ефективності господарського контролю. Вісник Житомирського державного технологічного університету: Економічні науки. : журнал. 2007. № 2(40). С. 15-24.

є зовнішнім вираженням змісту управлінської діяльності і виражається юридичним та неюридичним (матеріально-технічним та організаційним) змістом, та слугує для досягнення цілей та мети управлінської діяльності – забезпечення національних економічних інтересів. Сьогодні більшість дослідників одноставно виділяє правову та не правову форму державного управління економічною безпекою.

Держава здійснює діяльність із забезпечення всіх видів національної безпеки, в тому числі й економічної. Вона спрямовує зусилля всіх громадян суспільства, незалежно від їх національної належності, на створення умов, що сприяють захисту їхніх національних інтересів та інтересів самої держави. Держава через систему своїх органів приймає закони та інші нормативні акти, забезпечує їх втілення в життя всіма наявними в її розпорядженні методами, в тому числі адміністративними.

Державі належить монополія на законотворчість і примус під час реалізації. В той же час держава володіє значними матеріальними та фінансовими ресурсами, формує в суспільстві певну економічну мотивацію, заохочуючи і розвиваючи одні види діяльності та обмежуючи інші.

Гарантії економічної безпеки у сфері зовнішньоекономічної діяльності хоч і дуже ефектно, але все ж централізовано надавалися державними органами управління України. Зараз же за ринкових відносин та широкої відкритості внутрішнього ринку майже всі питання управлінського характеру доводиться вирішувати на рівні галузей, підприємств, посередників, які не мають потрібної кваліфікаційної підготовки та спеціальних методичних розробок зі згаданої проблеми.

Методичні підвалини управління економічною безпекою постають досить хиткими. Недосконалість управління процесами економічної безпеки призводить до того, що нерідко найкращі наміри у сфері зовнішньоекономічної діяльності перетворюються на свою протилежність і замість здобутків провають шкоду при експортно-імпортних операціях.

Зазначимо, що інструмент державного управління економічною безпекою – це засоби державного управління за допомогою яких відбувається забезпечення економічної безпеки¹⁵⁰.

Існують дві підгрупи інструментів державного управління економічною безпекою: універсальні і локальні. Під універсальними інструментами управління економічною безпекою розуміють існуючі, закріплені в правових актах норми і правила управлінської діяльності та ті, що мають форму законів, статутів, інструкцій, обмежень тощо. Під локальними інструментами державного управління економічною безпекою розуміють ті, що носять приватний характер, підкріплюючи виконання більш значущого управлінського рішення, і можуть мати форму постанов, наказів, розпоряджень, угод, контрактів, нарад тощо¹⁵¹.

Крім того, інструменти економічної безпеки держави за характером і масштабами впливу на ціль поділяються на сукупні та біжучі (окремі), прямої та опосередкованої дії, адміністративні та економічні. Сукупні інструменти (застосовуються до основних цілей) – це система показників (бюджетна, кредитна політика). Біжучі (окремі) – один показник системи (зокрема, відсоткова ставка, певний податок), які застосовуються до оперативних цілей. Інструменти прямої дії (або прямого впливу) передбачають таку економічну політику, за якої суб'єкти економіки вимушені приймати рішення, що ґрунтуються на приписах держави, а не на самостійному економічному виборі (податкове законодавство; юридичні правила у сфері амортизаційних відрахувань; бюджетні процедури з державних інвестицій). Ці інструменти характеризуються високою ефективністю внаслідок оперативного досягнення економічного результату, однак їх недолік полягає у створенні перешкод функціонуванню ринкового процесу. Інструменти непрямої дії

¹⁵⁰ Акімова Л. М. Напрями взаємозгодження нормативно-правових актів щодо забезпечення економічної безпеки держави за соціальною та демографічною сферами національного господарства. Інвестиції: практика та досвід. Серія: Державне управління: журнал. 2018. № 16. С. 87-91.

¹⁵¹ Акімова Л. М. Інструменти державного управління забезпечення економічної безпеки держави за суб'єктами економіки держави / Л. М. Акімова // Державне управління та місцеве самоврядування: збірник наукових праць ДРІДУ НАДУ при Президентові України. – Дніпропетровськ. – 2018. – Вип. № 3 (38). – С. 53-61.

(опосередкованого впливу) застосовуються державою з метою створення передумов для вибору тих варіантів економічних рішень (суб'єктами економіки, які здійснюють самостійний їх вибір), які б відповідали цілям економічної безпеки¹⁵².

Сукупність інструментів державного управління економічною безпекою становлять методи, в складі яких перебувають засоби, способи та прийоми, принципи, а також форми і функції. Методи державного управління економічною безпекою, виходять з методів державного управління економікою, які можна класифікувати на деякі види, залежно від ознак їх групування (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Основні методи державного управління економічною безпекою держави

Ознаки групування методів	Характеристика ознак групування методів
за формами впливу на суб'єктів ринку	прямі (безпосереднє втручання держави в економічні процеси та економічну діяльність суб'єктів і передбачає здійснення заходів із застосуванням інструментів адміністративного регулювання та використання бюджету в частині державних асигнувань);
	опосередковані (вплив держави на економічні інтереси суб'єктів ринкової економіки за допомогою інструментів фінансової цінової, інноваційно-інвестиційної, зовнішньоекономічної та іншої політики);
за способом реалізації	адміністративні (забезпечуються державою через систему інструментів адміністративного регулювання і передбачають такі механізми, як квотування, лімітування, ліцензування, нормування, стандартизацію, державні замовлення);
	економічні (методи фінансово-бюджетного, грошово-кредитного, цінового та валютного регулювання, які використовуються державою задля створення такого економічного середовища, яке б стимулювало суб'єктів ринку здійснювати господарську діяльність згідно своєї основної мети у поєднанні із основними напрямками соціально-економічного розвитку);
	правові (діяльність держави щодо створення нормативно-правового простору функціонування суб'єктів ринку через прийняття відповідних законодавчих та нормативних актів, передбачаючи механізми їх реалізації та контролю за виконанням).

Джерело: складено автором

¹⁵² Надолішній П. І. Теорія та історія державного управління (Опорний конспект лекцій до навчальної дисципліни): навч. посіб. / П. Надолішній. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. – 126 с.

У сучасних умовах реалізація державно-управлінських рішень, застосування методів державного управління економічною безпекою здійснюється за допомогою форм державного управління, які у цій галузі набувають особливого змісту, оскільки стосуються забезпечення економічної безпеки не тільки країни, а й національної економіки.

Перевага зазначених інструментів у тому, що вони не порушують ринкової ситуації, водночас мають часовий лаг (уповільнення реакції зміни цілі на зміну інструменту) між прийняттям рішень державою, їх сприйняттям економікою та отриманими змінами у результатах господарської діяльності. Тобто інструмент не діє на ціль одразу, а неминуче виникає ефект запізнення. Час дії інструменту на ціль може залежати від непередбачених змін в економіці, послаблення роботи виконавців, тому необхідно пам'ятати про можливі відхилення, постійно аналізувати результати і негайно вживати заходів щодо активізації процесу досягнення цілі. Зазвичай, інструменти прямої дії мають адміністративний характер (закони, постанови, розпорядження, інструкції), а непрямой – економічний (податки, відсоткові ставки)¹⁵³.

Ефективність регуляторних засад державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки визначається рядом чинниками (рис. 1.14).

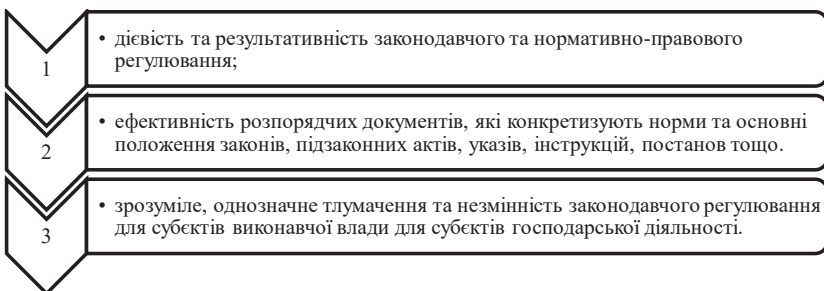

Рис. 1.14. Чинники ефективності регуляторних засад державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки

Джерело: складено автором

¹⁵³ Назарчук Т. В., Косіюк О. М. Менеджмент організацій : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 560 с.

Трактуючи форму державного управління економічною безпекою, визначаємо її як дію чи діяльність органу влади у галузі управління економічною безпекою в межах його управлінської компетенції, яка виражається діями конкретних посадових осіб, що наділені управлінськими повноваженнями, є зовнішнім вираженням змісту управлінської діяльності і виражається юридичним та неюридичним (матеріально-технічним та організаційним) змістом, та слугує для досягнення цілей та мети управлінської діяльності – забезпечення національних економічних інтересів. Сьогодні більшість дослідників одностайно виділяють правову та не правову форму державного управління економічною безпекою. Усі основні класифікації здійснюються на основі розподілу форм управління економічною безпекою на правові та не правові¹⁵⁴.

Основні функції державного управління економічною безпекою наступні: цільова; стимулююча; нормативна (регламентаційна); коригуюча; соціальна; безпосереднє управління неринковим сектором економіки; контролююча.

Зміст основних функцій державного управління економічною безпекою визначається відповідно також і до пріоритетів, які служать реалізації основної цілі – забезпечення економічної безпеки, до них відносяться:

- забезпечення реалізації економічних прав і свобод господарюючих суб'єктів;
- державний контроль за дотриманням «правил гри» між суб'єктами ринкових відносин, забезпечення вільної конкуренції, недопущення протиправних дій у даній сфері;
- забезпечення конкурентного середовища за допомогою державної антимонопольної політики¹⁵⁵.

¹⁵⁴ Белай С. В. Дослідження механізмів моніторингу загроз національній безпеці України соціально-економічного характеру. Університетські наукові записки : журнал. 2013. №4. С. 481-488.

¹⁵⁵ Ромат Є. В. Трансформація моделі державного управління рекламною діяльністю у перехідних умовах: моногр. Київ, 2003. 348 с.

У контексті даного дослідження варто навести приклади інструментів забезпечення економічної безпеки держави (табл. 1.6).

За результатами проведеного дослідження, нами були стематизовані заходи забезпечення державного управління економічною безпекою в Україні:

- забезпечення прийнятного рівня інфляції (до 10%) та збереження низької інфляційного середовища;
- збереження валютно-курсової стабільності, припинення панічних очікувань та валютних спекуляцій;
- підвищення стійкості банківської системи та активізація кредитування;
- стабілізація українського фінансового ринку та протидія депресивним тенденціям¹⁵⁶.

Таблиця 1.6

Основні інструменти забезпечення економічної безпеки держави

Приклади інструментів	Характеристика основних складових інструментів
Інституційні	оптимізація системи державних органів; посилення повноважень органів влади з регулювання, адміністрування і контролю господарської діяльності; унормування порядку і послідовності запровадження системи електронного урядування; удосконалення системи інституційного забезпечення розвитку державно-приватного партнерства; інституалізація соціальної відповідальності та підтримки критичних сфер життєзабезпечення.
Організаційні	активізація управлінських функцій влади з підготовки та пошуку джерел інвестування соціально-економічного розвитку; започаткування практики формування фондів пільгового кредитування та фінансування пріоритетних для економіки інвестиційних проектів; планування та розвиток інфраструктури інноваційної, освітньої та науково-дослідної діяльності з метою інтелектуалізації економіки; покращення якості політики гарантування соціальної безпеки.
Економічні	розширення та модернізація територіальної інфраструктури; інвестування коштів у розвиток базових і пріоритетних для економіки видів діяльності; формування та розвиток міжрегіональних, міжсекторних і міжгалузевих локальних інтегрованих виробничих систем; активізація підприємницької діяльності у сфері малого та середнього бізнесу; підвищення ефективності використання науково-технологічного та інтелектуально-кадрового потенціалу шляхом розвитку венчурного бізнесу.

Джерело: складено автором

¹⁵⁶ Галіцин В. К. Системи моніторингу : монографія. Київ, 2000. 231 с.

В умовах сучасної фінансово-економічної кризи в Україні намагання стимулювання економічної активності за рахунок зниження загального рівня оподаткування є малопродуктивними, що створюватиме додаткове напруження в контексті наповнення дохідної частини Державного бюджету. Однак і збільшення загального рівня оподаткування, яке відбувається, не сприяє виходу економіки на траєкторію сталого розвитку та не сприяє поживленню економічних процесів.

Тому доцільним видається посилення уваги відповідних органів державного управління до спрямування акумульованих у Державному бюджеті України коштів на цілі переважно економічного розвитку та забезпечення фінансової його складової, проведення дієвих економічних та адміністративних реформ, пов'язаних з детінізацією економіки та боротьбою з корупцією на всіх рівнях¹⁵⁷.

Формування системи національної економічної безпеки повинно здійснюватися, виходячи з цілей і принципів забезпечення економічної безпеки, шляхом розробки ефективних механізмів, які регулюють стосунки в сфері економіки, створення державних інститутів в цій сфері, визначення основних напрямків та інструментів їхньої діяльності, а також налагодження системи контролю за цією діяльністю¹⁵⁸.

Ефективність процесу управління економічною безпекою залежить як від рівня адекватності державних інституцій завданням, покладених на них Конституцією функцій, так і від характеру й масштабів зовнішніх загроз та викликів. Як відомо, за Конституцією поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України забезпечення її економічної безпеки держави – найважливіша функція держави і справа всього українського народу. За умов глобалізації контрольні та розподільні функції в державній економіці та (найголовніше) спроможність відстоювати інтереси власних громадян усупереч

¹⁵⁷ Акімова, Л.М. Інституції державного регулювання протидії корупції у системі забезпечення економічної безпеки України / Л.М. Акімова, // Публічне урядування : збірник. – № 5 (15) – вересень 2018. – Київ : ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2018. – С. 15-30.

¹⁵⁸ Акімова Л. М. Імплементация міжнародного досвіду державного управління забезпеченням економічної безпеки держави в Україні. Інвестиції: практика та досвід. Серія: Державне управління: журнал. 2018. № 19. С. 94-98.

будь-яким іншим інтересам зберегли далеко не всі держави. Здатність держави на власний розсуд здійснювати економічну політику в інтересах виключно власних громадян і визначає рівень забезпечення її економічної безпеки.

Таким чином, належний рівень економічної безпеки досягається здійсненням єдиної державної політики (в тому числі економічної), підкріпленою системою скоординованих заходів, адекватних внутрішнім і зовнішнім загрозам. Без такої політики неможливо домогтися виходу з кризи, примусити працювати механізм управління економічною ситуацією в Україні, створити ефективні механізми соціального захисту населення.

В сучасних реаліях трансформаційних змін питання економічної безпеки, а зокрема її діагностика набувають ключового значення для органів державного управління будь-якої з країн світу. Діагностика дозволяє виявляти проблеми в системі управління на будь-якому з рівнів господарських відносин, при цьому захистити економіку країни від зовнішніх та внутрішніх негативних чинників. За даних умов, ми вважаємо доцільним надати дефініцію поняттю “діагностика” та “економічна діагностика”.

Крім того, в сучасних економічних умовах надзвичайно актуальною є своєчасна, повна та об’єктивна діагностика економічної безпеки держави інструментами державного управління. Це дозволяє оперативно виявляти загрози і небезпеки та використовувати адекватний інструментарій мінімізації їх впливу, планувати та реалізовувати механізм захисту держави від небезпек і загроз та, в свою чергу, оптимізувати і систематизувати роботу всієї національної економіки.

Так на думку Б. Литвака діагностика – це управлінська робота з виявлення проблем і вузьких місць системи управління підприємством¹⁵⁹. Науковець О. Терещенко вважає, що діагностика – це етап процесу ухвалення рішення, на якому менеджери аналізують основні причинно-наслідкові зв’язки конкретної ситуації¹⁶⁰.

¹⁵⁹ Литвак Б. Г. Разработка управленческого решения : учебник. Москва : Дело, 2000. 392 с

¹⁶⁰ Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: підручник. Київ : КНЕУ, 2006. 552 с.

У свою чергу, Є. Кобко зауважує, що діагностика – це пошук, аналіз, виявлення можливої помилки та вироблення шляхів удосконалення управління системою¹⁶¹.

Однак, науковець Л. Ільчук вважає, що діагностика – це спосіб встановлення характеру порушень нормального перебігу економічних процесів на основі типових ознак, які властиві лише для даного порушення¹⁶².

Зважаючи на багатоваріативність визначення даного поняття, ми вважаємо, що під діагностикою варто розуміти, певну роботу, яка проводиться управліннями та спрямована при цьому на аналіз та переробку даної інформації, котра в подальшому застосовується при впровадженні відповідних шляхів, щодо забезпечення стабільного розвитку.

Оскільки виходячи з реальної ситуації в українській економіці у процесі її реформування, можна виділити такі ключові загрози, які здійснюють негативний вплив на економічну безпеку країни¹⁶³:

- посилення структурної деформації економіки;
- зниження інвестиційної та інноваційної активності та розпад науково-технічного потенціалу;
- корупція;
- тінізація економіки;
- наявна диференціація між верствами населення;
- тенденція до перетворення України на паливно-сировинну периферію розвинутих країн;
- посилення залежності від імпорту;
- втеча з країни валютних ресурсів;
- поглиблення майнового розшарування суспільства;
- високий рівень зовнішнього та внутрішнього боргу;

¹⁶¹ Кобко Є. В. Моніторинг загроз національній безпеці держави: зарубіжний досвід та українські реалії публічно-правового забезпечення. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ : журнал. 2018. № 1 (106). URL : <https://www.naiu.kiev.ua/scientbul/images/documents/vupysk-1-2018/ukr/2-5.pdf>.

¹⁶² Ільчук Л. І., Давидюк О. О. Критерії, показники та індикатори соціальної безпеки (спроба аналізу). URL : http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=230:2013-02-12-08-52-22&catid=16:2010-06-10-20-23-45&Itemid=23.

¹⁶³ Акімова Л. М. Інструменти та діагностика умов забезпечення економічної безпеки держави інструментами державного управління. Інвестиції: практика та досвід. Серія: Державне управління: журнал. 2018. № 18. С. 62-66.

- надмірна відкритість економіки;
- криміналізація економічних відносин.

Економічна безпека сприяє створенню надійної та забезпеченої всіма необхідними засобами держави, захищеності національно-державних інтересів у сфері економіки¹⁶⁴.

Слід зазначити, що економічна безпека держави складається з різних видів безпеки в різних сферах господарювання: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека¹⁶⁵.

Тому основними загрозами економічній безпеці України на сучасному етапі є: високий рівень тіньової економіки, зростання інфляції і бюджетного дефіциту, зменшення валового нагромадження основного капіталу, зростання безробіття, несприятливий інвестиційний клімат, надто високий рівень державного боргу, неконтрольовані міграційні процеси, політична нестабільність тощо¹⁶⁶.

Крім того, політика економічної безпеки визначається на основі певних принципів, які створюють політичну і правову базу для оцінювання зовнішніх і внутрішніх загроз, формування національних економічних інтересів і стратегії економічної безпеки¹⁶⁷.

Зважаючи на те, що в економічній науці існує широке коло підходів до визначення видів діагностики, пропонуємо розглянути їх для визначення саме того, напрямку, який ми використаємо в подальшому дослідженні (рис. 1.15).

¹⁶⁴ Блохин С. В. Понятие экономической безопасности. Инвестиции: практика та досвід : наук. фак. вид, 2008. №1. URL: <http://oad.rags.ru/vestnikrags/issues/issue0506/090508.htm>.

¹⁶⁵ Акімова Л. М. Розвиток фінансового сектору України в контексті євроінтеграції України / Л. М. Акімова / Науково-практичне забезпечення розвитку та співробітництва об'єднаних територіальних громад: матеріали науково-практичної конференції (24 жовтня – 24 листопада 2016 р., м. Дніпро). – Дніпро: ДРЦУ НАДУ при Президентіві України, 2016.

¹⁶⁶ Акімова, Л. М. Концептуальные основы разработки механизма государственного управления обеспечения экономической безопасности Украины / Л.М. Акімова // *Legea și viața*. – 2018. – № 11. – С. 3 – 7.

¹⁶⁷ Акімова Л. М. Сучасний стан та проблеми розвитку страхового ринку в Україні. Ефективність державного управління: журнал. 2014. Вип. 40. С. 475-481.

Рис. 1.15. Види діагностики

Джерело: складено автором на основі^{168,169,170,171}

На рис. 1.15 представлено основні види діагностики:

- діагностика банкрутства – це система цільового фінансового аналізу, спрямованого на виявлення параметрів кризового розвитку господарюючого суб'єкта, що генерують загрозу його банкрутства в майбутньому періоді¹⁷²;
- діагностика підприємства – це система наукових знань і сфера практичної діяльності, що мають на меті дослідження економічних процесів,

¹⁶⁸ Удалих О. О. Організація моніторингу економічної ефективності капіталовкладень в системи водопостачання промислових підприємств. Ефективна економіка : ел. журнал. 2015.–№2. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3821>.

¹⁶⁹ Коновалова О. В. SWOT-аналіз як основний інструмент стратегічного управління, його переваги і недоліки. URL : http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Economics/58123.doc.htm.

¹⁷⁰ Акімова Л.М. Аналіз механізмів державного управління розвитку франчайзингу як чинник економічної безпеки України / Л.М. Акімова // Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ: збірник тез доповідей II Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 квітня 2018 р.) – Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2018. – С.163-165.

¹⁷¹ Ларіна Р.Р., Володимирський А. В., Балуєва О. В. Державний механізм забезпечення інформатизації системи охорони здоров'я: монографія / під заг. ред. В. В. Дорофійенко. Донецьк, 2008. 252 с.

¹⁷² Берляк Г. В. Інвестиційні ризики та невизначеність в умовах глобалізаційних змін: обліково-аналітичний підхід. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації:міжн. зб. наук. праць (Кам'янець-Подільськ, 20 квітня 2014). Кам'янець-Подільськ, 2014. С. 38-41.

виявлення слабких та сильних сторін підприємства, визначення способів покращення ситуації, що склалася¹⁷³;

- економічна діагностика — це спеціальним чином побудоване дослідження, спрямоване на оцінку стану економічного об'єкта за умов неповної інформації з метою виявлення проблем розвитку та перспективних шляхів їх вирішення¹⁷⁴;

- діагностика фінансово-господарської діяльності — це визначення оціночних ознак, вибір методів їх виміру і характеристику цих ознак за визначеними принципами, оцінку виявлених відхилень від стандартних, загальноприйнятих значень¹⁷⁵;

- комплексна бізнес-діагностика підприємства — це кількісна та якісна оцінка стану підприємства як цілісного організму стосовно його зовнішнього бізнес-оточення, визначення його проблем, слабких і сильних сторін, місця на ринку і серед конкурентів¹⁷⁶.

Кожен з вищеперерахованих напрямів є важливим та доцільним при діагностиці умов забезпечення економічної безпеки держави в цілому, тобто їх всіх потрібно прийняти до уваги при розгляді даного питання.

Тобто, варто розглядати діагностику економічної безпеки держави як певний цілісний організм стосовно його зовнішнього та внутрішнього середовища, при цьому варто визначити проблеми, які заважають державі в повній мірі та повному обсязі, використовувати інструменти державного управління. Виходячи з даного питання варто визначити інструменти державного управління, які застосовуються для ефективного функціонування економічної безпеки держави (рис. 1.16)¹⁷⁷.

Запропоновано класифікацію інструментів державного управління:

¹⁷³ Мігус І. П. Методичний підхід до оцінки впливу загроз на економічну безпеку емісійної діяльності акціонерного товариства. Фінансовий простір : між.наук.-практ. журнал. №3. 2013. URL : <http://fp.cibs.ubs.edu.ua>.

¹⁷⁴ Петрушевська В. В. Економічна безпека держави: зміст і класифікація загроз. Ефективність державного управління : зб. наук. праць. Львів, 2012. Вип. 32. С. 441-448.

¹⁷⁵ Кнорринг В. И. Искусствоуправления: учебник. Москва : Изд-во БЕК, 1997. 264 с.

¹⁷⁶ Коротич О. Б. Державне управління регіональним розвитком країни: визначення основних понять. Вісник економічної науки України : журнал. 2010. № 2 (18). С. 57-61.

¹⁷⁷ Акімова Л. М., Акімов О. О. Фінанси як суб'єкт господарювання. Ефективність державного управління. 2016. Вип. 1-2(2). С. 32-40.

- Правові – це закони та підзаконні акти, що регулюють правила поведінки суб'єктів господарювання.

- Адміністративні – це укази, постанови та розпорядження виконавчих органів, що дозволяють, забороняють, обмежують чи нормують окремі види господарської діяльності.

- Економічні – це макроекономічне планування, державний бюджет, податки, гроші, ціни, заробітна плата, контроль.

Інструменти державного управління

Рис. 1.16. Інструменти державного управління

Джерело: власна розробка автора

Складові та рівні економічної безпеки тісно пов'язані між собою: макроекономічна, фінансова, бюджетна, грошово-кредитна, валютна, соціальна, демографічна та інші. Дані сфери, котрі зазначені вище потребують застосування комплексного інструментарію, котрий дозволить проводити діагностику. На нашу думку, він повинен бути саме економічним, тобто таким, який проводиться безпосередньо та регулярно, звісно при цьому він має бути підкріплений нормативно-правовими актами, які б підтверджували законність його застосування. Таким інструментом є контролінг, саме він дозволяє забезпечити

повний та всеохоплюючий аналіз, а також оцінку можливості досягнення економічної безпеки розвитку національної економіки. Економічна безпека у своєму функціонуванні зважаючи на багатоаспектність даної категорії, сприймає на себе вплив різноманітних чинників, зокрема: соціальні, економічні, соціально-економічні, технічні, інноваційні та інші¹⁷⁸.

Адже необхідність забезпечення економічної безпеки держави зумовлена об'єктивними процесами й явищами, які відбуваються в національній економіці та суспільстві, а також у глобальній економіці. Суперечливість інтеграційних тенденцій надає особливого значення проблемі економічної безпеки країни як основи забезпечення її суверенітету, конкурентоспроможності, обороноздатності, органічного входження країни до системи світової економіки. Із точки зору системного підходу економічна безпека є певною системою, яка, свою чергою, є частиною системи національної безпеки¹⁷⁹.

Вищенаведені фактори спричиняють необхідність діагностики поточного стану економічної безпеки держави для своєчасного виявлення основних загроз¹⁸⁰. В цьому випадку найбільш доцільно застосовувати фінансовий контролінг. Фінансовий контролінг зорієнтований насамперед на функціональну підтримку фінансового менеджменту, що визначає його зміст та основні завдання. Основною метою фінансового контролінгу є орієнтація управлінського процесу на максимізацію прибутку та вартості капіталу при мінімізації ризику і збереженні ліквідності та платоспроможності¹⁸¹.

Ефективність проведення фінансового контролінгу, залежить насамперед від процесу його здійснення, а він в свою чергу проводиться з використанням системи показників. Граничні значення індикаторів економічної безпеки є

¹⁷⁸ Акімова Л.М. Система оцінювання показників ефективності державного контролю за економічною діяльністю. Інвестиції: практика та досвід. Серія: Державне управління: журнал. 2018. № 15. С. 71-76.

¹⁷⁹ Каламбет (Юліна) С.В. Економічна безпека як багаторівнева система /С.В. Каламбет (Юліна), Б.О.Кириленко // ЕКОНОМІКА ТА СУСПІЛЬСТВО: Електронний збірник наукових праць Мукачівського державного університету. – Мукачево, 2016. – № 5, [Електронний ресурс]. — Режим доступу до журналу: http://economyandsociety.in.ua/journal/5_ukr/62.pdf

¹⁸⁰ Akimova L.M. State regulation of business: foreign experience of cooperation between the state and the business sector /L.M.Akimova // Public management : collection. – № 2 (7) – May 2017. – Kyiv : ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2017. – pp. 67-73.

¹⁸¹ Ліпкан В. А. Синергетичний і гомеостатичний підходи до системи національної безпеки. Науковий вісник національної академії внутрішніх справ. 2003. №2. URL: http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/2003_2/_zmist_03/lipka.htm.

кількісними параметрами, які окреслюють межі досягнення недопустимих значень у різних сферах економіки (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Основні показники оцінювання економічної безпеки держави

Показник	Граничне значення
Зменшення обсягу ВВП, %	50
Обсяги інвестицій у % від ВВП	25
Обсяги інвестицій у % від ВВП	25
Рівень інфляції за рік, %	20
Обсяг зовнішнього боргу в % до ВВП	25
Обсяг внутрішнього боргу в % до ВВП	20
Питома вага зовнішніх запозичень у покритті бюджету, %	30
Дефіцит бюджету у % до ВВП	5
Обсяг іноземної валюти по відношенню до обсягу національної валюти, %	10
Обсяг іноземної валюти в готівковій формі до обсягу готівки гривні	25
Грошова маса M2 у % до ВВП (показник монетизації)	50
Питома вага імпорту у внутрішньому споживанні, %	30
Розрив між доходами 10% найбільш високодохідних груп і 10% найбільш незахищених груп, разів	8
Рівень злочинності (кількість злочинів на 100 тис. населення), %	5
Диференціації по прожитковому мінімуму, разів	1,5

Джерело: складено автором на основі¹⁸²

З табл. 1.7 ми бачимо різні показники, які використовуються при фінансовому контролінгу, але варто зауважити, що їхній перелік не є вичерпним і може бути доповнений, незважаючи на це використовують в основному вищенаведені показники, оскільки вони на думку багатьох провідних економістів є найбільш інформативними з точки зору макроекономічного аналізу економічної безпеки.

Окрім, цього під час моніторингу ситуації, яка має економічне спрямування, варто визначити показники, відхилення яких є найбільш руйнівним для економічної безпеки держави¹⁸³. Враховуючи кризове економічне становище України, необхідно своєчасно здійснювати контролінг дефіциту

¹⁸² Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : www.ukrstat.gov.ua.

¹⁸³ Акімова Л. М. Національні моделі економічних систем світу / Л. М. Акімова, О. О. Акімов / International Scientific Conference Formation of Modern Economic Area: Benefits, Risks, Implementation Mechanisms: Conference Proceedings, Part III, April 29, 2016. Tbilisi: SSOTU. Sul Khan-Saba Orbeliani Teaching University. 316 pages. p 44-47.

Державного бюджету, рівня монетизації ВВП, частки державного боргу в обсягові ВВП, рівня доларизації, швидкості обігу готівки, рівня інфляції, рівня злочинності, диференціації по прожитковому мінімуму.

Для того, щоб простежити стан економічної безпеки визначають її рівень за допомогою сукупності показників-індикаторів, які мають кількісне вираження. Індикатори економічної безпеки – це реальні статистичні показники розвитку економіки країни, які найбільш повно характеризують явища і тенденції в економічній сфері¹⁸⁴.

Для того, щоб визначити даний рівень фахівці виділяють певні групи показників:

1. До першої групи відносять показники економічного зростання. Це найважливіші показники економічної безпеки. Серед них – основні відтворювальні макроекономічні показники загального плану (валовий внутрішній продукт, валовий національний продукт, національний дохід в абсолютному і відносному значеннях), а також динаміка і структура вітчизняного виробництва і доходу, обсяги і темпи промислового виробництва, галузева структура господарства і динаміка окремих галузей, обсяги і структура інвестицій та ін¹⁸⁵.

2. Друга група розкриває природно-ресурсний, виробничий, науково-технічний, інноваційно-технологічний та інші аспекти економічного потенціалу країни.

3. Показники третьої групи характеризують різні параметри господарського механізму, передусім його динамічність, адаптивність, залежність від зовнішнього впливу. Сюди відносять показники рівня інфляції, дефіциту платіжного балансу, стабільності національної валюти, внутрішнього і зовнішнього боргів.

¹⁸⁴ Акімова Л. М. Роль кредитних спілок у соціально-економічному розвитку України. Ефективність державного управління : журнал. 2014. Вип. 38. С. 440-447.

¹⁸⁵ Акімова Л.М. Основні напрями удосконалення механізму державного управління фінансово-економічною безпекою України / Л.М. Акімова, А.В. Лисачок // Становлення публічного адміністрування в Україні: матеріали ІХ Всеукр. міжвуз. наук.-практ. конф., Дніпро, 27 квітня 2018 р. / за заг. ред. О.Б. Кірсєвої. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2018. – С. 7-9.

4. Четверта група показників відбиває якість життя у країні. Головний серед них – ВВП, розрахований на душу населення. Саме він відображає загальний рівень економічного розвитку взагалі і через нього – якість, рівень і тривалість життя населення, здоров'я нації, забезпеченість продуктами харчування, рівень освіти тощо. В цю групу входять також показники доходів населення, рівня зайнятості і безробіття, стану довкілля, рівня криміногенності і злочинності.

Отже, з вищепроведеного дослідження варто зазначити, що діагностика умов забезпечення економічної безпеки держави інструментами державного управління посідає чільне місце в становленні та ефективному функціонуванні країни. Ми визначили, що існує багато інструментів, які використовує держава для належного функціонування всіх сфер суспільного життя, зокрема, економічної сфери.

При цьому варто пам'ятати, що саме фінансовий контролінг використовує систему показників, за допомогою яких визначається рівень економічної безпеки країни.

Тобто, саме він є одним з потужних інструментів діагностики, який забезпечує: збір та аналіз інформації; постійний моніторинг і аналіз індикаторів, чинників, загроз, які впливають на економічну безпеку держави; розробку та впровадження заходів, щодо забезпечення економічної безпеки країни.

Тому дослідження інструментів та діагностики умов забезпечення економічної безпеки держави інструментами державного управління слугують науковою базою для розробки та впровадження державних програм, які будуть спрямовані на нейтралізацію кризових явищ в економічній системі. Вони є основою для прийняття важливих нормативних та законодавчих актів, збільшують можливості держави із захисту національних економічних інтересів.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ БАЗИС ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

2.1. Методологічні підходи до оцінювання економічної безпеки держави та окремих суб'єктів

В сучасних умовах трансформаційних змін оцінювання економічної безпеки держави та окремих її суб'єктів є важливою умовою щодо ефективного функціонування економіки країни. На сьогодні існує багато загрозливих чинників, які негативно впливають на діяльність України, тим самим створюючи перешкоди для її суб'єктів господарювання.

Виходячи з цього варто здійснити оцінювання, яке допоможе зробити певні висновки, щодо того чи перебуває країна в стані економічної безпеки взагалі, для подальшого визначення її рівня.

Вивчення свідчить про те, що дане питання є актуальним і набуває подальшого важливого значення. Однак, серед науковців дана проблематика не є дослідженою. Основними науковцями котрі досліджували дане питання є: Е. Бухвальд, Т. Васильців, З. Гбур, Н. Головацька, Д. Горелов, О. Жихор, О. Картечева, О. Коновалова, Г. Купалова, Т. Куценко, С. Лазуренко, В. Тамбовцев, О. Тимошенко, І. Фаріон.

В ринкових умовах розвитку країни застосовують різноманітні методики, щодо оцінювання економічної безпеки держави, але насамперед варто надати дефініцію поняттям “економічна безпека” та “суб'єкти господарювання”.

Так, Л. Петренко вважає, що економічна безпека сприяє створенню надійної та забезпеченої всіма необхідними засобами держави, захищеності національно- державних інтересів у сфері економіки¹⁸⁶.

¹⁸⁶ Петренко Л. А. Логіка еволюції узагальнюючих макроекономічних показників. Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. 2009. №22. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_fre/2009_22.pdf

Науковці М. Латинін, А. Гнатенко стверджує, що під економічною безпекою будь-якої системи необхідно розуміти сукупність властивостей стану її виробничої підсистеми, що забезпечує можливість досягнення цілей усієї системи¹⁸⁷.

У свою чергу, науковець А. Бесчастний пропонує розглядати економічну безпеку держави як найважливішу якісну характеристику економічної системи, її визначальну здатність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стійке забезпечення ресурсами розвитку народного господарства¹⁸⁸.

Оскільки економічна безпека країни насамперед залежить від нормального та стабільного функціонування суб'єктів господарювання, то варто надати визначення даному поняттю.

Відповідно до ст. 55 п.1 Господарського кодексу України суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством¹⁸⁹.

До основних суб'єктів господарювання належать (рис. 2.1):

- господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;
- громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

¹⁸⁷ Латинін М. А., Гнатенко А. І. Особливості функціонування фінансово-економічного механізму державного управління стратегічним плануванням регіонального розвитку в Україні. Держава та регіони. Серія : Державне управління : журнал. 2014. № 3. С. 51-56.

¹⁸⁸ Бесчастний А. В. Економічна безпека України у контексті світової економічної кризи. Економіка і держава : наук. журн. 2009. №15. С. 67-69.

¹⁸⁹ Господарський кодекс України: від 16.01.2003 № 436-IV. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

Рис. 2.1. Основні суб'єкти господарювання

Джерело: складено автором

Науковець О. Тимошенко узагальнюючи досвід вітчизняних і зарубіжних вчених, які досліджували та аналізували економічну безпеку, а також оцінювали Методичні рекомендації, затверджені на законодавчому рівні, вдалося виділити основні субіндекси економічної безпеки, які розглядаються як репрезентативні (Додаток В)¹⁹⁰.

З вищенаведєї таблиці ми бачимо, що економічна безпека країни складається з: демографічної безпеки, енергетичної безпеки, зовнішньоекономічної безпеки, інвестиційно-інноваційної безпеки, макроекономічної безпеки, продовольчої безпеки, соціальної безпеки.

Найчастіше при оцінюванні економічної безпеки держави приділяється увага оцінці її суб'єктів господарювання. Варто відмітити те, що в економічній літературі відбувалися спроби для кількісного оцінювання економічної безпеки підприємства, що в свою чергу зумовило появу декількох підходів (рис. 2.2).

¹⁹⁰ Пономарьов В. П. Формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства : автореф. дис. ... канд. економ. наук. Луганськ, 2000. 27 с.

Рис. 2.2 Підходи для кількісного оцінювання економічної безпеки підприємства

Джерело: складено автором на основі¹⁹¹

З рисунку 2.2 ми бачимо, що в економічній літературі існують наступні підходи, щодо оцінювання економічної безпеки підприємства:

¹⁹¹ Пономарьов В. П. Формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства : автореф. дис. ... канд. економ. наук. Луганськ, 2000. 27 с.

- індикаторний – базується на встановленні за результатами порівняння фактичних показників діяльності підприємства з граничними значеннями індикаторів;

- ресурсно-функціональний – передбачає визначення рівня економічної безпеки на основі оцінки ступеня використання ресурсів підприємства за функціональними складовими;

- забезпечення програмно-цільового управління розвитком підприємства – базується на тому, що оцінка економічної безпеки здійснюється на основі інтегрованої сукупності показників, що визначають її рівень із застосуванням кластерного та багатокритеріального аналізу;

- наявність чистого прибутку – головна мета застосування даної методики полягає у тому, що співставляється розмір чистого операційного доходу та сукупних операційних витрат суб'єкта господарювання, відповідно до якого визначається своєрідна точка рівноваги, до досягнення якої аналізоване підприємство перебуває в стані економічної небезпеки.

- рівень розширеного відтворення ресурсів та майна підприємства – використання ресурсів підприємства тільки до певної міри характеризує його економічну безпеку, оскільки відображає не стільки міру гармонізації його інтересів з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, скільки такі його внутрішні особливості діяльності, як: рівень прогресивності використовуваної технології, організація виробництва, праці й управління тощо.

- ефективність маркетингової орієнтації підприємства – необхідність змінити економіку підприємства, тобто, зміна процесу планування виробничої діяльності підприємства: заміна предметного підходу на програмно-цільовий, заміну тактичних планів орієнтованих на виживання, стратегічні плани, орієнтовані на довгострокову перспективу, підпорядкувавши цій меті: цілі, умови, стан та розвиток підприємства.

Усі підходи, які використовуються при розробці технології оцінки економічної безпеки можна поділити на 3 групи:

- використовується комбінація загальновідомих, перевірених методик;

- формується авторська методика оцінки економічної безпеки з прорахунками її функціональних складових;

- визначається комплексний критерій за рівнями основних показників функціонування та їхніми рангами.

До першого напряму відносяться методи: STEP-аналіз (PEST-аналіз), SWOT-аналіз, SPACE-аналіз, Функціонально-вартісний аналіз (далі – ФВА); методи оцінки фінансового стану підприємства та загроз банкрутства, економічної безпеки.

Сутність PEST-аналізу полягає у виявленні й оцінці впливу факторів макросередовища на результати поточної й майбутньої діяльності підприємства. PEST – це абревіатура чотирьох англійських слів: P – Politicallegal – політико-правові, E – Economic – економічні, S – Sociocultural – соціокультурні, T – Technological forces – технологічні фактори. Метою PEST-аналізу є відстеження (моніторинг) змін макросередовища за чотирма вузловими напрямками і виявлення тенденцій, подій, непередбачуваних підприємству, але здійснюючих вплив на прийняття стратегічних рішень¹⁹².

Спочатку SWOT-аналіз був заснований на озвучуванні і структуризації знань про поточну ситуацію і тенденції, пізніше – став використовуватися в ширшому значенні для конструювання стратегій. SWOT – початкові літери слів Strengths (Сильні сторони), Weaknesses (Слабкі сторони), Opportunities (Можливості), Threats (Загрози).

В 1963 році в Гарварді на конференції з проблем бізнес-політики професор К. Ендрюс вперше публічно озвучив акронім SWOT. Цей акронім був представлений візуально у вигляді матриці SWOT. Тобто, з появою SWOT-моделі аналітики отримали інструмент для своєї інтелектуальної праці. Для здійснення SWOT-аналізу на підприємстві необхідне відповідне інформаційне забезпечення, яке повинно включати: базу даних; методи та моделі, необхідні

¹⁹² Лоханова Н.О. Система управління станом економічної безпеки підприємства: проблемні питання, концепція розвитку. Економіст : наук. фах. вид. 2005. №2. С. 52-56.

для SWOT-аналізу; набір організаційних і методичних прийомів, необхідних для підвищення надійності інформаційного забезпечення.

Зазначимо, що метод SPACE (Strategic Position and Action Evaluation – оцінка стратегічного становища та дій) – це комплексний метод, призначений для аналізу позиції на ринку і вибору оптимальної стратегії для середніх і малих підприємств. Враховуючи те, що на Україні переважають невеликі підприємства, цей метод є дуже привабливим для практичного застосування¹⁹³.

Функціонально-вартісний аналіз – один із методів евристичного аналізу, мета якого полягає у виборі оптимального варіанта, що забезпечує повноцінне виконання досліджуванним об'єктом (виробом, технологічним процесом, формою організації чи управління виробництвом тощо) своїх основних функцій при мінімальних затратах¹⁹⁴.

Ми зазначали, що при оцінюванні економічної безпеки держави, також оцінюється безпека її суб'єктів господарювання, отож на наш погляд варто розглянути характеристику рівнів економічної безпеки підприємств. Основні показники-індикатори, які характеризують економічну безпеку на підприємстві наведені на (рис. 2.3).

Проаналізувавши та ознайомившись з усіма підходами, щодо оцінки економічної безпеки держави ми пропонуємо доповнити методіку оцінки основних складових економічної безпеки наступними складовими:

- коефіцієнт смертності – тенденція до зниження.
- коефіцієнт смертності немовлят – тенденція до зниження.
- коефіцієнт смертності дітей – тенденція до зниження.
- коефіцієнт материнської смертності – тенденція до зниження.
- коефіцієнт смертності від інших хвороб – тенденція до зниження.
- частка імпорту нафти з однієї країни у загальному обсязі його імпорту, % – не більше 25.

¹⁹³ Мамалуй О. О. Про пріоритетні напрями забезпечення економічної безпеки держави. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого : зб. наук. праць. Харків : НЮА України ім. Я. Мудрого, 2011. №4. С. 18-28.

¹⁹⁴ Предборський В. А. Тінюва економіка як загроза національній безпеці. Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. 2005. № 9 (52). С. 14-18.

- рівень імпортозалежності, у % до ВВП – не більше 20.
- рівень експортозалежності, у % до ВВП – не більше 20.

Критичний стан безпеки	<ul style="list-style-type: none"> • коефіцієнт поточної ліквідності (<1); • коефіцієнт фінансування (менший від середньогалузевого); • коефіцієнт швидкої ліквідності ($<0,5$); • прибуток (<0); • коефіцієнт абсолютної ліквідності ($<0,2$); • коефіцієнт покриття ($<0,5$).
Передкритичний стан безпеки	<ul style="list-style-type: none"> • коефіцієнт автономії ($<0,5$); • рентабельність доходу (≤ 0); • коефіцієнт маневрування, коефіцієнт забезпечення власними коштами (менший середньогалузевого).
Низький стан безпеки	<ul style="list-style-type: none"> • коефіцієнти рентабельності власного капіталу, фондовіддачі, оборотності запасів, оборотності оборотних активів, забезпечення власними оборотними коштами матеріальних запасів (менший від середньогалузевого); • коефіцієнти зносу основних засобів, довготермінового залучення позикових коштів, матеріаловіддачі (більші від середньогалузевого).
Задовільний стан безпеки	<ul style="list-style-type: none"> • відношення продуктивності праці до середньої заробітної плати (<1); • рентабельність, фондооснащеність (менше від середньогалузевого); • плінність кадрів (більша від середньогалузевого).
Прийнятний стан безпеки	<ul style="list-style-type: none"> • відношення відхилення втрат до сумми ймовірного збитку внаслідок неправомірних дій та витрат на охорону (<1).

Рис. 2.3 Основні показники-індикатори, які характеризують економічну безпеку на підприємстві

Джерело: складений автором

- частка імпорту товарів у внутрішньому споживанні, % – не більше 15.
- рівень тіньової заробітної плати до офіційної, % – менше 8.
- частка прямих вітчизняних інвестицій у загальному обсягу інвестицій, % – від 60-70.
- рівень дефіциту пенсійного фонду до ВВП, % – не більше 2.

Слід також зазначити, що індикатор – це елемент який відображає процес або стан об'єкта спостережень, його якісні та кількісні характеристики. Говорячи про вибір індикатора, необхідно зазначити, що кожен показник має бути економічною величиною, яка має чіткі межі коливань¹⁹⁵.

Таким чином, обґрунтована система індикаторів дає змогу оперативно здійснювати аналіз фінансової безпеки різних об'єктів (підприємств), попереджувати розвиток негативних тенденцій, вносити необхідні корективи як у повсякденну діяльність, так і на перспективу, прогнозувати розвиток подій.

Крім того, існуючі суперечливості багатьох теоретико-методологічних аспектів потребують розробки цілої низки нових категорій, критеріїв та індикаторів, що нададуть змогу чітко описати і проаналізувати базисні тенденції фінансової безпеки і систему заходів щодо її забезпечення. Лише поєднання теоретичних засад і концепцій з практичними заходами дасть можливість реалізувати надійний механізм забезпечення економічної безпеки¹⁹⁶.

Отже, як свідчить наше дослідження, науковцями застосовуються різні підходи та методики, щодо оцінювання економічної безпеки держави та її окремих суб'єктів¹⁹⁷.

Ми вважаємо, що варто врахувати наші побажання з приводу удосконалення оцінювання рівня економічної безпеки держави, що в свою чергу допоможе досягти сталого економічного зростання в майбутньому.

¹⁹⁵ 4. Ліпкан В.А. Безпекознавство: Навчальний посібник. / В.А. Ліпкан. – К.: Вид-во Європейського університету, 2003 – 208 с.

¹⁹⁶ Акімова Л. М. Інструменти державного управління забезпечення економічної безпеки держави за суб'єктами економіки держави / Л. М. Акімова // Державне управління та місцеве самоврядування: збірник наукових праць ДРІДУ НАДУ при Президентіві України. – Дніпропетровськ. – 2018. – Вип. № 3 (38). – С. 53-61.

¹⁹⁷ Акімова Л. М. Складові державного управління забезпеченням економічної безпеки держави / Л. М. Акімова // Eastern european studies: economics, education and law: Proceedings of the International Scientific Conference. Volume I, June 7-8, 2018. Burgas: Publishing House FLAT Ltd-Burgas, 2018, P. 40-43.

2.2. Система оцінювання показників ефективності державного контролю за економічною діяльністю в Україні

В сучасних умовах становлення ринкової економіки важливим постає питання про створення відповідної системи показників ефективності державного контролю за економічною діяльністю. Контроль безпосередньо пов'язаний з процесами реалізації управлінських рішень, від його ефективності залежить своєчасність та правильність оцінки результатів. Він повинен бути дієвим та результативним, лише за таких умов можна оцінити його ефективність.

Публікації із зазначеної тематики знайшли своє відображення в працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Розгляд окремих питань системи оцінювання ефективності державного контролю присвячені праці науковців та практиків, зокрема, таких як: В. Авер'янов, Р. Бойчук, Н. Виговська, Д. Задихайло, О. Косіюк, Т. Назарчук, І. Мігус, В. Пашков. Однак в економічній літературі існує проблема, щодо визначення показників, які формують певну систему оцінювання ефективності державного контролю за економічною діяльністю. Отже, виникає необхідність створення відповідної системи, яка б займалась оцінюванням показників, які визначають ефективність державного контролю за економічною діяльністю.

Ефективність контролю базується на розробці певних критеріїв та індикаторів, вони в свою чергу визначають основні складові ефективності, такі як дієвість та результативність. Дієвість означає, що контрольні процедури впливають на об'єкт контролю, а результативність – цей вплив позитивно впливатиме на підприємство. Для кращого розуміння даної тематики варто навести визначення дефініції “державний контроль”.

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності” № 877-V від 05.04.2007 р. державний нагляд (контроль) – це діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим,

місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування (далі – органи державного нагляду (контролю)) в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища.

Відповідно до ст. 3 даного документу визначено основні принципи державного нагляду (контролю) (рис. 2.4).

З рис. 2.4 ми бачимо, що державний нагляд (контроль) здійснюється за принципами:

- пріоритетності безпеки у питаннях життя і здоров'я людини, функціонування і розвитку суспільства, середовища проживання і життєдіяльності перед будь-якими іншими інтересами і цілями у сфері господарської діяльності;

- підконтрольності і підзвітності органу державного нагляду (контролю) відповідним органам державної влади;

- рівності прав і законних інтересів усіх суб'єктів господарювання;

- гарантування прав та законних інтересів кожного суб'єкта господарювання;

- об'єктивності та неупередженості здійснення державного нагляду (контролю), неприпустимості проведення перевірок суб'єктів господарювання за анонімними та іншими безпідставними заявами, а також невідворотності відповідальності осіб за подання таких заяв;

- здійснення державного нагляду (контролю) лише за наявності підстав та в порядку, визначених законом;

- відкритості, прозорості, плановості й системності державного нагляду (контролю);

- неприпустимості дублювання повноважень органів державного нагляду (контролю) та неприпустимості здійснення заходів державного нагляду

(контролю) різними органами державного нагляду (контролю) з одного й того самого питання;

- невтручання органу державного нагляду (контролю) у діяльність суб'єкта господарювання, якщо вона здійснюється в межах закону;

- відповідальності органу державного нагляду (контролю) та його посадових осіб за шкоду, заподіяну суб'єкту господарювання внаслідок порушення вимог законодавства, порушення прав та законних інтересів суб'єкта господарювання;

- дотримання умов міжнародних договорів України¹⁹⁸;

- незалежності органів державного нагляду (контролю) від політичних партій та будь-яких інших об'єднань громадян;

- наявності одного органу державного нагляду (контролю) у складі центрального органу виконавчої влади.

- презумпції правомірності діяльності суб'єкта господарювання у разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів допускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків суб'єкта господарювання та/або повноважень органу державного нагляду (контролю);

- орієнтованості державного нагляду (контролю) на запобігання правопорушенням у сфері господарської діяльності;

- недопущення встановлення планових показників чи будь-якого іншого планування щодо притягнення суб'єктів господарювання до відповідальності та застосування до них санкцій;

- здійснення державного нагляду (контролю) на основі принципу оцінки ризиків та доцільності¹⁹⁹.

¹⁹⁸ Акімова Л.М. Аналіз сучасних проблем розвитку фінансового контролю в Україні: міжнародний досвід / Л. М. Акімова / Облік і контроль в управлінні підприємницькою діяльністю [матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 19-20 вересня 2017 року)]. // за заг. ред. Левченко О.М. – К. : ЦНТУ. - Кропивницький. – 2017.

¹⁹⁹ Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V. Київ : Верховна Рада України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/877-16>.

Рис. 2.4. Принципи Державного нагляду (контролю)

Джерело: розроблено та складено автором

На нашу думку, насамперед потрібно визначити контролюючі органи, які здійснюють державний контроль за економічною діяльністю. Так, за критерієм обсягу повноважень всю сукупність контролюючих органів можна умовно поділити на такі групи:

- загальні, тобто ті органи, до компетенції яких відноситься здійснення контролю за всіма юридичними особами незалежно від виду та специфіки їх діяльності. Діяльність загальних контролюючих органів стосується всіх суб'єктів господарської діяльності без виключення.

- спеціальні, тобто ті органи, до компетенції яких відноситься здійснення контролю щодо діяльності юридичних осіб у зв'язку із здійсненням ними специфічної діяльності (наприклад, електропостачальні компанії, аптечні заклади, ломбарди).

Відповідно до ст. 19 Господарського кодексу України (далі – ГКУ) № 436-IV від 16.01.2003 р. держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання у таких сферах:

- збереження та витрачання коштів і матеріальних цінностей суб'єктами господарських відносин – за станом і достовірністю бухгалтерського обліку та звітності;

- фінансових, кредитних відносин, валютного регулювання та податкових відносин – за додержанням суб'єктами господарювання кредитних зобов'язань перед державою і розрахункової дисципліни, додержанням вимог валютного законодавства, податкової дисципліни;

- цін і ціноутворення – з питань додержання суб'єктами господарювання державних цін на продукцію і послуги;

- монополізму та конкуренції – з питань додержання антимонопольно-конкурентного законодавства;

- земельних відносин – за використанням і охороною земель; водних відносин і лісового господарства – за використанням та охороною вод і лісів, відтворенням водних ресурсів і лісів;

– виробництва і праці – за безпекою виробництва і праці, додержанням законодавства про працю; за пожежною, екологічною, санітарно-гігієнічною безпекою; за дотриманням норм і правил, якими встановлено обов’язкові вимоги щодо умов здійснення господарської діяльності;

– споживання – за якістю і безпечністю продукції та послуг;
– зовнішньоекономічної діяльності – з питань технологічної, економічної, екологічної та соціальної безпеки²⁰⁰.

На нашу думку варто визначити основні види державного контролю. До них належать: внутрішній адміністративний контроль; контроль з боку Президента України; Парламентський контроль; здійснення парламентського контролю через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини і Рахункову палату; судовий контроль; прокурорський нагляд.

Внутрішній адміністративний контроль може здійснюватися за ініціативою самого органу виконавчої влади, посадової особи або може бути ініційований ззовні – іншим державним органом, громадською організацією чи на підставі звернення громадян²⁰¹.

Президентський контроль у сфері виконавчої влади здійснюється як безпосередньо, так і з допомогою відповідних структур. Безпосередній контроль здійснюється при доборі кадрів і призначенні на посади та звільненні з посад міністрів, голів державних комітетів (державних служб), голів місцевих державних адміністрацій, призначенні та звільненні представників у іноземних державах, вищого керівництва Збройних Сил України тощо.

Вирішуючи питання про призначення на посаду, Президент контролює і діяльність посадових осіб, що здійснюють підбір кандидатур на відповідну посаду. За таких умов контроль слід розуміти в його широкому значенні, коли під час співбесіди, ознайомлення з інформацією, характеристиками, аналізом різних ситуацій формується уявлення про потреби кадрового забезпечення, і не

²⁰⁰ Господарський кодекс України: від 16.01.2003 № 436–IV. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

²⁰¹ Мігус І. П., Лаптев С. М. Необхідність розмежування понять «загроза» та «физик» при діагностиці економічної безпеки суб’єктів господарювання. Ефективна економіка. №12. 2011. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=821>.

лише з точки зору формальних вимог, а й багатьох інших обставин, які мають значення для функціонування виконавчої влади²⁰².

Парламентський контроль здійснює Верховна Рада України, яка діє без будь-яких доручень, безпосередньо на підставі Конституції і законів України, в межах власної компетенції щодо будь-яких об'єктів контролю – за виключенням судів та правоохоронних органів при провадженні оперативно-розшукової роботи, досудового слідства, здійснення правосуддя за окремими справами. Щодо цих об'єктів здійснюється непрямої парламентський контроль при призначенні шести суддів Конституційного Суду України, обранні суддів у системі судів загальної юрисдикції (в тому числі спеціалізованих судів), наданні згоди Верховної Ради України на затримання чи арешт судді, призначенні трьох членів Вищої ради юстиції²⁰³.

Контроль через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини і Рахункову палату відбувається шляхом підготовки та представлення Уповноваженим Верховної Ради України щорічних доповідей про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності та їх посадовими особами, які порушували своїми діями (бездіяльністю) зазначені права і свободи та про виявлені недоліки в законодавстві щодо їх захисту.

Серед напрямів парламентського контролю важливе місце належить контролю за використанням коштів Державного бюджету України. Такий контроль здійснює Рахункова палата, яка відповідно до Конституції України утворюється Верховною Радою України і від імені Верховної Ради здійснює контроль за використанням коштів Державного бюджету України.

Контроль за діяльністю органів виконавчої влади господарські суди здійснюють у специфічній формі на підставі Господарського процесуального

²⁰² Варналій З. С., Буркальцева Д. Д., Насенко О. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія. Київ, 2011. 299 с.

²⁰³ Акімова Л., Лозова Г., Клименко І Застосування блокчейн-технологій в публічному управлінні. Демократичне врядування: ел. наук. вісн. ЛРІДУ НАДУ. Вип. 20. Львів, 2017. URL :http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk20/fail/Klymenko,Lozova,Akimova.pdf

кодексу України. Господарський суд здійснює судовий контроль шляхом вирішення спорів, що виникають у процесі підприємницької діяльності й випливають із цивільних правовідносин (економічні спори).

Завданнями господарського суду є: захист порушених або оспорюваних прав, а також інтересів організацій і громадян, які здійснюють підприємницьку діяльність; сприяння правовими методами запобіганню правопорушенням і зміцненню законності в економічних відносинах²⁰⁴.

Прокурорський нагляд здійснюється при виявленні у процесі нагляду порушень законодавства прокурор реагує на них шляхом видання актів прокурорського реагування. Формами такого реагування є протест, припис, подання та постанова прокурора.

Велика кількість дослідників підкреслюють необхідність застосування системного підходу до оцінки необхідності державного контролю за економічною діяльністю. Основними критеріями, котрі використовуються в оцінці даного питання є: результативність, дієвість та економічність²⁰⁵.

До критерію результативності належить: вияв обсяг коштів, які були використані з порушенням законодавчої бази; вияв обсягу недоцільного та неефективного використання коштів; вияв обсягу коштів, які були використані для цільового призначення.

До критерію дієвості належить: певна кількість виконаних розпоряджень за результатами контролю; певний обсяг коштів, які були повернені до бюджету, а також на бюджетні рахунки організацій; збільшення доходів бюджету або зниження витрат; кількість рішень, які були прийняті зі результатами контролю; кількість кримінальних справ, які були відкриті під час проведення та підсумку результатів контролю. До критерію економічності належить: виявлення обсягу коштів, які були витрачені в процесі проведення господарського контролю; виявлення обсягу коштів, які були витрачені суб'єктом контролю, що перевіряє, на підготовку матеріалів для тих хто здійснює перевірку; визначення рівня

²⁰⁴ Бураковський І., Плотніков О. Глобальна фінансова криза : уроки для світу та України. Харків : Фоліо, 2009. 299 с.

²⁰⁵ Абалкін Л. І. Виступ на круглому столі Ради Федерацій. Пріоритети та механізми економічної політики Росії в кризовий період, 1999. Вип. 8. С. 32.

економічності – відношення отриманого економічного ефекту від реалізації контрольних заходів до витрат на утримання органу контролю²⁰⁶.

Вищезазначені критерії становлять собою взаємопов'язану систему, яка демонструє взаємозалежність наведених критеріїв. Деякі з дослідників вважають, що перший критерій є основним, а інші можуть бути розглянуті як допоміжні, але ми вважаємо, що існує неможливість виокремлення якогось одного (основного) серед низки інших, оскільки кожен з них є значущим.

Зазначені критерії дозволять судити про ефективність контролю лише в загальному вигляді. Для конкретної оцінки практичних результатів контролю здійснюється розробка та виконуються показники. Відповідно через систему критеріїв охоплюється й оцінюється цілісний розвиток системи контролю, а через систему показників оцінюється кількісний вираз ефективності.

На сьогодні відсутня єдина методика для визначення ефективності контролю. Головною причиною є відсутність єдиної позиції між авторами, котрі мають розбіжності в поглядах та визначення сутності критеріїв та показників вимірювання. Неможливість оцінки ефективності контролю зводиться до проблеми однобічного результату. Тобто, якщо в процесі оцінювання буде використаний єдиний показник, то результат набуває однобічності результату. Ефективність не піддається оцінці в загальному вигляді, а в більшості випадків, визначається ефект від тієї чи іншої перевірки, при якій був застосований контрольний захід.

Слід зазначити, що згідно з «Великим тлумачним словником сучасної української мови», показник – це «свідчення, доказ, ознака чогось; наочні дані про результати роботи, якогось процесу, дані про досягнення в чому-небудь; кількісна характеристика властивостей виробу; явище або подія, на підставі яких можна робити висновок про перебіг якого-небудь процесу»²⁰⁷. Таким чином, при вивченні показника ефективності господарського контролю слід досліджувати:

²⁰⁶ Третяк В. В. Економічна безпека: сутність та умови формування, критерії оцінки. Економіка і держава : наук. журн. 2010. №1. С. 6-8.

²⁰⁷ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.

ефективність економічного управління об'єкта контролю в цілому і кожного його елементу; ефективність впливу господарського контролю на управління об'єктом контролю, а через управління – на ефективність всієї діяльності; ефективність управління безпосередньо господарським контролем як цілеспрямованою діяльністю. Показники, котрі використовуються під час проведення контролю виконують подвійну роль: з одного боку вони показують рівень роботи контролюючого органу, а з іншого допомагають спрямовувати їх роботу, виявляти та усувати відхилення, які виникають в процесі перевірки. Під час контролю використовуються дві групи показників: прямі (пов'язані з безпосередньою діяльністю контролю як цілого і окремих його підсистем) та непрямі (не мають конкретної формалізації, але можуть використовуватись для логічної оцінки ефективності, тривалості перевірки, кількості осіб, які беруть участь у контролі, витрат на контроль).

Для визначення економічної ефективності використовуються також, якісні (застосовуються в оцінюванні таких складників ефективності управління як: ефективність керуючої підсистеми управління (оцінювання ефективності управлінського персоналу, організаційної структури управління, технології управління) та ефективність керованої підсистеми (оцінювання ефективності усіх функціональних підсистем менеджменту організації); та кількісні (отримують шляхом експертних оцінок, їх застосовують в оцінюванні ефективності організаційної культури у межах визначення ефективності керуючої підсистеми управління та в оцінюванні зовнішньої ефективності управління підприємством за всіма складниками) показники²⁰⁸.

Якість контрольної діяльності залежить від якості здійснених контрольних операцій і від часу, витраченого для їх здійснення. Відповідно оцінка цієї діяльності може стати в основі показників, які характеризуватимуть як окремі сторони цієї діяльності, так її якості як цілого. З цією метою може використовуватись індекс комплексної оцінки контрольної діяльності:

²⁰⁸ Загарій В. П. Монетарні важелі досягнення фінансової безпеки: досвід розвинених країн. Бізнес Інформ : між. наук. економ. журнал. 2014. №4. С. 400–405.

$$I_{\text{ККО}} = \frac{I_{\text{бo}}}{I_{\text{нв}}} \quad (2.1)$$

де $I_{\text{бo}}$ – індекс бальної оцінки;

$I_{\text{нв}}$ – індекс використання нормативу часу.

Збільшення значення цього індексу, підвищує і ефективність контрольної діяльності в результаті повнішого використання часу і підвищення кваліфікації контрольних органів. Варто розглянути показники, які використовуються для визначення економічної ефективності контролю (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Показники, які використовуються для визначення економічної
ефективності контролю

№ з.п.	Показник	Розрахунок
1.	Економічної ефективності контролю	$E_{\text{сф}} = (E_{\text{с}} + E_{\text{о}} + E_{\text{е}}) / V$, де $E_{\text{сф}}$ – економічна ефективність; $E_{\text{с}}$ – грошовий вираз соціального ефекту; $E_{\text{о}}$ – грошовий вираз організаційного ефекту; $E_{\text{е}}$ – грошовий вираз економічного ефекту; V – витрати на утримання органу контролю.
2.	Спрощений розрахунок економічної ефективності	$E_{\text{сф}} = (E_{\text{б}} + E_{\text{к}}) / V$, де $E_{\text{б}}$ – кошти, повернені до державного бюджету; $E_{\text{к}}$ – кошти, отримані в результаті покращення діяльності об'єкта контролю.
3.	Коефіцієнт порушення нормативних актів	$K_{\text{на}} = (P_{\text{на}} / Z_{\text{на}})$, де $P_{\text{на}}$ – кількість порушень нормативних актів; $Z_{\text{на}}$ – загальна кількість актів.
4.	Показник дієздатності системи	$D = (P_{\text{сп}} / Z_{\text{сп}})$, де $P_{\text{сп}}$ – кількість повторних порушень; $Z_{\text{сп}}$ – загальна кількість порушень.
5.	Показник густини збитків на 1000 грн. валового внутрішнього продукту	$P = (P_3 / \text{ВВП}) \cdot 1000$, де P_3 – густина збитків; ВВП – величина ВВП.
6.	Показник розміру матеріальних і трудових витрат в об'єктах	$P = (P_3 / (M + T_{\text{в}}))$, де P_3 – густина збитків; M – матеріальні витрати; $T_{\text{в}}$ – трудові витрати.

Джерело: розроблено автором на основі²⁰⁹

²⁰⁹ Виговська Н. Г. Розробка критеріїв та показників ефективності господарського контролю. Вісник Житомирського державного технологічного університету: Економічні науки. : журнал. 2007. № 2(40). С. 15-24.

З наведеної таблиці ми бачимо, що для визначення економічної ефективності контролю використовуються наступні показники: економічної ефективності контролю, спрощений розрахунок економічної ефективності, коефіцієнт порушення нормативних актів, дієздатності системи, густини збитків на 1000 грн. валового внутрішнього продукту, розміру матеріальних і трудових витрат в об'єктах.

Отже, з проведеного дослідження можна зробити висновки про те, що існує певний набір показників, які в загальній сукупності складають систему за допомогою якої оцінюють ефективність державного контролю за економічною діяльністю.

Існує певна проблема в тому, що використання якісних показників ускладнює розрахунок інтегрального показника ефективності, оскільки вони не мають кількісного виразу. Ми вважаємо, що в майбутньому доцільним є окреслення якісних показників та використання даних розрахунків в подальших дослідженнях.

2.3. Організація та проведення моніторингу ефективності забезпечення економічної безпеки в Україні

Сучасні глобалізаційні процеси призводять до зміни соціального та економічного розвитку країни, що в свою чергу впливає на інтеграцію в світове співтовариство та взаємодію з ним. Враховуючи дані передумови політика держави повинна бути спрямована на захист та збереження економічної безпеки не лише країни, але й регіону та підприємства. Останнім часом в сучасних умовах державного управління саме питання економічної безпеки набуває ключового значення.

Дослідження процесів організації та проведення моніторингу ефективності забезпечення економічної безпеки України знайшли своє відображення в працях таких науковців як: С. Белай, В. Галіцин, Л. Ільчук, Е. Коротков, Б. Литвак, І. Мігус, О. Терещенко, О. Удалих.

В сучасних умовах забезпечення економічної безпеки країни є основним та найголовнішим завданням для керівництва будь-якої держави. Для кращого забезпечення та ефективності функціонування економіки, влада країни здійснює організацію та проводить моніторинг. Вищенаведені процеси допомагають оцінити ефективність заходів, до яких вдається керівництво держави для забезпечення сталого розвитку держави, регіону, підприємства. Для кращого розуміння даної тематики варто надати визначення дефініції «моніторинг».

Відповідно до Наказу Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Національної академії наук України Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю від 18.06.2015 р. № з0735-15, яких здійснює Міністерство юстиції України : моніторинг – це систематичний збір, аналіз та подання відповідної інформації для прийняття центральними органами виконавчої влади

рішень щодо удосконалення управління системою соціальної підтримки населення²¹⁰.

Науковець Г. Прохоренко розглядає моніторинг як компонент контролю, що реалізується на всіх його етапах, а саме на етапі попереднього, поточного та підсумкового контролю²¹¹. О. Шевченко визначає, що моніторинг – це не окрема компонента організації контролю на підприємстві, а система, що об'єднує в собі функції обліку, аналізу та контролю й створює підґрунтя для прогнозування²¹².

Однак У. Бек відстоює позицію, згідно з якою “моніторинг” є спеціально організованим систематичним спостереженням за станом яких-небудь об'єктів²¹³. На думку Я. Жаліло, моніторинг – це “систематичне відстеження процесів або тенденцій, постійне спостереження з метою своєчасного оцінювання ситуацій, що склалися”²¹⁴.

На нашу думку моніторинг – це комплекс заходів, котрі спрямовані на контроль за явищами, отриманих на підставі спостереження з подальшої їх фіксацією.

Зазначимо, що моніторинг слугує інформаційним підґрунтям забезпечення функціонування і розвитку соціально-економічної системи. Механізм такої системи виявляє і розв'язує соціальні й економічні проблеми і складається із двох взаємодіючих частин – виконавчого механізму та механізму функціонування і розвитку соціально-економічної системи. При цьому провідна роль належить другому механізму, оскільки він забезпечує життєздатність і сталий розвиток системи.

Моніторинг як складова управління соціально-економічною системою є частиною її механізму. Тому механізм формування моніторингу такої системи, який за своєю суттю є управлінським, має адекватно співвідноситися з організаційно-економічною і технологічною структурою та цілями самої

²¹⁰ Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України : Закон України від 18.06.2015р. №20735-15. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0735-15>.

²¹¹ Прохоренко Г. К. Основи фінансової безпеки України. Харків : Юніс, 2001. С. 29.

²¹² Шевченко О. Ю. Теорія фінансової безпеки: інноваційні підходи. Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Економіка» : журнал. 2009. № 6.

²¹³ Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну: научное пособие. Москва : Прогресс-традиция, 2000. 384 с.

²¹⁴ Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика : монографія. Київ, 2003. – 368 с.

системи. Науковці Л. Ільчук та О. Давидюк вважають, що забезпечення і підтримка соціальної безпеки у державі та суспільстві можливі лише за умови наявності та здійснення постійно діючого моніторингу розвитку соціально-економічної ситуації в державі, за умови поєднання процесів розроблення стратегії політики соціальної безпеки з прийняттям відповідних рішень на державному рівні із цього питання²¹⁵. Основними завданнями моніторингу соціально-економічного стану є:

- організація спостереження, одержання достовірної та об'єктивної інформації про протікання на території соціально-економічних процесів;
- оцінки і системний аналіз одержуваної інформації, виявлення причин, що викликають той чи інший характер протікання економічних процесів;
- забезпечення в установленому порядку органів управління інформацією, отриманою при здійсненні соціально-економічного моніторингу;
- розробка прогнозів розвитку соціально-економічної ситуації;
- підготовка рекомендацій, спрямованих на подолання негативних і підтримку позитивних тенденцій, доведення їх до відома відповідних органів управління і влади.

Ефективність моніторингу та визначення його основних завдань забезпечується за допомогою дотримання наступних принципів (рис. 2.5).

З наведеного рисунку ми бачимо, що до принципів моніторингу належать:

- цілеспрямованість – уся система раціонального моніторингу повинна бути орієнтована на вирішення конкретних управлінських завдань;
- системний підхід – розгляд регіону як підсистеми більш великої суспільної системи дослідження зв'язків його з іншими територіальними ланками;
- комплексність – моніторинг окремих сфер і напрямків розвитку регіону повинен здійснюватись у взаємозв'язку один з одним;

²¹⁵ Ільчук Л. І., Давидюк О. О. Критерії, показники та індикатори соціальної безпеки (спроба аналізу). URL : http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=230:2013-02-12-08-52-22&catid=16:2010-06-10-20-23-45&Itemid=23.

- необхідно здійснювати послідовне вирішення всієї сукупності завдань моніторингу по кожному з його напрямків;
- безперервність у спостереженні за об'єктом;
- періодичність зняття інформації;
- порівнюваність застосовуваних показників моніторингу в часі.

Рис. 2.5. Принципи моніторингу

Джерело: складено автором на основі [227]

На сьогодні створена певна установа, яка здійснює постійний фінансовий моніторинг національної безпеки. Відповідно до Закону України «Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України» від 18.06.2015 р. №з0735-15 основними завданнями Державної служби фінансового моніторингу (далі – Держфінмоніторингу України) є: реалізація державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, а також внесення пропозицій щодо її

формування; збирання, оброблення та аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що може бути пов'язана з підозрою у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму; створення та забезпечення функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму²¹⁶.

В даній установі створена відповідна система моніторингу. Елементами якої мають стати об'єкти та суб'єкти моніторингу, що будуть взаємодіяти завдяки визначеним організаційною структурою зв'язкам.

При цьому, під об'єктом моніторингу варто розуміти небезпеки реалізації національних інтересів в економічній сфері, а суб'єктами моніторингу є органи державної влади, органи місцевого самоврядування, що наділені державно-владними повноваженнями в питаннях щодо забезпечення економічної безпеки. Чинними нормативно-правовими актами визначено, що формування інформаційної бази, а також аналіз стану й тенденцій економічного і соціального розвитку України, секторів та галузей економіки здійснюють, головним чином, Державна служба статистики України (далі – Держстат) та Міністерство економічного розвитку і торгівлі.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження Положення про Державну службу статистики України» № 481-2014-п від 23.06.2014 р. основними завданнями Держстату є: здійснювати формування інформаційної бази для прогнозування та аналізу тенденцій і закономірностей соціально-економічного розвитку, складати національні рахунки; організовувати і проводити статистичні спостереження за соціально-економічними та демографічними явищами і процесами, екологічною ситуацією в Україні та її регіонах шляхом збирання форм державної статистичної звітності та проведення спеціально організованих статистичних спостережень (переписів, одноразових

²¹⁶ Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України : Закон України від 18.06.2015р. №20735-15. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0735-15>.

обліків, опитувань, вибіркового обстеження, у тому числі населення (домогосподарств)²¹⁷.

Вищенаведені завдання можуть бути розглянуті як моніторинг соціально-економічного розвитку України. Зазначимо, що Державна служба статистики проводить розрахунок показників соціально-економічного розвитку (рис. 2.6).

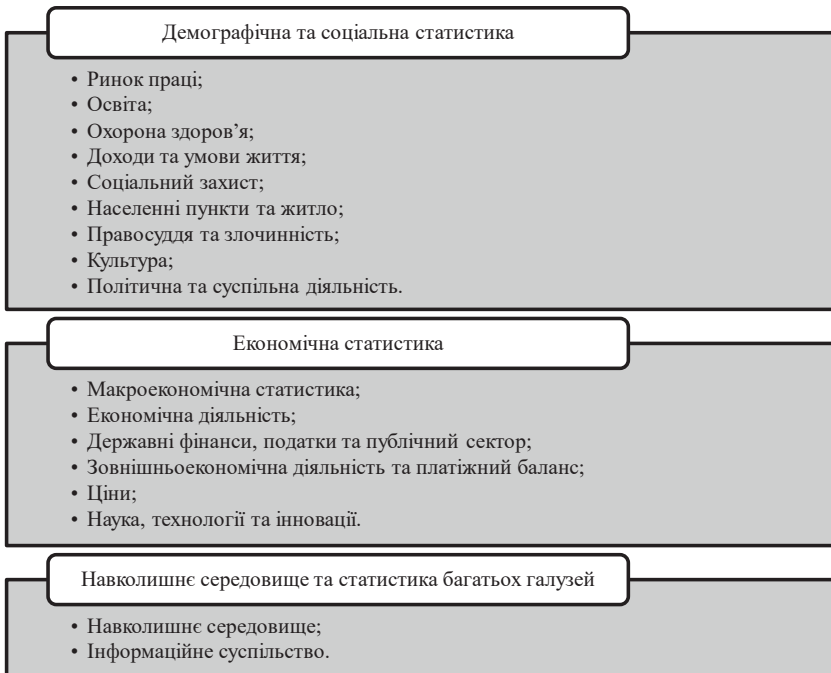

Рис. 2.6 Показники соціально-економічного розвитку

Джерело: складено автором на основі^{218,219,220}

²¹⁷ Про затвердження Положення про Державну службу статистики України: Постанова Кабінету Міністрів від 23.06.2014р. № 481. Київ : Верховна Рада України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/481-2014-п>.

²¹⁸ Барановський О. І. Фінансова безпека : навчальний посібник. Київ : Фенікс, 1999. 338с.

²¹⁹ Матвієнко В. П., Матвієнко П. В. Філософсько-економічні погляди : навчальний посібник. Київ : Наукова думка, 2009. 304 с.

²²⁰ Макарик О. В. Місце та роль фінансової безпеки в загальній системі національної безпеки. Наукові праці НУХТ : журнал. - 2009. - № 29. - С. 125-127.

З рис. 2.6 ми бачимо, що економічна статистика складається з: макроекономічної статистики, яка включає в себе тенденції ділової активності; економічної діяльності складовими якої є: діяльність підприємства, послуги, внутрішня торгівля, капітальні інвестиції, основні засоби, сільське, лісове та рибне господарство, енергетика, промисловість, будівництво, транспорт, туризм; державні фінанси, податки та публічний сектор; зовнішньоекономічної діяльності та платіжного балансу, який включає в себе зовнішню торгівлю товарами, зовнішню торгівлю послугами, інвестиції зовнішньоекономічної діяльності; цін, котрі включають в себе: споживчі ціни, ціни виробників; науки, технології та інновацій, які складаються з: науки, технологій та інновацій.

Тобто, Держстат здійснює оцінку поточного стану показників, проводить аналіз наявних закономірностей, а також відображає результати моніторингу.

Здійснення моніторингу соціально-економічного стану – одна з нових функцій статистичних систем у різних країнах. Якщо раніше головними завданнями статистичних служб були спостереження за перебігом процесів й аналіз даних, то останніми роками в низці європейських країн ці служби здійснюють моніторинг у широкому його значенні, виконуючи також завдання щодо короткострокового прогнозування та візуалізації результатів моніторингу, надання їх конкретному користувачеві.

Мета функціонування такої системи моніторингу полягає в забезпеченні органів управління повною, своєчасною та достовірною інформацією про процеси, що відбуваються в різних сферах економіки і впливають на стан національної безпеки країни.

Вона має будуватися на таких основних принципах:

а) узгодженості нормативно-правового й організаційно-методичного забезпечення, сумісності технічного, інформаційного та програмного забезпечення її складових;

б) систематичності спостережень за станом різних складових національної безпеки, соціально-економічної ситуації, транспортної інфраструктури, потенційно небезпечними об'єктами;

в) своєчасності отримання, комплексності опрацювання та використання інформації, що надходить і зберігається в системі моніторингу;

г) об'єктивності первинної, аналітичної та прогнозної інформації, оперативності її доведення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, засобів масової інформації, населення України, зацікавлених міжнародних установ і світового співтовариства.

Тобто доцільним убачається створення в країні аналітичної установи, відповідальної за постійний моніторинг стану національної безпеки, її потенційних загроз, надання вичерпної інформації про масштаби, структуру, динаміку, соціально-економічні наслідки тощо²²¹.

Система моніторингу загроз національній безпеці передбачає значну кількість елементів, які формують складну організаційну структуру. Елементами такої системи, насамперед, мають стати об'єкти та суб'єкти моніторингу, що будуть взаємодіяти завдяки визначеним організаційною структурою зв'язкам. Об'єктом моніторингу є небезпеки реалізації національних інтересів у будь-якій сфері, а суб'єктами моніторингу є органи державної влади, органи місцевого самоврядування, що наділені державно-владними повноваженнями в питаннях забезпечення національної безпеки.

Відповідно до Указу Президента України «Про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України» № 634/2011 від 25.12.2013 р., Міністерство економічного розвитку та торгівлі України (далі – Мінекономрозвиток), відповідно до покладених на нього завдань: аналізує стан та тенденції економічного і соціального розвитку України, секторів та галузей економіки, адміністративно-територіальних одиниць, розробляє пропозиції щодо пріоритетних напрямів розвитку та реформування економіки, ураховуючи принципи сталого розвитку, здійснює державне прогнозування економічного і соціального розвитку України та підготовку відповідних планів і програм, складає прогнозні зведені національні рахунки для економіки в цілому, в тому числі таблиці “витрати-випуск” (міжгалузеві баланси), забезпечує координацію

²²¹ Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. Київ, 2008. 48 с.

роботи органів виконавчої влади із зазначених питань, розробляє структуру прогнозних та програмних документів економічного і соціального розвитку, методичні рекомендації щодо їх підготовки, відповідає за впровадження сучасних методологічних підходів до прогнозування та розроблення планів і програм економічного і соціального розвитку; проведення в установленому порядку моніторингу показників розвитку регіонів, районів і міст обласного, республіканського в Автономній Республіці²²².

Крім значення та формування переліку показників, за якими проводиться моніторинг розвитку територій і визнання їх депресивними; проводить моніторинг ефективності діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сфері державно-приватного партнерства; здійснює проведення моніторингу та аналізу системи державних закупівель; організовує та проводить моніторинг впровадження систем управління якістю в органах виконавчої влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях²²³.

На нашу думку окрім, Державної служби статистики моніторинг у сфері забезпечення економічної безпеки України здійснюють також, і інші державні органи (рис. 2.7).

²²² Акімова Л. М. Економічна безпека – важливий елемент системи державного управління забезпечення національної безпеки України / Л. М. Акімова // Економіка, облік, фінанси та право: сучасні тенденції та перспективи розвитку в Україні та світі : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., 29 вересня 2018 р., Полтава : у 3 ч. – Полтава : ЦФЕНД, 2018. – Ч. 3. – С. 9-11

²²³ Про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: Указ Президента України від 31.05.2011р. № 634/2011. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/634/2011>.

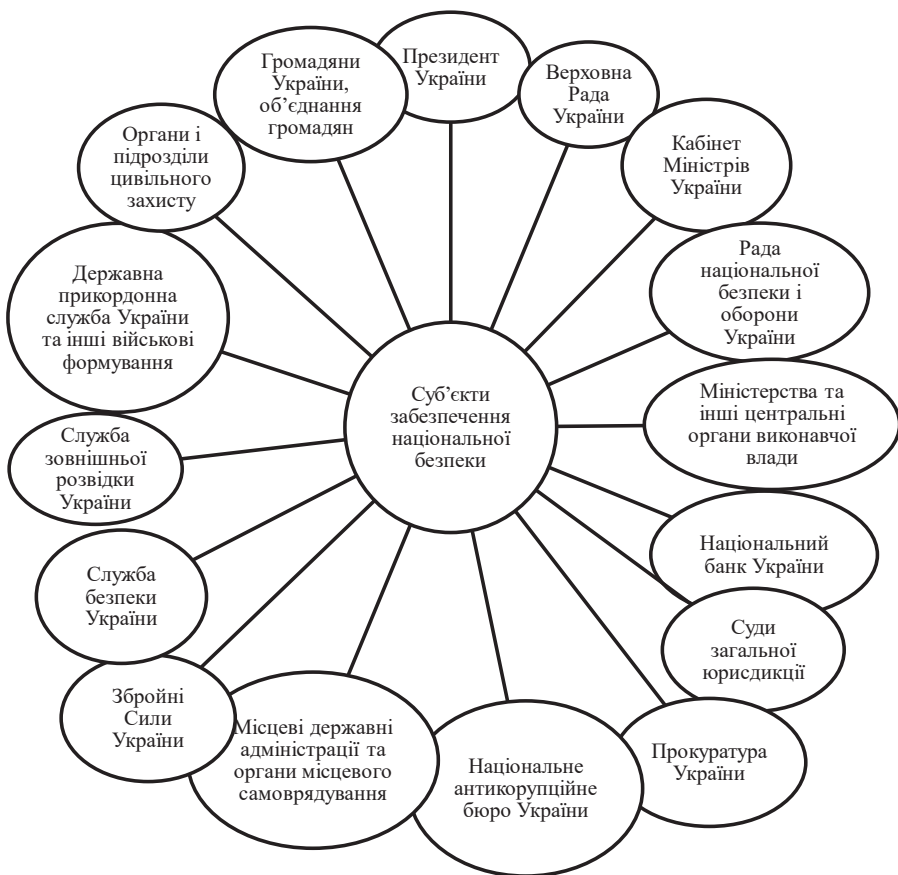

Рис. 2.7. Суб'єкти забезпечення національної безпеки

Джерело: складено автором на основі²²⁴

На сьогодні відсутній документ, котрий становить нормативно-правову базу проведення моніторингу в державі, але відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» № 856-2015-п від 21.10.2015 р. моніторинг соціально-економічного

²²⁴ Мунтіян В. І. Економічна безпека України : навчальний посібник. Київ : КВІЦ, 1999 . 463 с.

розвитку регіонів проводиться шляхом здійснення розрахунків рейтингової оцінки (ранжування) регіонів за кожним напрямом та розрахунку загальної рейтингової оцінки в цілому за всіма напрямами: щокварталу, щороку²²⁵.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів» № 931 від 11.11.2015 р. цей порядок визначає механізм розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України (далі – Стратегія) і плану заходів з її реалізації (далі – план заходів), а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації Стратегії і виконання плану заходів²²⁶.

Згідно з даним документом Моніторинг виконання плану заходів проводиться щороку Мінрегіоном із залученням громадських об'єднань та наукових установ на підставі даних офіційної статистики, інформації міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій. Центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, які визначені планом заходів відповідальними за виконання завдань Стратегії:

- визначають структурний підрозділ, відповідальний за координацію виконання завдань Стратегії, та не пізніше ніж через три місяці після затвердження плану заходів затверджують план роботи з виконання завдань Стратегії;

- аналізують стан виконання плану роботи з виконання завдань Стратегії та щопівроку подають Мінрегіону затверджений звіт про виконання завдань

²²⁵ Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015р. № 856. Київ: Верховна Рада України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-п>.

²²⁶ Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів: Постанова Кабінету Міністрів від 11.11.2015р. №931. Київ : Верховна Рада України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/931-2015-п?paran8#n8>.

Стратегії (до 30 серпня – за перше півріччя та до 28 лютого – річний) за підписом керівника відповідного органу виконавчої влади, скріпленим печаткою, та розміщують його на своєму офіційному веб-сайті, а також подають аналітичну записку про основні результати, досягнуті у звітному періоді, з поясненням позитивних та негативних факторів, що вплинули на виконання завдань Стратегії.

Згідно з ст. 8 Закону України «Про засади державної регіональної політики» № 156-VIII, від 05.02.2015р. Державна стратегія регіонального розвитку України визначає: систему моніторингу та оцінки результативності реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України²²⁷.

Відповідно до п.6 даної статті центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики, здійснює моніторинг реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України та через три роки після початку її реалізації подає Кабінету Міністрів України пропозиції щодо коригування (за необхідності) її завдань та заходів, продовження періоду дії.

У ст. 23 даного документу зазначено, що моніторинг реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України та плану заходів з її реалізації проводиться шляхом збирання та аналізу показників, що характеризують стан реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України, на основі офіційних статистичних даних та інформації центральних органів виконавчої влади²²⁸.

Важливою складовою, також є забезпечення економічної безпеки на підприємстві, оскільки в країні процес проведення моніторингу для ефективного забезпечення економічної безпеки України повинен включати контроль за діяльністю не лише на рівні держави, регіону, але й на рівні підприємства, що в свою чергу дозволить керівництву приймати ефективні управлінські рішення.

²²⁷ Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015р. №13. Київ : Верховна Рада України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-19/paran201#n201>.

²²⁸ Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України : Закон України від 18.06.2015р. №z0735-15. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0735-15>.

Зазначимо, що система управління системи моніторингу економічної безпеки складається з наступних етапів:

- моніторинг базових умов функціонування підприємства: моніторинг базових показників функціонування підприємства з урахуванням його специфіки;

- моніторинг показників економічної діяльності підприємств конкурентів галузі;

- встановлення первинних кореляційний зв'язків між отриманими даними;

- розробка прогнозно-діагностичної моделі системи моніторингу економічної безпеки складається з: визначення осей координат для моделі; визначення системоутворюючих інваріантів; формування цільового стану; формування прогнозного стану;

- розробка системи моніторингу, яка включає в себе:
 - впровадження методології визначення рівня економічної безпеки;
 - створення системи показників, які характеризують стан підприємства: по групах: попереджувальні і поточні; по об'єктах: ті, що використовують час, та ті, що використовують знання ;

- визначення еталонних значень динаміки показників;
- визначення параметрів відхилень показників від еталонних значень;
- аналіз діяльності системи моніторингу економічної безпеки: обробка даних; визначення причин відхилень значень показників від запланованих; візуалізація зміни стану системи моніторингу економічної безпеки в проблемно-діагностичної моделі; розробка висновків за отриманими даними;

- розробка і впровадження на практиці підзаконних нормативно-правових актів та рекомендацій щодо поліпшення функціонування системи моніторингу економічної безпеки підприємства.

Отже, з проведеного аналізу можна зробити висновок про те, що моніторинг є необхідною та невід'ємною ланкою під час прийняття, контролю за

рішеннями у структурах господарського управління, законодавчої та виконавчої влади.

Для дотримання правильної процедури організації та проведення моніторингу економічної безпеки України створене відповідне нормативно-правове забезпечення, яке спрямоване на визначення ролі кожного з суб'єктів, який проводить моніторинг. Яке з метою розроблення правових засад функціонування системи моніторингу національної безпеки слід доповнити підзаконними нормативно-правовими актами, що мають знайти в собі відображення положення щодо державної системи моніторингу національної безпеки, її поняття, мети, завдань, принципів і суб'єктів, особливостей функціонування тощо.

Таким чином, завдання пошуку нової парадигми розвитку сектору безпеки й оборони, нагальність поточного спостереження, контролю, оцінювання та аналізу тенденцій розвитку суспільства актуалізує потребу запровадження постійного моніторингу загроз національній безпеці. що сприятиме формуванню обґрунтованих управлінських рішень і підвищенню ефективності державного регулювання в системі її забезпечення.

2.4. Основні чинники впливу державного управління на економічну безпеку

У сучасних умовах економічна безпека держави стає щораз більш багатоаспектним поняттям. Пов'язано це, насамперед, із двома протилежними за змістом процесами, які притаманні зараз для світової соціально-економічної і політичної системи – глобалізацією та регіоналізацією. Вироблення концептуальних засад та розроблення дієвого механізму державного управління в системі економічних відносин держави, спрямованих на уникнення загроз та мінімізацію їх впливу, досить важко забезпечити ефективне функціонування національної економіки та її подальше зростання. За таких умов питання захисту національних інтересів держави у сфері національної економічної безпеки набирає особливої уваги.

Теоретичні основи економічної безпеки, закономірності її забезпечення у важкопрогнозованому та мінливому середовищі перелік економічних параметрів, що складають основу безпечної економіки, залишаються недостатньо вивченими.

Економічна безпека держави останнім часом постійно перебуває у центрі уваги низки вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, ґрунтовні дослідження різних аспектів національної економічної безпеки проведені у працях З. Варналія, М. Денисенко, М. Долгополової В. Ліпкана, Н. Лоханової, О. Мамалуй І. Мігус, Н. Нижник, Л. Петренко та ін.

Незважаючи на значні напрацювання з теорії економічної безпеки держави на сьогодні залишається невирішеною проблема вчасного виявлення та ліквідації загроз економічній безпеці, перш за все, в зв'язку із відсутністю в науковій літературі єдиного комплексного підходу до їх класифікації та систематизації.

Економічна безпека дозволяє зберігати стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз, характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення для задоволення потреб громадян, суспільства і держави на якомусь визначеному рівні. Економічна безпека є складним

і багатоплановим суспільним явищем, що характеризується різними сутнісними ознаками та формами прояву.

Забезпечення економічної безпеки України сьогодні побудоване на реагуванні на відхилення від безпечних рівнів, тобто використовується методологія рефлексивного управління. Відтак, лише утворення аномалії спонукає до дій. Такий підхід призводить до втрати можливості своєчасного виявлення і відповідного реагування ще на стадії зародження. Держава існує лише завдяки інерції. Це – пасивне забезпечення безпеки²²⁹.

Очевидно, що така система є надто небезпечною, передусім, для її основного, але найслабшого елемента об'єкта – особи та громадянина. Держава як виконавчий механізм суспільства також страждає від негараздів окремої людини, але набагато менше ніж ця людина.

В умовах активного розвитку процесів глобалізації та міжнародної економічної інтеграції заходи забезпечення безпеки, як складної соціальної системи, повинні враховувати її багатогранність, складність та багатоплановість, що зумовлює значну актуальність дослідження природи та сутнісної характеристики категорії «економічна безпека держави» як мультилареального явища. Багатогранність економічної безпеки проявляється у її тісному зв'язку та постійній взаємодії з такими категоріями як «загроза», «ризики» та «небезпека», в основі яких лежить невизначеність, як один з головних імпульсів її існування. Саме невизначеність є фундаментальним атрибутом будь-якої господарської реальності та є джерелом загроз для економічної безпеки держави, що вимагає більш ґрунтовного дослідження сутності та змісту цих категорій в контексті забезпечення безпеки держави від сучасних загроз зовнішнього та внутрішнього характеру²³⁰.

Формування системи національної економічної безпеки повинно здійснюватися, виходячи з цілей і принципів забезпечення економічної безпеки, шляхом розробки ефективних механізмів, які регулюють стосунки в сфері

²²⁹ Ярменко І. Формалізація оцінки економічної безпеки соціально-економічних систем: концептуальні засади і підходи. URL : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/23255/1/41-276-280.pdf/>.

²³⁰ Коваль О. П. Соціальна безпека: сутність та вимір: наук. доповідь. Київ : НІСД, 2016. 34 с.

економіки, створення державних інститутів в цій сфері, визначення основних напрямків та інструментів їхньої діяльності, а також налагодження системи контролю за цією діяльністю.

Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. №964-IV стаття 1: загрози національній безпеці – наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєвоважливим національним інтересам України²³¹.

З економічної точки зору економічну безпеку доцільно розглядати як стан держави, за яким вона забезпечена можливістю створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та в зростанні добробуту в цілому.

Загрози економічній безпеці – це дія дестабілізуючих природних факторів і/або суб'єктивних, пов'язаних з недобросовісною конкуренцією та порушенням законів і норм, що може спричинити потенційні або реальні втрати для організації.

Основними загрозами економічній безпеці Україні на сучасному етапі є: високий рівень тіньової економіки, зростання інфляції і бюджетного дефіциту, зменшення валового нагромадження основного капіталу, зростання безробіття, несприятливий інвестиційний клімат, надто високий рівень державного боргу, неконтрольовані міграційні процеси, політична нестабільність тощо. Удосконалення наявних і розроблення нових механізмів стратегічного управління економічною безпекою України вирішально вплине на підвищення конкурентоспроможності і загалом життєздатності національної економіки²³².

У даному контексті до загроз економічній безпеці держави прийнято відносити лише ті соціально-економічні чинники та явища, які або повністю руйнують об'єкт (повне обмеження доступу до ресурсів, дезорганізація грошового обігу, що провокує руйнування економічної системи країни тощо),

²³¹ Про основи національної безпеки України : Закон України № 964-IV від 19.06.2003 р. URL : [/zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15).

²³² Новак І. М., Калашнікова Т. М. Дослідження взаємозв'язку сталості людського розвитку і стабільності держави. Демографія та соціальна економіка : журнал. 2016. №3 (28). С. 94-107.

або завдають йому значного збитку. Складнощі виникають при віднесенні останніх до числа загроз, адже в умовах конкуренції ризик є невід’ємною складовою функціонування економічної системи держави. При цьому ті явища, які в короткостроковому періоді можна віднести до загроз економічній безпеці держави у довгостроковому періоді може виявитися стимулом для економічного розвитку національного господарства, зростання інноваційної активності, більш раціональної енергетичної політики тощо.

Економічну безпеку необхідно розглядати як базову складову національної безпеки, її фундамент і матеріальну основу і, разом з тим, як взаємопов’язану систему певних рівнів (табл. 2.2). Це означає, що стан національної безпеки держави залежить від життєздатності економіки, її ефективності, мобільності, конкурентоспроможності.

Таблиця 2.2

Рівні економічної безпеки України

Рівні економічної безпеки	Складові елементи
Національний	Приватний: індивідуальний; корпоративний;
	Локальний: галузевий; регіональний;
	Державний
Міжнародний	Регіональний
	Глобальний

Джерело: складено автором на основі^{233,234,235,236,237}

Загрози економічній безпеці видозмінюються залежно від стану та рівня розвитку економічної системи і для кожної окремо взятої держави відрізняються характером та рівнем гостроти.

²³³ Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну: научное пособие. Москва : Прогресс-традиция, 2000. 384 с.

²³⁴ Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика : монографія. Київ, 2003. – 368 с.

²³⁵ Богма О. С. Аналіз рівня економічної безпеки України за основними складовими. Науковий вісник Ужгородського національного університету: журнал. 2016. Вип. 8, част. 1. С. 11-14.

²³⁶ Akimova L. M., Mihus I. P., Harnyk O. A. Diagnostics of the state of financial security of Ukraine. Scientific bulletin of Polissia: journal. 2018. № 3 (15). Ч. 1. С. 12-18.

²³⁷ Харазішвілі Ю. М., Дронь С. В. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2014. 117 с.

Загрозами економічної безпеки є явища і процеси, що впливають негативно на господарство країни, що утискають економічні інтереси особи, суспільства і держави.

Постійне відстеження і визначення основних загроз економічній безпеці значно полегшує її підтримання на належному рівні, а також дає можливість своєчасно розробляти і здійснювати практичні заходи щодо зниження негативного впливу загроз чи їх повної ліквідації.

Загалом, аналіз динаміки загроз національним інтересам України, здійснений Л. Петренком, дозволив виявити наступні хронологічні закономірності виникнення і прояву загроз:

- динаміка загроз підпорядковується особливій ритміці, яка характеризується циклічністю (фазовістю), здатністю проходити різні етапи в розвитку від початкових до кінцевих і навпаки;

- загрозам властива певна стійкість (здатність відхилитися від напрямку свого оптимального руху під впливом протидіючих сил, але з послабленням їх впливу повертатися до свого початкового стану);

- загрози впливають на об'єкти, підпорядковуючись хвилеподібній ритміці: активізуються, коли об'єкт перебуває у становищі внутрішньої нестабільності, і загасають, коли останній набуває стабільності і здатності протидіяти їм;

- ритми впливу різних загроз можуть співпадати, що призводить до формування глобальної мультиплікативної загрози, здатної зруйнувати всю систему безпеки держави.

Незважаючи на виявлені закономірності виникнення та прояву загроз економічній безпеці держави існує складність їх класифікації, що пояснюється комплексною взаємодією загроз, які взаємопов'язані та взаємообумовлені спільними деструктивними факторами, що є джерелами цих загроз.

Для структуризації сукупності загроз та викликів національній економічній безпеці пропонуємо класифікувати їх за низкою ознак (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Класифікація загроз та викликів економічній безпеці держави

Класифікаційна ознака	Загрози	Виклики
Середовище виникнення	Зовнішні, внутрішні	
Інтенсивність впливу	Великі, середні, невеликі	-
Зміст	Політичні, військові, соціальні, економічні, екологічні, інноваційні, інформаційні та ін.	
Масштаби вияву	Глобальні, макрорегіональні, загальнодержавні, регіональні, локальні	
Характер дії	Постійні, періодичні, тимчасові	-
Значення	Першочергові, другорядні	Суттєві, несуттєві
Можливі наслідки	Катастрофічні, критичні	Прогресивні, регресивні

Джерело: складено автором

Як видно із таблиці, виділені типи для окремих ознак є спільними як для загроз, так і для викликів економічній безпеці держави.

Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. №964-IV статтею 7 виділено основні реальні та потенційні загрози в Україні (Додаток Г).

Недоліком чинного законодавства є те, що загрози економічній безпеці розглядаються лише в рамках національної безпеки, при цьому загрози економічній безпеці держави не систематизовано за окремими складовими економічної безпеки держави, що визначені Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України²³⁸.

До того ж у зазначених вище нормативно-правових актах, а також у Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері визначені загрози лише у деяких сферах економічної безпеки держави, а загрози економічній безпеці держави у решті її складових на законодавчому рівні не декларуються й фактично ігноруються²³⁹.

²³⁸ Про основи національної безпеки України : Закон України № 964-IV від 19.06.2003 р. URL : [/zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15).

²³⁹ Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : Постанова Кабінету Міністрів від 15.08.2012 р. № 569. Київ : Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80>.

Нехтування негативного впливу системних загроз у фінансовій та інших сферах національної економіки призвело до виникнення системної кризи, а виникнення додаткових, принципово нових політичних та військових викликів спровокувало критичне зростання рівня загроз економічній безпеці України. Тому з огляду на кардинальну зміну стратегічних пріоритетів національної безпеки України, в тому числі її економічної безпеки, необхідно привести у відповідність існуюче законодавче забезпечення економічної безпеки, зокрема визначити новий перелік потенційних та реальних загроз.

Окремо мають бути виділені загрози фінансовій безпеці як основної складової економічної безпеки, які в сучасних умовах мають максимальний рівень впливу та потребують розробки заходів з їх ліквідації у рамках реформування фінансової системи держави²⁴⁰.

Вищевказаний перелік загроз економічній безпеці України не є вичерпним, їх коло постійно збільшується, а тому необхідно виробити і, найголовніше, впровадити в життя ефективний механізм забезпечення економічної безпеки України, за допомогою якого можна буде управляти не лише нормативно визначеними загрозами, а й, відповідно до реалій сьогодення, своєчасно виявляти чинники, тенденції, що можуть сприяти активізації загроз національній безпеці в економічній сфері²⁴¹.

Враховуючи, що ризик супроводжує будь-яку діяльність, загрози також є її незмінним атрибутом. Ступінь загрози та її перехід у форму небезпеки, характеризується рівнем ризику, який в свою чергу, визначається ймовірністю настання та впливом на діяльність підприємства.

Тобто за прийнятого рівня ризику негативний вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища розглядається як загроза діяльності, а за досягнення критичного рівня ризику загроза приймає форму небезпеки.

²⁴⁰ Цвігун І. А. Демографічна безпека України та напрями її регулювання: монографія. Кам'янець-Подільський, 2013. 400 с.

²⁴¹ Новикова О. Социальная безопасность в Украине: возможности человеческого развития : монография. Германия, 2012. 163 с.

Наближення індикаторів економічної безпеки до їх граничнодопустимої величини свідчить про наростання загроз соціально-економічній стабільності суспільства, а перевищення граничних, або порогових, значень – про входження суспільства в зону нестабільності і соціальних конфліктів, фактично, про реальну загрозу економічній безпеці²⁴².

Особливе місце серед економічних загроз посідає відмивання коштів як механізм забезпечення функціонування тіньових економічних відносин, відтворення економічного потенціалу організованої злочинності тощо. Тому в зв'язку з активним розвитком фінансової системи, технологічним удосконаленням здійснення фінансових операцій, проникненням у національні економіки транснаціональної злочинності, проблема відмивання коштів набуває глобального характеру, адже це провокує загрози для фінансових ринків, зокрема національних.

Тож протидія відмиванню коштів є проблемою національної економічної безпеки, яка потребує усвідомлення природи та чинників поширення цього суспільно небезпечного явища, а також відповідного правового забезпечення, узгодженого з міжнародними стандартами.

До суттєвих загроз економічній безпеці України слід віднести надмірну відкритість економіки. Відкритість економіки у стратегічному плані - правильний курс, про що свідчить світовий досвід країн з розвинутою економікою.

Розумна відкритість економіки сприяє підвищенню її ефективності, конкурентоспроможності, мобільності. Водночас будь-які умови, за яких здійснюється входження вітчизняного господарства у міжнародний поділ праці, незрілість ринкових відносин та кризовий стан економіки потребують обережності у визначенні ступеня такої відкритості.

Відкриваючи економіку, необхідно враховувати стан захищеності вітчизняного виробництва, фінансів та банківської системи, грошового обігу,

²⁴² Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Введення до екосистейту. Вісник НАН України : журнал. 1994. №5. — С. 23-28.

стратегічних галузей та сфер виробництва, що є, власне, функцією економічної безпеки²⁴³.

Ступінь впливу внутрішніх і зовнішніх загроз на стан економічної безпеки держави постійно змінюється в зв'язку з динамічними умовами функціонування суспільства, національної економіки та світової економічної системи в цілому. Зазвичай, вирішальний вплив на стан економічної безпеки держави справляють внутрішні загрози, але в окремих випадках деструктивний вплив зовнішніх загроз може значно перевищувати небезпеку від внутрішніх загроз, а комплексний вплив внутрішніх і зовнішніх загроз, як правило, призводить до посилення загальної загрози²⁴⁴.

Кризові тенденції, що характеризують розвиток економіки України, зумовили визначення внутрішніх загроз для економічної безпеки України як таких, що набагато перевищують небезпеку зовнішніх і можуть призвести до дезінтеграції України, до загальнонаціональних техногенних та екологічних катастроф, соціального вибуху або істотного обмеження можливостей керівництва держави щодо вирішення внутрішніх проблем і дій на міжнародній арені.

В умовах тісного взаємозв'язку та взаємозалежності внутрішніх і зовнішніх загроз наявність внутрішніх загроз економічній безпеці держави детермінує зростання зовнішніх загроз, наприклад, неефективність державного регулювання в умовах глобалізації породжує появу та реалізацію зовнішніх загроз економічній безпеці держави.

Отже, зважаючи на це, серед найімовірніших загроз економічній безпеці України доцільно виділити наступні: скорочення внутрішнього валового продукту → зниження інвестиційної та інноваційної активності → зниження науково-технічного та технологічного потенціалу; зростання кредитних ризиків; критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості; низькі темпи розширення внутрішнього ринку; нераціональна

²⁴³ Полтораков О. Реконцептуалізація поняття „безпека” в сучасному політико-політологічному дискурсі. Політичний менеджмент : журнал. 2009. №5. С. 19–28.

²⁴⁴ Авер'янова В. Б. Державне управління: теорія і практика : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 432 с.

структура експорту з переважно сировинним характером; критичні обсяги державних зовнішнього і внутрішнього боргів; неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій; критичний стан з продовольчим забезпеченням населення; неефективність політики енергозбереження → дорогі енергоресурси та низька їх якість.

Виходячи з наявних умов та непростой економіко-політичної ситуації, індивідуальна вітчизняна модель, що зможе привернути увагу зовнішнього інвестора, стримувати темпи інфляції, піднімати доходи населення та фінансувати військову обороноздатність країни буде порятунком для економіки України та прикладом наслідування для країн з ринком, що розвивається.

У кризовій ситуації, що сформувалася в економіці України під тиском як економічних, так і неекономічних чинників, перелік загроз економічній безпеці України, визначений у чинних законодавчих актах з національної безпеки, має бути повністю переглянутий із визначенням системних та додатково набутих загроз за кожною складовою економічної безпеки²⁴⁵.

Загрози економічній безпеці держави можуть бути як внутрішніми, так і зовнішніми, тобто можуть виникати як в самій країні, так і за її межами. При цьому вони можуть зникати автоматично в умовах нормального функціонування національної економічної системи (ринкові механізми регулювання), а можуть потребувати нейтралізації за допомогою механізмів державного регулювання.

В даному контексті система раннього виявлення та попередження загроз економічній безпеці держави, яка є основою її забезпечення в сучасних умовах, має ґрунтуватися на всебічному багатокритеріальному поглибленому аналізі загроз економічній безпеці держави, що дозволить систематизувати їх та обрати найбільш дієві засоби та механізми протидії цим загрозам.

Результати проведеного у попереднього аналізу дозволили встановити, що основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві, з економічної точки зору є:

²⁴⁵ Білокур Є. І. Функції державного управління: поняття, особливості, правове регулювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. 194 с.

1) істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку;

2) ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки;

3) нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, в тому числі фінансової (фіскальної) політики держави;

4) відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам;

5) зростання кредитних ризиків;

6) критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромисловому комплексі, системах життєзабезпечення;

8) недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці;

9) критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку;

10) нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером та низькою питомою вагою продукції з високою часткою доданої вартості;

11) велика боргова залежність держави, критичні обсяги державних зовнішнього і внутрішнього боргів;

12) небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки;

13) неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що ускладнює створення конкурентного середовища в економіці;

14) критичний стан з продовольчим забезпеченням населення;

15) неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, що створює загрозу енергетичній безпеці держави;

16) “тінізація” національної економіки;

17) переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними.

Зазначимо, що основним змістом економічних реформ в Україні є створення умов для подолання бідності і надмірного майнового розшарування в суспільстві, наближення соціальних стандартів до рівня держав Центральної і Східної Європи – членів ЄС, досягнення економічних критеріїв, необхідних для набуття Україною членства в ЄС.

Відповідно до прийнятої “Стратегії національної безпеки України” основною умовою нової якості економічного зростання є забезпечення економічної безпеки шляхом:

1) контроль за експортно-імпортною діяльністю, спрямованою на підтримку важливих для України пріоритетів та захист вітчизняного виробника;

2) боротьба з протиправною економічною діяльністю, протидія неконтрольованому впливу національних матеріальних, фінансових, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів;

3) підвищення стійкості національної економіки до негативних зовнішніх впливів, диверсифікації зовнішніх ринків, торговельних та фінансових потоків;

4) забезпечення готовності економіки до відбиття Україною збройної агресії;

5) юридичного захисту в міжнародних інституціях майнових інтересів фізичних і юридичних осіб України та Української держави, порушень Росією;

6) стабілізації банківської системи, забезпечення прозорості грошово-кредитної політики та відновлення довіри до вітчизняних фінансових інститутів;

7) системної протидії організованій економічній злочинності та “тінізації” економіки на основі формування переваг легальної господарської діяльності та водночас консолідації інституційних спроможностей фінансових, податкових, митних та правоохоронних органів, виявлення активів організованих злочинних угруповань та їх конфіскації;

8) створення найкращих у Центральній і Східній Європі умов для інвесторів, залучення іноземних інвестицій у ключові галузі економіки, зокрема в енергетичний і транспортний сектори, як інструменту забезпечення національної безпеки²⁴⁶;

9) розвитку оборонно-промислового комплексу як потужного високотехнологічного сектору економіки, здатного відігравати ключову роль у її прискореній інноваційній модернізації;

10) деолігархізації, демонополізації і дерегуляції економіки, захисту економічної конкуренції, спрощення й оптимізації системи оподаткування, формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку;

11) забезпечення цілісності та захисту інфраструктури в умовах кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці, та особливого періоду;

12) ефективного використання бюджетних коштів, міжнародної економічної допомоги та ресурсів міжнародних фінансових організацій, дієвого контролю за станом державного боргу²⁴⁷.

²⁴⁶ Акімова Л.М. Концептуальні засади розробки механізму державного управління забезпеченням економічної безпеки держави / Л.М. Акімова // Публічне управління та адміністрування у процесі економічних реформ: збірник тез доповідей II Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 квітня 2018 р.) – Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2018. – С. 166-169.

²⁴⁷ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України". URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

РОЗДІЛ 3

ДІАГНОСТИКА УМОВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ІНСТРУМЕНТАМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

3.1. Аналіз тенденцій розвитку економіки України та їх впливу на економічну безпеку держави

В сучасному світі проблема побудови ефективної системи, яка б мала на меті забезпечення економічної безпеки займає одне з важливих факторів, щодо стійкого та ефективного функціонування економічної системи країни.

Для досягнення даного ефекту варто враховувати певні тенденції розвитку економіки держави, оскільки вони можуть здійснювати як позитивний так і негативний вплив на економічну безпеку України.

При цьому існують певні критерії, котрі допомагають визначити стан в якому перебуває національна економіка, якщо вони виходять за межі, то це безпосередньо створює загрозу для економічної безпеки країни.

Проведемо аналітичний огляд основних показників, рівні яких здатні надати інформацію щодо поточного стану та перспектив розвитку вітчизняної економіки.

У табл. 3.1 узагальнено доходи і витрати державного бюджету України за останні 9 років, а на рис. 3.1 графічно представлено динаміку дефіциту державного бюджету.

Отже, починаючи з 2008 року дефіцит державного бюджету стабільно збільшувався до 2017 року. Його максимальне значення було зафіксоване за результатами 2014 року.

Таблиця 3.1

Державний бюджет України, 2008-2017 рр.

Рік	Доходи		Витрати		Кредитування		Сальдо	% ВВП
	млн. грн.	% ВВП	млн. грн.	% ВВП	млн. грн.	% ВВП	(дефіцит бюджету)	
2008	231686,3	24,44%	241454,5	25,47%	2732,5	0,29%	-12500,7	-1,32%

У табл. 3.2 представлено показники платіжного балансу України з 2008-2017 рр.

Таблиця 3.2

Платіжний баланс України (основні статті) за 2008-2017 рр.

(в млн. дол. США)

Статті платіжног о балансу	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
----------------------------------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

Отже, з 2008 року найбільший негативний показник зведеного платіжного балансу був зафіксований у 2009 році, у період розгортання світової фінансово-економічної кризи. Низький показник 2014 року також є свідченням того, що для вітчизняної економіки у той період розпочалися кризові тенденції.

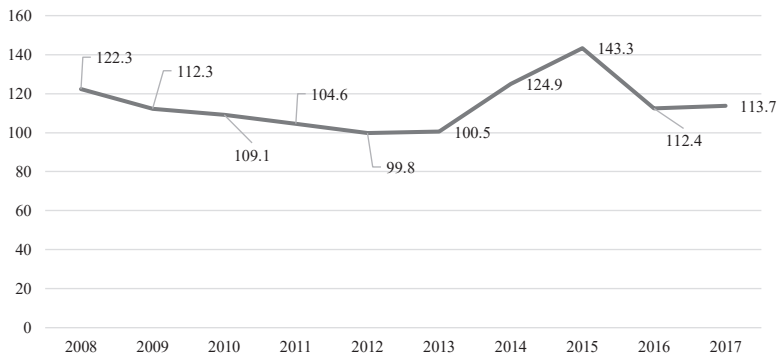

Рис. 3.3. Значення індексу інфляції в Україні

Джерело: складено автором на основі²⁵¹

Експерти Національного банку України спрогнозували, що рівень інфляції в 2016 році сповільниться до 10-12%, а в 2017 – до 7%. Згідно з думками аналітиків, в середньостроковій перспективі оптимальним рівнем вважається 4-6%.

Поточними завданнями названі стабілізація валютного ринку і дезінфляція, успішна реалізація програми МВФ, поповнення золотовалютних резервів і поступова відміна адміністративних заходів, проте потім ставиться завдання перейти до політики монетарного таргетування з орієнтацією на показники чистих внутрішніх активів (ЧВА), грошової бази і чистих міжнародних резервів.

Розглянемо торгівельний баланс України (табл. 3.3).

²⁵¹ Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL : <https://www.minfin.gov.ua/>.

Таблиця 3.3

Торгівельний баланс України, 2008-2017 рр., млн. дол. США

Номинальний ВВП за рік		Експорт товарів і послуг	% ВВП	Імпорт товарів і послуг	% ВВП	Сальдо (експорт - імпорт)	% ВВП
2008	948056	444859	46,9%	-520588	-54,9%	-75729	-8,0%
2009	913345	423564	46,4%	-438860	-48,0%	-15296	-1,7%
2010	1082569	549365	50,7%	-580944	-53,7%	-31579	-2,9%
2011	1316600	707953	53,8%	-779028	-59,2%	-71075	-5,4%
2012	1408889	717347	50,9%	-835394	-59,3%	-118047	-8,4%
2013	1454931	681899	46,9%	-805662	-55,4%	-123763	-8,5%
2014	1566728	770121	49,2%	-834133	-53,2%	-64012	-4,1%
2015	1979458	1044541	52,8%	-1084016	-54,8%	-39475	-2,0%
2016	2383182	1174625	49,3%	-1323127	-55,5%	-148502	-6,2%
2017	2982920	1430230	47,9%	-1618749	-54,3%	-188519	-6,3%

Джерело: складено автором на основі²⁵²

Економічні потрясіння початку 2015 року, пов'язані з різкою девальвацією гривні і ескалацією військового конфлікту, негативно позначилися на обсязі зовнішньої торгівлі України. З початку 2015 року спостерігається скорочення як експорту, так і імпорту. У той же час, наслідком девальвації стало поліпшення балансу зовнішньої торгівлі, який починаючи з лютого був позитивним, тобто експорт товарів стабільно перевищував їх імпорт.

Останні 12 місяців тенденції на ключових для України світових ринках сировинних товарів – зернових, енергоносіїв і промислових металів – були негативними. Ціни на пшеницю знизилися на третину зі свого піку кінця 2014 року, на стільки ж впали з початку осені 2014 року ціни на залізну руду. Однак, найсильніше впали ціни на енергоносії – нафту марки Brent впала з вересня 2014 року більш ніж у два рази.

Такі цінові тенденції також позначилися на українській зовнішній торгівлі, в якій за підсумками січня-липня 2015 року спостерігається зниження як експорту аграрної та металургійної продукції – двох основних експортних

²⁵² Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL : <https://www.minfin.gov.ua/>.

спеціалізацій України – так і імпорту енергоносіїв, які Україна не виробляє в достатній кількості для покриття своїх потреб.

Особливо сильно впав експорт промислових металів, що, втім, пов'язано не тільки з зовнішніми тенденціями, але і з втратою частини металургійних виробництв в охоплених війною регіонах Донбасу. У той же час, зниження цін на енергоносії знизило витрати громадян України на їх імпорт з-за кордону.

Зовнішній державний борг являє собою заборгованість держави за залученими з-за кордону засобам у вигляді позик і кредитів іноземних банків та міжнародних фінансових організацій, зобов'язань виплачувати відсотки по них, а також коштів, отриманими шляхом розміщення на міжнародних ринках державних цінних паперів. Державний зовнішній борг є частиною валового зовнішнього боргу країни.

У табл. 3.4 надано дані про стан зовнішнього державного боргу України.

Таблиця 3.4

Зовнішній державний борг України з 2008 по 2017 роки

(у млн. дол. США)

Валовий зовнішній борг (ВЗБ)			Валовий внутрішній продукт (ВВП)		Співвідношення (ВЗБ/ВВП)
2008	101659	+27,1%	179992	+26,1%	56,5%
2009	103396	+1,7%	117228	-34,9%	88,2%
2010	117343	+13,5%	136419	+16,4%	86,0%
2011	126236	+7,6%	163160	+19,6%	77,4%
2012	135065	+7,0%	175781	+7,7%	76,8%
2013	142079	+5,2%	183310	+4,3%	77,5%
2014	126308	-11,1%	131805	-28,1%	95,8%
2015	118 729	-6,0%	90615	-31,3%	131,0%
2016	113 518	-4,4%	93270	+2,9%	121,7%
2017	116 578	+2,7%	112154	+20,2%	103,9%

Джерело: складено автором на основі²⁵³

Динаміка зростання зовнішнього державного боргу України приблизно відповідає зростанню валового зовнішнього боргу. Питома частина зовнішнього

²⁵³ Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL : <https://www.minfin.gov.ua/>.

державного боргу в останні роки залишається більш-менш стабільною і становить 25-30% від загального зовнішнього боргу.

Валовий зовнішній борг України у період 2008-2017 років представлено на рис. 3.4.

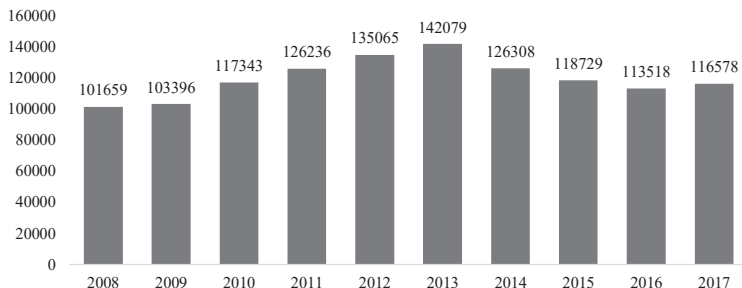

Рис. 3.4. Валовий зовнішній борг України з 2008 по 2017 роки
(млн. дол. США)

Джерело: складено автором на основі²⁵⁴

Статистику державного і гарантованого державою боргу України з 2008 по 2017 рік представлено у табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Державний і гарантований державою борг України (млн. дол. США)

Дата	Державний борг		Валовий внутрішній продукт (ВВП)		Держборг/ВВП
2008	245314,3	+4,3%	754312	+16,1%	28,2%
2009	284351,6	+6,8%	856412	+17,3%	30,8%
2010	316884,6	+8,2%	913345	+18,1%	34,7%
2011	432235,4	+9,5%	1082569	+18,5%	39,9%
2012	473121,6	+9,0%	1316600	+21,6%	35,9%
2013	515510,6	+13,3%	1408889	+7,0%	36,6%
2014	584114,1	+88,4%	1454931	+3,3%	40,1%
2015	1100564,0	+42,9%	1566728	+7,7%	70,2%
2016	1572180,2	+22,7%	1979458	+26,3%	79,4%
2017	1929758,7	+11,0%	2383182	+20,4%	81,0%

Джерело: складено автором на основі²⁵⁵

²⁵⁴ Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL : <https://www.minfin.gov.ua/>.

²⁵⁵ Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL : <https://www.minfin.gov.ua/>.

На рис. 3.5 у динаміці представлено обсяги золотовалютних резервів НБУ. Якщо держава має у своєму розпорядженні значні обсяги міжнародних валютних резервів, вона зможе інтервенційними заходами локалізувати дію будь-яких чинників, що спричиняють порушення рівноваги на фінансовому ринку.

Збільшення резервів відбулося насамперед за рахунок купівлі валюти на міжбанківському валютному ринку України. Так, у жовтні 2017 р. Національний банк придбав на міжбанківському ринку 300,5 млн доларів США. Значна частка із цих коштів (295,2 млн доларів) була придбана на аукціонах. Крім того, міжнародні резерви Національного банку поповнилися за рахунок надходжень від банку KfW (Німеччина) на користь уряду України в розмірі 199 млн євро.

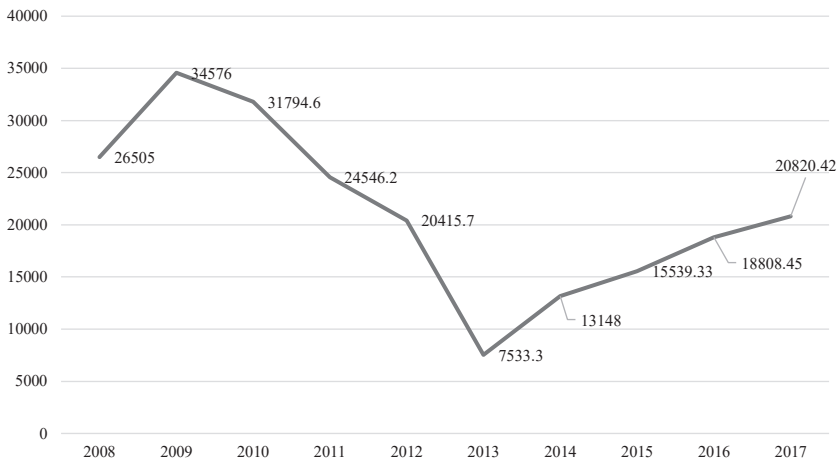

Рис. 3.5. Динаміка міжнародних резервів України з 2008 по 2017 роки
(в млн. дол. США)

Джерело: складено автором на основі²⁵⁶

Дані рис. 3.5 наочно демонструють, наскільки катастрофічно малим є на початок 2013 року обсяг золотовалютних резервів України.

²⁵⁶ Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL : <https://www.minfin.gov.ua/>.

Окрім зовнішніх зобов'язань, наша держава має і суттєвий за розмірами внутрішній борг. Внутрішній державний борг – це заборгованість держави власникам державних цінних паперів і іншим кредиторам. Динаміку його розмірів, починаючи з 2008 року, демонструє рис. 3.6.

Отже, рис. 3.6 демонструє перманентне та стабільне щорічне збільшення обсягів внутрішнього державного боргу, і його максимальне значення припало на кінець 2017-го року.

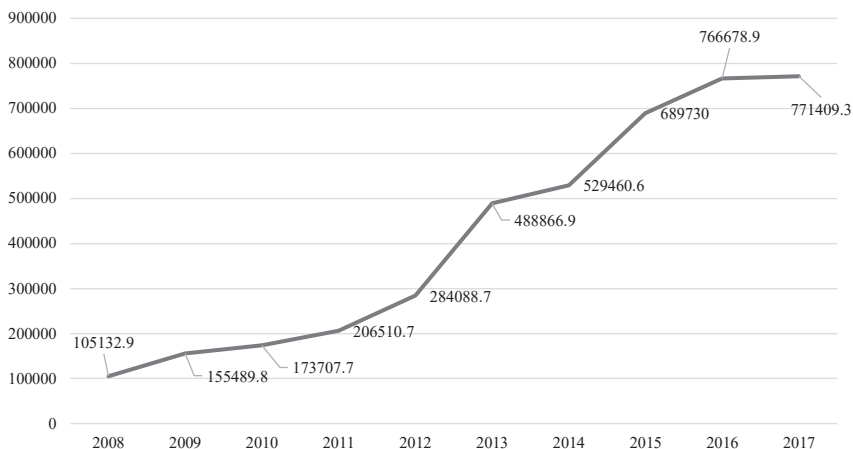

Рис. 3.6. Динаміка внутрішнього державного боргу з 2008 по 2017 роки, млн. грн.

Джерело: складено автором на основі²⁵⁷

Крім того, важливим показником, що характеризує розвиток країни та її господарські перспективи, є обсяг іноземних інвестицій в економіку.

Розміри прямих іноземних інвестицій в Україну з 2008 по 2017 рік представлено на рис. 3.7.

²⁵⁷ Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL : <https://www.minfin.gov.ua/>.

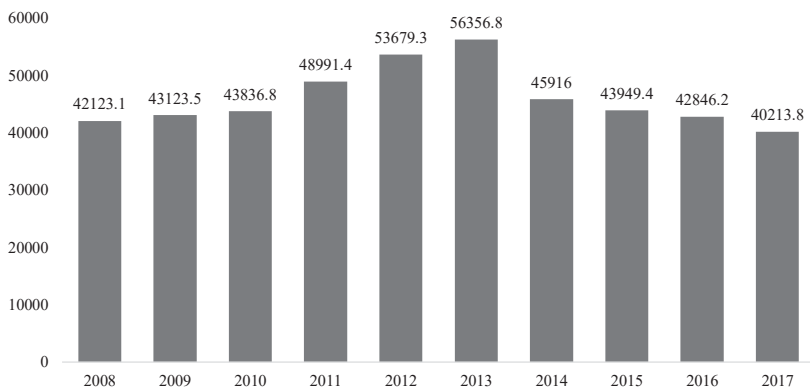

Рис. 3.7. Прямі іноземні інвестиції в Україну з 2008 по 2017 роки
(в млн. дол. США)

Джерело: складено автором на основі²⁵⁸

Отже, спостерігається скорочення обсягів прямих іноземних інвестицій в Україну, починаючи з 2013 року. Станом на кінець 2017 року їх показник сягнув рівня 2008 року, що свідчить про сповільнення інвестиційної активності закордонних партнерів.

Одним із найважливіших макроекономічних показників для кожної країни є обсяг її валового внутрішнього продукту, оскільки саме цей показник відображає ринкову вартість усіх кінцевих товарів і послуг, вироблених за рік у всіх галузях економіки на території держави для споживання, експорту та накопичення, незалежно від національної приналежності використаних факторів виробництва.

Варто відмітити те, що валовий внутрішній продукт України в січні-червні 2017 року зріс на 2,5%, а інфляція склала 7,6%.

Незважаючи на позитивну динаміку ВВП в цілому, промисловість України у першому півріччі 2017 року продемонструвала хоча й незначну, але все-таки негативну динаміку.

Динаміку ВВП України за останні роки представлено у табл. 3.6.

²⁵⁸ Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL : <https://www.minfin.gov.ua/>.

Таблиця 3.6

Динаміка ВВП України з 2008 по 2017 роки (в млн. грн.)

Рік	Номінальний ВВП (в фактичних цінах)			Номінальний ВВП в USD (в млн. дол.)*		
2008	948056	+227325	+31,5%	179382	+36663	+25,7%
2009	913345	-34711	-3,7%	117152	-62230	-34,7%
2010	1082569	+169224	+18,5%	136420	+19268	+16,4%
2011	1316600	+234031	+21,6%	165239	+28819	+21,1%
2012	1408889	+92289	+7,0%	176308	+11069	+6,7%
2013	1454931	+46042	+3,3%	182026	+5717	+3,2%
2014	1566728	+111797	+7,7%	131805	-51505	-28,1%
2015	1979458	412730	+26,3%	90615	-41190	-31,3
2016	2383182	403724	+20,40	93270	2655	+2,9
2017	2982920	599738	+25,20%	112154	18884	+20,2%

Джерело: складено автором на основі²⁵⁹

Обсяг промислового виробництва зменшився на 0,4% р/р: у добувній промисловості та енергетичному секторі випуск упав на 6% та 5,6% відповідно, а в переробній промисловості відбулося зростання на 3,6%.

У сільському господарстві обсяг виробництва зменшився на 2,1%. У рослинництві відбулося падіння на 8,5%, а в тваринництві – скорочення склало 0,9% р/р.

Через несприятливу погоду навесні та на початку літа урожайність озимої пшениці була набагато нижчою, ніж торік – на 1 липня вона становила 33,4 ц/га (-12,3% р/р).

Урожайність пшениці була низькою у південних та центральних областях, які постраждали від посухи. Відносно висока врожайність була в Одеській області – 55,8 ц/га та західних областях.

²⁵⁹ Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL : <https://www.minfin.gov.ua/>.

Також цікаво буде прослідкувати структуру ВВП України за кінцевим його використання (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Структура ВВП України за кінцевим використання з 2008 по 2017 роки
(в млн. грн.)

Рік	Споживчі витрати		Валове накопичення		Експорт товарів і послуг		Імпорт товарів і послуг		Номінальний ВВП за рік
2008	758902	+35,9%	264883	+30,3%	444859	+37,6%	-520588	+42,9%	948056

збиткових підприємств в Україні за підсумками січня-червня 2017 року знизилися до 31,2% з 34,6% роком раніше.

У першому півріччі 2017 року ключову роль у розвитку економіки відігравали відновлення внутрішнього попиту та події на Сході країни. Разом з тим, підтримку економіці на початку 2017 року надало приватне споживання, завдяки відновленню зростання реальних доходів населення і збільшенню інвестицій. У I кварталі 2017 року зростання номінальних доходів населення суттєво прискорилося за рахунок їх найбільших складових: соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів (зросли на 31.8% р/р) та заробітної плати (зросла на 25.9% р/р).

Тривало поліпшення ділових очікувань підприємств та споживчих настроїв населення. Крім того, у II кварталі значно збільшилися капітальні видатки зведеного бюджету. Відповідно, обсяги виконання будівельних робіт, як і раніше, зростали високими темпами, навіть попри підвищення бази порівняння. Зокрема значно активізувалося будівництво інженерних споруд завдяки спрямуванню значної частини митних зборів у рамках “митного експерименту” на відновлення дорожньої інфраструктури. Це свідчить про збереження ролі інвестицій в економічному зростанні.

Споживчий попит продовжив зростати в умовах підвищення реальних заробітних плат населення, формування позитивних споживчих очікувань на тлі зміцнення курсу гривні відносно долара США, а також поступового погашення споживчого кредитування.

Фіскальна політика залишалася стриманою в умовах виконання бюджетів усіх рівнів із профіцитом. У січні-травні 2017 року додатне сальдо зведеного бюджету сягнуло 50,5 млрд грн завдяки профіциту бюджетів усіх рівнів.

Доходи зведеного бюджету збільшилися на 46% рік до року, у тому числі за рахунок податкових змін та додаткових ресурсів (перерахування НБУ та конфісковані кошти). Високі темпи зростання податкових надходжень (31,1% р/р) були передусім забезпечені значними надходженнями від ПДФО, податку на прибуток підприємств та ПДВ.

Проаналізовані показники у переважній більшості демонструють і підтверджують продовження негативних тенденцій у вітчизняній економіці на початку 2018 року.

На рис. 3.8 представлено динаміку курсу долара США до гривні, що була характерною для вітчизняного валютного ринку впродовж останніх трьох років.

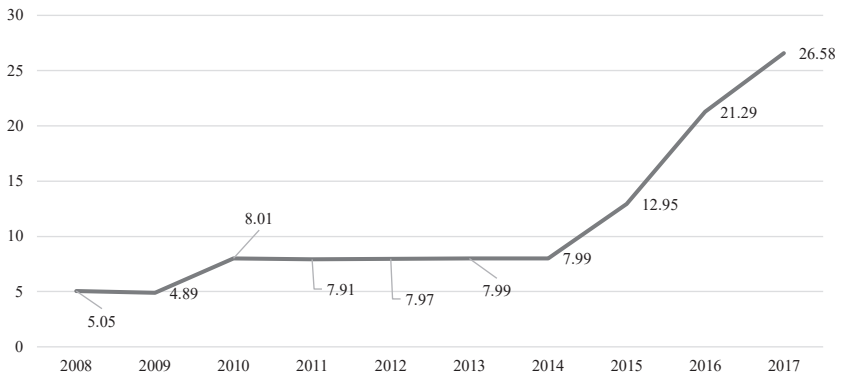

Рис. 3.8. Динаміка курсу долара США до гривні, з 2008-2017 роки

*Джерело: складено автором на основі*²⁶¹

Зауважимо, що максимальний курс було зафіксовано 26.02.2015 р. – 30,01 грн. за долар, а мінімальний курс за даними НБУ відмічено 05.01.2009 р. – 4,89 грн. за долар.

Крім того, розглянемо динаміку цін на нафту в Україні.

Brent є одним з основних маркерних сортів нафти, що визначає ціни на дві третини усього торговельного обороту нафти в світі, хоча обсяг її видобутку набагато менше, ніж, наприклад, Saudi Arabian. У США маркерним сортом служить WTI.

Brent – еталонна (маркерне) марка (сорт) нафти, що видобувається в Північному морі.

²⁶¹ Офіційний сайт Національного банку України. URL : <http://www.bank.gov.ua>.

Ціна нафти Brent з 1971 року є основою для ціноутворення близько 40 % всіх світових сортів нафти.

Сьогодні ціна на нафту впливає на весь спектр галузей господарства. Ціна на нафту здатна викликати сильний рух у бік зростання або ж падіння на фондових ринках.

Динаміка цін на цю марку нафти представлена на рис. 3.9.

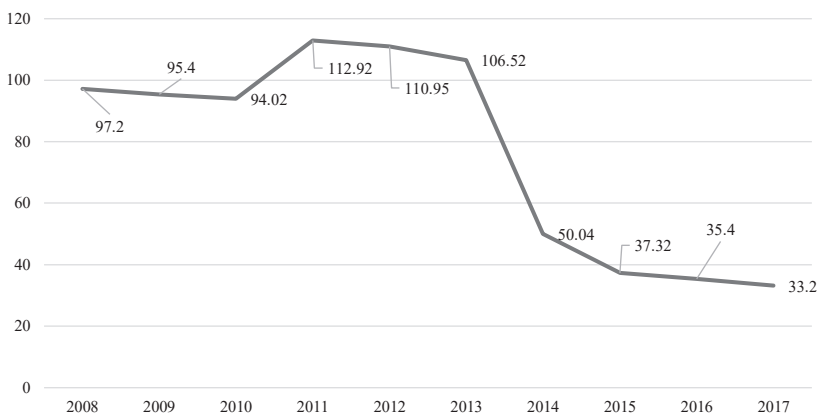

Рис. 3.9. Динаміка цін на нафту марки Brent з 2008 по 2017 роки, дол./бариль

Джерело: складено автором на основі²⁶²

Розглянемо динаміку цін на бензин на автозаправках України, для прикладу візьмемо марку А 92 (рис. 3.10).

²⁶² Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL : <https://www.minfin.gov.ua/>.

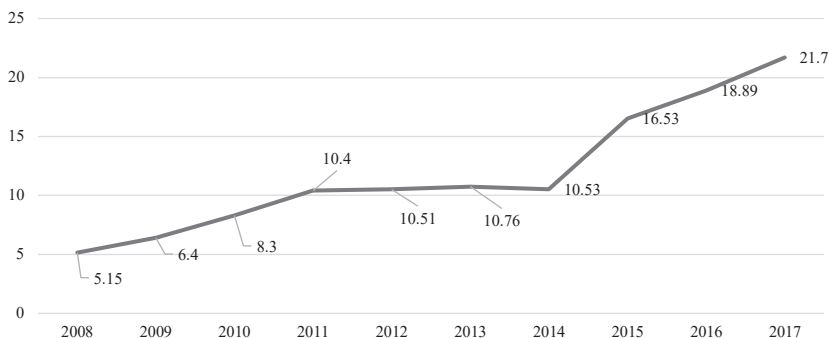

Рис. 3.10. Динаміка цін на бензин А92 з 2008 по 2017 роки, грн. за літр
Джерело: складено автором на основі [253]

Отже, з вищепроведеного аналізу можна зробити висновки про те, що на сьогодні в Україні переважають негативні тенденції розвитку, які безпосередньо стосуються соціально-економічної, демографічної, зовнішньоекономічної та інших напрямів, що в свою чергу здійснюють негативний вплив на економічну безпеку країни, оскільки саме вони є її складовими.

Для зниження негативного ефекту та подальшого стабільного розвитку економіки України, уряд країни повинен створити чітку законодавчу базу, здійснювати підтримку всіх сфер суспільного життя громадян, залучати інвестиції та впроваджувати програми державної підтримки різних верств населення.

Необхідність формування системи прогнозування та планування у сфері економічної безпеки обумовлена комплексним характером сучасних загроз і докорінними змінами безпекового середовища. Безліч нових проблем, з якими стикаються особа, суспільство і держава, вимагають прийняття спільних узгоджених рішень на основі постійної оперативної взаємодії і чіткої координації зусиль.

Ця система охоплює такі основні процеси:

- збір і аналіз інформації за широким спектром сфер економічної безпеки;

– виявлення і оцінка ризиків і загроз економічної безпеці; оцінка стану функціонування складових сектору безпеки і оборони, а також результатів виконання планів і заходів розвитку за попередній період;

– виявлення тенденцій і побудова прогнозів (сценаріїв) розвитку ситуації у безпековій сфері у коротко-, середньо- і довгостроковій перспективі;

– розробка документів стратегічного планування, у т.ч. плану розвитку сектору безпеки, узгодження їх з планами соціально-економічного розвитку держави та бюджетним процесом;

– управління ризиками у сфері забезпечення економічної безпеки;

– періодичне внесення коректив у стратегічні документи і плани держави у сфері забезпечення економічної безпеки.

Запровадження такого підходу дозволяє більш чітко визначати засади, цілі та основні завдання державної політики у сфері економічної безпеки і оборони, пріоритети і напрями розвитку сил безпеки і оборони з урахуванням існуючих загроз та економічних можливостей держави.

Базовим принципом планування та прогнозування сфери економічної безпеки має стати принцип системності, який означає, що сектор безпеки і оборони України розглядається як єдиний об'єкт прогнозування і планування. Такий плановий підхід сприяє збалансуванню вимог до структури органів сектору безпеки і оборони, їх чисельності, фінансового та матеріально-технічного забезпечення, пріоритетності завдань розвитку та т.і.

На практиці цей процес включає в себе такі основні елементи:

– періодичні огляди сектору національної безпеки і оборони, які б визначили та уточнювали цілі економічної безпеки, пріоритети політики економічної безпеки і шляхи їх реалізації;

– організацію взаємодії державних органів, наукових установ та неурядових організацій, у результаті якої буде регулярно здійснюватися оцінка загроз економічній безпеці, прийматися рішення, спрямовані на корегування заходів, розмежування завдань органів економічної безпеки, уточнення їх структури і

обов'язків щодо реалізації поставлених завдань; прозорий процес розподілу ресурсів і контролю за їх використанням.

Слід зауважити, що на сьогодні певні елементи системи прогнозування та планування у сфері забезпечення економічної безпеки перебувають лише на стадії формування. Не завершено створення єдиної системи моніторингу, аналізу, прогнозування та прийняття рішень у сфері національної безпеки і оборони.

Впровадження системи прогнозування та планування у сфері забезпечення економічної безпеки потребує формування відповідної законодавчої бази. Відповідні зміни до законодавства мають бути спрямовані, зокрема, на нормативне визначення та врегулювання таких аспектів, як:

- завдання стратегічного прогнозування та планування;
- суб'єкти (органи державної влади, їх підрозділи) процесу планування, їх повноваження та порядок взаємодії;
- перелік і вимоги до змісту документів планування і прогнозування, які розробляються на загальнодержавному і відомчому рівнях, порядок їх розробки, експертизи, погодження, затвердження, коригування та періодичності перегляду;
- заходи, на основі яких визначатимуться результати виконання завдань розвитку сектору безпеки і оборони за попередній період, формулюватимуться та уточнюватимуться цілі, загрози та основні напрямки державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки; завдання комплексного огляду сектору безпеки і оборони, порядок та строки його проведення;
- процес моніторингу і регулярної оцінки стану та загроз економічної безпеки, незалежної експертизи документів у сфері забезпечення економічної безпеки, та інформування і подання пропозицій щодо актуалізації документів планування у сфері економічної безпеки;
- порядок визначення обсягів необхідного фінансування сектору національної безпеки і оборони та узгодження процесу планування його розвитку з процесом бюджетного планування;

– місце стратегічного прогнозування та планування у сфері національної безпеки в загальнодержавному процесі стратегічного планування та складання Державного бюджету;

– контроль за реалізацією документів стратегічного планування. В основу стратегічного прогнозування і планування у сфері національної безпеки мають бути покладені:

– щорічне послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України, на якому згідно з Бюджетним кодексом України ґрунтується прогноз Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди та проект Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період.

Потрібно забезпечити зв'язок та взаємну відповідність Стратегії економічної безпеки та схвалених Кабінетом Міністрів України прогнозів економічного і соціального розвитку України на коротко - та середньостроковий періоди, а також законодавчо визначити порядок контролю і встановити відповідальність за реалізацію заходів, визначених такою Стратегією.

Як зазначають експерти, правильний вибір політики запровадження Стратегії економічної безпеки дає змогу зосередити зусилля й ресурси на реалізації потенціалу економічного розвитку й тим самим забезпечити ефективний і безпечний розвиток усіх сфер життєдіяльності людини, суспільства й держави.

Потрібно передбачати проведення комплексного огляду (обмеженого в часі) та подальшу організацію довгострокового планування не силами тимчасових робочих груп, як це відбувається нині, а на постійній основі, шляхом моніторингу загроз економічній безпеці, розробки можливих прогнозів (сценаріїв) розвитку подій, визначення спроможностей, необхідних для виконання намічених завдань.

Важливим також є забезпечення взаємовідповідності документів довгострокового, середньострокового та короткострокового стратегічного планування у сфері економічної безпеки та тісний їх зв'язок із

загальнодержавним процесом стратегічного планування і складання Державного бюджету.

Така відповідність може бути забезпечена шляхом розробки порядку періодичного уточнення окремих положень документів середньо- та довгострокового планування з урахуванням щорічних результатів виконання завдань розвитку сил і засобів сектору безпеки і оборони, зміни безпекового середовища та реальних можливостей бюджету.

Для цього можна передбачити проведення вибіркового оглядів окремих складових сектору безпеки і оборони України.

Тривалість проведення таких оглядів також доцільно обмежити. Документи стратегічного планування у сфері економічної безпеки і оборони мають затверджуватися лише за наявності необхідного фінансового забезпечення.

Враховуючи багаторівневий і комплексний характер стратегічного планування і прогнозування у сфері забезпечення економічної безпеки, необхідно запровадити належну підготовку та перепідготовку фахівців у цій галузі, а також передбачати створення відповідних структурних підрозділів у кожному суб'єкті стратегічного планування і постійно діючих міжвідомчих робочих груп та залучати до цих процесів представників наукових та науково-дослідних установ²⁶³.

Але головне – це забезпечення виконання стратегічних документів держави, у т.ч. державних програм і стратегічних планів розвитку у сфері забезпечення національної безпеки. Як зазначають експерти, процес змін не закінчується ухваленням стратегічних документів. Без їх ефективного впровадження важливі проблеми так і залишаться не розв'язаними.

Тому процес впровадження слід розглядати як продовження циклу стратегічних змін у напрямку до його кінцевої мети – врегулювання проблем у сфері економічної безпеки, що передусім стали причиною для проведення змін.

²⁶³ Акімова, Л. М., Лисачок А. В. Основні напрями удосконалення механізму державного управління фінансово-економічною безпекою України. Становлення публічного адміністрування в Україні : матеріали ІХ Всеукр. міжвуз. наук.-практ. конф. (Дніпро, 27 квітня 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 7-9

На сьогодні в Україні відсутня єдина система стратегічного прогнозування і планування у сфері забезпечення економічної безпеки, яка б розглядала сектор безпеки і оборони як цілісний об'єкт прогнозування і планування.

Впровадження єдиної системи стратегічного прогнозування і планування у сфері забезпечення економічної безпеки в Україні дозволить забезпечити: своєчасне і адекватне реагування на реальні та потенційні загрози економічній безпеці, ефективне використання ресурсів органів і сил сектору безпеки і оборони, взаємозв'язок з іншими видами загальнодержавного планування і прогнозування, відповідність між пріоритетністю завдань у сфері забезпечення економічної безпеки і реальними обсягами їх фінансування, що закладаються в проєкті Державного бюджету України, відповідність документів стратегічного планування держави стандартам країн ЄС.

У ході формування єдиної системи стратегічного прогнозування і планування у сфері економічної безпеки і оборони необхідно забезпечити взаємозв'язки між документами довгострокового, середньострокового та короткострокового стратегічного планування у сфері економічної безпеки і оборони і їх відповідність загальнодержавним процесам стратегічного планування і складання Державного бюджету.

На сьогодні певні елементи системи прогнозування та планування у сфері забезпечення економічної безпеки перебувають лише на стадії формування. Це стосується, у першу чергу, формування показників (індикаторів) стану економічної безпеки та створення єдиної системи моніторингу, аналізу, прогнозування та прийняття рішень у сфері економічної безпеки і оборони.

3.2. Оцінювання результатів впливу державного регулювання на економічну безпеку України: міжнародний досвід

Складні соціальні системи, до яких належать національні держави, в сучасному світі функціонують в умовах високої невизначеності, нерівноважності та ризику, що підвищує актуальність і роль безпекової складової в державному управлінні. Забезпечення економічної безпеки є одним з фундаментальних критеріїв ефективності держави як суб'єкта соціальних відносин, оскільки саме в економічній системі створюється необхідна матеріальна основа для соціального й демографічного розвитку країни. В свою чергу, соціальна та демографічна сфери мають критично важливе значення для економічного розвитку, тому що саме в них відбувається відтворення людського й соціального капіталу. Формування модерної ризик-орієнтованої моделі державного управління як відкритої, динамічної соціальної системи, здатної ефективно реагувати на екстернальні та інтернальні виклики, підвищує актуальність дослідження впливу основних інструментів державного регулювання соціальної та демографічної сфери на економічну безпеку держави.

В країнах Центральної та Східної Європи і на пострадянському просторі проблематика економічної безпеки держави розробляється в рамках нових синтетичних напрямів наукових досліджень – сек'юрітології (*Securitology*)²⁶⁴, парадигма якої ґрунтується на оцінці впливу чинників загрози, вразливості та стійкості об'єкта, а також екосистейту (*Economic Security of State*)²⁶⁵, в основі якого – дослідження економічної безпеки як інтегральної категорії.

У 2013 році Мінекономрозвитку запровадив розрахунок інтегрального індексу економічної безпеки за дев'ятьма середньозваженими субіндексами (складовими економічної безпеки). Мінекономрозвитку мало здійснювати

²⁶⁴ Хомин О. Й. Методика розрахунку демографічної безпеки. Вісник економіки транспорту і промисловості : журнал. 2010. № 2. С. 188-191.

²⁶⁵ Труд во имя человеческого развития. Доклад о человеческом развитии 2015. Резюме. ПРООН. URL : http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr15_standalone_overview_ru.pdf.

розрахунки рівня економічної безпеки двічі на рік, однак зараз інформація щодо рівня економічної безпеки України у відкритому доступі відсутня.

Тому вплив основних інструментів державного регулювання на економічну безпеку країни можна оцінити лише на основі даних найбільш відомих міжнародних рейтингів, що відображають економічні позиції України у порівнянні з іншими країнами. До них належать:

- індекс глобальної конкурентоспроможності,
- індекс легкості ведення бізнесу,
- глобальний інноваційний індекс,
- індекс економічної свободи;
- індекс сприйняття корупції;
- індекс людського розвитку;
- індекс недієздатності держави;
- індекс процвітання;
- індекс екологічної ефективності;
- глобальний індекс продовольчої безпеки.

Одним з найбільш поширених індексів, що використовується для комплексної оцінки економіки країн, є Індекс глобальної конкурентоспроможності (*Global Competitiveness Index, World Economic Forum*)²⁶⁶. Він оцінює 12 складників конкурентоспроможності країн, які, у свою чергу, поділяють на 3 групи – загальні вимоги (якість інститутів, інфраструктура, стабільність, здоров'я і початкова освіта), підсилювачі ефективності (вища освіта і професійна підготовка, ефективність ринків товарів і послуг, ринку праці, розвиненість фінансового ринку, технологічний рівень, розмір ринку), інновації і розвиненість (конкурентоспроможність бізнесу та інноваційний потенціал).

Значення індексу глобальної конкурентоспроможності України чітко відображають зміни внутрішнього стану економіки України – поступове покращення у посткризовий період з досягненням 73 позиції

²⁶⁶ World Economic Forum. URL : <https://www.weforum.org>

за підсумками 2012–2013 рр., різке погіршення після анексії Криму та початку військових дій на Донбасі, відновлення позицій у 2017-2018 рр.

В останнє десятиріччя загальний бал Індексу глобальної конкурентоспроможності залишається на рівні близько 4 балів (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Динаміка Індексу глобальної конкурентоспроможності, Україна,

2008-2018 рр., бали

Індикатори	2008- 2009	2009- 2010	2010- 2011	2011- 2012	2012- 2013	2013- 2014	2014- 2015	2015- 2016	2016- 2017	2017- 2018
------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------

державних витрат, неефективність системи вирішення суперечок, нерозвиненість корпоративного та фінансового секторів²⁶⁸.

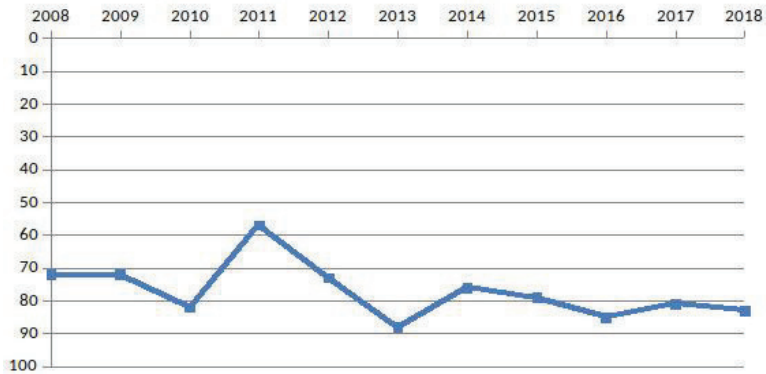

Рис. 3.11. Місце України в рейтингу конкурентоспроможності з 2008 по 2017 роки

Джерело: складено автором на основі²⁶⁹

Своєрідним доповненням до Індексу глобальної конкурентоспроможності можна назвати *Індекс легкості ведення бізнесу (Doing Business Index)*, який оцінює ефективність законодавчих механізмів регулювання підприємницької діяльності, що охоплюють питання започаткування бізнесу, його розвитку та ліквідації. Значення даного індексу засвідчує, що починаючи з 2012 р. в Україні спостерігається деякий прогрес у зниженні регуляторних перепон у веденні бізнесу (рис. 3.12).

У звітах зазначається, що Україна покращила свою позицію за рахунок спрощення процедури започаткування бізнесу, реєстрації власності, системи сплати податків. Проблемними залишаються процедури підключення до електромереж, отримання дозволів на будівництво, ліквідації бізнесу²⁷⁰. Згідно з рейтингом, найпозитивнішими сторонами ведення бізнесу в Україні є доступ до

²⁶⁸ Legatum Institute. URL : www.prosperity.com.

²⁶⁹ Human Development Index. URL : <http://hdr.undp.org/en/indicators/137506#>

²⁷⁰ Fragile States Index 2015. The Fund for Peace. URL : <http://fsi.fundforpeace.org/rankings-2015>.

кредитів (29-те місце), отримання дозволів на будівництво (35-те місце), сплата податків (43-те місце). За швидкістю і процедурами відкриття бізнесу Україна посідає 52-ге місце, реєстрації майна – 64-те місце, захисту міноритарних акціонерів – 81-ше місце, виконання контрактів – 82-ге місце, зовнішньої торгівлі – 119-те місце, підключення до електромереж – 128-ме місце, процедурою банкрутства – 149-те місце.

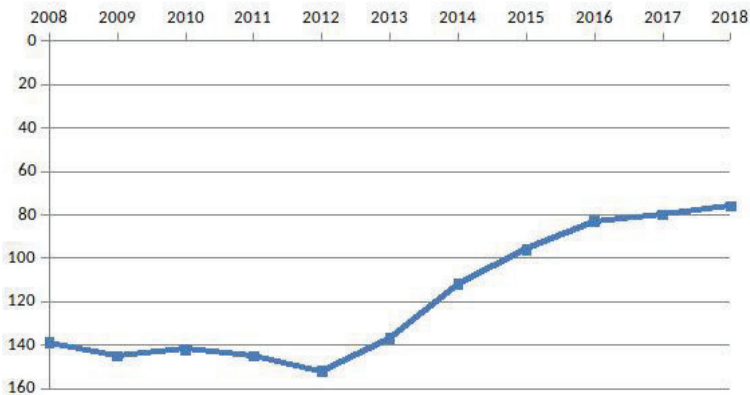

Рис. 3.12. Місце України в рейтингу легкості ведення бізнесу

Джерело: складено автором на основі²⁷¹

Подальші перспективи розвитку економіки країни дозволяє оцінити Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index) – узагальнений показник для вимірювання рівня інновацій в країні, що складається з двох частин. Перша передбачає врахування елементів національної економіки, які забезпечують умови для інноваційної діяльності, а саме:

- політичне, регуляторне та бізнес-середовища;
- якість освіти;
- кількість учених у співвідношенні до всього населення; витрати на науку;
- розвиток інформаційної інфраструктури;
- енергозабезпеченість;

²⁷¹ Global Data. Fragile States Index. The Fund for Peace. URL : fundforpeace.org/fsi/data/.

- логістика;
- доступність кредитування;
- захист інвестицій;
- торгівля та конкуренція;
- людський капітал;
- витрати бізнесу на науку;
- зв'язок науки з виробництвом.

Друга – включає елементи, що характеризують ефективність перетворення інноваційного потенціалу у конкретні результати: створення знань, зростання ВВП на душу населення, експорт знань, експорт засобів виробництва та консалтингових послуг.

Так, за даними 2018 р. Україна займає 43 позицію рейтингу з показником 38,5 балів (рис. 3.13).

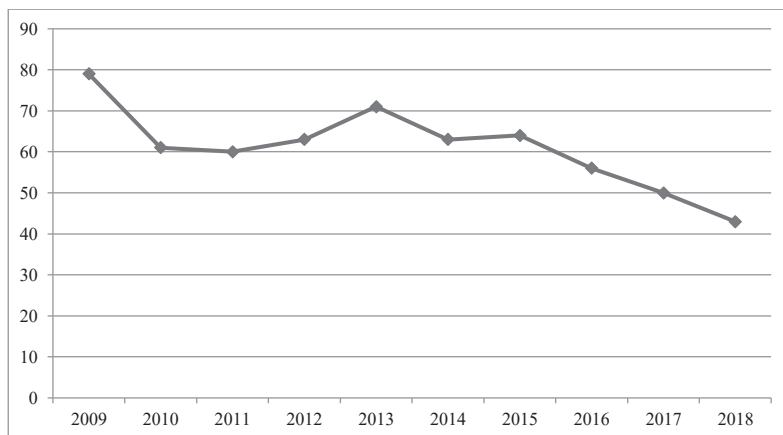

Рис. 3.13. Місце України в Глобальному інноваційному індексі з 2009 по 2017 роки

Джерело: складено автором на основі²⁷²

²⁷² Декларація о праве на развитие: Резолюция 41/128 Генеральной Ассамблеи ООН. URL : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_301

Результати розрахунку даного індексу підтвердили вищезазначені проблеми щодо забезпечення верховенства права при здійсненні підприємницької діяльності, негативно було оцінено зміни у розвитку загальної інфраструктури та інституційному забезпеченні інноваційної діяльності. Високі позиції займають розвиток людського та науково-дослідного капіталу, а також отримані наукою результати²⁷³.

На противагу розглянутому вище Індекс економічної свободи (*Index of Economic Freedom*) засвідчує стабільно низький рівень забезпечення основних економічних свобод в Україні. Даний індекс розраховується на підставі 10 кількісних і якісних факторів, об'єднаних у чотири групи: верховенство права (захист прав власності, свобода від корупції), обмеження уряду (фіскальна свобода, державні витрати), регуляторна ефективність (свобода бізнесу, свобода ринку праці, монетарна свобода), відкритість ринків (свобода торгівлі, свобода інвестицій, фінансова свобода)²⁷⁴.

В економічно вільних суспільствах уряд забезпечує свободу переміщення праці, капіталу і товарів, утримується від примусу й тиску на ці свободи та втручається лише у разі необхідності збереження і функціонування держави. Індекс економічної свободи поєднує кількісні та якісні показники і розраховується як середнє арифметичне значення 10 субіндексів часткових економічних свобод, що оцінюються за шкалою від 0 (мінімальна свобода) до 100 (максимальна свобода).

Країни за цим індексом поділяються на групи: вільні (80-100 балів); загалом вільні (70-79,9 балів); помірно вільні (60-69,9 балів); загалом невольні (50-59,9 балів); деспотичні (0-49,9 балів)²⁷⁵. Динаміка Індексу економічної свободи для України має тенденцію до погіршення – у 2005-2008 роках Україна належала до групи загалом невольних країн, у 2009-2017 роках – перейшла до групи

²⁷³ The Global Competitiveness Reports 2010–20186. URL : <http://reports.weforum.org/>

²⁷⁴ Index of Economic Freedom 2011–2016. URL : <http://www.heritage.org/index/ranking>.

²⁷⁵ Global Innovation Index 2011–2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalinnovationindex.org>.

деспотичних країн і лише в 2018 році повернулась до рівня, трохи вищого за показник 2007 р. (табл. 3.9).

За компонентом свободи бізнесу в 2005 і 2014-2016 роках Україна належала до загалом невірільних країн, у 2006-2013 роках – до деспотичних країн і лише в останні два роки увійшла до групи помірно вільних країн. Свобода капіталу має більш високі оцінки – за цим показником Україна в 2005-2006 і 2013-2015 роках належала до загалом вільних країн, у 2007-2012, 2016 і 2018 роках – до помірно вільних країн і лише у 2017 році потрапила до групи деспотичних країн. За компонентом свободи праці в 2005-2012 роках Україна входила до групи загалом невірільних країн, а в 2013-2017 роках – до групи деспотичних країн і в 2018 році повернулася до групи загалом невірільних країн.

Таблиця 3.9

Динаміка Індексу економічної свободи, Україна,
2005-2018 рр., бали

Індикатори	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
<i>Індекс економічної свободи</i>	55,8	54,4	51,5	51,0	48,8	46,4	45,8
<i>зокрема:</i>							
свобода бізнесу	55,0	43,1	43,6	44,4	40,5	38,7	47,1
свобода капіталу	76,2	72,9	68,4	69,9	68,1	61,2	63,2
свобода праці	55,8	53,2	52,8	53,1	52,4	57,7	50,0
Індикатори	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
<i>Індекс економічної свободи</i>	46,1	46,3	49,3	46,9	46,8	48,1	51,9
<i>зокрема:</i>							
свобода бізнесу	46,2	47,6	59,8	59,3	56,8	62,1	62,7
свобода капіталу	67,7	71,0	78,7	78,6	66,9	47,4	60,1
свобода праці	51,2	49,9	49,8	48,2	47,9	48,8	52,8

Джерело: складено автором на основі²⁷⁶

В період 2005-2018 років загальний Індекс економічної свободи, а також субіндекси свободи капіталу і праці зменшилися, тоді як за складовою свободи бізнесу відбулося збільшення показника (рис. 3.14).

²⁷⁶ Index of Economic Freedom 2011–2016. URL : <http://www.heritage.org/index/ranking>.

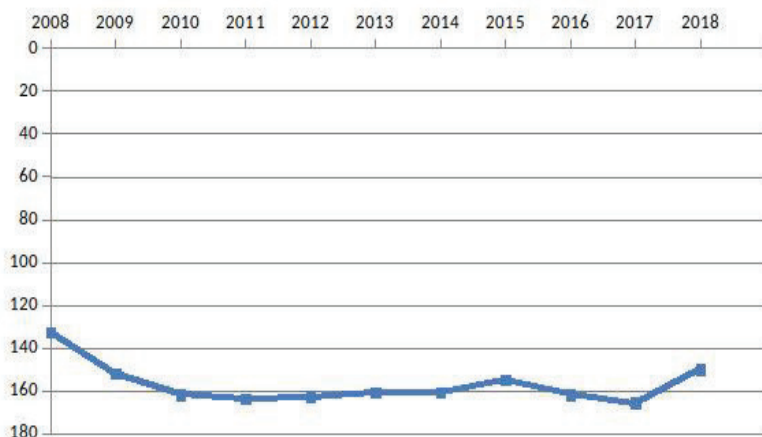

Рис. 3.14. Місце України в рейтингу економічної свободи у 2008-2018 роках

Джерело: складено автором на основі²⁷⁷

Значення складових Індексу економічної свободи засвідчило негативні тенденції у забезпеченні верховенства права, ефективності державних витрат та свободи інвестицій.

Україна, економіка якої серйозно похитнулася в результаті подій останніх років – анексії Криму та збройного конфлікту на Донбасі, у 2018 році досягла значного прогресу в реформуванні, стала демократичною та прозорою. Однак, невирішеними залишаються питання боротьби з корупцією, розвитку ринків капіталу, приватизації державних підприємств і вдосконаленні законодавчої бази і верховенства права.

Підтверджують наявність проблем з верховенством права в Україні і значення Індексу сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index), який з 1995 року щорічно укладається організацією Transparency International та агрегує дані, отримані з різних джерел щодо сприйняття рівня корупції в державному секторі. Країни у рейтингу впорядковані за показником рівня корупції, який базується на оцінках підприємців та аналітиків.

²⁷⁷ Global Innovation Index 2011–2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalinnovationindex.org>.

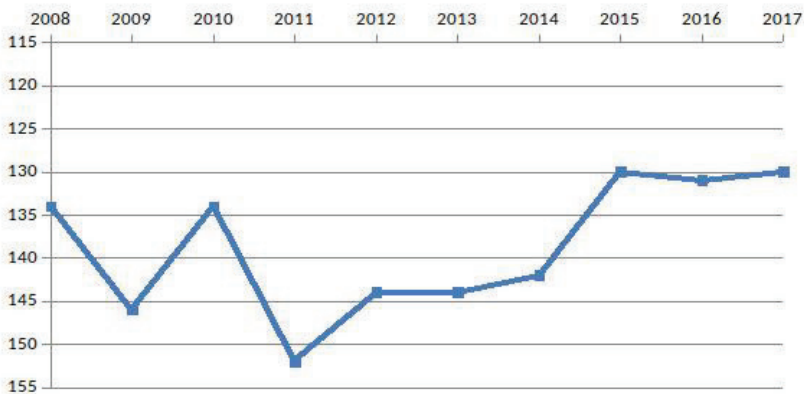

Рис. 3.15. Місце України в рейтингу сприйняття корупції у 2008-2017 роках

Джерело: складено автором на основі ²⁷⁸

За 2017 рік Україна отримала лише 30 балів зі 100 можливих. Сусіди України у рейтингу – Гамбія, Іран, М'янма. Незначного підвищення позиції України у рейтингу, за словами експертів організації, вдалося досягнути за рахунок того, що у 2017-му українські антикорупційні органи (САП та НАБУ) направили до суду перші справи щодо підозр у корупції високопоставлених чиновників. Також серед причин, які сприяли незначному покращенню позиції України у рейтингу, називають реформу ринку газу, роботу реєстру електронних декларацій, перший рік реформи державних закупівель і використання системи ProZorro. Водночас, повільне зростання індексу України, пояснюють браком політичної волі керівництва країни до боротьби з корупцією і низьким рівнем довіри до українських судів та прокуратури.

За 2018 рік Україна дещо покращила свої показники та отримала 32 бали та 120 місце серед 180 країн. Таким чином Україна здобула ще 2 бали та піднялася на 10 місць (результат за 2017 рік – 30 балів, 130 місце). Позитивний вплив справило запровадження процедури автоматичного відшкодування податку на

²⁷⁸ Венская декларация и Программа действий: Принята на Всемирной конференции по правам человека 25 июня 1993 г. в Вене [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_504.

додану вартість, розширення сфер роботи систем ProZorro і ProZorro-Продажі та діяльність інституту бізнес-омбудсмена.

Трансперенсі Інтернешнл Україна відзначає часткове виконання рекомендації організації на 2018 рік щодо створення Антикорупційного суду. Україна ухвалила відповідне законодавство, однак повноцінний запуск Вищого антикорупційного суду перенесено на 2019 рік. Україна з-поміж своїх сусідів змогла обійти лише Російську Федерацію (28 балів, 138 місце). Натомість решта мають вищі оцінки: Польща – 60, Словаччина – 50, Румунія – 47, Угорщина – 46, Білорусь – 44, Молдова – 33 балів.

Таким чином, очевидно, що прогрес останніх років був забезпечений головним чином реформами, які були започатковані ще в 2014 році, проте одним з головних стримуючих факторів антикорупційного поступу досі залишається брак політичної волі.

Відсутність значних позитивних змін у розвитку економіки країни знаходить своє відображення у динаміці Індексу людського розвитку (Human Development Index) – інтегрального показника, що розраховується щорічно для міждержавного порівняння і вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття як основних характеристик людського потенціалу досліджуваної території. Індекс людського розвитку акумулює собі такі показники: очікувана тривалість життя; грамотність та охоплення навчанням; рівень життя – ВВП на одну особу за паритетами валют, співвідношенням цін на «споживчий кошик», що складається з декількох сотень товарів та послуг.

За значеннями Індексу людського розвитку (ІЛР) виділяють групи країн, які мають дуже високий, високий, середній і низький рівень людського розвитку. Україна належить до країн з високим рівнем людського розвитку та має позитивну динаміку цього індикатора з 1996 року, коли припинилося його падіння, спричинене розпадом СРСР на рубежі 1990-х років.

Водночас, аналіз даних за окремими індикаторами – складовими ІЛР України показує, що в період 2010-2015 років Україна мала перевищення середніх значень для країн з високим рівнем людського розвитку і країн Європи

і Центральної Азії (ЄЦА) лише за індикаторами освітньої складової ІЛР – середньою та очікуваною тривалістю навчання, при цьому істотно відставала за індикаторами очікуваної тривалості життя при народженні й розміру ВНД на 1 особу в дол. США за ПКС (табл. 3.10).

З 2005 року Фондом миру (*The Fund for Peace*) розраховується інтегральний Індекс недієздатності держави (*Fragile States Index, FSI*, до 2014 року – *Failed States Index*). Метою складання рейтингу за цим індексом є аналіз здатності держав контролювати цілісність власної території, політичну, демографічну, економічну та соціальну ситуацію в країні.

FSI розраховується за сумою значень дванадцяти індикаторів, об'єднаних у чотири групи: політика згуртованості (C1 - апарат безпеки, C2 - розкол еліт, C3 - вразливі групи населення), економічні (E1 - економічний спад, E2 - нерівномірний економічний розвиток, E3 - «відплив» людей і мізків), політичні (P1 - легітимність держави, P2 – державне управління, P3 - права людини і верховенство права), соціальні та крос-культурні індикатори (S1 - демографічне навантаження, S2 – біженці та внутрішньо переміщені особи, X1 – зовнішня інтервенція).

Таблиця 3.10

Динаміка Індексу людського розвитку та його складових, Україна і відповідні групи країн, 2010-2015 рр.

Країни	ІЛР	Очікувана тривалість життя при народженні, років	Середня тривалість навчання, років	Очікувана тривалість навчання, років	ВНД на 1 особу, дол. США за ПКС
2010					
Україна	0,734	68,6	11,3	14,6	6535
Країни з високим ІЛР	0,717	72,6	8,3	13,8	12286
Країни ЄЦА	0,702	69,5	9,2	13,6	11462
2011					
Україна	0,739	68,5	11,3	14,7	6175
Країни з високим ІЛР	0,741	73,1	8,5	13,6	11579
Країни ЄЦА	0,751	71,3	9,7	13,4	12004
2012					

Україна	0,744	68,8	11,3	14,8	6428
Країни з високим ІЛР	0,758	73,4	8,8	13,9	11501
Країни ЄЦА	0,771	71,5	10,4	13,7	12243
2013					
Україна	0,746	68,5	11,3	15,1	8215
Країни з високим ІЛР	0,735	74,5	8,1	13,4	13231
Країни ЄЦА	0,738	71,3	9,6	13,6	12415
2014					
Україна	0,748	71,0	11,3	15,1	8178
Країни з високим ІЛР	0,744	75,1	8,2	13,6	13961
Країни ЄЦА	0,748	72,3	10,0	13,6	12791
2015					
Україна	0,743	71,1	11,3	15,3	7361
Країни з високим ІЛР	0,746	75,5	8,1	13,8	13844
Країни ЄЦА	0,756	72,6	10,3	13,9	12862

Джерело:²⁷⁹

Кожен з індикаторів оцінюється за 10-ти бальною шкалою, де 0 – найбільша спроможність, 10 – найменша спроможність. Більш високе значення FSI означає меншу спроможність держави.

Динаміка FSI характеризує зміну ризиків (інтегрального або кумулятивного та часткових), а відтак, і стану безпеки держави²⁸⁰.

ООН опублікувала звіт Human Development Indices and Indicators за 2018 рік, в якому Україна посіла 88 місце серед 189 країн. Згідно з рейтингом ООН, індекс людського розвитку в Україні 0,751, очікувана тривалість життя в Україні 72 роки, очікувана тривалість навчання 15 років, а середня – 11,3 роки (рис. 3.16).

²⁷⁹ Данилишин Б. Узагальнюючі тенденції розвитку України за 2017 рік – які маємо позитиви? Київ, 2018. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2396644-uzagalnuuci-tendencii-rozvitku-ukraini-za-2017-rik-aki-maemo-pozitivi.html>.

²⁸⁰ Doing Business Reports 2011–2018. URL : <http://www.doingbusiness.org/>.

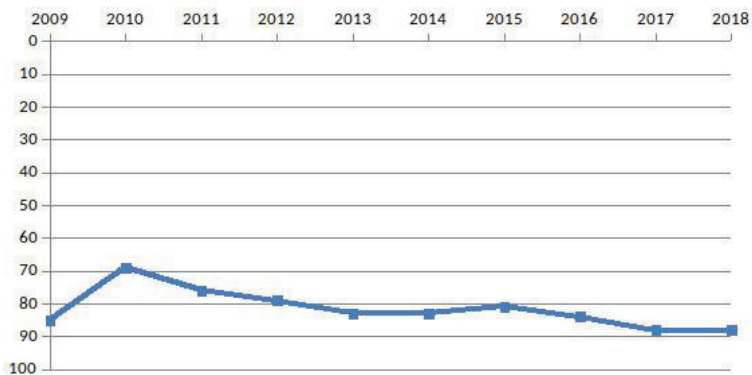

Рис. 3.16. Місце України в рейтингу людського розвитку з 2009 по 2018 роки

Джерело: складено автором на основі²⁸¹

Ранжування країн здійснюється за категоріями: нестабільні держави (FSI = 90,0–120,0); держави з низьким рівнем стабільності (FSI = 60,0–89,9); стабільні держави (FSI = 30,0–59,9); усталені держави (FSI = 0,0–29,9). Україна належить до групи країн з низьким рівнем стабільності держави.

Динаміка FSI в період 2006-2013 років була позитивною, після чого в 2014-2015 роках мало місце погіршення ситуації, пов'язане з початком військової агресії Російської Федерації на Донбасі. В 2016-2018 роках тенденція до покращення дієздатності держави відновилася і значення FSI повернулось до рівня 2006 року (рис. 3.17).

В 2007-2018 роках демографічне навантаження (чисельність і розподіл населення, доступ до ресурсів, стан навколишнього та життєвого середовища) мало вплив на дієздатність держави у межах близько 10% (табл. 3.11).

Протягом 2007-2016 років частка цієї складової в структурі FSI стабільно зменшувалась, але в останні два роки вона збільшилась в 1,8 рази відносно рівня 2015 року.

²⁸¹ Демографічна ситуація в Україні: дітей народжується дедалі менше. Київ, 2018. URL : <https://www.unian.ua/health/country/10048904-demografichna-situaciya-v-ukrajini-ditey-narodzhuetsya-dedali-menshe.html>.

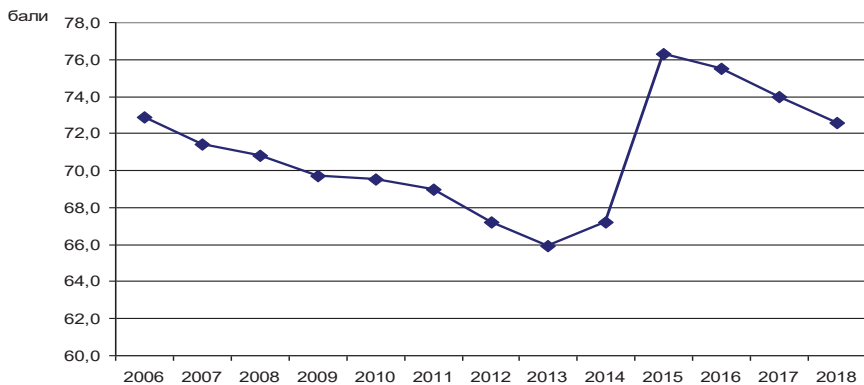

Рис. 3.17. Динаміка Індексу недієздатності держави, Україна,
2006-2018 рр., бали

Джерело: складено автором на основі²⁸²

Таблиця 3.11

Структура Індексу недієздатності держави, за групами індикаторів, Україна,
2007-2018 рр., %

Індикатори	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Індекс недієздатності держави	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
зокрема:						
демографічне навантаження	9,1	9,2	8,8	8,1	7,7	7,4
інші соціальні індикатори і політика згуртованості	38,5	39,0	39,7	40,8	41,2	41,5
економічні індикатори	27,3	26,9	27,3	27,5	26,5	25,7
політичні індикатори	25,1	25,0	24,2	23,8	24,6	25,3
Індикатори	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Індекс недієздатності держави	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
зокрема:						
демографічне навантаження	7,1	6,7	5,8	5,8	10,3	10,2
інші соціальні індикатори і політика згуртованості	42,1	42,9	48,4	47,4	43,4	43,3
економічні індикатори	24,8	23,6	21,6	22,3	21,9	21,2
політичні індикатори	25,9	26,8	24,2	24,5	24,5	25,3

Джерело: складено автором на основі²⁸³

²⁸² Corruption Perception Index 2011–2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ti-ukraine.org/en>

²⁸³ Цвігун І. Демографічна безпека України та напрями її регулювання: монографія. Кам'янець-Подільський, 2013. 400 с.

Вплив політичних та економічних індикаторів є відносно стабільним – їх частка в структурі FSI знаходиться в межах 20-30%, зі слабкою тенденцією до зменшення для економічних індикаторів. Найбільший сумарний вплив на дієздатність держави мають індикатори соціального стану суспільства і політики згуртованості, частка яких у структурі FSI становить понад 40%, а в 2015-2016 роках вона майже досягала 50%, що пов'язано з масовим внутрішнім переміщенням населення з окупованих районів Донбасу та анексованої території АР Крим.

Індекс процвітання розраховується на основі більш ніж 100 різнозважених об'єктивних та суб'єктивних показників, отриманих за результатами академічних досліджень, аналітичних звітів та соціологічних опитувань, згрупованих за 9-ма субіндексами. Перші місця в рейтингу посідають найбільш заможні та благополучні країни. У період 2009-2017 років позиція України в рейтингу країн за Індексом процвітання погіршилась майже вдвічі (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Динаміка Індексу процвітання, Україна, 2009-2017 рр.,
місце в рейтингу

Індикатори	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
------------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

економічної кризи 2008-2009 років, наслідки якої практично вдалося подолати до 2013 року, а також воєнної агресії Росії на сході України, що найбільше проявився у 2015 році. За складовими підприємництва і безпеки до 2015 року відзначалась незначна позитивна динаміка, однак у 2016-2017 роках ситуація істотно погіршилась.

Найбільш позитивна динаміка змін в Україні, за даними Індексу екологічної ефективності, який вимірює досягнення країни у сфері екології та ефективності управління природними ресурсами, спостерігається у сфері екологічного розвитку.

Згідно методології кожна країна оцінюється на основі 20 показників, що об'єднані 9 категорій, що характеризують стан здоров'я населення, якість повітря та водних ресурсів, протидію зміні клімату, динаміку збереження біологічного різноманіття, практику економічної діяльності і ступінь її навантаження на навколишнє середовище.

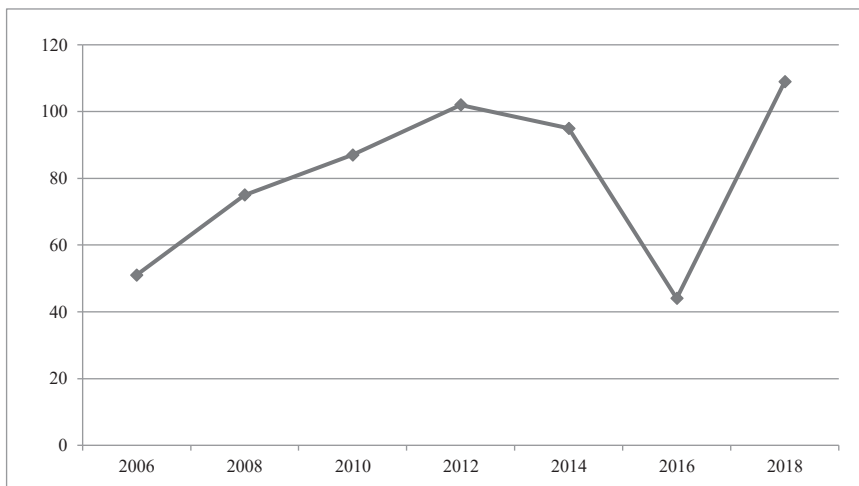

Рис. 3.18. Місце України в Індексі екологічної ефективності з 2006 по 2018 роки

Джерело: складено автором на основі²⁸⁵

²⁸⁵ Korchevska L. Origin of securitology as new economic science. Научні трудове на Русенския университет : журнал. 2014. т. 53, серия 1.2. С. 395-398.

Передусім слід зазначити, що згаданий рейтинг публікувався кожні 2 роки. Натомість, цьогорічне дослідження підготовлено на підставі зміненої методології формування Індексу, що унеможливило співставлення рейтингових показників у ретроспективі.

Індекс екологічної ефективності 2018 оцінює стан навколишнього середовища та життєздатність екосистем 180 країн світу. У цьому році лідером за рівнем екологічної ефективності визнано Швейцарію.

У першу десятку лідерів також увійшли Франція, Данія, Мальта, Швеція, Великобританія, Люксембург, Австрія, Ірландія та Фінляндія. Україна в рейтингу посіла 109 сходинку і опинилась між Туреччиною (108) та Гватемалою (110). Останні сходинки рейтингу зайняли Бангладеш і Бурунді.

Серед основних недоліків екологічного розвитку можна виділити проблему збереження природного біорізноманіття, захисту лісів, забезпечення якості повітря та водних ресурсів.

Серед показників соціально-демографічної безпеки все більшу вагу останнім часом приділяють продовольчій безпеці, яка тепер досліджується незалежно від економічної безпеки.

Так, з 2012 року Economist Intelligence Unit ((EIU) розробив на замовлення DuPont Глобальний індекс продовольчої безпеки (Global Food Security Index), який містить 28 індикаторів та розраховується для 109 країн світу. На рис. 3.19 зазначено місце України в Глобальному індексі продовольчої безпеки з 2011 по 2018 роки.

За результатами аналізу даних міжнародних індексів, які відображають економічні позиції України серед країн світу доведено, що вплив інструментів державного регулювання на загальний рівень економічної безпеки України є недостатнім.

Наявні міжнародні бази даних дозволяють отримати лише відносні динамічні характеристики впливу інструментів державного регулювання на економічну безпеку в соціальній і демографічній сферах.

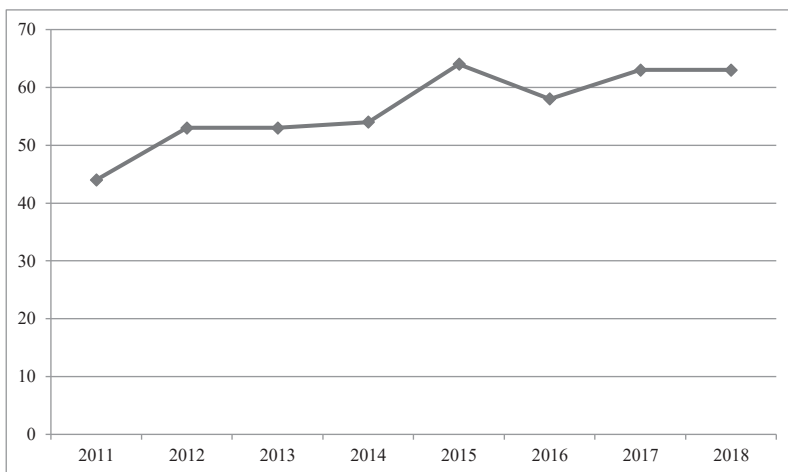

Рис. 3.19. Місце України в Глобальному індексі продовольчої безпеки з 2011 по 2018 роки

Джерело: складено автором на основі²⁸⁶

З огляду на це, перспективи подальших наукових досліджень охоплюватимуть розробку теоретичних і методичних засад оцінки впливу окремих інструментів державного регулювання економічної безпеки у соціальній і демографічній сферах на добробут суспільства та економічне зростання.

²⁸⁶ Korchevska L. Origin of securitology as new economic science. Научні трудове на Русенския университет : журнал. 2014. т. 53, серия 1.2. С. 395-398.

3.3. Оцінювання стану державного управління соціальною та демографічною безпекою

В сучасних умовах господарювання становлення та розвиток ринкових відносин в Україні зумовлює необхідність дослідження нормативно-правових актів, які регулюють економічну безпеку держави в соціальній та демографічній сферах. Оскільки саме вони займають ключове значення в нормальному функціонуванні та подальшому забезпеченні економічної безпеки країни.

До основних загроз економічній безпеці, які можуть бути зумовлені неналежним дотриманням демографічної рівноваги належать: нестача трудових ресурсів, зменшення продуктивності праці, збільшення коефіцієнта утримання, національна експансія, депопуляція, скорочення національного доходу і, як наслідок, втрата суверенності та державності. Сучасна демографічна ситуація в Україні створює реальну загрозу національним інтересам і безпеці.

Соціальна і демографічна сфери відіграють вирішальне значення в сучасному світі, де основою економічного зростання стає підвищення ролі людини як найбільш важливого активу й чинника соціального прогресу. Економічне зростання перетворюється з мети на засіб забезпечення підвищення якості життя, економічного й соціального розвитку людини, сім'ї та суспільства²⁸⁷. Відтак, людський розвиток набуває пріоритетного значення в системі національної безпеки та державного управління.

Забезпечення економічної безпеки країни в соціальній та демографічній сферах безпосередньо пов'язано зі станом її людського й, зокрема, трудового потенціалу. Інструменти державного регулювання щодо забезпечення економічної безпеки у соціальній і демографічній сферах дозволяють здійснювати вплив на працю як головний економічний ресурс, а також на рівень та якість життя населення. Вони застосовуються для

²⁸⁷ Заплатинський В. М. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «Безпека». Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини : журнал. 2012. Випуск 5. С. 90-98.

перерозподілу доходів, встановлення державою соціальних стандартів, надання членам суспільства соціальних гарантій, пілг та допомоги.

Згідно із Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 10.06.2018 №2017-III, державні соціальні стандарти – це встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на підставі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій. Базовим державним соціальним стандартом є встановлений законом прожитковий мінімум, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я й освіти. До основних державних соціальних гарантій належать: мінімальний розмір заробітної плати; мінімальний розмір пенсії за віком; неоподатковуваний мінімум доходів громадян; розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат²⁸⁸.

У 2013 році Мінекономрозвитку запровадив розрахунок інтегрального індексу економічної безпеки за дев'ятьма середньозваженими субіндексами (складовими економічної безпеки), зокрема для демографічної й соціальної безпеки²⁸⁹. Отримані в результаті розрахунку інтегрального індексу за більш ніж 130 показниками (стимуляторами – S і дестимуляторами – D) рівні економічної безпеки та її окремих складових пропонувалося оцінювати за шкалою: 0-19% – критичний рівень; 20-39% – небезпечний рівень; 40-59% – незадовільний рівень; 60-79% – задовільний рівень; 80-100% – оптимальний рівень.

Мінекономрозвитку мало здійснювати розрахунки рівня економічної безпеки двічі на рік, однак зараз інформація щодо рівня економічної безпеки України у відкритому доступі відсутня. У 2011-2014 роках в Україні загальний показник економічної безпеки та показник демографічної безпеки

²⁸⁸ Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 10.06.2018 р. від 2017-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>.

²⁸⁹ Акімова Л. М. Аналіз сучасного правового регулювання взаємовідносин між Україною та ЄС у сфері економічної безпеки. Ефективність державного управління : зб. наук. пр. Львів : ЛРІДУ НАД., 2018. Вип. 3 (56) : у 2 ч. Ч. 1. С. 99-111.

мали незадовільний рівень, а показник соціальної безпеки знаходився на задовільному рівні лише у 2012-2013 роках (рис. 3.20).

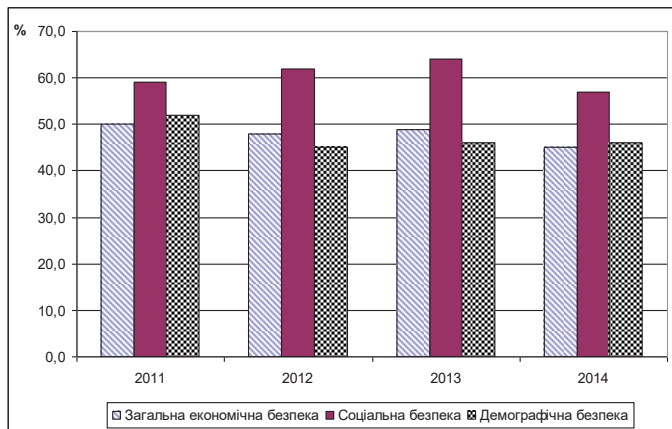

Рис. 3.20. Динаміка рівнів економічної, соціальної та демографічної безпеки України, 2011-2014 рр.

Джерело: складено автором на основі²⁹⁰

Чисельність наявного населення в Україні, за оцінкою, на 1 травня 2018р. становила 42300,7 тис. осіб. Упродовж січня-квітня 2018р. чисельність населення зменшилася на 85,7 тис. осіб. Залишається суттєвим перевищення кількості померлих над кількістю живонароджених: на 100 померлих – 54 живонароджені²⁹¹.

Для кращого розуміння даного питання проаналізуємо основні демографічні показники (табл. 3.13).

З табл. 3.13 видно, що чисельність наявного населення у січні-квітні 2018 року знизилась на 201044 осіб порівняно з аналогічним періодом 2017 року. Загальний приріст у січні-квітні 2018 року скоротився на 2905 осіб, порівняно з січнем-квітнем 2017 року. Кількість живонароджених у аналізованому періоді 2018 року знизилась на 6905 осіб, порівняно з аналогічним періодом

²⁹⁰ Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : www.ukrstat.gov.ua.

²⁹¹ Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України. URL : [http:// www.me.gov.ua](http://www.me.gov.ua).

попереднього року. Кількість померлих за січень-квітень 2018 року зросла на 1300 осіб, аніж за аналогічний період попереднього року. Міграційний приріст у січні-квітні 2018 року зріс на 5300 осіб, аніж в аналогічному періоді 2017 року.

Таблиця 3.13

Основні демографічні показники

	Січень–квітень 2018	Січень–квітень 2017
Чисельність наявного населення (за оцінкою) на 1 травня	42300723	42501767
Середня чисельність наявного населення у січні–квітні	42343563	42543155
Чисельність постійного населення (за оцінкою) на 1 травня	42131086	42332130
Середня чисельність постійного населення у січні–квітні	42173926	42373518
Загальний приріст, скорочення (–) населення	-85680	-82775
Природний приріст, скорочення (–) населення	-93592	-85387
Кількість живонароджених	110002	116907
Кількість померлих	203594	202294
з них дітей у віці до 1 року	880	878
Міграційний приріст, скорочення (–) населення	7912	2612

Джерело: складено автором на основі ²⁹²

За результатами вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності кількість зайнятого населення віком 15-70 років у I кварталі 2018 р. становила 16,0 млн. осіб, а кількість безробітних відповідного віку – 1,7 млн. осіб. Рівень зайнятості населення віком 15-70 років порівняно з відповідними даними попереднього року збільшився на 0,7 в.п. та склав 55,9%, а серед населення працездатного віку – на 1,4 в.п. та 64,7% відповідно. Рівень безробіття серед економічно активного населення віком 15-70 років у I кварталі 2018р. порівняно з I кварталом 2017 р. зменшився на 0,4 в.п. та становив 9,7%, а серед населення працездатного віку – на 0,5 в.п. та 10,0% відповідно²⁹³.

²⁹² Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : www.ukrstat.gov.ua.

²⁹³ Українська економіка-2018: ризики, виклики та можливості. Сьогодні. – 2018. URL : <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/ukrainskaya-ekonomika-2018-riski-vyzovy-i-vozmozhnosti-1103384.html>.

Якщо ж, аналізувати соціальну безпеку, то саме захист життя, здоров'я, добробуту, прав і свобод людини утворює внутрішній зміст соціальної безпеки. Із соціалізацією економічного розвитку соціальна безпека підпорядковує своїм завданням усі форми взаємин стосовно безпеки як в економічній, так і в політичній сферах суспільства, зумовлюючи динаміку соціальної системи регулювання та життєзабезпечення. Відповідно об'єктами соціальної безпеки виступають люди, їхні спільноти і стосунки, належні соціальні потреби, системи соціалізації людини і соціальні інфраструктури: освіта, виховання, культура, торгівля, охорона здоров'я, спосіб життя. Важливою ознакою наявності високого рівня соціальної безпеки є можливість самостійно (без зовнішнього впливу) реалізовувати заходи розвитку соціальної сфери відповідно до системи усвідомлених національних інтересів. Отже, варто також, проаналізувати основні показники, які характеризують соціально-економічний розвиток України. Основним критерієм економічної безпеки держави є здатність її національної економіки зберігати чи швидко відновлювати критичний рівень суспільного відтворювання в умовах припинення зовнішніх поставок чи кризових ситуацій внутрішнього характеру.

Номінальний ВВП за I квартал 2018 року становив 700,4 млрд.грн. Обсяг продукції сільського господарства у фактичних цінах за січень – травень 2018 року становив 102,6 млрд.грн. (за січень-травень 89,4 млрд.грн.) – це 2017 року. На 01.04.2018 найбільші країни-інвестори: Кіпр – 9213,0 млн.дол. США (28,1%), Нідерланди – 6742,6 млн.дол. (20,6%), Велика Британія – 1994,6 млн дол. (6,1%), Німеччина – 1802,4 млн.дол. (5,5%). Наявний дохід у I кварталі 2018 року становив 481,6 млрд.грн., що на 25,2% більше, ніж у I кварталі 2017 року [205].

Сума несплаченої заробітної плати протягом травня 2018 року збільшилася на 3,5%, або на 87,3 млн. грн., що відбулося в основному за рахунок підприємств із добування кам'яного та бурого вугілля (33,9 млн. грн.), постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (19,2 млн.грн.), а також виробництва машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (16,7 млн.грн.). Більше половини (52,6%) загальної площі

житлових будівель нового будівництва, або 976,1 тис.м², прийнято в експлуатацію у будинках із двома і більше квартирами. В одноквартирних будинках прийнято відповідно 47,4%, або 878,1 тис.м² загальної площі²⁹⁴.

Зважаючи на важливість даних сфер та їх вплив на економічну безпеку держави, варто розглянути нормативно-правове забезпечення функціонування державний програм. Тобто, держава повинна врегульовувати питання, які стосуються демографічної та соціальної сфери народного господарства, правову основу при цьому становлять наступні нормативно-правові акти:

- Конституція України;
- Кодекси України (Цивільний, Господарський, Кримінальний);
- Закони України (“Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття”, “Про державну допомогу сім’ям з дітьми”, “Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям”),
- Постанови Кабінету Міністрів України (“Про затвердження Стратегії демографічного розвитку в період до 2015 року”, “Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб));
- накази та інші нормативно-правові акти.

Відповідно до ст. 3 Конституції України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР зазначено, що людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю²⁹⁵.

Цивільним Кодексом України (далі – ЦКУ) регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників²⁹⁶.

У ст. 1 Господарського кодексу України визначає основні засади господарювання в Україні і регулює господарські відносини,

²⁹⁴ Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : www.ukrstat.gov.ua.

²⁹⁵ Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня. 1996 р. №254к/96-ВР. Київ : Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

²⁹⁶ Цивільний кодекс України: від 16.01.2003 № 40–44. Київ : Верховна Рада України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання²⁹⁷.

Згідно з Кримінальним кодексом України здійснюється правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам²⁹⁸.

Згідно з ст.14 Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” від 02.03.2000р. №1533-III державний нагляд у сфері страхування на випадок безробіття здійснюють центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття²⁹⁹.

Закон України “Про державну допомогу сім’ям з дітьми” від 21.11.1992 р. № 2811-XII встановлює гарантований державою рівень матеріальної підтримки сімей з дітьми шляхом надання державної грошової допомоги з урахуванням складу сім’ї, її доходів та віку дітей і спрямований на забезпечення пріоритету державної допомоги сім’ям з дітьми у загальній системі соціального захисту населення³⁰⁰.

Закон України “Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям” від 01.06.2000 р. № 1768-III спрямований на реалізацію конституційних гарантій права громадян на соціальний захист – забезпечення рівня життя не

²⁹⁷ Господарський кодекс України: від 16.01.2003 № 436-IV. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

²⁹⁸ Кримінальний кодекс України: від 5 квітня 2001 № 2341-III. Київ : Верховна Рада України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

²⁹⁹ Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття. Закон України від 02.03.2000р. №1533-III. Київ : Верховна Рада України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua /laws/show/1533-14>.

³⁰⁰ Про державну допомогу сім’ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII. Київ : Верховна Рада України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>.

нижчого від прожиткового мінімуму шляхом надання грошової допомоги найменш соціально захищеним сім'ям³⁰¹.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів “Про затвердження Стратегії демографічного розвитку в період до 2015 року” від 24.06.2006р. № 879 метою Стратегії є поліпшення якісних характеристик рівня життя населення та гармонізація процесів його відтворення на основі відродження духовності української нації та національних традицій, відновлення сімейних цінностей, забезпечення морального здоров'я сім'ї, виховання свідомого батьківства та запобігання соціальному сирітству³⁰².

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)” від 21.11.2013 р. № 896 зазначено, що даний документ визначає механізм виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)³⁰³.

Не зважаючи на потужне законодавче регулювання демографічної та соціальної сфер національного господарства, в даних сферах наявні певні проблеми, котрі потребують нагального вирішення. Основними проблемами демографічного розвитку є формування та розвиток сім'ї, зміни шлюбно-сімейної ситуації, зниження народжуваності, погіршення стану здоров'я населення, проблеми його старіння, значна диференціація рівня демографічного розвитку регіонів, а також проблеми регулювання міграційних процесів. Несприятлива демографічна ситуація в Україні пов'язана із загостренням проблем функціонування сім'ї як осередку відтворення населення, зниженням її демографічного потенціалу.

³⁰¹ Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям від 01.06.2000 р. № 1768-III. Київ : Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>.

³⁰² Про затвердження Стратегії демографічного розвитку в період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2006р. № 879. Київ: Верховна Рада України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/879-2006-п>.

³⁰³ Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб) : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2013р. № 896. Київ : Верховна Рада України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/896-2013-п>.

Деформація у шлюбно-сімейних процесах, започаткованих ще у 60-х роках минулого століття з роками поглиблюється. Поширилися такі явища, як відкладання шлюбів і народження дітей, безшлюбне материнство та соціальне сирітство (покинуті батьками діти), зменшилася кількість зареєстрованих шлюбів, збільшилася кількість розлучень. Спостерігається масове поширення бездітності та одинокості – дві третини сімей мають лише одну дитину [289].

Загострюються проблеми утримання і виховання дітей у сім'ях, передусім молодих, багатодітних та неповних, з несприятливим морально-психологічним мікрокліматом. Реалізація окреслених соціальних інтересів потребує запобігання реалізації руйнівних загроз, найнебезпечніші серед яких у соціальній сфері України такі:

- невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам;
- неефективність державної політики щодо підвищення трудових прибутків громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення;
- криза системи охорони здоров'я та соціального захисту населення і, як наслідок, небезпечне погіршення стану здоров'я населення; поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб;
- загострення демографічної кризи;
- зниження можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства;
- прояви моральної та духовної деградації суспільства³⁰⁴.

Для досягнення ефективності показників, потрібно вдосконалити наступні види соціальних стосунків, котрі мають стати першочерговими в подальшому розвитку соціальної сфери:

- поліпшення життя населення;
- подолання негативних демографічних процесів, щодо наслідків катастрофи на ЧАЕС;

³⁰⁴ World Economic Forum. URL : <https://www.weforum.org>

- забезпечення зайнятості населення;
- стабілізація народжуваності та доведення її до рівня, що забезпечує простий режим демографічного відтворення;
- врегулювання демографічних процесів;
- зміцнення шлюбно-сімейних стосунки і поліпшення умов життєдіяльності сім'ї³⁰⁵.

Отже, з вищепроведеного аналізу ми бачимо, що головними напрямами нормативно-правових актів є досягнення стабільного розвитку, добробут та достаток особистості, забезпечення її всім необхідним та створення для неї найкращих умов для всебічного розвитку. Основні зусилля держави бачимо в нормативно-правовому забезпеченні даних сфер, які взаємоузгоджуються між собою, тим самим доповнюючи один одного. Впровадження нових концепцій та реалізація державних програм розвитку потрібно спрямувати на зміцнення здоров'я та зниження смертності населення. На наш погляд саме вдосконалення соціальних стосунків покращить демографічну та соціальну ситуацію в країні, що в свою чергу забезпечить ефективний та безперервний розвиток усіх складових економічної безпеки.

³⁰⁵ Акімова Л. М. Аналіз сучасного правового регулювання взаємовідносин між Україною та ЄС у сфері економічної безпеки. Ефективність державного управління : зб. наук. пр. Львів : ЛРІДУ НАД., 2018. Вип. 3 (56) : у 2 ч. Ч. 1. С. 99-111.

3.4. Оцінювання впливу державного управління на фінансову безпеку держави

Україна, як держава, характеризується недорозвиненістю ринкової економіки, яка вимагає реалізації низки заходів щодо забезпечення державної фінансової безпеки. Кожен компонент фінансової безпеки окрім виконання відповідних функцій є невід'ємною складовою синергетичної системи, покликаної забезпечити стійкість національної економіки до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів та її ефективне функціонування.

Саме від безпеки фінансового сектору напряду залежить рівень розвитку реального сектора економіки, виробнича, воєнна й усі інші елементи й види безпеки. Фінансова безпека виступає своєрідною об'єднуючою основою при створенні інших умов економічної безпеки.

Без забезпечення фінансової безпеки практично неможливо вирішити жодне із завдань, що стоять перед Україною. Актуальність фінансової безпеки визначається необхідністю формування внутрішнього імунітету та зовнішньої захищеності від дестабілізаційного впливу конкурентноздатності на світових ринках і стійкості фінансового становища.

Ефективним інструментом вирішення проблем фінансової безпеки України є діагностика, яка спрямована на реальну оцінку поточного фінансового стану держави, виявлення, аналіз та оцінку проблем його розвитку, встановлення джерел та причин виникнення негативних результатів і небажаних тенденцій у її розробку і прийняття обґрунтованих і оптимальних управлінських рішень.

Крім того, мінливе зовнішнє оточення держави, посилення внутрішньої та зовнішньої конкуренції на світовому ринку спричиняють зростання ризиків та вимагають постійного діагностування рівня фінансової безпеки як самої держави, так і її суб'єктів.

Питання фінансової безпеки держави, класифікацію фінансових загроз та інтересів, підходи до оцінки рівня фінансової безпеки, як складової економічної, принципи формування системи забезпечення фінансової безпеки висвітлювали у

своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як: О. Барановський, О. Власюк, В. Геєць, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, Б. Карпінський., В. Мунтіян, О. Макарик, А. Сухоруков, О. Шевченко та інші. Проте питання визначення складових фінансової безпеки, її індикаторів, діагностування та методичних підходів до її оцінки залишаються дискусійними.

Враховуючи те, що в умовах циклічних коливань економіки, які характеризуються великим ступенем невизначеності, досить гостро постає діагностики фінансової безпеки, як складової економічної безпеки держави, що сприятиме своєчасному реагуванню на загрози, які виникають у внутрішньому та зовнішньому середовищах.

Фінансова безпека досягається шляхом проведення виваженої фінансової політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, інформаційній і, власне, фінансовій сферах³⁰⁶.

Під фінансовою безпекою більшість науковців розуміє такий динамічний стан фінансових відносин, за якого б створювались сприятливі умови та необхідні ресурси для розширеного відтворення, економічного росту та підвищення життєвого рівня населення, удосконалення національної фінансової системи для успішної протидії внутрішнім і зовнішнім факторам дестабілізації фінансового стану в державі³⁰⁷.

Для виявлення можливості практичного застосування методичних рекомендацій Міністерства економічного розвитку та торгівлі та з огляду на той факт, що головною метою фінансової безпеки є забезпечення стабільного розвитку як фінансової системи, так і всіх її структурних елементів, було розраховано 32 показники (індикатори) фінансової безпеки за останні п'ять років. У результаті використання отриманих значень індикаторів було визначено їхні характерні значення, на основі яких проведено нормування індикаторів.

³⁰⁶ Акімова Л. М., Клименко В. В., Докієнко Л. М. Фінансовий ринок навчальний посібник. Київ, 2014. 360 с.

³⁰⁷ Там же.

З урахуванням нормованих значень показників та їхніх вагових коефіцієнтів, які в методичних рекомендаціях визначені шляхом експертного оцінювання та не потребують додаткового розрахунку, було сформовано інтегральні показники кожного елемента фінансової безпеки (табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Динаміка інтегральних показників складників фінансової безпеки за методикою Міністерства економічного розвитку та торгівлі України на 2013 – 2017 рр.

Інтегральний індикатор	Роки					Відхилення 2015 р. від 2013 р.		Відхилення 2017 р. від 2015 р.	
	2013	2014	2015	2016	2017	Абс. (+/-)	Відн., %	Абс. (+/-)	Відн. , %

Однак у 2015 році значення інтегрального індикатора зазнало різкого зменшення на 40%, а у 2016 році порівняно з попереднім роком – на 52%. На початок 2017 року показник банківської безпеки становив 0,129, що є найменшим значенням за період що аналізувався. Причинами такого різкого зниження інтегрального показника є зростання частки простроченої заборгованості за кредитами на 64%, обсягу кредитів та депозитів в іноземній валюті на 10,47%, зниження рентабельності банківських активів на 34% тощо.

Найвище значення інтегрального показника безпеки небанківського фінансового ринку спостерігалось у 2013 році і становило 0,3948 – «небезпечний рівень», а найнижче – на початку 2017 році (0,213 – «критичний рівень»). Така ситуація сформувалася за рахунок зниження рівня капіталізації лістингових компаній щодо ВВП на 84%, а також приростом частки надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій на 4,8 відсоткових пункти.

Розглядаючи інтегральний індикатор боргової безпеки, варто наголосити на тому, що його значення порівняно з іншими сферами фінансової безпеки є найнижчими, а в період 2015-2017 років взагалі дорівнює нулю. Це зумовлено зростанням обсягу державного та гарантованого державою боргу щодо ВВП на початок 2017 року проти 2013 року на 147%, валового зовнішнього боргу – на 93%, зменшенням обсягу офіційних міжнародних резервів до розміру зовнішнього боргу на 61% та ін. Натомість бюджетна безпека протягом досліджуваного періоду перебувала на «небезпечному рівні» з урахуванням незначних коливань. Так, у 2013 році значення інтегрального показника було зафіксовано на максимальному рівні 0,464, однак до кінця 2016 року відбулося його зниження на 18%.

Зменшення інтегрального показника відбулося за рахунок зростання дефіциту державного бюджету щодо ВВП на 30%, рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет – на 1,67 відсоткових пункти, обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу щодо доходів бюджету на 72,64 відсоткових пункти.

Варто відзначити поступове збільшення зазначеного показника на початок 2017 року проти значення аналогічного показника 2015 року на 5,75%.

Період 2013 – 2014 років характеризує стан валютної безпеки на незадовільному рівні, що зумовлено більш стабільним курсом гривні до іноземних валют, зменшенням частки кредитів в іноземній валюті на 16% тощо. Однак починаючи з 2015 року її рівень безпеки знизився до критичного.

Причиною зазначеного стала девальвація національної грошової одиниці, де індекс зміни офіційного курсу гривні до долара США з 100,02 у 2014 році зріс до 183,52 у 2016 році, тобто його приріст становив 83,48%, імпорт вальових міжнародних резервів України знизився на 31%, кредити в іноземній валюті зросли на 23 відсоткових пункти, рівень доларизації – на 18,5% тощо.

Грошово-кредитна безпека, як і бюджетна безпека, впродовж досліджуваного періоду перебувала на «небезпечному рівні».

Цьому сприяло збільшення питомої ваги готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси на 8,72%, різниці між процентними ставками за кредитами та депозитами на 1,90 відсоткових пункти, зниження рівня середньозваженої облікової ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями (крім НБУ) в національній валюті, відносно індексу споживчих цін, частки споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, тощо.

На основі сформованих інтегральних показників кожного елемента фінансової безпеки було розраховано загальний інтегральний індикатор фінансової безпеки. Так, у період 2013 – 2017 років рівень фінансової безпеки оцінювався як «небезпечний». У 2015 році значення інтегрального показника фінансової безпеки становило 0,3041, що на 0,1209 нижче, ніж 2014 у році.

Станом на 2016 рік рівень фінансової безпеки України був критичним і становив 0,2517, що на 0,0524 нижче попереднього року. На початок 2017 року зменшення показника на 0,087 пункти засвідчило неспроможність фінансової

системи протистояти негативним внутрішнім та зовнішнім загрозам, що свідчить про послаблення фінансової безпеки всієї країни.

Для порівняння отриманих результатів проведено розрахунок рівня фінансової безпеки за методикою Національного інституту проблем міжнародної безпеки України³⁰⁹ (табл. 3.15)

Таблиця 3.15

Динаміка показників фінансової безпеки за методикою Національного інституту проблем міжнародної безпеки України з 2013 по 2017 рр.

Індикатор	Порогове значення індикатора	Роки					Абс. відх. (+/-)	
		2013	2014	2015	2016	2017	2015 р. від 2013 р	2017 р. від 2015 р

На основі зазначеного в рейтингу країн за рівнем інфляції Центрального розвідувального управління, Україна станом на 2016 рік зайняла передостаннє 224 місце, а останнє 225 місце – Південний Судан (52,80%).

Особливу увагу варто приділити індикатору обсягу зовнішнього боргу до ВВП, адже в 2016 році результативне значення цього індикатора становило 148,99% до ВВП, тоді як його порогове значення не має перевищувати 20% до ВВП. При цьому значення індикатора внутрішнього боргу є найменшим і найбільш наближеним до оптимального у 2013 році (35,33% до ВВП), а найвищим – у 2016 році (79,40% до ВВП). Тобто зазначене ще раз підтверджує критичний рівень боргової безпеки в Україні.

Проведені розрахунки також дали змогу виявити, що дефіцит державного бюджету до 2015 року мав тенденцію до зростання і майже у п'ять разів перевищив порогове значення. Проте у 2016 році його обсяг у 2,5 рази скоротився і становив 2,28% до ВВП. Однак навіть таке суттєве зниження не сприяло тому, щоб розмір дефіциту державного бюджету був оптимальним порівняно з ВВП.

Найвищий рівень монетизації протягом досліджуваного періоду було зареєстровано у 2014 році на рівні 62,48%, а найменший – у 2016 році (50,29%). Тобто в досліджуваному періоді цей показник завжди перевищував власне порогове значення, що привело до зменшення швидкості обертання грошей у державі.

Варто зазначити також, що вартість банківських кредитів протягом 2013 початку 2017 років не відповідала оптимальному значенню. Так, станом на 2016 рік значення цього показника становило 29,50%, що на 3,4 та 19,5 відсоткових пункти більше аналогічного показника 2015 року та порогового значення відповідно.

Найбільший обсяг міжнародних резервів України спостерігається у 2013 році у розмірі 22,66 млрд. дол. США, а найменший у 2015 році – 6,62 млрд. дол. США, що є негативним явищем, адже максимально допустимий рівень їхнього розміру не має перевищувати 5 млрд. дол. США.

Отже, результати оцінювання фінансової безпеки на основі методики Національного інституту проблем міжнародної безпеки України також підтверджують результати, отримані згідно з методикою Міністерства економічного розвитку та торгівлі України і переконують у тому, що рівень фінансової безпеки України є критичним. Найбільшими загрозами при цьому є збільшення зовнішнього боргу, зростання рівня доларизації, девальвація гривні та високі темпи інфляційних процесів.

Однак варто зауважити, що обидві методики мають певні недоліки, що знижують достовірність отриманих результатів. Так, формування показників у методиці Міністерства економічного розвитку й торгівлі здійснювалось за принципом репрезентативності, що означає вибір серед усіх показників, які впливають на фінансову безпеку країни, найбільш вагомих.

Проте варто наголосити на тому, що оцінювання рівня фінансової безпеки з урахуванням показників банківської, валютної, боргової, бюджетної, грошово-кредитної безпеки та безпеки небанківського фінансового ринку є неповним, адже серед множини показників відсутні індикатори податкової безпеки.

До таких показників можна віднести рівень концентрації податкових надходжень у доходах державного бюджету, рівень оподаткування на економіку країни, рівень концентрації податкових надходжень від зовнішньоторговельної діяльності у доходах державного бюджету, рівень податкового боргу платників податків, рівень податкового навантаження тощо.

Під час оцінювання рівня безпеки фондового ринку в цих методичних рекомендаціях використовуються лише два показники – рівень капіталізації лістингових компаній до ВВП та рівень волатильності індексу ПФТС.

При цьому додатковими індикаторами безпеки фондового ринку можуть бути капіталізація лістингових компаній, частка торгівлі на неорганізованому ринку в загальному обсязі торгів цінними паперами, частка облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) у сумі державного боргу за цінними паперами, дохідність ОВДП, відношення дохідності ОВДП до темпів зростання ВВП тощо.

Під час дослідження бюджетної безпеки було виявлено, що показники методики в основному зосереджені лише на рівні бюджетного дефіциту та зовнішніх запозичень, які спрямовуються на обслуговування та погашення державного боргу. Водночас не було включено індикатори, що враховують обсяги доходів і видатків державного бюджету, які є основними складниками бюджетної сфери країни.

Так, до них можуть належати відношення авансованих внесків із податку на прибуток та ПДВ до загальної суми доходів державного бюджету, частка видатків в іноземній валюті у загальній сумі доходів зведеного бюджету, частка видатків за захищеними статтями у сумі видатків зведеного бюджету тощо.

Ще одним недоліком зазначеної методики є те, що усі порогові значення індикаторів розраховані на основі даних провідних міжнародних організацій та досвіду функціонування економічних систем високорозвинених країн.

Так, рівень боргової безпеки відповідно до Бюджетного кодексу є критичним, якщо його значення буде вищим ніж 60%, при цьому в методичних рекомендаціях – вищим ніж 35%.

Однак варто зауважити, що Законом України «Про державний бюджет» останнє значення вважається прийнятним рівнем для відношення внутрішньої і зовнішньої заборгованості до ВВП.

На основі виокремлених недоліків варто зазначити, що основною метою методичних рекомендацій Міністерства економічного розвитку і торгівлі є визначення рівня фінансової безпеки України. Тобто безпосередньою перевагою методики є те що, окрім обчислення інтегрального показника економічної безпеки, є можливість визначення рівня фінансової безпеки.

При цьому варто враховувати те, що у більшості методик лише встановлені оптимальні значення кожного показника. Натомість у цій методиці чітко визначені рівні фінансової безпеки, такі як оптимальний, задовільний, незадовільний, небезпечний та критичний, що дає змогу краще проаналізувати її стан.

Розглядаючи методику Національного інституту проблем міжнародної безпеки України, варто відзначити, що головним її недоліком є те, що для визначення стану фінансової безпеки використовується невелика вибірка показників.

Зазначене в кінцевому результаті формує узагальнену оцінку рівня фінансової безпеки. З позиції простоти, зручності та легкості розрахунків методика є прийнятною для застосування.

Однак із позиції точності, детального аналізу усіх складників фінансової безпеки рівень доцільності її використання суттєво знижується. При цьому вагомою перевагою зазначених методичних рекомендацій є практичне застосування показників для обчислення рівня як економічної, так і фінансової безпеки іноземних країн.

За результатами проведено дослідження можна зробити наступні висновки. Оцінювання динаміки більшості показників фінансової безпеки дозволило встановити негативні довгострокові тенденції.

Найбільш проблемними напрямами щодо цього є: високий рівень зовнішнього боргу; висока вартість банківських кредитів; значний рівень доларизації економіки; постійне збільшення частки тіньового сектору економіки; від'ємне значення платіжного балансу.

Встановлено, що підвищення рівня фінансової безпеки держави потребує системних дій, які мають містити в собі механізми у сфері бюджетної та монетарної політики, фондового ринку, а також у сфері регулювання корпоративного сектору економіки тощо.

РОЗДІЛ 4

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

4.1. Концептуальні засади розробки механізму державного управління забезпеченням економічної безпеки держави

В сучасних умовах глобалізаційних процесів кожна країна прагне до економічної незалежності. Зокрема, саме для досягнення даної мети вона розробляє певні концептуальні засади для розробки механізму державного управління щодо забезпечення економічної безпеки держави.

На даний час в умовах господарювання питання удосконалення механізму державного управління набуває все більшої актуальності, оскільки саме завдяки йому здійснюється правове, інформаційне та нормативне забезпечення функціонування основних складових економіки. Саме за допомогою методів, важелів та інструментів, котрі входять до основи механізму державного управління здійснюється регулювання основних аспектів не лише економічної, але й політичної, суспільної та інших видів діяльності. На сьогодні питання забезпечення економічної безпеки набуває актуальності як ніколи, оскільки процеси, які відбуваються в Україні здійснюють безпосередній вплив на економіку держави.

Відповідні механізми складають державні та недержавні інститути, які при застосуванні теоретико-методологічних, нормативно-правових, інформаційно-аналітичних, організаційно-управлінських, кадрових, науково-технічних та інших державно-управлінських заходів забезпечують реалізацію життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, добробут народу і ефективне функціонування самої національної безпеки України.

Даний механізм має відповідні функції, серед яких: розподільча, акумулятивна, прогностична, компенсаторна, інформаційна, координуюча, силова, зовнішньополітична. Всі вищенаведені функції складають собою

комплексну систему ефективного функціонування механізму державного забезпечення. Даний механізм лежить в основі так званих концептуальних моделей забезпечення економічної безпеки. Перша концептуальна модель при командно-адміністративній економіці заснована на ідеях і положеннях структурної жорсткості економічної системи, високого рівня її керованості, що призводило до підвищення захищеності від зовнішніх ризиків та загроз³¹¹.

При умові того, що наша країна функціонує в ринкових умовах господарювання, то для неї характерна друга концептуальна модель, за якої в основу забезпечення економічної безпеки закладаються ідеї структурної, функціональної варіативності як методу забезпечення конкурентоспроможності у просторі фінансового, трудового, товарного та іншого ринкового хаосу. Зазначимо, що економічна безпека за такої моделі становить раціональну та обґрунтовану єдність інноваційних, ризикових економічних дій в одних сегментах ринкових відносин і методів стабільного, прибуткового господарювання. При реалізації другої концептуальної моделі державне регулювання економіки є незначним. Варто також відмітити те, що при даній моделі підприємства повинні забезпечувати себе економічною безпекою самостійно, тобто ось тут найкраще простежується зв'язок між державою та підприємствами.

Третю концептуальну модель економічної безпеки доцільно використовувати в умовах переходу до ринкової системи господарювання, коли ще не забезпечено повноцінного ринкового саморегулювання економіки, повністю не сформовано ресурсну базу економічного розвитку³¹².

Головною ціллю державного управління забезпечення економічної безпеки є створення та підтримка належного необхідного рівня життєво важливих інтересів усіх об'єктів економічної безпеки. Ця ціль досягається за рахунок вирішення низки завдань державного управління у сфері удосконалення механізму системи економічної безпеки:

³¹¹ Яковлєва М. Чого чекати від банків: основні тренди 2018.
URL : <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/05/8/636624/>.

³¹² Бєляєв О. О., Дибя М. І., Кириленко В. І. Соціальна економіка: навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2005. 196 с.

– своєчасного прогнозування та виявлення зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці України;

– забезпечення на території України економічної безпеки особи та громадянина; забезпечення повного дотримання законодавства в галузі економічної безпеки України всіма громадянами, посадовими особами, державними органами, політичними партіями, громадськими та релігійними організаціями;

– виконання державою функцій гаранта економічної безпеки України, створення необхідної для цього правової бази та механізмів її застосування;

– зміцнення системи органів забезпечення механізму удосконалення системи економічної безпеки, створення умов для їхньої ефективної діяльності;

– залучення державних органів влади у межах їх компетенції до діяльності попередження протиправних дій щодо механізму удосконалення системи економічної безпеки;

– здійснення заходів щодо зміцнення довіри і стабільності системи економічної безпеки;

– адаптація чинних угод щодо удосконалення системи економічної безпеки до нових умов міжнародних відносин, а також розробка за необхідності нових угод;

– розвиток міжнародного співробітництва в системі економічної безпеки³¹³.

Отже, основним завданням державного управління у сфері забезпечення економічної безпеки України є розробка конструктивної теорії і створення дієвих механізмів для комплексного та цілісного використання всіх наявних засобів для запобігання і попередження можливих економічних загроз на ранніх етапах їх виникнення.

На сьогодні проблема забезпечення економічної безпеки є ключовою у контексті визначення суверенності держави, а також стабільному соціально-економічному розвитку. Важливим аспектом забезпечення економічної безпеки

³¹³ Користін О., Барановський О., Герасименко Л. Економічна безпека: навч. посіб. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2010. 320 С.

країни є визначення методологічного базису державного управління в даній сфері.

Політика економічної безпеки визначається на основі певних принципів, які створюють політичну і правову базу для оцінювання зовнішніх і внутрішніх загроз, формування національних економічних інтересів і стратегії економічної безпеки.

До основних принципів забезпечення економічної безпеки України можна віднести:

- верховенство закону під час забезпечення економічної безпеки;
- взаємна відповідальність особи, сім'ї, суспільства, держави щодо забезпечення економічної безпеки;
- своєчасність і адекватність заходів, пов'язаних із відверненням загроз і захистом національних економічних інтересів;
- пріоритет договірних (мирних) заходів у вирішенні як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів економічного характеру;
- інтеграція національної економічної безпеки з міжнародною економічною безпекою³¹⁴.

Окрім основних принципів забезпечення економічної безпеки України, органи державної влади виконують певні функції при цьому використовують певні напрями та інструментарій (рис. 4.1).

В залежності від розвитку економіки в країні змінюються пріоритети органів, які здійснюють управління в сфері економічної безпеки.

Під час стабільного та сталого економічного розвитку в країні, тобто при сформованій законодавчій та нормативній базі, досконалій інформаційній та інституційній інфраструктурі, захисту інвесторів та захищеності всіх суб'єктів господарювання перевага віддається саме функціям макрорегулятивним, безпеці контрольно-наглядовим та правозастосовуючим засобам.

³¹⁴ Ромат Є. В. Основи реклами : научное пособие. Киев : Студцентр, 2006. 288 с.

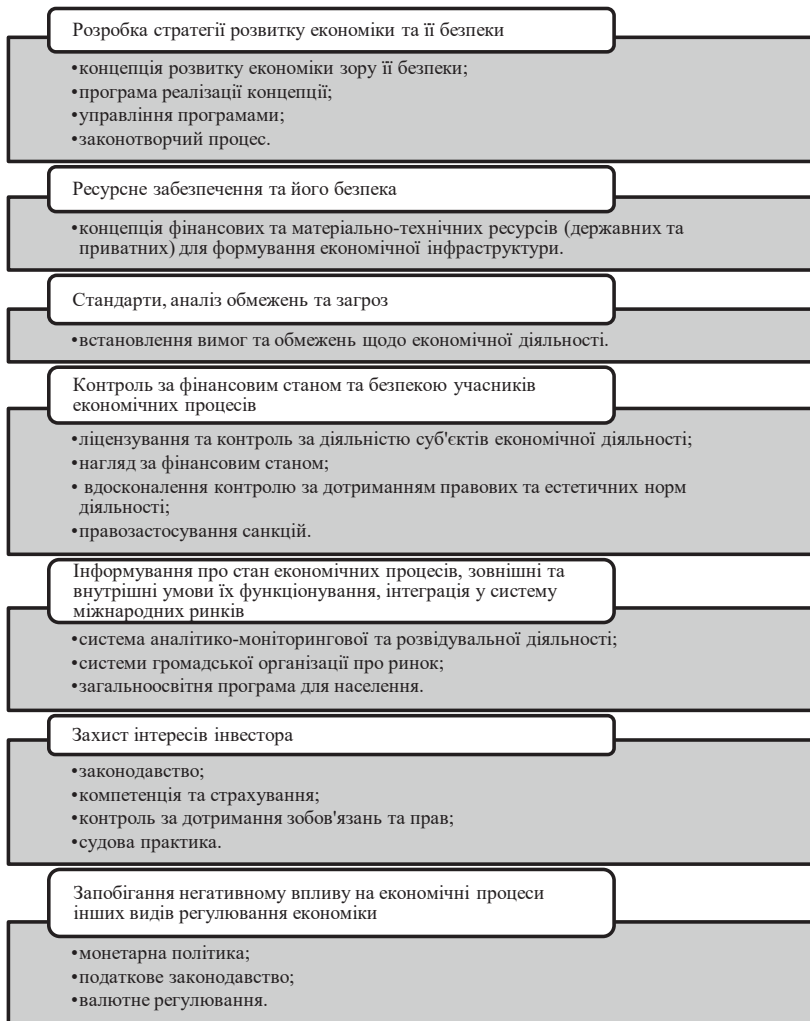

Рис. 4.1. Функції держави у сфері забезпечення економічної безпеки

Джерело: складено автором на основі ³¹⁵

³¹⁵ Бухвальд Э., Словацкая Н., Лазаренко С. Макроаспекты экономической безопасности: факторы, критерии и показатели. Вопросы экономики : журнал. 1994. №12. С.25-44.

Для України економіка, якої проходить стадію розвитку, роль держави повинна бути активнішою та ефективнішою. Зокрема, дана тенденція пов'язана з побудовою та розвитком одночасно двох взаємодоповнюючих та взаємозв'язаних функцій: формування (розвитку) ринку, присутності на ньому держави в якості безпосереднього суб'єкта функціонування його інфраструктури; безпеки. Дані функції мають однакову значущість, що унеможливило надати перевагу одній з них. В економічній літературі існують наступні підходи, щодо оцінювання економічної безпеки:

– системний – передбачає розгляд будь-якого об'єкта (дослідження, формування, конструювання, управління та інші дії щодо об'єкта) з позицій уявлення про об'єкт як системи в органічному взаємозв'язку з факторами свого оточення (середовища). При цьому об'єкти розгляду можуть перебувати в динамічному стані, як, наприклад, процеси. За системним підходом, об'єкт дослідження – це складна динамічна система, яка складається із певної кількості взаємодіючих елементів. Стаціонарний стан такої системи часто не є стабільним, тому відхилення від такого стану можуть наростати у часі. Навіть малі впливи на систему можуть стати причиною значних змін у ній. Особливістю складних систем є їх схильність до упорядкованості через процеси самоорганізації, при цьому не останню роль для виникнення цих процесів відіграє випадковість³¹⁶;

– діалектичний – дозволяє виявити у першому наближенні причинно-наслідкові зв'язки кількісних, якісних змін і розвитку, а також здійснити їх релевантний опис;

– індикаторний – базується на встановленні за результатами порівняння фактичних показників діяльності підприємства з граничними значеннями індикаторів;

– ресурсно-функціональний – передбачає визначення рівня економічної безпеки на основі оцінки ступеня використання ресурсів підприємства за функціональними складовими.

³¹⁶ Кухарська Н. О. Загрози національній економічній безпеці України на сучасному етапі. Бізнес-інформ: журнал. 2017. №4. С. 8-13.

Усі підходи, які в своїй діяльності використовують органи державної влади для ефективного державного регулювання при розробці технології оцінки економічної безпеки можна поділити на 3 групи:

- використовується комбінація загальновідомих, перевірених методик;
- формується авторська методика оцінки економічної безпеки з прорахунками її функціональних складових;
- визначається комплексний критерій за рівнями основних показників функціонування та їхніми рангами³¹⁷.

Таким чином, методологія визначення рівня економічної безпеки України включає:

- Обчислення динаміки індикаторів складників економічної безпеки за даними Держстату України та макроекономічного моделювання.
- Визначення вектору порогових (порогових та оптимальних) значень індикаторів.
- Вибір нормувальних коефіцієнтів з діапазону зміни індикаторів та порогових значень.
- Перетворення динамічних рядів індикаторів та порогових значень з метою виключення їх від'ємних значень.
- Проведення нормування індикаторів та порогових значень за єдиним нормувальним коефіцієнтом для кожного індикатора та його порогових значень.
- Визначення вагових коефіцієнтів індикаторів та порогових значень для кожного складника економічної безпеки.
- Розрахунок динамічного ряду інтегрального індексу кожного складника економічної безпеки та інтегральних індексів порогових значень за мультиплікативною формою (згортка першого рівня).
- Визначення вагових коефіцієнтів складників економічної безпеки (інтегральних індексів I рівня) та інтегральних порогових значень.

³¹⁷ Пирожков С. І. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України. Київ : НІПМБ, 2003. 42 с.

– Розрахунок динамічного ряду інтегрального індексу економічної безпеки та інтегральних індексів порогових значень за мультиплікативною формою (згортка другого рівня)³¹⁸.

Теоретичні основи та методологічні дослідження в сфері державного управління забезпечення економічної безпеки слугують науковою базою для розробки та впровадження державних програм, які будуть спрямовані на нейтралізацію кризових явищ в економічній системі.

Вони є основою для прийняття важливих нормативних та законодавчих актів, збільшують можливості держави із захисту національних інтересів, як реалізуються через систему, в основу якої покладено захист національних інтересів від екзогенних та ендогенних чинників. Окрім цього, інститути, місія яких полягає у процесі формування в суспільстві принципів правової державності, повинні сприяти належному правовому захисту громадян, що в свою чергу зумовить виховання в їхній свідомості дотримання чинних законодавчих актів в сфері економічної діяльності.

Зважаючи на багатоаспектність та важливість функціонування економічної безпеки на різних рівнях, варто визначити основних суб'єктів, які забезпечують економічну безпеку держави (рис. 4.2).

З рис. 4.2 ми бачимо, що суб'єкти, які забезпечують економічну безпеку держави поділяються залежно від їх компетенції, тобто функціонують у певних системах цивільного контролю та секторі безпеки та оборони.

В свою чергу система цивільного контролю складається з контролю, що здійснюється Президентом України; контролю, що здійснюється Верховною Радою України; контролю, що здійснюється Радою національної безпеки і оборони України; контролю, що здійснюється Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; судового контролю; громадського контролю. Зокрема, до складу сектору безпеки і оборони входять: Міністерство оборони України, Збройні Сили України,

³¹⁸ Притула Н. В. Досвід забезпечення економічної безпеки в зарубіжних країнах. Економіка та управління національним господарством: стан, тенденції та перспективи: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 25 травня 2014). Одеса, 2014. С. 41–44.

Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику.

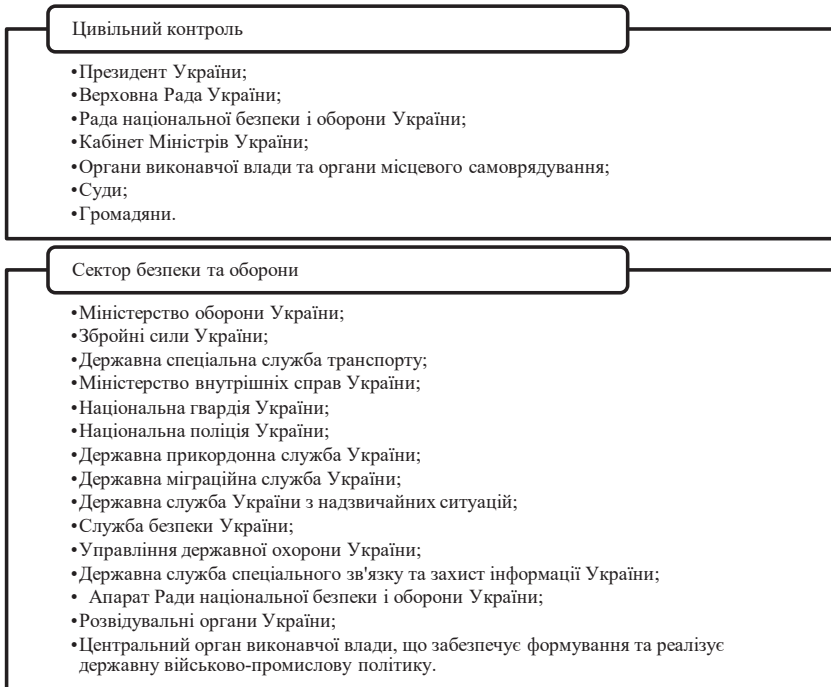

Рис. 4.2. Основні суб'єкти, які забезпечують економічну безпеку держави

Джерело: складено автором на основі^{319,320,321,322}

³¹⁹ Ревенко А. Проблеми формування національної економічної безпеки України. Економіка України : журнал. 1993. № 11. С. 15–21.

³²⁰ Сдинак В. Ю. Світовий досвід розв'язання проблеми забезпечення економічної безпеки. Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво: журнал. 2009. № 3. С. 51–54.

³²¹ Резнік О. М. Порівняльний аналіз сутності економічної безпеки України та країн Європейського Союзу. Форум права: журнал. 2015. № 4. С. 232–236.

³²² Балакірева О. М., Серeda Ю. В., Дмитрук Д. А. Соціологічні зрізи українського суспільства (моніторинг соціально-економічних очікувань населення: 2005–2014 рр.) : наукова доповідь. Київ, 2015. 78 с.

Всі вищенаведені суб'єкти функціонують в певному правовому полі, дотримуючись при цьому нормативно-правових актів, які забезпечують економічну безпеку держави. До основних нормативно-правових актів, які забезпечують економічну безпеку держави належать:

- Конституція України;
- Кодекси України (Цивільний, Кримінальний, Господарський);
- Закони України;
- методичні рекомендації;
- Постанови (НБУ, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України);
- Укази Президента.

Конституція України – регулює відносини у сфері господарювання, зокрема, відповідно до ст. 18 зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Варто також відмітити те, що в ст. 42 даного Закону зазначено, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності.

Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом³²³.

Зазначимо, що Цивільним Кодексом України регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників³²⁴.

Згідно з Кримінальним кодексом України здійснюється правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності,

³²³ Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня. 1996 р. №254к/96-ВР. Київ : Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

³²⁴ Цивільний кодекс України: від 16.01.2003 № 40–44. Київ : Верховна Рада України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам³²⁵.

У ст. 1 Господарського кодексу України визначає основні засади господарювання в Україні і регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання³²⁶.

Однак, слід зазначити, що не зважаючи на такий комплекс нормативно-правового забезпечення існує одна з найважливіших проблем, зокрема відсутність закону, котрий регулював би, основні аспекти забезпечення економічної безпеки держави. Так, Законом України “Про основи національної безпеки України” від 19.06.2003 р. № 964-IV³²⁷ недостатньо чітко була визначена сфера національної безпеки. Як загрози національній безпеці закріплені різні негативні чинники розвитку суспільства та держави, попри те, що їх подолання не може бути забезпечене діяльністю органів сектору безпеки. Також закріплення на законодавчому рівні переліку загроз національній безпеці України та заходів реагування на них не відповідає практикам держав – членів Європейського Союзу та НАТО, ускладнює визначення пріоритетів державної політики у сфері національної безпеки та вчасну реакцію на зміни безпекової ситуації.

У цьому ж Законі також відсутнє чітке розмежування повноважень державних органів, насамперед органів сектору безпеки, що ускладнює міжвідомчу координацію, зокрема за умов тривалої агресії проти України, яка частково здійснюється у т.зв. “гібридних” проявах.

Тому відповідно до законодавчої ініціативи в парламент було внесено проект Закону України “Про національну безпеку України” який було

³²⁵ Кримінальний кодекс України: від 5 квітня 2001 № 2341-III. Київ : Верховна Рада України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

³²⁶ Господарський кодекс України: від 16.01.2003 № 436-IV. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

³²⁷ Про основи національної безпеки України : Закон України № 964-IV від 19.06.2003 р. URL : [/zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15).

розроблено на виконання положень Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287³²⁸.

Цією Стратегією передбачено здійснення комплексного вдосконалення законодавства з питань національної безпеки і оборони України, унормування структури і складу сектору безпеки і оборони, системи управління, координації та взаємодії його органів, удосконалення державної системи стратегічного планування, якісне вдосконалення системи демократичного цивільного контролю над органами сектору безпеки і оборони, посилення парламентського контролю у цій сфері.

Так, на сьогодні парламентом прийнятий Закон України “Про національну безпеку України”³²⁹ від 21.06.2018 р. № 2469-VIII, який визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз³³⁰.

Зокрема Закон містить п’ять розділів. У Розділі I подано визначення термінів, які використовуються у проекті Закону. Розділ II закріплює правові засади та принципи державної політики у сфері національної безпеки і оборони, фундаментальні національні інтереси України, серед яких забезпечення державного суверенітету і територіальної цілісності, інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північно-Атлантичного договору. Розділ III визначає засади та механізми цивільного демократичного контролю, повноваження у здійсненні такого контролю законодавчої, виконавчої й судової влади, органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства. Розділ IV визначає склад сектору безпеки і оборони та правовий статус основних органів, що входять до його складу, а також управління та координацію у сфері

³²⁸ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року “Про Стратегію національної безпеки України”. Указ Президента України від 26.05.2015 № 287. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

³²⁹ Про національну безпеку України : Закон України № 2469-VIII від 21.06.2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>.

³³⁰ Предборський В. А. Тіньова економіка як загроза національній безпеці. Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. 2005. № 9 (52). С. 14-18.

національної безпеки.

Розділ V регулює планування у сфері національної безпеки і оборони, визначає основні документи довгострокового планування, зокрема Стратегію національної безпеки України, Стратегію воєнної безпеки України, Стратегію громадської безпеки та цивільного захисту України, Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України, Стратегію кібербезпеки України, Національну розвідувальну програму, також порядок їх формування та реалізації у документах середньострокового та короткострокового планування.

Законом визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони. Але при цьому він не визначає основні проблеми економічної безпеки країни з позицій різних сфер господарювання. Відповідно до напрямків, тобто до категорій підсистем, які входять в економічну безпеку держави розрізняють законодавчі акти, які регулюють основні сфери, які входять до економічної безпеки, тобто: макроекономічну, фінансову, зовнішньоекономічну, інвестиційну, науково-технологічну, енергетичну, виробничу, демографічну, соціальну, продовольчу. Ми вважаємо, що варто розглянути, які саме основні нормативно-правові акти, забезпечують ефективне функціонування вищенаведених сфер, що в свою чергу позитивно сприяє на економічну безпеку держави (рис. 4.3).

З рис. 4.3 ми можемо побачити, що на сьогодні прийнято достатньо законів, які регулюють основні напрямки суспільного життя країни, що в свою чергу призводить до забезпечення економічної безпеки держави.

Макроекономічна	<ul style="list-style-type: none"> • Про приватизацію державного та комунального майна; • Про публічні закупівлі.
Фінансова	<ul style="list-style-type: none"> • Про Державний бюджет України; • Про банки і банківську діяльність.
Зовнішньоекономічна	<ul style="list-style-type: none"> • Про зовнішньоекономічну діяльність; • Про митний тариф України
Інвестиційна	<ul style="list-style-type: none"> • Про інвестиційну діяльність; • Про інститути спільного інвестування.
Науково-технологічна	<ul style="list-style-type: none"> • Про інноваційну діяльність; • Про вищу освіту; • Про наукові парки.
Енергетична	<ul style="list-style-type: none"> • Про енергозбереження; • Про нафту і газ.
Виробнича	<ul style="list-style-type: none"> • Про акціонерні товариства; • Про фермерське господарство.
Демографічна	<ul style="list-style-type: none"> • Про охорону дитинства; • Про імміграцію
Соціальна	<ul style="list-style-type: none"> • Про оплату праці; • Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування; • Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям; • Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття.
Продовольча	<ul style="list-style-type: none"> • Про угоди про розподіл продукції; • Про державну підтримку сільського господарства України; • Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру.

Рис. 4.3. Основні нормативно-правові акти головних сфер економічної безпеки країни

Джерело: складено автором

Отже, ми вважаємо, що основними напрямками удосконалення нормативно-правового забезпечення економічної безпеки держави повинні стати: прийняття закону, в якому б, здійснювалось регулювання та розмежування основних аспектів економічної безпеки, зокрема визначення загроз, які негативно впливають на економічну безпеку, а також кроки щодо їх вирішення; усунення наявних прогалин в нормативно-правовій базі; розмежування повноважень органів державного регулювання.

Отже, з вищепроведеного дослідження ми побачили, що на сьогодні існує потужна нормативно-правова база, яка регулює відносини в суспільно важливих сферах життя. Тобто прийнята ціла низка законів, які регулюють сфери, які входять до економічної безпеки, а самі: макроекономічну, фінансову, зовнішньоекономічну, інвестиційну, науково-технологічну, енергетичну, виробничу, демографічну, соціальну, продовольчу.

Однак, не зважаючи на це існує проблема, яка полягає в відсутності закону, котрий регулював би, саме економічну безпеку. Зважаю на цей фактор ми запропонували основні напрямки вдосконалення нормативно-правового забезпечення економічної безпеки держави. Ми вважаємо, що врахування даних рекомендацій дозволить удосконалити процес функціонування та регулювання економічної безпеки держави.

4.2. Модернізація системи державного управління забезпеченням економічної безпеки

В сучасних умовах розвитку глобалізаційних процесів, а також прагнення країн світу зміцнити свою позицію на світовій економічній арені, головним фактором стабільного розвитку постає державне управління, тобто така його система, яка б дозволила забезпечити стабільний та ефективний розвиток економіки держави. Україна не є винятком, з країн котрі зміцнюють не лише свою систему державного управління, а спрямовують її на захист та підтримання економічної безпеки держави. Оскільки саме захист основних сфер економіки дозволяє досягнути країнам економічного процвітання та економічної незалежності.

Дослідження даної тематики знайшли своє відображення в працях таких вчених як: З. Гбур, М. Єрмошенко, О. Користін, М. Пендюра. Однак їх інтереси перебувають у сфері розгляду та аналізу теоретичного аспекту державного управління, що й обумовлює актуальність дослідження.

На сьогодні в нашій державі роль державного управління посідає особливе місце, оскільки завдяки ефективному управлінню та регулюванню з боку держави можна досягнути економічного розвитку. В свою чергу система державного управління забезпечення економічної безпеки держави являє собою цілеспрямовану, контролюючу, регулюючу та координуючу систему з боку органів державного управління та посадових осіб, які здійснюють свій вплив на об'єкти економічної безпеки. Метою даного впливу є реалізація національних інтересів з подальшим економічним розвитком суспільства та країни. Ми вважаємо, що варто надати дефініції поняттям “економічна безпека”, “державне управління”, “система державного управління” та “система державного управління забезпеченням економічної безпеки держави”.

Н. М. Попадинець вважає, що економічну безпеку варто трактувати як забезпечення здатності до виживання країни у випадку стихійних і екологічних лих або за умов національних і світових економічних катастроф³³¹.

У свою чергу, О. М. Резнік зазначає, що економічна безпека держави є не тільки однією з найважливіших складових цілісної системи національної безпеки як комплексу захисту національних інтересів, а й вирішальною умовою дотримання і реалізації національних інтересів³³².

Однак М. Єрмошенко вважає, що економічна безпека – це такий стан економічного механізму країни, який характеризується збалансованістю і стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, його здатністю забезпечувати на основі реалізації національних економічних інтересів сталий і ефективний розвиток вітчизняної економіки і соціальної сфери³³³.

Р. М. Дацків з державного управління, в якому державне управління тлумачить як діяльність держави (органів державної влади), спрямована на створення умов для якнайповнішої реалізації функцій держави, основних прав і свобод громадян, узгодження різноманітних груп інтересів у суспільстві та між державою і суспільством, забезпечення суспільного розвитку відповідними ресурсами³³⁴.

У так званому американському підході, зорієнтованому на всі процеси і функції управління в спектрі повноважень держави, державне управління розглядається як галузь, що включає законодавчу, виконавчу і судову гілки влади, а в другому, так званому європейському, державне управління розглядається як підгалузь права.

Ми вважаємо, що під системою державного управління варто розуміти взаємодію органів державної влади, які мають на меті контроль та забезпечення усіх сфер життя суспільства. В той же, самий час під системою державного

³³¹ Попадинець Н. М. Основні чинники забезпечення економічної безпеки України. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2016. Вип. 2.С. 20-23.

³³² Резнік О. М. Порівняльний аналіз сутності економічної безпеки України та країн Європейського Союзу. Форум права: журнал. 2015. № 4.

³³³ Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : навч. посібник. Київ : КНТЕУ, 2001. 309 с.

³³⁴ Дацків Р. М. Економічна безпека держави в умовах глобальної конкуренції: кол. монографія. Львів, 2006. 160 с.

управління забезпеченням економічної безпеки держави ми розуміємо взаємодію законодавчої, виконавчої та судової влади, що має за мету забезпечити суспільно важливі сфери життя суспільства від впливу негативних внутрішніх та зовнішніх чинників.

Варто наголосити на тому, що держава за допомогою системи державного управління забезпечує збереження, функціонування та ефективний розвиток економіки та суспільства. Виходячи з цього варто проаналізувати основні складові системи державного управління (рис. 4.4).

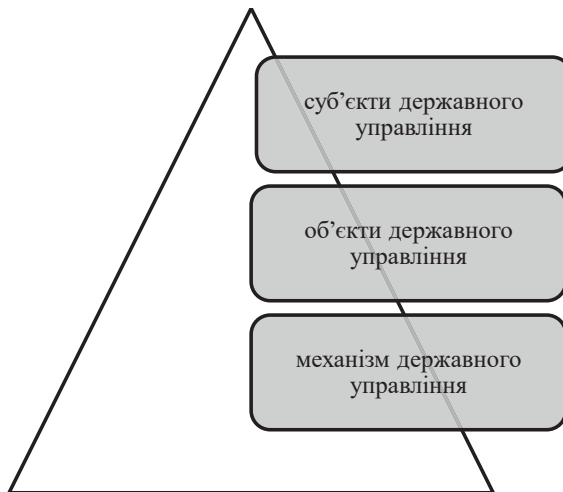

Рис. 4.4. Основні складові системи державного управління

Джерело: складено автором

З рис. 4.4 ми можемо побачити, що до основних складових системи державного управління належать:

– Під суб'єктом управління розуміється спеціальний апарат, що включає в себе систему інститутів, органів, установ та організацій, у завдання яких входить виконання широкого комплексу функцій з управління найважливішими сферами суспільного життя і відносин держави з рештою світу. Йдеться про органи

державного управління, які в сукупності складають державний апарат. Вони виступають в якості основного суб'єкта реалізації державної влади.

- Під об'єктом управління розуміється те, на що спрямовано керуючий вплив. Це різні сфери суспільного життя, в тому числі і економіка, що відбуваються в них процеси, людські, матеріальні та інші ресурси кожної з них, весь комплекс суспільних відносин.

- Під механізмом державного управління розуміють суспільні відносини, через які реалізуються численні прямі та зворотні зв'язки між суб'єктами і об'єктами державного управління.

З вищезазначеного ми бачимо, що основною метою діяльності даних суб'єктів є забезпечення економічної безпеки держави, захист її від негативних зовнішніх та внутрішніх чинників. Тобто об'єктом в даній ситуації виступає саме економічна безпека країни, яка в свою чергу складається з: фінансової, валютної, боргової, воєнної, грошово-кредитної та інших видів безпеки. В процесі управлінської діяльності кожен з вищенаведених суб'єктів за допомогою інструментів та методів здійснюють державне управління, яке спрямоване на забезпечення економічної безпеки держави.

- Правовий статус забезпечення економічної безпеки держави утворюють такі нормативні джерела, як: Конституція України;

- Концепція національної безпеки України та Стратегія національної безпеки України;

- закони України “Про Раду національної безпеки і оборони України”, “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення”;

- Податковий, Кримінальний, Цивільний, Митний, Бюджетний, Господарський кодекси України;

- Укази та розпорядження Президента України;

- постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України;

- нормативні акти міністерств та інших центральних органів виконавчої влади;

- міжнародні договори України та інші нормативно-правові акти у сфері регулювання відносин щодо забезпечення економічної безпеки держав.

Окрім визначення основних складових системи державного управління ми вважаємо, що варто розглянути завдання, які виконує система державного управління (рис. 4.5).

З рис. 4.5 ми бачимо, що до основних завдань системи державного управління належать:

- фактивне використання природних, трудових, матеріальних, інформаційних, інших ресурсів;

- справедливий перерозподіл основних суспільних благ;

- підтримка громадського порядку;

- гарантування безпеки людини, суспільства, країни;

- надання громадянам різноманітних послуг;

- збереження та покращення духовного здоров'я суспільства;

- формування бачення майбутнього суспільства та інтеграція суспільних зусиль для його досягнення.

В свою чергу до основних завдань, які виконує держава для забезпечення економічної безпеки країни належать (рис. 4.6).

З рис. 4.6 ми бачимо, що основних завдань, які виконує держава для забезпечення економічної безпеки належать:

- забезпечення економічної безпеки, тобто удосконалення нормативно-правової бази; контроль за діяльністю суб'єктів, котрі мають на меті забезпечити економічну безпеку держави;

- забезпечення основних складових економічної безпеки, тобто здійснювати нагляд та контроль, а також моніторинг основних видів безпеки, які в свою чергу є підсистемами економічної безпеки;

– захист від зовнішніх та внутрішніх негативних чинників, потрібно здійснювати систематичний нагляд та миттєве реагування на ситуацію, котра відбувається в країні;

– забезпечення ефективного розвитку національної економіки, оскільки економічна безпека є однією з найважливіших складових саме національної безпеки, то потрібно вирішувати виявлену проблему комплексно;

– впровадження інноваційних технологій дозволить полегшити та удосконалити всі наведені вище процеси.

Рис. 4.5. Основні завдання системи державного управління

*Джерело: складено автором на основі*³³⁵

³³⁵ Шульга І. П., Васенко В. К. Економічна безпека держави, суб'єктів господарювання та тіньова економіка: кол. мон. Черкаси, 2010. 367 с.

Але не зважаючи на те, що існує така розгалуженість суб'єктів, котрі забезпечують економічну безпеку держави, а також на основні завдання, які виконує держава для того, щоб забезпечити економічну безпеку та тим самим досягти стійкого економічного зростання, варто провести модернізацію системи державного управління забезпеченням економічної безпеки держави. Дана модернізація може бути проведена в двох аспектах:

Рис. 4.6. Основні завдання, які виконує держава для забезпечення економічної безпеки

Джерело: складено автором

– вдосконалення нормативно-правової бази, тобто прийняття відповідного нормативно-правового акту, який регулював би, процеси забезпечення економічної безпеки;

– створення єдиного контролюючого органу, який мав би за мету моніторинг, контроль та прогнозування не лише стану економічної безпеки, але який здійснював б, нагляд та перевірку суб'єктів, які відповідальні за стан економічної безпеки держави.

Отже, з вищепроведеного дослідження можна зробити висновки про те, що економічна безпека є важливою складовою суспільного життя країни, а також невід'ємною його частиною. Незважаючи на потужний апарат нагляду та контролю в процесі забезпечення економічної безпеки держави, а також з огляду на основні функції, які виконує держава в процесі забезпечення економічної безпеки дана система потребує модернізації. В своєму дослідженні ми запропонували певні кроки в процесі модернізації, які ми вважаємо в майбутньому забезпечать ефективний та стабільний розвиток економіці України.

При цьому варто також, зважати на те, що створення єдиного органу може призвести до зосередження ключових процесів в “одних руках”, з одного боку це дозволить розвантажити інших суб'єктів, котрі забезпечують економічну безпеку держави, але з іншого дозволить проводити махінації та збільшити рівень корупції. Тому під час впровадження кроків модернізації варто розглянути всі можливі переваги та недоліки, аби в майбутньому не допустити помилки та не знизити рівень економічної безпеки держави.

4.3. Імплементация міжнародного досвіду державного управління забезпеченням економічної безпеки держави в Україні

В сучасних умовах ринкових перетворень, важливим для будь-якої країни світу є насамперед, забезпечення економічної безпеки країни. Тобто, захист її національних інтересів від посягань з боку інших держав та негативного впливу внутрішніх та зовнішніх чинників. Проблема саме імплементации міжнародного досвіду державного управління забезпечення економічної безпеки держави постає надзвичайно гостро, оскільки в багатьох сферах суспільного життя ми використовуємо досвід країн світу не враховуючи особливості нашої країни.

Протягом багатьох років вивчення міжнародного досвіду державного управління в сфері економічної безпеки активно займались такі науковці як: Е. Бухвальд, З. Гбур, І. Драган, В. Єдинак, М. Єрмошенко, Н. Кухарська, С. Лазаренко, С. Пирожков, Н. Притула, І. Мігус, О. Резнік, Г. Ситник, Н. Словацька.

Однак розгляд імплементации міжнародного досвіду державного управління забезпеченням економічної безпеки держави в Україні не знайшла достатнього висвітлення у вітчизняній науковій літературі. Саме це й обумовило актуальність даного дослідження.

Зважаючи на те, що система національної безпеки становить основу всієї безпеки України, саме економічна безпека займає в ній чільне місце. Вона виконує певні функції, функціонує за певними принципами, є матеріальною основою національної суверенності нашої держави, яка в свою чергу визначає можливості в забезпеченні інших видів безпеки.

Тобто економічна безпека – це підґрунтя для функціонування всіх інших її елементів, що входять у цю систему (макроекономічної, військової, фінансової, технічної, продовольчої, кадрової, соціальної, демографічної, інвестиційної, науково-технологічної, енергетичної, зовнішньоекономічної, виробничої, екологічної та ін.). Зважаючи на багатоаспектність поняття “економічна безпека” варто надати йому визначення.

Економічна безпека сприяє створенню надійної та забезпеченої всіма необхідними засобами держави, захищеності національно-державних інтересів у сфері економіки.

Слід зазначити, що економічна безпека держави складається з різних видів безпеки в різних сферах господарювання: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека. Крім того, політика економічної безпеки визначається на основі певних принципів, які створюють політичну і правову базу для оцінювання зовнішніх і внутрішніх загроз, формування національних економічних інтересів і стратегії економічної безпеки.

Порівнюючи законодавства України та Німеччини, Франції, Великої Британії та ін. країн-членів Європейського союзу можна визначити такі складові економічної безпеки: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпека.

Беручи до уваги поняття та структуру економічної безпеки можна говорити про стратегію розвитку та удосконалення економічної безпеки України та порівняння цієї стратегії з критеріями розвитку країн Європейського Союзу. Порівнюючи трактування поняття «економічної безпеки» в Україні та певних країнах Європейського Союзу можна сказати, що економічна безпека загалом розглядається як складова національної безпеки та направлена на усунення та попередження внутрішніх та зовнішніх загроз для забезпечення достатнього рівня життя населення створюючи при цьому взаємодію між органами державної влади та приватними суб'єктами господарювання³³⁶.

Виходячи з цього ми вважаємо, що варто розглянути системи та моделі забезпечення національної безпеки, які застосовуються в країнах світу (рис. 4.7).

³³⁶ Дарнопих Г. Сучасні проблеми економічної безпеки України. Вісник Академії правових України. Харків, 1998. №1. С. 142-150.

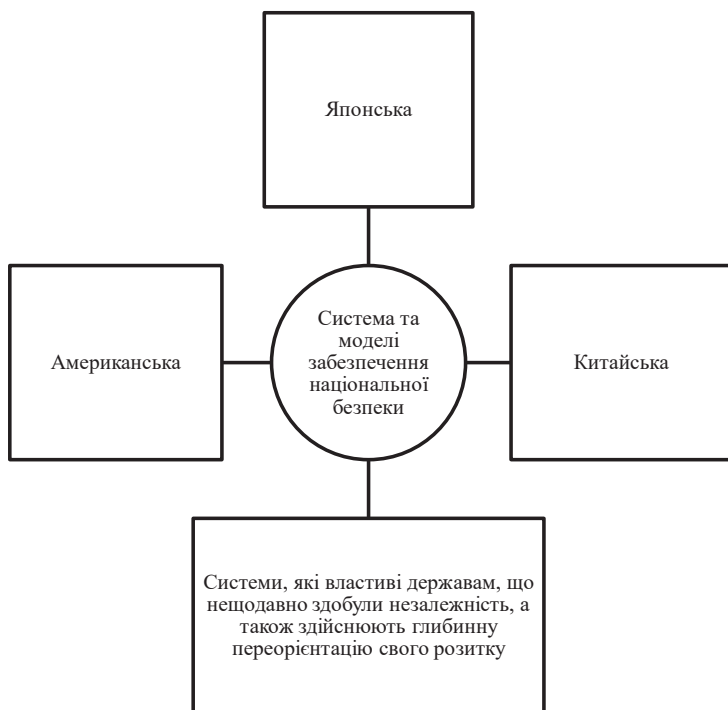

Рис. 4.7. Системи та моделі забезпечення національної безпеки країн світу

Джерело: складено автором на основі³³⁷

З рис. 4.7 ми бачимо, що існують наступні системи та моделі забезпечення національної безпеки, які застосовуються в країнах світу:

- американська – орієнтована на поєднання зовнішньої та внутрішньої безпеки, яку використовують за взірць більшість держав;
- японська – з акцентом на внутрішню соціальну безпеку;
- китайська, яка є найконцентрованішим виразом систем безпеки держав, що здійснюють будівництво соціалістичного суспільства;

³³⁷ Тарасюк Г. М. Економічна безпека як критерій ефективності економічної стратегії держави. Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. Житомир, 2010. №4 (54). С. 192-193.

– системи, властиві державам, які нещодавно здобули незалежність, а також здійснюють глибинну переорієнтацію свого розвитку³³⁸.

В просторі Європейського Союзу, економічна безпека розглядається та ставиться до позиції об'єднання у світовій економічній системі. Саме ЄС диктує важливість європейської інтеграції з метою досягнення високого рівня конкурентоспроможності в умовах глобалізації. Кінцева мета ЄС забезпечення економічної безпеки в ЄС та формування повністю інтегрованої Європи з однаковим рівнем життя всіх країн учасниць³³⁹.

Пропонуємо розглянути особливості окремих країн світу в процесі забезпечення економічної безпеки (рис. 4.8).

З наведеного рис. 4.8 ми бачимо, що кожна з проаналізованих країн світу в процесі державного регулювання економічної безпеки країни використовує нормативно-правові акти, міжнародні договори, законодавчу базу.

Кожна з країн світу по-своєму здійснює процес державного регулювання у сфері економічної безпеки країни. В одних країнах законодавча база щодо забезпечення економічної безпеки відсутня (Німеччина, Великобританія, Франція, Італія, Чехія, Болгарія, Угорщина, Польща, Словаччина, Латвія, Литва, Естонія), а в інших наявна та відіграє надзвичайно важливу роль в забезпеченні економічної безпеки країни (Іспанія, Румунія, Білорусь, Російська Федерація).

Слід відмітити те, основні напрямки, на які спрямовані методи державного регулювання в країнах світу наступні:

- зниження вразливості економіки від зовнішніх негативних проявів;
- розробку відповідної законодавчої бази;
- створення умов для справедливої конкуренції;
- забезпечення валютного контролю;
- стабільність національної валюти;
- створення сприятливих умов для підприємницької діяльності;

³³⁸ Нижник В. М. Економічна безпека України в системі євроатлантичних інтеграційних процесів : навч. посіб. Хмельницький : ХНУ, 2008. 440 с.

³³⁹ Oxford Advanced Learner's Dictionary. Oxford, 1995. URL : <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/security>.

– захист вітчизняних виробників³⁴⁰.

Провідні країни світу здійснюють ефективні кроки для мінімізації ризиків у важливих сферах суспільного життя. Ефективність впровадження певних заходів знаходить своє пояснення в тому, що перш ніж щось вирішувати потрібно знати на що саме насамперед повинна бути спрямована політика уряду.

Для того, щоб імплементувати міжнародний досвід державного управління забезпечення економічної безпеки держави в Україні, варто визначити основні загрози та запропонувати шляхи їх вирішення з врахуванням досвіду провідних країн світу. До основних загроз, які здійснюють негативний вплив на економічну безпеку України відносять:

– недостатня ефективність гілок влади: суперечність чинного законодавства та правова неврегульованість широкого кола питань економічного розвитку, зокрема ринкової трансформації економіки, утвердження ефективного конкурентного середовища, незбалансованість кадрового потенціалу, нероздільність відносин бізнесу та влади за домінуванням останньої:

- дешева робоча сила;
- “тінізація” економіки;
- низький рівень капіталізації банків;
- корупція;
- енергоємність виробництва;
- застаріле обладнання;
- вплив “умів”
- недосконала законодавча база;
- монополізація економіки;
- фізичний та моральний знос обладнання;
- розгляд країни на міжнародній арені як “сировинного придатку”;
- відсутність цільового використання міжнародної фінансової допомоги.

³⁴⁰ Акімова Л. М. Імплементация міжнародного досвіду державного управління забезпеченням економічної безпеки держави в Україні. Інвестиції: практика та досвід. Серія: Державне управління: журнал. 2018. № 19. С. 94-98.

Німеччина	<ul style="list-style-type: none"> • Основні питання з цієї проблеми відображаються в директивах Міністерства оборони, які регламентують найважливіші сфери ринкової діяльності та визначають контрольні функції держави; • Використовуються методи щодо забезпечення економічної безпеки, які спрямовані на підтримку цивілізованих ринкових відносин, забезпечення економічного і соціального процесу, недопущення монополізму в окремих галузях, захист економічного шантажу.
Великобританія	<ul style="list-style-type: none"> • Окремі норми, які регламентують економічну безпеку, містяться у нормативно-правових актах у сфері оборонної політики. • Методи щодо забезпечення економічної безпеки пов'язані з прогнозуванням і запобіганням найбільш небезпечних зовнішніх і внутрішніх ризиків. • При виробленні та реалізації рішень, що відносяться до забезпечення економічної безпеки, акцент робиться на спеціалізовані організації, що представляють інтереси промисловців і підприємств.
Франція	<ul style="list-style-type: none"> • Окремі положення щодо економічної безпеки (створення умов для підвищення національного добробуту і змирення економічного потенціалу країни) відображені в Законі "Про національну безпеку". • Методи щодо забезпечення економічної безпеки спрямовані на зниження
Італія	<ul style="list-style-type: none"> • У діяльності по забезпеченню економічної безпеки країна керується укладеними нею міжнародними угодами. • Методи щодо забезпечення економічної безпеки спрямовані насамперед на захист інтересів національних виробників на внутрішньому і зовнішньому ринках.
Чехія, Болгарія, Угорщина, Польща, Словаччина	<ul style="list-style-type: none"> • Забезпечення економічної безпеки орієнтується на відповідні нормативно-правові акти ЄС. • При виборі методів забезпечення економічної безпеки країни враховують геополітичну ситуацію, вектор і стратегію розвитку економіки відповідно до тенденції регіонального та світового еволюційного процесу, напрямку економічних реформ.
Іспанія	<ul style="list-style-type: none"> • Нормативно-правові акти щодо забезпечення економічної безпеки пов'язані з відповідним законодавством ЄС. • Методи щодо забезпечення економічної безпеки захищають інтереси пріоритетних галузей промисловості, а також спрямовані на стимулювання інвестицій, забезпечення валютного контролю, на розробку законодавства про акціонерні товариства.
Білорусь	<ul style="list-style-type: none"> • До пріоритетних напрямків забезпечення економічної безпеки відносяться: розвиток системи економічних відносин, створення механізмів розв'язання виникаючих у суспільстві протиріч та скасування передумов їх виникнення; удосконалення зовнішньоекономічної політики, створення сприятливих умов для підприємницької діяльності.

Рис. 4.8. Особливості окремих країн світу в процесі
забезпечення економічної безпеки

Джерело: складено автором

Можемо констатувати, що ефективність процесу управління економічною безпекою залежить як від рівня адекватності державних інституцій завданням, покладеним на них конституцією функцій, так і від характеру й масштабів зовнішніх загроз та викликів. Як відомо, поряд із захистом суверенітету і територіальної цілісності України забезпечення економічної безпеки держави – найважливіша функція держави і справа всього українського народу. За умов глобалізації контрольні та розподільні функції в державній економіці та, найголовніше, спроможність відстоювати інтереси власних громадян та економіки, усупереч будь-яким іншим інтересам зберегли далеко не всі держави. Здатність держави на власний розсуд здійснювати економічну політику в інтересах виключно власних громадян і визначає рівень забезпечення її економічної безпеки. Тобто, належний рівень економічної безпеки досягається здійсненням єдиної державної політики (у тому числі економічної), підкріпленої системою скоординованих заходів, адекватних внутрішнім і зовнішнім загрозам. Без такої політики неможливо домогтися виходу з кризи, примусити працювати механізм управління економічною ситуацією в Україні.

Отже, з вищенаведеного дослідження ми можемо зробити висновки про те, що кожна з країн, яка була проаналізована сформулювала власне уявлення про економічну безпеку, визначила проблеми, які притаманні саме її економічній системі та за допомогою методів державного регулювання впроваджує ефективні кроки, щодо подолання негативних тенденцій.

Станом на сьогодні, забезпечення економічної безпеки повинно бути головним з напрямів зовнішньої політики нашої країни. Якщо ми розглядаємо можливість імплементації міжнародного досвіду державного управління забезпечення економічної безпеки держави в Україні, то варто пам'ятати про те, що цей процес є надто трудомістким.

Тобто, Україні не варто копіювати всю систему державного управління провідних країн світу, а необхідно врахувати певні, окремі елементи в побудові власної концепції та створення своєї ефективної моделі, яка буде спрямована на досягнення ефективності економіки.

4.4. Використання результатів аналізу настроїв суспільства з питань економічної безпеки для ефективного державного управління

При аналізі стану економічної безпеки важливим є діагностика одночасно за статистичними та соціологічними показниками. Однак не системність проведення соціологічних досліджень населення країни обмежує можливості одночасного їх використання. Особливу роль відіграють якісні методи соціологічних досліджень, серед яких особливе місце займає метод експертних оцінок.

Проведене експертне опитування дає можливість оцінити стан економічної безпеки з урахуванням думок експертної спільноти – висококваліфікованих науковців та освітян вищих навчальних закладів України.

З метою більш комплексного розкриття предмету дослідження нами було проведено експертне опитування, яке, дозволило отримати найбільш компетентні оцінки реального стану справ у сфері економічної безпеки, соціально-економічного розвитку України та подальших перспектив нашої країни в даному контексті.

Експертне опитування проводилось в період з 06 квітня по 06 серпня 2018 року серед найбільш авторитетних, висококваліфікованих науковців та освітян вищих навчальних закладів України. Всього за вказаний період було опитано 100 експертів (N=100). Абсолютна більшість (79 зі 100) мають науковий стаж понад 10 років, 10 експертів – більше 20 років. Серед експертів 49 осіб мають ступінь доктора наук, а решту (51) – доктора з філософії.

За родом діяльності абсолютна більшість (80 зі 100) представляють науку публічного управління та адміністрування, державного управління та економічні науки. У сфері наукових інтересів кількох експертів входять різні галузі наук. Більшість науковців займаються і фундаментальними і прикладними дослідженнями.

Серед експертів 51 жінка та 49 чоловіків. З 51 експертів жінок більшість (27) мають науковий ступінь доктора з філософії а решті (24) доктори наук. З 49

експертів-чоловіків більшість (25) мають науковий ступінь доктора наук а решту (24) – доктора з філософії.

Експертне опитування проводилось у наступних вищих навчальних закладах України:

1. Національна академія державного управління при Президентіві України (далі – НАДУ);

2. Харківський регіональний інститут державного управління НАДУ;

3. Дніпропетровський регіональний інститут державного управління НАДУ;

4. Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ;

5. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки;

6. Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

7. Державний університет інфраструктури та технологій;

8. Державний університет телекомунікацій;

9. Навчально-науковий інститут фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України;

10. Навчально-науковий інститут економіки менеджменту Національного університету водного господарства та природокористування.

Варто відзначити, що оскільки ми аналізуємо дані експертного опитування, в якому взяли участь 100 експертів, отримані відсотки характеризують не абсолютні значення розподілу думок у науковому та освітньому товаристві (для цього потрібне проведення репрезентативного опитування), а тенденції розподілу думок експертів.

Для оцінки стану економічної безпеки експертам було запропоновано варіанти відповідей. На запитання «яке визначення найкраще відображає поняття економічної безпеки» – 21% відповіли, що формулювання «безпека економічного розвитку країни», найкраще відображає зміст поняття, 20% – обрали відповідь «комплекс заходів сталого розвитку країни», та 57,1% – обрали відповідь «стан гарантованості правової, економічної та соціальної захищеності» (рис. 4.9).

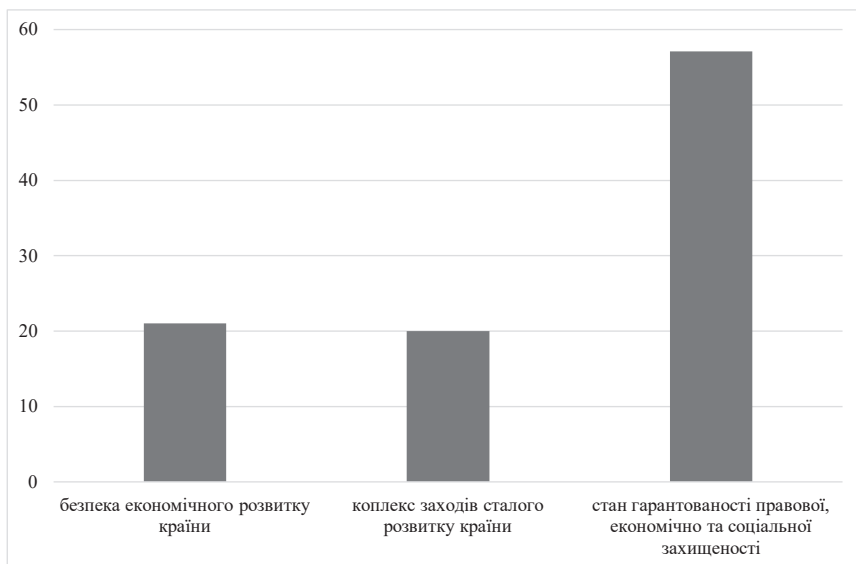

Рис. 4.9. Оцінка, яке визначення найкраще відображає поняття економічної безпеки

Джерело: розроблено та систематизовано автором

Ця оцінка, власна думка експертів свідчить, про вкрай негативні явища у сфері забезпечення економічної безпеки. Адже вибір стану гарантованості правової, економічної та соціальної захищеності говорить сам за себе, цієї захищеності не вистачає.

Суспільство, де громадяни відчують себе у небезпеці при такому тривалому стані, приречене на деформацію моральних цінностей, на відсутність перспектив до розвитку, а також на процвітання негативних явищ в економіці та суспільстві в цілому. До таких явищ ми відносимо – корупцію, тінізацію економіки, деградацію молоді та суспільства в цілому.

Економічна безпека це складова національної безпеки, а усі складові є взаємопов'язаними та впливають одна на одну.

З метою визначення, яка сфера (складова) національної безпеки найбільше впливає на стан економічної безпеки, експертам було запропоновано п'ять

варіантів відповідей на запитання «Визначте на Вашу думку, яка сфера національної безпеки найбільш негативно впливає на стан економічної безпеки держави». Деякі експерти обрали два варіанти відповіді тому у відсотках відповіді виглядають таким чином : 67% вважає що найбільший вплив на стан економічної безпеки має соціальна складова, 45% – інформаційна складова, 21% – екологічна складова, 12% – обрали зовнішньополітичну складову і 52% обрали варіант відповіді, що найбільш вплив чинить воєнна сфера та сфера безпеки державного кордону.

Збройне протестояння на Сході України та анексія Криму стали найважчим для громадян, суспільства і країни. П'ятий рік тривають реальні небезпеки на території нашої держави, довготривалий затяжний стан і невизначеність викликають розуміння зростання вагомості негативного впливу воєнної сфери та сфери безпеки кордону держави на економічну безпеку України. Це й стало незадоволенням 52% експертів на економічну безпеку. Це наглядно демонструє рис. 4.10.

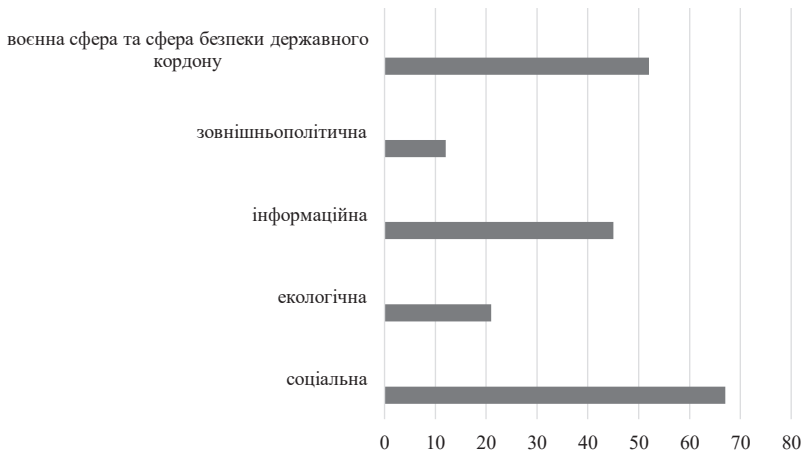

Рис. 4.10. Оцінка негативного впливу деяких сфер національної безпеки на стан економічної безпеки

Джерело: розроблено та систематизовано автором

Інформаційна безпека та її роль у системі національної безпеки стрімко зросла, бо окреслила прояви інформаційної війни. Маніпулювання свідомістю людей та боротьба за їх прихильність – набула високих обертів і переможцями стали ті, хто краще володів відповідними технологіями, оперативно реагували на виклики часу, володів інформаційним полем (телебачення, радіо, ЗМІ, Інтернет) та вмів “грати” інформацією на свою користь. Населення анексованих і окупованих територій (а це майже п’ять мільйонів осіб) постійно перебуває в інформаційному полі російських ЗМІ, яке подає недостовірну та агресивну інформацію щодо України. Тому не випадково 45% експертів визначили негативний вплив інформаційної сфери національної безпеки на економічну безпеку. Україна, незважаючи на наявність Міністерства інформації України та прийнятої у 2017 р. Доктрини інформаційної безпеки, не має успіхів у цій сфері, через що потерпає соціальна сфера національної безпеки.

Негативний вплив зовнішньополітичної сфери на соціальну безпеку фіксують 12% експертів. Незадоволеність цих експертів обумовлена тим, що зовнішньополітичні умови слабо сприяють економічному та соціальному розвитку України, неефективною є політика запобігання втручання у внутрішні справи України і відвернення посягань на її територіальну цілісність.

Чинне законодавство України з національної безпеки, яке у своєму складі має Закон України «Про основи національної безпеки України», визначає у ст. 7 загрози національним інтересам і національній безпеці України. За всіма сферами національної безпеки з виділенням економічної сфери, але серед зафіксованих у законі загроз по кожній сфері простежується їх прямий вплив на економічну безпеку. З огляду на це, при підготовці анкети для експертного опитування з метою доповнення економічних загроз національній безпеці у чинному законодавстві було здійснено з Закон України «Про основи національної безпеки України» вибір загроз із усіх сфер, які мають відношення до економічної для визначення негативного ступеня на її рівень та

запропоновано експертам доповнити цей перелік, якщо визначені в законодавстві загрози не відповідають потребам часу³⁴¹.

Серед 5 запропонованих альтернативних відповідей на питання анкети: «Визначте найбільш небезпечні на сучасному етапі економічні загрози національній безпеці держави» а також 6-й варіант відповіді це можливість доповнити загрозами які не вказані в переліку, але на думку експерта чинять вагомий вплив (рис. 4.11).

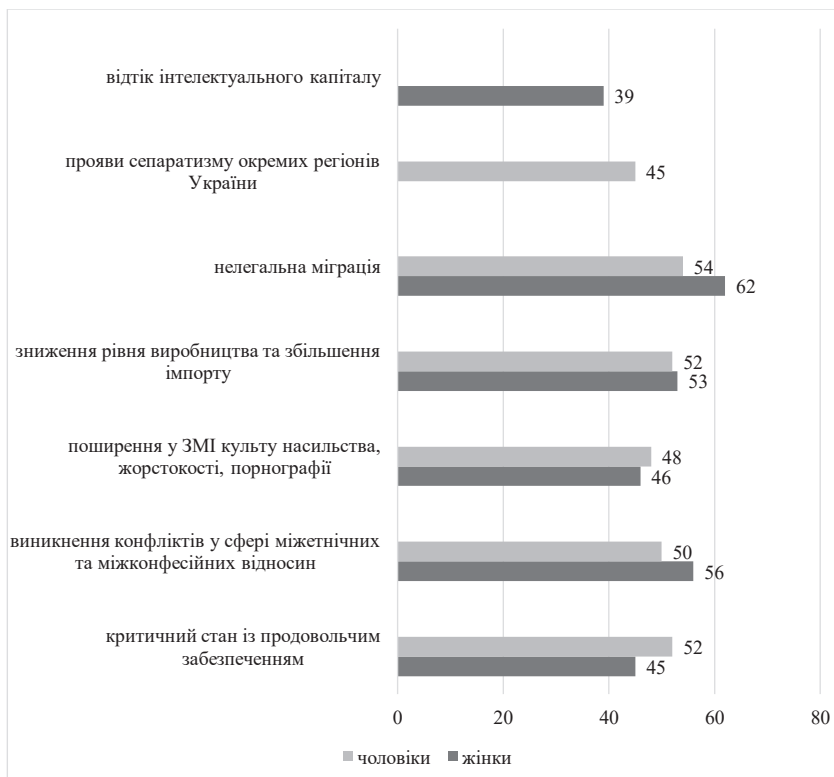

Рис. 4.11. Оцінка найбільш небезпечних на сучасному етапі економічних загроз національній безпеці

Джерело: розроблено та систематизовано автором

³⁴¹ Про основи національної безпеки України : Закон України № 964-IV від 19.06.2003 р. URL : /zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15.

Запропоновано варіанти: критичний стан із продовольчим забезпеченням населення, виникнення конфліктів у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин, поширення у ЗМІ культу насильства, жорстокості, порнографії, зниження рівня виробництва та збільшення імпорту, нелегальна міграція а також варіант інше. До інших переважна більшість експертів віднесла відтік інтелектуального капіталу та прояви сепаратизму окремих регіонів України.

Попередня загальна оцінка стану соціальної безпеки була вкрай негативною, бо 99% експертів вважають стан небезпечним із різним рівнем прояву цих небезпек. А розкриття та зваженість цих небезпек дає можливість визначити пріоритетність подолання цих небезпек у державній політиці національної безпеки. На перше місце серед найбільш небезпечних економічних загроз експерти поставили нелегальну міграцію – 62%.

Статистичні дані щодо кількості тих хто виїхав за межі країни неточні, бо значна кількість стала нелегальними мігрантами, але за різними джерелами кількість біженців за останні три роки коливається в межах двох – п'яти мільйонів осіб. Із врахуванням внутрішньо-переміщених осіб, кількість яких наближається до двох мільйонів, майже 10% населення України через вимушене переміщення в межах і за межами країни не віддають накопичений людський потенціал та капітал на користь країни. Експерти, за своїми оцінками, на другому місці серед найбільш небезпечних нині соціальних загроз виділяють конфлікти у сфері міжетнічних відносин (56%).

Прояви сепаратизму окремих регіонів України як найбільш небезпечна загроза економічній безпеці (45%) найбільш яскраво демонструється подіями на Сході України, коли потерпають громадяни України, суспільство держава, а також у стані напруженості міжнародна спільнота, яка докладає значних зусиль для врегулювання конфлікту.

Представлена у Законі України «Про основи національної безпеки України» [68], загроза національній безпеці у науково-технічній сфері, що стосується зниження внутрішнього попиту на підготовку науково-технічних кадрів, низького рівня оплати науково-технічних кадрів, падіння її престижу,

недосконалості механізмів захищеності прав інтелектуальної власності, на пряму зачіпає економічну безпеку і сформульована вона у 2003 р., коли загрози діяли у мирний час. Тепер вона залишилась також актуальною, що підтверджує вагомість цієї загрози, за думкою 39% експертів. Без скасування цієї загрози неможливо здійснити перехід від третього – четвертого технологічного укладу на п'ятий та шостий та сприяти становленню постіндустріального суспільства. У будь-якому разі формування якісного трудового потенціалу, який відповідає вимогам інноваційного розвитку країни, враховує вимоги третьої та четвертої промислових революцій, потребує змін у створенні умов для укріплення науково-технічного потенціалу країни, стимулювання інтелектуалізації праці та ініціювання на цій підставі конкурентоспроможності науково-технічних кадрів. Вагомість інших загроз соціальній безпеці значно нижча.

Зміст загроз, які визначені у 2003 р. у Законі України «Про основи національної безпеки України», незважаючи на значну зміну ситуації в країні, залишаються актуальними на сьогодні. Вагомість цих загроз є обґрунтуванням їх гостроти та першочерговості для мінімізації та ліквідації [68].

Стан економічної безпеки обумовлений наявністю внутрішніх та зовнішніх загроз інтересам особи, суспільства, держави. Експерти визначили високий ступінь впливу і внутрішніх, і зовнішніх загроз, але за результатами опитування переважають внутрішні (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Оцінка вагомості внутрішніх та зовнішніх загроз економічній безпеці, %

Стан економічної безпеки	Внутрішні загрози	Зовнішні загрози
Небезпечно	30,1	28,5
Особливо небезпечно	62	50
Незначно небезпечно	3,2	6,5
Важко небезпечно	4,7	10
Загрози не впливають	0	5

Внутрішні загрози за різним ступенем впливу визначили 92,1% (30,1+62) експертів, а зовнішні загрози – 78,5% (28,5+50). Таким чином, оцінка стану

економічної безпеки у першому загальному запитанні, де 92,1% експертів визначили його небезпечним, корелює з розподілом оцінок експертів на зовнішні та внутрішні загрози.

Для уточнення, деталізації та поглиблення пізнання найбільш небезпечних внутрішніх загроз економічній безпеці на сьогодні, а також визначення взаємозв'язку з найбільш небезпечними соціальними загрозами із всієї системи національної безпеки, представленими у Законі України «Про основи національної безпеки України», було проведено подальший аналіз стану економічної безпеки. При визначенні внутрішніх загроз соціальній безпеці України на сьогодні експерти зберегли послідовність оцінок, поглядів та переконань³⁴².

Серед найбільш небезпечних внутрішніх загроз економічній безпеці України 73,3% експертів назвали зростання ризиків та небезпек, пов'язаних зі збройним конфліктом на Сході України. Подальші загрози економічній безпеці мають пряме відношення саме до соціальної сфери національної безпеки та управління нею. Вони є констатацією небезпечного соціального стану, який за визначеним рівнем потребує уваги та дій з боку держави із їх перетворення в певні стратегічні пріоритети, напрями та заходи державної та регіональної соціальної політики та національної безпеки.

До інших загроз у вільних відповідях експерти до найбільш небезпечних внутрішніх загроз економічній безпеці віднесли такі: високий рівень корупції; бідність працюючого населення; поширення інфекційних хвороб (ВІЛ-інфекції та активного туберкульозу).

І в системі загроз національній безпеці, і серед внутрішніх загроз експерти визначили посягання на права і свободи громадян, територіальну цілісність – збройний конфлікт на Сході України. У першому випадку його відмітили 68,94% експертів, у другому – 70,3%.

³⁴² Про основи національної безпеки України : Закон України № 964-IV від 19.06.2003 р. URL : /zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15.

Неможливо залишити без уваги оцінку найбільш впливових зовнішніх небезпек, які впливають на економічну безпеку. Зокрема серед відповідей були варіанти: посягання на територіальну цілісність, підвищення рівня енергетичної залежності країни, орієнтація розвитку економіки і суспільства на європейські стандарти без врахування особливостей ментальності, світові фінансові кризи, інше, тобто власний додатковий варіант та ще два варіанти відповіді – немає відповіді і важко відповісти.

Аналіз зовнішніх небезпек свідчить, що найбільш вагомою та загрозовою, як і в попередніх оцінках експертів, є посягання на територіальну цілісність країни, пов'язаних із анексією Криму та збройним конфліктом на Сході України. Такий варіант відповіді обрали 70% експертів.

Друге місце посіла близька за змістом до першої загрози – підвищення енергетичної залежності країни – 52 % експертів. Третина опитаних експертів (30%) негативний бік впливу зовнішніх небезпек вбачають в орієнтації розвитку економіки і суспільства на європейські стандарти без врахування особливостей ментальності та ресурсних підстав для реалізації на вітчизняному підґрунті. Тому на сьогодні, копіювання рис іншого суспільства іншого стилю життя та споживання населенням України при несформованості раціональної культури споживання є підставою для подальшої вичерпності невідновлюваності природних ресурсів та невиконання Україною міжнародних зобов'язань щодо досягнення Цілей сталого розвитку Україна 2030³⁴³.

Україна за рахунок власних ресурсів не може забезпечити себе енергетичною безпекою у необхідних обсягах. Вона виходила із цієї ситуації через зовнішні енергетичні ресурси. Втрата зовнішніх джерел газопостачання та власного кам'яного вугілля з окупованих територій Донбасу зробила критичною енергетичну залежність, що, відповідно, вплинуло негативно на всю економічну та соціальну сферу. Експерти (28,6%) і зарахували зростання енергетичної залежності України до зовнішніх небезпек, які спричиняють загрози економічній

³⁴³ Цілі сталого розвитку: Україна 2017. Національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – К., 2017. – С. 176.

безпеці України. Без достатнього тепла і світла неможливо забезпечити якість життя людей.

Економічна безпека залежить від світових фінансових криз через те, що вони негативно впливають на економічну ситуацію в країні. Так вважають 27,6% опитаних, а соціальний стан значною мірою залежить від економічного.

Альтернативу відповіді – готовність приймати у свою культуру ментальні настанови інших країн та їхніх культур, слабкість національної ідентичності, як небезпечна зовнішня загроза соціальній безпеці, підтримали 21,9% опитаних. З одного боку, якщо культура інших народів, їх звички, традиції, характерні особливості мають негативне спрямування (індивідуалізм, нетрадиційність сексуальних орієнтацій, наркоманія, лідерство у світовому господарстві, агресивність тощо), то вони є зовнішніми загрозами, які беруться як приклад для наслідування. З іншого боку, ніхто не змушує брати чужі моделі, які блокують розвиток нації. Необхідно укріплювати національну ідентичність і активно діяти у цьому напрямку. Поширення міжнародної економічної та кримінальної злочинності і тероризму, за думкою 19% опитаних, є зовнішньою небезпекою, яка спричиняє загрози економічній безпеці. З цим необхідно тільки погодитись.

Не всі формалізовані відповіді щодо найбільш впливових зовнішніх небезпек, які спричиняють загрози економічній безпеці, задовольнили експертів. Додатково вони доповнили перелік такими зовнішніми загрозами:

- гібридні методи війни проти України з боку Росії;
- залежність від Міжнародного валютного фонду;
- слабка та суперечлива підтримка України з боку ЄС;
- обмеження інтеграційних можливостей;
- посилення впливу ТНК та низький рівень конкурентоспроможності вітчизняних компаній.

При оцінці впливу найбільш вагомих зовнішніх небезпек економічній безпеці на формування ризиків у системі національної безпеки визначено, що серед зовнішніх загроз економічній безпеці найбільш впливові пов'язані передусім із посяганням на територіальну цілісність країни. Кожний четвертий

експерт визначив цю загрозу як найвагомішу. Друге місце за значущістю посідає загроза, яка пов'язана з втручанням іноземних держав у внутрішні справи України. До запитання «як на Вашу думку, держава має забезпечувати економічну безпеку», експертам було надано 6 варіантів відповіді, одна з яких передбачає можливість зазначити власний варіант відповіді, тобто доповнити існуючий перелік: забезпечення високого рівня життя населення, зростання цінності праці та працівника, збільшення внутрішніх виробничих потужностей, подолання бідності та безробіття, інше (власний варіант відповіді), та важко відповісти.

Відповіді розподілились наступним чином, ми зобразили їх на рис. 4.12.

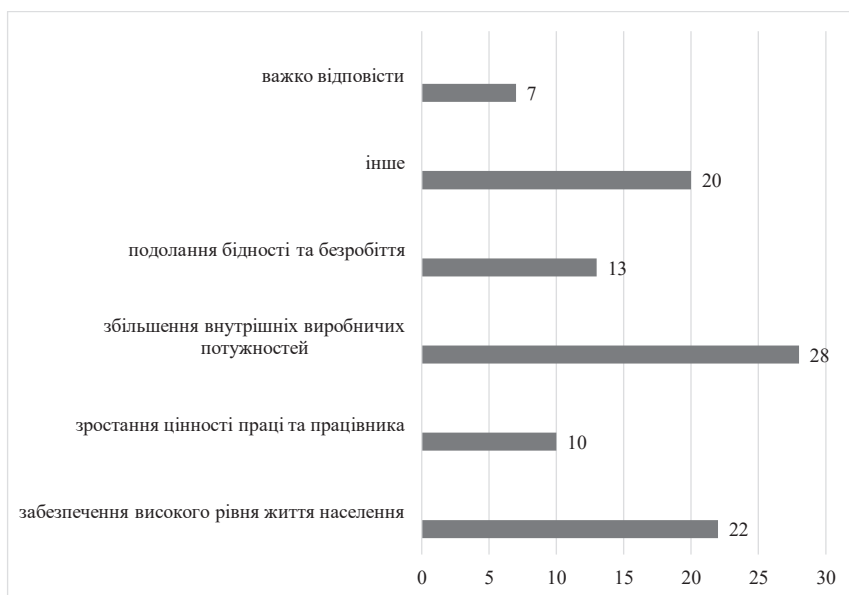

Рис. 4.12. Оцінка найважливіших важелів, через як держава має забезпечувати економічну безпеку

Джерело: розроблено та систематизовано автором

Держава має забезпечувати економічну безпеку шляхом підтримки високих темпів розвитку економіки країни та запровадження інноваційних

моделей розвитку, але перешкоджають укріпленню економічної безпеки держави неефективне та неякісне державне управління, яке характеризується високою корумпованістю, недостатньою соціальною спрямованістю державної політики, а також зниженням патріотичності управлінської еліти, переважанням особистих корпоративних, регіональних інтересів над національними.

Безпека молоді у всіх сферах національної безпеки – це стратегічна перспектива існування країни. Зберегти та сприяти розвитку молоді – це вкладення в майбутній інтелектуальний капітал країни. Але цьому в Україні найбільш перешкоджає невпевненість у майбутньому. Ця невпевненість передусім обумовлена загальним низьким рівнем соціальної-економічної безпеки взагалі та молоді зокрема. Через це найбільш конкурентоспроможні громадяни країни та молодь виїжджають в інші країни.

Таким чином, оцінка стану економічної безпеки в Україні на думку опитаних експертів є негативною. Загрози безпеці формуються самостійно та переходять з інших сфер національної безпеки. Причини, що їх обумовлюють, полягають у недоліках державного управління, економічній кризі, збройному конфлікті на Сході України та анексії Криму. Недооцінка економічної безпеки в системі національної безпеки призводить до значних втрат людського капіталу та молоді, які покидають країну. Боротьба з корупцією та тіньовими відносинами є неефективною. Інтеграція у європейську спільноту має перешкоди через недодержання в країні прав і свобод людини, через наявність на території України збройного конфлікту, через лідерство країни за корупцією, через високий рівень бідності населення тощо.

Аналіз стану економічної безпеки, за узагальненням результатів експертного опитування, показав взаємозв'язок та взаємозалежність всіх чинників, складових, напрямів та механізмів формування та реалізації економічної безпеки та проблематику сьогодення.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного у монографії дослідження було сформульовано висновки й пропозиції, що мають теоретичне й практичне значення.

1. На основі дослідження вітчизняної та зарубіжної літератури вивченого теоретичні основи державного управління забезпеченням економічної безпеки в Україні, що дозволило запропонувати авторські визначення. Так, під поняттям «економічна безпека держави» пропонується розуміти стан економіки при якому держава нейтралізує вплив зовнішніх та внутрішніх загроз, задля досягнення цілей свого розвитку. Під поняттям «державне управління» варто розуміти внутрішньо-організаційна діяльність державних органів, спрямована на регулювання суспільних відносин у різних сферах державної політики з метою задоволення соціально-економічних, політичних та інших інтересів. Так під «механізмом державного управління» пропонується розуміти комплекс заходів, який характеризується збалансованістю, незалежністю й стійкістю до негативного впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, вирішує економічні конфлікти з мінімальними затратами та забезпечує стабільність.

2. За результатами вивчення методологічного базису державного управління забезпеченням економічної безпеки було згруповано основні підходи, які використовуються при розробці технології оцінки економічної безпеки можна поділити за трьома групами: використовується комбінація загальновідомих, перевірених методик; формується авторська методика оцінки економічної безпеки з прорахунками її функціональних складових; визначається комплексний критерій за рівнями основних показників функціонування та їхніми рангами. Встановлено, що існує певний набір показників, які в загальній сукупності складають систему за допомогою якої оцінюють ефективність державного контролю за економічною діяльністю. Існує певна проблема в тому, що використання якісних показників ускладнює розрахунок інтегрального показника ефективності, оскільки вони не мають кількісного виразу. Ми

вважаємо, що в майбутньому доцільним є окреслення якісних показників та використання даних розрахунків в подальших дослідженнях.

3. Проаналізовано стан забезпечення економічної безпеки держави інструментами державного управління та встановлено тенденції розвитку економіки України та їх вплив на економічну безпеку держави. На сьогодні в Україні переважають негативні тенденції розвитку, які безпосередньо стосуються соціально-економічної, демографічної, зовнішньоекономічної та інших напрямів, що в свою чергу здійснюють негативний вплив на економічну безпеку країни, оскільки саме вони є її складовими. Для зниження негативного ефекту та подальшого стабільного розвитку економіки України, уряд країни повинен створити чітку законодавчу базу, здійснювати підтримку всіх сфер суспільного життя громадян, залучати інвестиції та впроваджувати програми державної підтримки різних верств населення.

4. За результатами аналізу даних міжнародних індексів, які відображають економічні позиції України серед країн світу доведено, що вплив інструментів державного регулювання на загальний рівень економічної безпеки України є недостатнім. Наявні міжнародні бази даних дозволяють отримати лише відносні динамічні характеристики впливу інструментів державного регулювання на економічну безпеку в соціальній і демографічній сферах. З огляду на це, перспективи подальших наукових досліджень охоплюватимуть розробку теоретичних і методичних засад оцінки впливу окремих інструментів державного регулювання економічної безпеки у соціальній і демографічній сферах на добробут суспільства та економічне зростання.

5. Розроблено концептуальний підхід до державного управління забезпеченням економічної безпеки в Україні, основним завданням якого є розробка конструктивної теорії і створення дієвих механізмів для комплексного та цілісного використання всіх наявних засобів для запобігання і попередження можливих економічних загроз на ранніх етапах їх виникнення. До основних принципів забезпечення економічної безпеки України віднесено: верховенство закону під час забезпечення економічної безпеки; додержання балансу

економічних інтересів особи, сім'ї, суспільства, держави; взаємна відповідальність особи, сім'ї, суспільства, держави щодо забезпечення економічної безпеки; своєчасність і адекватність заходів, пов'язаних із відверненням загроз і захистом національних економічних інтересів; пріоритет договірних (мирних) заходів у вирішенні як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів економічного характеру; інтеграція національної економічної безпеки з міжнародною економічною безпекою.

6. Встановлено, що на сьогодні існує потужна нормативно-правова база, яка регулює відносини в суспільно важливих сферах життя, тобто: макроекономічну, фінансову, зовнішньоекономічну, інвестиційну, науково-технологічну, енергетичну, виробничу, демографічну, соціальну, продовольчу. Однак, не зважаючи на це існує проблема, яка полягає у відсутності закону, котрий регулював би, саме економічну безпеку. Зважаю на цей фактор запропоновано основні напрямки вдосконалення нормативно-правового забезпечення економічної безпеки держави. Вважаємо, що врахування даних рекомендацій дозволить удосконалити процес функціонування та регулювання економічної безпеки держави.

7. Встановлено, що незважаючи на потужний апарат нагляду та контролю в процесі забезпечення економічної безпеки держави, а також з огляду на основні функції, які виконує держава в процесі забезпечення економічної безпеки дана система потребує модернізації. В своєму дослідженні ми запропонували створення єдиного органу, який буде здійснювати державне управління забезпеченням економічної безпеки, що може призвести до зосередження ключових процесів в “одних руках”. З одного боку це дозволить розвантажити інших суб'єктів, котрі забезпечують економічну безпеку держави, але з іншого – проводити маніпуляції та збільшити рівень корупції. Тому під час впровадження кроків модернізації варто розглянути всі можливі переваги та недоліки, задля недопущення аналогічних помилок у майбутньому та не знизити рівень економічної безпеки держави.

8. Проведено аналіз настроїв суспільства з питань економічної безпеки для підвищення ефективності державного управління, що показав негативний результат. Встановлено, що загрози безпеці формуються самостійно та переходять з інших сфер національної безпеки. Причини, що їх обумовлюють, полягають у недоліках державного управління, економічній кризі, збройному конфлікті на Сході України та анексії Криму. Недооцінка економічної безпеки в системі національної безпеки призводить до значних втрат людського капіталу та молоді, які покидають країну. Боротьба з корупцією та тіньовими відносинами є неефективною. Інтеграція у європейську спільноту має перешкоди через недодержання в країні прав і свобод людини, через наявність на території України збройного конфлікту, через лідерство країни за корупцією, через високий рівень бідності населення тощо. Аналіз стану економічної безпеки, за узагальненням результатів експертного опитування, показав взаємозв'язок та взаємозалежність всіх чинників, складових, напрямів та механізмів формування та реалізації економічної безпеки та проблематику сьогодення.

Запропоновані у роботі напрацювання є науково-методичним інструментарієм, що може бути використаний під час розробки нормативно-правових документів з питань державного управління економічною безпекою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин Л. И. Качественные изменения структуры финансового рынка и бегство капитала из России. Вестник Финансового университета: журнал. 2000. № 1. С. 68-81.

2. Абалкін Л. І. Виступ на круглому столі Ради Федерацій. Пріоритети та механізми економічної політики Росії в кризовий період, 1999. Вип. 8. С. 32.

3. Абалкін Л. І. Економічна безпека Росії : загрози та їх відображення. Питання економіки : журнал. 1994. №12. С. 4-13.

4. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник у двох томах: Том 1. Загальна частина. Київ : Юридична думка, 2004. 584 с.

5. Авер'янов В. Б. Державне управління в Україні: навч. посіб. Київ : Київський університет. 1999. 266 с.

6. Авер'янова В. Б. Державне управління: теорія і практика : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 432 с.

7. Акімова Л. М. Аналіз сучасного правового регулювання взаємовідносин між Україною та ЄС у сфері економічної безпеки. Ефективність державного управління : зб. наук. пр. Львів : ЛРІДУ НАД., 2018. Вип. 3 (56) : у 2 ч. Ч. 1. С. 99-111.

8. Акімова Л. М. Аналіз тенденцій розвитку економіки держави та їх вплив на економічну безпеку України. Інвестиції: практика та досвід. Серія: Державне управління: журнал. 2018. № 20. С. 71-75.

9. Акімова Л. М. Економічна безпека регіонів України в умовах децентралізації влади. Децентралізація влади, проведення реформ в Україні. Сучасний стан та проблеми підготовки кадрів для об'єднаних територіальних громад : матеріали II Міжнародної науково-методичної конференції (Рівне, 13-14 грудня 2018) Рівне, 2018. С. 14-16.

10. Акімова Л. М. Етапи становлення економічної безпеки держави: зарубіжний та вітчизняний досвід. Державне управління: удосконалення та

розвиток: електронне наукове фахове видання. 2016. № 8. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1246>.

11. Акімова Л. М. Імплементція міжнародного досвіду державного управління забезпеченням економічної безпеки держави в Україні. Інвестиції: практика та досвід. Серія: Державне управління: журнал. 2018. № 19. С. 94-98.

12. Акімова Л. М. Інструменти державного управління забезпечення економічної безпеки держави за суб'єктами економіки держави / Л. М. Акімова // Державне управління та місцеве самоврядування: збірник наукових праць ДРІДУ НАДУ при Президентові України. – Дніпропетровськ. – 2018. – Вип. № 3 (38). – С. 53-61.

13. Акімова Л. М. Інструменти та діагностика умов забезпечення економічної безпеки держави інструментами державного управління. Інвестиції: практика та досвід. Серія: Державне управління: журнал. 2018. № 18. С. 62-66.

14. Акімова Л. М. Концептуальні засади розробки механізму державного управління забезпеченням економічної безпеки держави. Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Херсон, 19 квітня 2018). Херсон. 2018. С. 166-169.

15. Акімова Л. М. Методологічний базис державного управління забезпеченням економічної безпеки України. Інвестиції: практика та досвід. Серія: Державне управління: журнал. 2018. № 17. С. 67-71.

16. Акімова Л. М. Механізми державного управління економічною безпекою України: аналіз чинників впливу систематизованих за окремими сферами її розвитку. Аспекти публічного управління : журнал. 2018. Т. 6. № 6-7. С. 5-11.

17. Акімова Л. М. Напрями взаємоузгодження нормативно-правових актів щодо забезпечення економічної безпеки держави за соціальною та демографічною сферами національного господарства. Інвестиції: практика та досвід. Серія: Державне управління: журнал. 2018. № 16. С. 87-91.

18. Акімова Л. М. Роль кредитних спілок у соціально-економічному розвитку України. Ефективність державного управління : журнал. 2014. Вип. 38. С. 440-447.

19. Акімова Л. М. Роль та місце економічної безпеки в системі державного управління забезпечення національної безпеки України. Публічне урядування : збірник. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2018. № 2 (12). С. 15–29.

20. Акімова Л. М. Сутнісна характеристика основних загроз в економічній безпеці держави. Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання. 2016. № 10. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1247>.

21. Акімова Л. М. Сучасний стан та проблеми розвитку страхового ринку в Україні. Ефективність державного управління: журнал. 2014. Вип. 40. С. 475-481.

22. Акімова Л. М. Теоретичні основи державного управління розвитком національної безпеки. Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання. 2015. № 5. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1210>.

23. Акімова Л. М. Удосконалення оцінювання економічної безпеки держави та окремих суб'єктів / Л. М. Акімова // International Journal of New Economics, Public Administration and Law, № 2 (2) 2018. с. 35-48.

24. Акімова Л. М., Акімов О. О. Фінанси як суб'єкт господарювання. Ефективність державного управління. 2016. Вип. 1-2(2). С. 32-40.

25. Акімова Л. М., Клименко В. В., Докієнко Л. М. Фінансовий ринок навчальний посібник. Київ, 2014. 360 с.

26. Акімова Л. М., Лисачок А. В. Державне регулювання фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання. Публічне урядування : збірник наукових праць. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017. № 5. С. 16-28.

27. Акімова Л. М., Осадча О. О., Акімов О. О. Удосконалення організації обліку за допомогою технології бенчмаркінгу. Фінансово-кредитна діяльність:

проблеми теорії та практики : збірник наукових праць. Харків : ХІБС УБС НБУ. Харків, 2018. Том. 1. № 24. С. 64–70.

28. Акімова Л. М., Рибак І. П. Вплив державного управління на розвиток інтеграції України до світового фінансового простору. Державне управління: теорія та практика: електронне наукове фахове видання НАДУ при Президентові України. Київ : 2014. Вип. 1. С. 96–103. URL : <http://academy.gov.ua/ej/ej19/PDF/13.pdf>.

29. Акімова Л. М., Рибак І. П. Державне регулювання ринку фінансових послуг в Україні: форми контролю. Публічне адміністрування: теорія та практика: електронний збірник наукових праць ДРІДУ НАДУ при Президентові України. Дніпропетровськ, 2014. Вип. 2, (12). URL : [http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2014-02\(12\)/10.pdf](http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2014-02(12)/10.pdf).

30. Акімова Л., Лозова Г., Клименко І Застосування блокчейн-технологій в публічному управлінні. Демократичне врядування: ел. наук. вісн. ЛРІДУ НАДУ. Вип. 20. Львів, 2017. URL :http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk20/fail/Klymenko, Lozova, Akimova.pdf

31. Акімова Л.М. Вплив основних інструментів державного регулювання на економічну безпеку держави за демографічною та соціальною сферами / Л.М. Акімова // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. ЛРІДУ НАДУ. – Вип. 2 (55) / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. С. - 202-210.

32. Акімова Л.М. Методологічні підходи щодо оцінювання фінансової безпеки на рівні державних установ / Л.М. Акімова // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. ЛРІДУ НАДУ. – Вип. 1 (54) / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. – С. 225-232.

33. Акімова Л.М. Система оцінювання показників ефективності державного контролю за економічною діяльністю. Інвестиції: практика та досвід. Серія: Державне управління: журнал. 2018. № 15. С. 71-76.

34. Акімова Л.М. Становлення системи економічної безпеки держави в Україні: сутність, рівні та складові / Л. М. Акімова // Публічне адміністрування: теорія та практика: Електронний збірник наукових праць ДРІДУ НАДУ при Президентові України. – Дніпропетровськ, 2018. – Вип. 1, (19). [Електронний ресурс]. — Режим доступу до журналу: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2018-01\(19\)/3.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2018-01(19)/3.pdf)

35. Акімова Л. М. Идентификация основных факторов влияния банковского сектора на экономическую безопасность украины инструментами государственного управления / Л.М. Акімова // *Legea și viața*. – 2018. – № 12. – С. 3 – 8.

36. Акімова Л. М. Концептуальные основы разработки механизма государственного управления обеспечения экономической безопасности Украины / Л.М. Акімова // *Legea și viața*. – 2018. – № 11. – С. 3 – 7.

37. Акімова Л. М., Лисачок А. В. Основні напрями удосконалення механізму державного управління фінансово-економічною безпекою України. Становлення публічного адміністрування в Україні : матеріали ІХ Всеукр. міжвуз. наук.-практ. конф. (Дніпро, 27 квітня 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 7-9

38. Акімова Л.М. Інституції державного регулювання протидії корупції у системі забезпечення економічної безпеки України / Л.М. Акімова, // Публічне урядування : збірник. – № 5 (15) – вересень 2018. – Київ : ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2018. – С. 15-30.

39. Акімова Л.М. Модернизация системы государственного управления обеспечением экономической безопасности государства / Л.М. Акімова // *Legea și viața*. – 2018. – № 10. – С. 3 – 7.

40. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. Одеса.: Юрид. літ-ра, 2010. . Вип. 51. С. 361–369.

41. Андрійчук Б.Г. Економічна безпека України: стан, критерії виміру та превентивні заходи / Б.Г. Андрійчук // Збірник матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції 28 травня 2010 р. – ч. І. – К.: УДУФМТ, 2010. – С. 14–18.

42. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления: курс лекций. 2-е изд., доп. Москва : Омега-Л., 2004. 584 с.

43. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления. — М.: Юрид. лит., 1997. — С. 191.

44. Атаманчук Г.В. Правовое регулирование государственного управления [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nashavlast.ru/archive/2005/10/08.htm>.

45. Бакуменко В. Д. Виявлення комплексу проблем державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України, розробка пропозицій щодо вдосконалення системи державного управління цими процесами: науково-дослідна робота. Київ : НАДУ при Президентові України; Центр навчання і досліджень з європейської та євроатлантичної інтеграції України. 2017. 41 с.

46. Балакірєва О. М., Серєда Ю. В., Дмитрук Д. А. Соціологічні зрізи українського суспільства (моніторинг соціально-економічних очікувань населення: 2005–2014 рр.) : наукова доповідь. Київ, 2015. 78 с.

47. Бандурка О. М. та ін. Правове регулювання участі України в миротворчих операціях ООН. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ: журнал. 2011. № 3. С. 65-74.

48. Барановський О. І. Фінансова безпека : навчальний посібник. Київ : Фенікс, 1999. 338с.

49. Барнгольц С. Б., Мельник М. В. Методология экономического анализа деятельности хозяйствующего субъекта: учебное пособие. Москва, 2003. 204 с.

50. Бахрах Д. Н., Россинский Б. В., Старилов Ю. Н. Административное право: учебник для вузов. Москва : НОРМА, 2005. 799 с.

51. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну: научное пособие. Москва : Прогресс-традиция, 2000. 384 с.

52. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну: научное пособие. Москва : Прогресс-традиция, 2000. 384 с.

53. Беляєв О. О., Бебело А. С. Економічна політика : навч. посібник. Київ : КНЕУ, 2006. 288 с.

54. Берляк Г. В. Інвестиційні ризики та невизначеність в умовах глобалізаційних змін: обліково-аналітичний підхід. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації: міжн. зб. наук. праць (Камянець-Подільськ, 20 квітня 2014). Камянець Подільськ, 2014. С. 38-41.

55. Бесчастний А. В. Економічна безпека України у контексті світової економічної кризи. Економіка і держава : наук. журн. 2009. №15. С. 67-69.

56. Бесчастний А. В. Регулювання національної економічної безпеки в системі ринкової економіки. Економіка та держава : наук. фак. вид. 2009. № 3. С. 85-87.

57. Белай С. В. Дослідження механізмів моніторингу загроз національній безпеці України соціально-економічного характеру. Університетські наукові записки : журнал. 2013. №4. С. 481-488.

58. Беляєв О. О., Діба М. І., Кириленко В. І. Соціальна економіка: навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2005. 196 с.

59. Біла-Тіунова Л. Р. Становлення та розвиток наукової думки щодо

60. Білокур Є. І. Функції державного управління: поняття, особливості, правове регулювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. 194 с.

61. Бінько І. Ф., Шлемко В. Т. Як забезпечити економічну безпеку України? Всеукраїнські відомості : журнал. 1997. № 138 (810). С. 3-8.

62. Блохин С. В. Понятие экономической безопасности. Інвестиції: практика та досвід : наук. фак. вид, 2008. №1. URL: <http://oad.rags.ru/vestnikrags/issues/issue0506/090508.htm>.

63. Богма О. С. Аналіз рівня економічної безпеки України за основними складовими. Науковий вісник Ужгородського національного університету: журнал. 2016. Вип. 8, част. 1. С. 11-14.

64. Богуцький В. В., Богуцька А. В. Адміністративне право України як галузь права: навчальний посібник. Харків : ФІНН, 2010. 64 с.

64. Боднар І. Р. Інформаційна безпека як основа національної безпеки. Mechanism of Economic Regulation : journal. 2014. № 1. С. 68-75.
66. Боднар І. Р. Інформаційна безпека як основа національної безпеки. Mechanism of Economic Regulation : журнал. 2014. № 1. С. 68-75.
67. Бойчук Р. П., Задахайло Д. В., Пашков В. М. Організація правової роботи на підприємствах, установах, організаціях : навчальний посібник. Харків : ФІНІ, 2010. 161 с.
68. Буравльов Є., Стогній В. Науково-технологічна безпека України у контексті глобалізації. Вісник Національної академії наук України : журнал. 2005. № 3. С. 32-40.
69. Буравльов Є., Стогній В. Науково-технологічна безпека України у контексті глобалізації. Вісник Національної академії наук України : зб. наук. праць. 2005. № 3. С. 32-40.
70. Бураковський І., Плотніков О. Глобальна фінансова криза : уроки для світу та України. Харків : Фоліо, 2009. 299 с.
71. Бухвальд Э., Словацкая Н., Лазаренко С. Макроаспекты экономической безопасности: факторы, критерии и показатели. Вопросы экономики : журнал. 1994. №12. С.25-44.
72. Бухвальд Э., Словацкая Н., Лазаренко С. Макроаспекты экономической безопасности: факторы, критерии и показатели. Вопросы экономики : журнал. 1994. №12. С.25-44.
73. Варналій З. С., Буркальцева Д. Д. Наєнко О. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія. Київ, 2011. 299 с.
74. Васильєва М. В. Государственный финансовый контроль в управлении регионом : дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05, 08.00.10. Волгоград, 2003. 182 с.
75. Васильців Т. Г., Микитюк Р. М. Удосконалення методики оцінювання економічної безпеки підприємства. Науковий вісник НЛТУ України : журнал. 2012. С.181-188.
76. Ващекин Н. П. Безопасность предпринимательской деятельности: учебное пособие. Москва : Экономика, 2002. 334 с.

77. Вебер М. Избранные произведения / предисл. П. П. Гайденоко. Москва : Прогресс, 1990. 808 с.

78. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.

79. Венская декларация и Программа действий: Принята на Всемирной конференции по правам человека 25 июня 1993 г. в Вене [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_504.

80. Виговська Н. Г. Розробка критеріїв та показників ефективності господарського контролю. Вісник Житомирського державного технологічного університету: Економічні науки. : журнал. 2007. № 2(40). С. 15-24.

81. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : вибр. наук. праці. Київ : НІСД, 2016. 528 с.

82. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. Київ, 2008. 48 с.

83. Гадзевич О. І. Основи економічного аналізу і діагностики фінансово-господарської діяльності підприємств : навч. посібник. Київ : Кондор, 2004. 180 с.

84. Галіцин В. К. Системи моніторингу : монографія. Київ, 2000. 231 с.

85. Ганцюк Т. До проблеми визначення елементів комплексного механізму державного управління. Державне управління та місцеве самоврядування : журнал. 2014. Вип. 3. С. 17-26.

86. Гбур З. В. Основні функції держави у сфері забезпечення економічної безпеки. Теорія та історія державного управління: журнал. 2017. URL : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2017-2/doc/1/02.pdf>.

87. Гетьман О. О., Шаповал В. М. Економічна діагностика: навчальний посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2007. 307 с.

88. Горелов Д. О., Большенко С. Ф. Стратегія підприємства: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Харків : ХНАДУ, 2010. 133 с.

89. Городецкий А. Вопросы безопасности экономики России. Экономист: журнал. 1995. № 10.

90. Господарський кодекс України: від 16.01.2003 № 436–IV. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

91. Губарева І. О. Теоретичне визначення змісту поняття «економічна безпека». Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Львів : Вид-во Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. № 2. С. 1–11.

92. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру і стратегія забезпечення : монографія. Київ, 2001. 122 с.

93. Данилишин Б. Узагальнюючі тенденції розвитку України за 2017 рік – які маємо позитиви? Київ, 2018. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2396644-uzagalnuuci-tendencii-rozvitku-ukraini-za-2017-rik-aki-maemo-pozitivi.html>.

94. Дарнопих Г. Сучасні проблеми економічної безпеки України. Вісник Академії правових України. Харків, 1998. №1. С. 142-150.

95. Дарнопих Г. Ю. Проблеми особистої і майнової безпеки в умовах криміналізації суспільства. Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого" . Сер. : Економічна теорія та право: журнал. 2014. № 1. С. 50-62.

96. Дацків Р. М. Економічна безпека держави в умовах глобалізаційної конкуренції : монографія. Львів, 2006. 160 с.

97. Дацків Р. М. Економічна безпека держави в умовах глобальної конкуренції: кол. монографія. Львів, 2006. 160 с.

98. Декларация о праве на развитие: Резолюция 41/128 Генеральной Ассамблеи ООН. URL : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_301

99. Демографічна ситуація в Україні: дітей народжується дедалі менше. Київ, 2018. URL : <https://www.unian.ua/health/country/10048904-demografichna-situaciya-v-ukrajini-ditey-narodzhuyetsya-dedali-menshe.html>.

100. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади: навч. посіб. / за заг. ред. Н. Р. Нижник, В. М. Олуйка. Львів.: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2002. 352 с.

101. Державне управління: Словник-довідник / за заг. ред.. В.М. Князева, В.Д. Бакуменка. Київ : Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.

102. Дзюбик С., Ривак О. Основи економічної теорії 3-тє вид., перероб. та доп. : навч. посіб. Київ : Знання, 2014. 423 с.

103. Долгопалова М. М. Деякі аспекти процесу забезпечення економічної безпеки держави. Вісник Запорізького юридичного інституту. Запоріжжя : Вид-во Запорізький юридичний інститут, 2010. № 3. С. 110–115.

104. Дубецька С. П. Економічна безпека підприємства України. Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України: зб. наук.-практ. конф. (Київ, 16–17 трав. 2001). Київ, 2001. С. 146 — 172.

105. Енциклопедія сучасної України, 2014. URL : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=41559.

106. Ермошенко Н. Н. Визначення загрози національним інтересам в фінансово-кредитній сфері. Економіка України : журнал. 1999. № 1. С. 4-12.

107. Єдинак В. Ю. Світовий досвід розв'язання проблеми забезпечення економічної безпеки. Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво: журнал. 2009. № 3. С. 51-54.

108. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : навч. посібник. Київ : КНТЕУ, 2001. 309 с.

109. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика : монографія. Київ, 2003. – 368 с.

110. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика : монографія. Київ, 2003. – 368 с.

111. Жаліло Я. А. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти : навч. посібник. Київ : Сатсанга, 2001. 224 с.

112. Жаліло Я. А. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти : навч. посібник. Київ : Сатсанга, 2001. 224 с.

113. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія. Київ, 2009. 336 с.

114. Желок Т. Л. Ефективність економічної політики в умовах нестабільного середовища. Вісник Тернопільського національного економічного університету. Тернопіль : Вид-во Тернопільського національного економічного університету, 2014. № 1. С. 7–22.

115. Жихор О. Б., Куценко Т. М. Економічна безпека: навчальний посібник. Харків : ХІБС УБС НБУ, 2013. 144 с.

116. Жихор О. Б., Куценко Т. М. Економічна безпека: навчальний посібник. Харків : ХІБС УБС НБУ, 2013. 144 с.

117. Загарій В. П. Монетарні важелі досягнення фінансової безпеки: досвід розвинених країн. Бізнес Інформ : між. наук. економ. журнал. 2014. №4. С. 400-405.

118. Заплатинський В. М. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «Безпека». Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини : журнал. 2012. Випуск 5. С. 90-98.

119. Ільченко В. О., Котелевська А. І. Фінансовий контролінг як складова забезпечення економічної безпеки держави. Економічна безпека: держава, регіон, підприємство: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет конференції з міжнародною участю, (Полтава, 1 грудня 2016). Полтава, 2016. С. 116-118

120. Ільчук Л. І., Давидюк О. О. Критерії, показники та індикатори соціальної безпеки (спроба аналізу). URL : http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=230:2013-02-12-08-52-22&catid=16:2010-06-10-20-23-45&Itemid=23.

121. Каламбет (Юдіна) С.В. Економічна безпека як багаторівнева система /С.В. Каламбет (Юдіна), Б.О.Кириленко // Економіка та суспільство:

Електронний збірник наукових праць Мукачівського державного університету. – Мукачево, 2016. – № 5, [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу: http://economyandsociety.in.ua/journal/5_ukr/62.pdf

122. Картечева О. С. Аналіз підходів та методів щодо оцінки економічної безпеки промислового підприємства. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : журнал. 2013. Вип. 1(3). С. 264-268.

123. Кирьянов В. Ничто не действует так эффективно, как наказание рублем. Газета «Сегодня». Київ, 2005.

124. Кірієнко А. В. Механізм досягнення і підтримки економічної безпеки підприємства: автореф. дис... канд. екон. наук.: 08.06.01 / Київський нац. екон. ун-т., К., 2000.

125. Кнорринг В. И. Искусствоуправления: учебник. Москва : Изд-во БЕК, 1997. 264 с.

126. Кобко Є. В. Моніторинг загроз національній безпеці держави: зарубіжний досвід та українські реалії публічно-правового забезпечення. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ : журнал. 2018. № 1 (106). URL : <https://www.naiau.kiev.ua/scientbul/images/documents/vupysk-1-2018/ukr/2-5.pdf>.

127. Ковалев В. В. Фінансовий аналіз: методи і процедури. Фінанси і статистика : навчальний посібник. Київ, 2001. 560 с.

128. Коваль Л. В. Адміністративне право України : курс лекцій. Київ : Вид-во «Основи», 1994. 154 с.

129. Коваль О. П. Соціальна безпека: сутність та вимір: наук. доповідь. Київ : НІСД, 2016. 34 с.

130. Коваль Я. С., Мігус І. П., Карпова К. В. Важелі державного антикризового регулювання банківських установ з точки зору виникнення кризових явищ. Державне управління: удосконалення та розвиток: електрон. наук. фах. вид. 2017. №8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1108>.

131. Ковальчук Т. М. Діагностичний аналіз в системі управління підприємством: методологія та методика. Економіка АПК : журнал. 2005. № 2. С. 59-63.

132. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики): монографія. Львів, 2002. 396 с.

133. Ковбасюк Ю. В., Ващенко К. О., Сурмін Ю. П. Державне управління : підручник : у 2 т. Київ : НАДУ, 2012. Т. 1. 564 с.

134. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02.10.2012 № 5403-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>.

135. Козаченко А. В., Пономарев В. П., Ляшенко А. Н. Економічна безпека підприємств. Экономическая безопасность предприятия: сутність і механізм забезпечення : кол. мон., 2003. 280 с.

136. Колос Б. Управління державою III тисячоліття, або Стратегія і тактика побудови Української національної держави : навчальний посібник. Львів : Ініціатива, 2004. 976 с.

137. Колпаков В. К. Адміністративно-правові відносини: поняття і види. Юридичний жернал: журнал. 2013. № 1. С. 102–104.

138. Колпаков В. К. Адміністративно-правові відносини: поняття і види: науковий журнал. 2013. № 1. С. 102–104.

139. Коновалова О. В. SWOT-аналіз як основний інструмент стратегічного управління, його переваги і недоліки. URL : http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Economics/58123.doc.htm.

140. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня. 1996 р. №254к/96-ВР. Київ : Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

141. Користін О., Барановський О., Герасименко Л. Економічна безпека: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 368 с.

142. Користін О., Барановський О., Герасименко Л. Економічна безпека: навч. посіб. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2010. 320 С.

143. Коробов М. Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств: навч. посіб. Київ : Знання, 2000. 378 с.

144. Коротич О. Б. Державне управління регіональним розвитком країни: теоретико-методологічні засади. Державне управління : журнал. 2010. № 1. URL : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/1/02.pdf>

145. Коротич О. Б. Державне управління регіональним розвитком країни: визначення основних понять. Вісник економічної науки України : журнал. 2010. № 2 (18). С. 57-61.

146. Коротков Е. М. Концепция менеджмента научное пособие. Москва : Дека, 1997. 304 с.

147. Кравченко А. И. Социология : научное пособие. Москва : Логос, 1999. С. 29–39.

148. Кравченко О. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізм державного управління». Державне управління: удосконалення та розвиток : журнал. 2009. Вип. 3. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=56>.

149. Кравчук О. Ю. Політична безпека України як наукова і практична проблема. Міжнародний науковий журнал : журнал. 2016. № 6(3). С. 82-83.

150. Кравчук О. Ю. Політична безпека України як наукова і практична проблема. Міжнародний науковий журнал : журнал. 2016. № 6(3). С. 82-83.

151. Кримінальний кодекс України: від 5 квітня 2001 № 2341–ІІІ. Київ : Верховна Рада України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

152. Круглов М. И. Стратегическое управление компанией: учебник для вузов. Москва : Русская деловая литература, 1998. 111 с.

153. Крутов В. В. Недержавна система безпеки як складова національної безпеки України: теоретико-правові аспекти. Стратег. Панорама : журнал. 2008. №2. С. 100-103.

154. Кулик В. Проблеми забезпечення національної безпеки України. Центр дослідження проблем громадянського суспільства : журнал. Київ, 2010. С. 12-21.

155. Кунев Ю. Д., Коросташова І. М., Мазур А. В. Управління в митній службі : підручник для студ. вищих навч. закладів Київ : Центр навчальної літератури. 2006. 408 с.

156. Купалова Г. І. Теорія економічного аналізу : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 639 с.

157. Кухарська Н. О. Загрози національній економічній безпеці України на сучасному етапі. Бізнес-інформ: журнал. 2017. №4. С. 8-13.

158. Лазаришина І. Д. Економічний аналіз в Україні: історія, методологія, практика: монографія. Рівне, 2005. 369 с.

159. Ларіна Р.Р., Владзимирський А. В., Балуєва О. В. Державний механізм забезпечення інформатизації системи охорони здоров'я: монографія / під заг. ред. В. В. Дорофійенко. Донецьк, 2008. 252 с.

160. Латинін М. А. Удосконалення механізму державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки України. Державне будівництво : журнал. 2007. № 1(1). 16-29.

161. Латинін М. А., Гнатенко А. І. Особливості функціонування фінансово-економічного механізму державного управління стратегічним плануванням регіонального розвитку в Україні. Держава та регіони. Серія : Державне управління : журнал. 2014. № 3. С. 51-56.

162. Латинін М. А., Дегтяр А. О., Галушко В. О. Фінансовий лізинг як механізм інвестування аграрного виробництва : моногр. Харків, 2009. 200 с.

163. Латинін М. А., Лозинська Т. М. Стратегічне планування: навч. посіб. Харків : ХарРІ НАДУ «Магістр», 2007. 104 с.

164. Литвак Б. Г. Разработка управленческого решения : учебник. Москва : Дело, 2000. 392 с.

165. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством : опорний конспект лекцій. Київ : КНЕУ, 2003. 270 с.

166. Ліпенцев А. В., Поляк О. В. Основні напрямки формування механізмів надання управлінських послуг органами влади. Теоретичні та прикладні питання

державотворення. 2008. № 2. URL : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/tppd/2008-2/08lavpov.htm/08lavpov.htm>.

167. Ліпкан В. А. Синергетичний і гомеостатичний підходи до системи національної безпеки. Науковий вісник національної академії внутрішніх справ. 2003. №2. URL: http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/2003_2/_zmist_03/lipka.htm.

168. Ліпкан В.А. Безпекознавство: Навчальний посібник. / В.А. Ліпкан. – К.: Вид-во Європейського університету, 2003 – 208 с.

169. Лоханова Н.О. Система управління станом економічної безпеки підприємства: проблемні питання, концепція розвитку. Економіст : наук. фах. вид. 2005. №2. С. 52-56.

170. Людвиг Эрхард, «Благосостояние для всех». URL : <http://orel.rsl.ru/nettext/foreign/erhapd/erhsod.htm>.

171. Майстро С. В. Напрями вдосконалення механізму державного управління фінансово-економічною безпекою України в сучасних умовах. Актуальні проблеми державного управління : наук. фах. вид. 2015. № 1. С. 95-101.

172. Макаренко А. В. Адміністративне право: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. Київ : КНЕУ, 2008. 264 с.

173. Макарик О. В. Місце та роль фінансової безпеки в загальній системі національної безпеки. Наукові праці НУХТ : журнал. - 2009. - № 29. – С. 125-127.

174. Малиновський В. Я. Державне управління: навч. посібник. Київ : Атіка, 2009. 608 с.

175. Малиновська О. Я. Проблеми державного регулювання розвитку підприємництва в Україні. Регіональна економіка : наук.-практ. журнал. 2006. № 1. С. 200-205.

176. Мамалуй О. О. Про пріоритетні напрями забезпечення економічної безпеки держави. Вісник Національної юридичної академії України імені

Ярослава Мудрого : зб. наук. праць. Харків : НЮА України ім. Я. Мудрого, 2011. №4. С. 18-28.

177. Матвеева С. Ю. Диагностика предприятия и ее модели. Проблемы теории и практики управления : журнал. 2006. № 2. С. 112-118.

178. Матвієнко В. П., Матвієнко П. В. Філософсько-економічні погляди : навчальний посібник. Київ : Наукова думка, 2009. 304 с.

179. Мельник А. Ф., Васіна А. Ю., Желюк Т. Л. Національна економіка : навч. посіб. К.: Знання, 2011. 463 с.

180. Мельник А. Ф., Вассіна Т. Л., Желюк Т. Л. Національна економіка: навч. посібник. Київ : Знання, 2011. 463 с.

181. Миколайчук М. М. Оцінювання соціально-економічних досягнень регіонів з позиції сталого розвитку. Економіка та держава: журнал. 2008. № 10. С. 61-63.

182. Миколайчук М. М. Теоретичні засади використання технології збалансованого управління на регіональному рівні. Економіка та держава : журнал. 2009. № 3. С. 61-63.

183. Миколайчук М. М. Теория и практика государственного управления и местного самоуправления. Електрон. сб. наук. пр. Херсонского национального технического университета. 2013. №1. URL : <http://www.nbu.gov.ua>.

184. Миколайчук М. М., Миколайчук Н. С.; Миколайчук К. М. Авіаційні перевезення як складова інтеграційного потенціалу Українського Причорномор'я. Економічні інновації: журнал. 2015. URL : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/98038/02-Mykolaichuk.pdf?sequence=1>

185. Мігус І. П. Методичний підхід до оцінки впливу загроз на економічну безпеку емісійної діяльності акціонерного товариства. Фінансовий простір : між.наук.-практ. журнал. №3. 2013. URL : <http://fp.cibs.ubs.edu.ua>.

186. Мігус І. П., Андрієнко В. М., Коваль Я.С. Міжнародний досвід формування державної політики у сфері забезпечення фінансової безпеки як складової національної безпеки. Демократичне врядування : ел. наук. вісн. Львів,

2017. Вип. 20. URL :
http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnyk20/fail/Andrijenko,Migus,Koval.pdf.

187. Мігус І. П., Андрієнко В. М., Коваль Я.С. Міжнародний досвід формування державної політики у сфері забезпечення фінансової безпеки як складової національної безпеки. Демократичне врядування : наук. вісник : наук. фах. вид. Львів, 2017. Вип. 20. URL : http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnyk20/index.html.

188. Мігус І. П., Коваль Я. С. Організаційно-економічний механізм протидії злочинам в економічній сфері: колективна монографія. Черкаси, 2016. 466 с.

189. Мігус І. П., Лаптев С. М. Необхідність розмежування понять «загроза» та «ризик» при діагностиці економічної безпеки суб'єктів господарювання. Ефективна економіка. №12. 2011. URL :
<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=821>.

190. Мігус І. П., Міненко М. В. Тіньова економіка і економічна безпека: політичні аспекти проблеми. Вісник Черкаського університету. Серія Економічні науки: зб. наук. праць. Черкаси : Вид-во Чабаненко Ю.А., 2014. Вип. №12 (305). С. 67-71.

191. Мігус І. П., Черевко О. В. Стратегічні пріоритети детінізації економіки України у системі економічної безпеки: макро та мікро вимір: кол. монографія. Черкаси, 2014. 442 с.

192. Міщенко А. П. Стратегічне управління : навч. посібник. Київ : «Центр навчальної літератури», 2012. 224 с.

193. Мошенський С. З., Олійник О. В. Економічний аналіз: підручник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Житомир: ПП «Рута», 2007. 704 с.

194. Мунтіян В. І. Економічна безпека України : навчальний посібник. Київ : КВІЦ, 1999 . 463 с.

195. Мунтян В. І. Нові виклики економічної безпеці держави. Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем : зб. наук. пр. Київ : Вид-во МННЦ ІТiС, 2003. С. 5-15.

196. Мурт'ян В. І. Економічна безпека України : навчальний посібник. Київ, 1999. 462 с.

197. Мюрдаль Г. Современные проблемы «третьего мира»: научное пособие. Москва : Прогресс, 1972. 767 с.

198. Надолішній П. І. Теорія та історія державного управління (Опорний конспект лекцій до навчальної дисципліни): навч. посіб. / П. Надолішній. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. – 126 с.

199. Назарчук Т. В., Косіюк О. М. Менеджмент організацій : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 560 с.

200. Небава М. І., Міронова Ю. В. Економічна безпека підприємства : електронний навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2017. 73 с.

201. Нижник В. М. Економічна безпека України в системі євроатлантичних інтеграційних процесів : навч. посіб. Хмельницький : ХНУ, 2008. 440 с.

202. Ніпіаліді О. Ю. Формування засад аналізу фінансового стану в контексті розвитку теорії економічного аналізу. Регіональні перспективи : журнал. Кременчук, 2001. № 2-3 (15-16). С. 166-166.

203. Новак І. М., Калашнікова Т. М. Дослідження взаємозв'язку сталості людського розвитку і стабільності держави. Демографія та соціальна економіка : журнал. 2016. №3 (28). С. 94-107.

204. Новикова О. Социальная безопасность в Украине: возможности человеческого развития : монография. Германия, 2012. 163 с.

205. Оболенський О. Ю. Державна служба: підручник. Київ : КНЕУ, 2006. 472 с.

206. Олейников Е. А. Экономическая и национальная безопасность: учебник для вузов. Москва : Экзамен, 2004. 768 с.

207. Остапенко О. І., Люблін В. Д. Адміністративно-правові відносини в умовах адміністративної реформи в Україні: навч. посібник. Львів : Львів. державний університет внутр. справ, 2007. 119 с.

208. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : www.ukrstat.gov.ua.

209. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України. URL : [http:// www.me.gov.ua](http://www.me.gov.ua).

210. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL : <https://www.minfin.gov.ua/>.

211. Офіційний сайт Національного банку України. URL : <http://www.bank.gov.ua>.

212. Панков В. Економічна безпека : світогосподарство і внутрішній аспект. Зовнішньоекономічні зв'язки : журнал. 1992. Вип. 8. С. 5-18.

213. Пастернак-Таранущенко Г. А. Экономическая и национальная безопасность Украины. Экономика Украины : журнал. 1994. № 2. С. 51-57.

214. Пастернак-Таранущенко Г. А. Экономическая и национальная безопасность Украины. Экономика Украины : журнал. 1994. № 2. С. 51-57.

215. Пастернак-Таранущенко Г. Економічна безпека держави. Введення до екосистейту. Вісник НАН України : журнал. 1994. №5. — С. 23-28.

216. Пахомов І. М. Адміністративно-правові питання державної служби в СРСР. Київ : Київський університет, 1971. 458 с.

217. Пендюра М. Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Київський національний університет внутрішніх справ. Київ : 2005. 212 с.

218. Петренко Л. А. Логіка еволюції узагальнюючих макроекономічних показників. Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. 2009. №22. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/fre/2009_22.pdf.

219. Петрушевська В. В. Економічна безпека держави: зміст і класифікація загроз. Ефективність державного управління : зб. наук. праць. Львів, 2012. Вип. 32. С. 441-448.

220. Пирожков С. І. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України. Київ : НПІМБ, 2003. 42 с.

221. Погібко О. І. Нормативно-правові питання розвитку системи забезпечення воєнної безпеки – складової національної безпеки і оборони України. URL : <http://vuzlib.com/content/view/1463/23/>.

222. Полтораков О. Реконцептуалізація поняття „безпека” в сучасному політико-політологічному дискурсі. Політичний менеджмент : журнал. 2009. №5. С. 19-28.

223. Пономаренко В. С., Клебанов Т. С., Чернова Н. Л. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование пособие. Издатель: Харьковский гос. экон. ун-т, 2004. 203 с.

224. Пономарьов В. П. Формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства : автореф. дис. ... канд. економ. наук. Луганськ, 2000. 27 с.

225. Попадинець Н. М. Основні чинники забезпечення економічної безпеки України. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2016. Вип. 2. С. 20-23.

226. Предборський В. А. Тіньова економіка як загроза національній безпеці. Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. 2005. № 9 (52). С. 14-18.

227. Притула Н. В. Досвід забезпечення економічної безпеки в зарубіжних країнах. Економіка та управління національним господарством: стан, тенденції та перспективи: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 25 травня 2014). Одеса, 2014. С. 41-44.

228. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 10.06.2018 р. від 2017-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>.

229. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21.11.1992 р. № 2811-XII. Київ : Верховна Рада України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>.

230. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям від 01.06.2000 р. № 1768-III. Київ : Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>.

231. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття. Закон України від 02.03.2000р. №1533-III. Київ : Верховна Рада України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua /laws/show/1533-14>.

232. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики. Закон України № 2411-VI. від 08.07.2018 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.

233. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015р. №13. Київ : Верховна Рада України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-19/paran201#n201>.

234. Про затвердження Положення про Державну службу статистики України: Постанова Кабінету Міністрів від 23.06.2014р. № 481. Київ : Верховна Рада України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/ laws / show/481-2014-п>.

235. Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України : Закон України від 18.06.2015р. №z0735-15. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0735-15>.

236. Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб) : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2013р. № 896. Київ : Верховна Рада України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/896-2013-п>.

237. Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених

Стратегії і плану заходів: Постанова Кабінету Міністрів від 11.11.2015р. №931. Київ : Верховна Рада України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/931-2015-п/paran8#n8>.

238. Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015р. № 856. Київ: Верховна Рада України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-п>.

239. Про затвердження Стратегії демографічного розвитку в період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2006р. № 879. Київ: Верховна Рада України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/879-2006-п>.

240. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні Указ Президента України; Концепція від 22.07.1998 № 810/98. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98>.

241. Про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: Указ Президента України від 31.05.2011р. № 634/2011. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/634/2011>.

242. Про національну безпеку України : Закон України № 2469-VIII від 21.06.2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>.

243. Про основи національної безпеки України : Закон України № 964-IV від 19.06.2003 р. URL : [/zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15).

244. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V Київ : Верховна Рада України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/877-16>.

245. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991р. №1264-XII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/page>.

246. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України". URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

247. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України". Указ Президента України від 26.05.2015 № 287. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

248. Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020". URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

249. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : Постанова Кабінету Міністрів від 15.08.2012 р. № 569. Київ : Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80>.

250. Проскура В. Ф., Жуков С. А. Формування засад забезпечення економічної безпеки на рівні держави, регіону, підприємства. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. Львів : Вид-во ЛьвДУВС, 2011. Вип. 2. С. 299-307.

251. Прохоренко Г. К. Основи фінансової безпеки України. Харків : Юніс, 2001. С. 29.

252. Пухтасевич Г. О. Аналіз національної економіки : навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. Київ : КНЕУ, 2003. 248 с.

253. Пухтасевич Г. О. Аналіз національної економіки: навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. Київ : КНЕУ, 2003. URL : <https://isct.ru/book/62/4501.html>.

254. Пухтасевич Г.О. Аналіз національної економіки [Ел. ресурс] : навч.-метод. посібн. [для самост. вивч. дисц.]. – К. : Вид-во КНЕУ, 2003. – 148 с. – Режим доступу : <http://library.if.ua/book/62/4501.html>.

255. Раздина Е. В. Экономическая безопасность: сущность и тенденции развития: дис... канд. экон. наук: 08.00.01. Москва, 1998.

256. Рапорт В. Ш. Диагностика управления : практический опыт и рекомендации : монография. Москва, 1988. 128 с.

257. Ревенко А. Проблеми формування національної економічної безпеки України. Економіка України : журнал. 1993. № 11. С. 15–21.
258. Ревенко А. Проблеми формування національної економічної безпеки України. Економіка України : журнал. 1993. № 11. С. 15–21.
259. Резнік О. М. Порівняльний аналіз сутності економічної безпеки України та країн Європейського Союзу. Форум права: журнал. 2015. № 4. С. 232-236.
260. Розмаинский И. В., Холодилин К. А. История экономического анализа на Западе :текст лекций СПб. Издательство : СПбГУ, 2000. 382 с.
261. Романенко Є.О. Комунікативна взаємодія органів державної влади та громадськості: сутність та особливості налагодження /Є.О. Романенко// Державне управління та місцеве самоврядування. – 2014. – Вип. 2. – С. 190-201.
262. Ромат Є. В. Основи реклами : научное пособие. Киев : Студцентр, 2006. 288 с.
263. Ромат Є. В. Система бренд-маркетингових комунікацій. Товари і ринки: журнал. 2016. № 1. С. 16–25.
264. Ромат Є. В. Трансформація моделі державного управління рекламною діяльністю у перехідних умовах: моногр. Київ, 2003. 348 с.
265. Рубанов В. В. Безпека - гасла, теорія і політична практика. РЕЖ : журнал. 1991. № 17. С. 31-41.
266. Рузвельт Ф. Д. Беседы у камина : научное пособие. Москва : ИТРК, 2003. 408 с.
267. Салига С. Я. Антикризове фінансове управління підприємством : навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 208 с.
268. Сенчагов В. О. Сутність і основні стратегії економічної безпеки Росії. Питання економіки : журнал. 1995. № 1. С. 97-106.
269. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник (2- ге видання). Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.

270. Соловійов В. М. Поняття і сутність правового регулювання державного управління України. Університетські наукові записки : журнал. 2007. № 3. С. 27-33.

271. Старостенко Г., Онишко С. Поснова Т. Національна економіка: навч. посіб. Київ : Ліра, 2011. 432 с.

272. Старостенко Г., Онишко С., Поснова Т. Національна економіка: навч. посібник. Київ : Ліра. 2011. URL : http://pidruchniki.com/1344061444697/ekonomika/natsionalna_ekonomika_ekonomichna_bezpeka.

273. Степаненко А., Герасимов М. Оцінка економічної безпеки України та її регіонів. Регіональна економіка : наук.-прак. журнал. 2002. № 2. С. 39-54.

274. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектора : навч. посібник. Київ : Основи, 1998. 720 с.

275. Столбовий В. М. Адміністративне право України: посібник для підготовки до іспитів. Київ, 2010. 160 с.

276. Тамбовцев В. Л. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура, проблемы. Весник МГУ : журнал. Сер. 6. Экономика. 1995. №3. С. 3-14.

277. Тамбовцев В. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура, проблемы. Весник МГУ. Сер. 6. Экономика : журнал. 1995. №3. С. 3.

278. Тарасюк Г. М. Економічна безпека як критерії ефективності економічної стратегії держави. Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. Житомир, 2010. №4 (54). С. 192-193.

279. Тацій В. Я., Борисов В. І., Тютюгін В. І. Кримінальне право України. Особлива частина : посібник. Київ, 2015. 680 с.

280. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: підручник. Київ : КНЕУ, 2006. 552 с.

281. Тимошенко О. В. Методичні підходи до оцінювання рівня економічної безпеки держави. Бізнес Інформ : журнал. 2014. № 6. С. 32-37.

282. Ткач А. А. Інституціоналізація глобального економічного розвитку. Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. 2012. № 1 (5). С. 398–403.

283. Ткаченко В. Г. Некоторые положения сущности и содержания экономической безопасности государства. Экономист : журнал. 2008. № 9. С. 9-11.

284. Тоцький В. І., Лавриненко В. В. Організаційний розвиток підприємства : навч. посібник. Київ : КНЕУ, 2005. 247 с.

285. Третяк В. В. Економічна безпека : сутність та умови формування, критерії оцінки. Економіка і держава : наук. журн. 2010. №1. С. 6-8.

286. Труд во имя человеческого развития. Доклад о человеческом развитии 2015. Резюме. ПРООН. URL : http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr15_standalone_overview_ru.pdf.

287. Удалих О. О. Організація моніторингу економічної ефективності капіталовкладень в системи водопостачання промислових підприємств. Ефективна економіка : ел. журнал. 2015.–№2. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3821>.

288. Українська економіка-2018: ризики, виклики та можливості. Сьогодні. – 2018. URL : <https://ukr.segodayna.ua/economics/enews/ukrainskaya-ekonomika-2018-riski-vyzovy-i-vozmozhnosti-1103384.html>.

289. Фаріон І. Д. Стратегічний аналіз: навчальний посібник для студентів і аспірантів. Тернопіль : THEУ, 2009. 635 с.

290. Федорчак О. В. Класифікація механізмів державного управління. Демократичне врядування : зб. наук. пр. Львів : ЛПІДУ НАДУ, 2008. Вип. 1. URL : http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik/fail/O_Fedorchak.pdf.

291. Харазішвілі Ю. М., Дронь Є. В. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2014. 117 с.

292. Харитоновна О. І. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії): монографія. Одеса : Юридична література, 2004. 328 с.

293. Хомин О. Й. Методика розрахунку демографічної безпеки. Вісник економіки транспорту і промисловості : журнал. 2010. № 2. С. 188-191.

294. Цвігун І. А. Демографічна безпека України та напрями її регулювання: монографія. Кам'янець-Подільський, 2013. 400 с.

295. Цвігун І. Демографічна безпека України та напрями її регулювання: монографія. Кам'янець-Подільський, 2013. 400 с.

296. Цивільний кодекс України: від 16.01.2003 № 40–44. Київ : Верховна Рада України. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435–15>.

297. Цілі сталого розвитку: Україна 2017. Національна доповідь. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – К., 2017. – С. 176. URL : <https://menr.gov.ua/files/docs/>

298. Чиркин В.Е., Юдин Ю.А. и др. Сравнительное конституционное право : пособие. Москва, 1996. 730 с.

299. Шевченко А. В. Формування системи державного управління у Київській Русі / А. В. Шевченко // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2016. - № 3. - С. 107-113.

300. Шевченко В.М. Механізми реалізації державної політики у сфері вищої освіти в умовах інноваційного розвитку в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток : ел. журнал. 2010. № 5. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=139>.

301. Шевченко Е. О. Визначення поняття адміністративно-правових відносин з урахуванням пріоритетного значення та ролі в них суб'єкта адміністративного права (на прикладі адміністративного суду) / Е. О. Шевченко // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 1116–1122.

302. Шевченко Л. С. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія. Харків, 2009. 312 с.

303. Шевченко О. Ю. Теорія фінансової безпеки: інноваційні підходи. Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Економіка» : журнал. 2009. № 6.

304. Шевчук В. О. Українська економічна думка на тлі сучасного цивілізаційного розвитку. Збірник наукових праць. Львів, 1996. С. 48-66.

305. Шеремет А. Д., Майданчик Б. И. Актуальные вопросы развития экономического анализа в 80-е годы. Бухгалтерский учет : журнал. Москва. 1981. № 6. С. 26-27.

306. Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія. Київ, 1997. 144 с.

307. Шульга І. П., Васенко В. К. Економічна безпека держави, суб'єктів господарювання та тіньова економіка: кол. мон. Черкаси, 2010. 367 с.

308. Якименко О. Г. Механізми державного управління економічною безпекою в умовах інноваційного розвитку України. Державне управління: удосконалення та розвиток : ел. фах. вид. 2012. № 10. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=637>.

309. Яковлєва М. Чого чекати від банків: основні тренди 2018. URL : <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/05/8/636624/>.

310. Якуба О. М. Административная ответственность : монографія. Москва : Юрид. лит., 1972. 152 с.

311. Яремко І. Формалізація оцінки економічної безпеки соціально-економічних систем: концептуальні засади і підходи. URL : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/23255/1/41-276-280.pdf/>.

312. Akimova L. M. Role and place of economic security in the system of state regulation providing for national security of Ukraine. Public management : collection. 2018. № 2 (12). pp. 15-27

313. Akimova L. M., Lysachok A. V. State regulation of the financial services market in ukraine. Public management collection : journal. 2018. №1 (11). pp. 29-45.

314. Akimova L. M., Mihus I. P., Harnyk O. A. Diagnostics of the state of financial security of Ukraine. Scientific bulletin of Polissia: journal. 2018. № 3 (15). Ч. 1. С. 12-18.

315. Corruption Perception Index 2011–2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ti-ukraine.org/en> Doing Business Reports 2011–2018. URL : <http://www.doingbusiness.org/>.

316. Fragile States Index 2015. The Fund for Peace. URL : <http://fsi.fundforpeace.org /rankings-2015>.

317. Global Data. Fragile States Index. The Fund for Peace. URL : fundforpeace.org/fsi/data/.

318. Global Food Security Index 2012-2018 : <https://foodsecurityindex.eiu.com/>.

319. Global Innovation Index 2011–2018 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.globalinnovationindex.org>.

320. Human Development Index. URL : <http://hdr.undp.org/en/indicators/137506#>

321. Index of Economic Freedom 2011–2016. URL : <http://www.heritage.org/index/ ranking>.

322. Index of Economic Freedom. The Heritage Foundation. URL : <https://www.heritage.org/index/download>.

323. Korchevska L. Origin of securitology as new economic science. Научни трудове на Русенския университет : журнал. 2014. т. 53, серия 1.2. С. 395-398.

324. Legatum Institute. URL : www.prosperity.com.

325. Methodology for the 10 Economic Freedoms. URL : http://www.heritage.org /Index/PDF/Index09_Methodology.pdf

326. Oxford Advanced Learner's Dictionary. Oxford, 1995. URL : <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/security>.

327. Tard G. Sotsialnaya logika : per. s fr. / G. Tard. – SPb. : Sotsiol.-psihol. tsentr, 2006. – 576 s.

328. The Global Competitiveness Reports 2010–20186. URL : <http://reports.weforum.org/>

329. World Economic Forum. URL : <https://www.weforum.org>

Додатки

Додаток А

Результати узагальнення існуючих підходів до визначення терміну «економічна безпека держави»

№	Підхід	Автор	Визначення
1	Конкурентний	С.Б. Барнгольд [17]	невід'ємна частина, що використовується у всіх науках, об'єктом вивчення яких є економіка – від економічної теорії, що вивчає макроекономічні закономірності розвитку суспільства, до економіки підприємства, де економічна безпека розглядається як серцевина пізнання
		Г.А. Пастернак-Таранушенко [18]	теорія потенційних конфліктів, яка передбачає те, що поява нової незалежної держави на арені світового господарства водночас породжує її конфліктність з іншими державами.
		О. Гетьман [19]	здатність її економічної системи протистояти негативному впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників для досягнення макроекономічних цілей розвитку на рівні постіндустріальних держав.
		Я. Жаліло [20]	складна багатогалузєва категорія, що характеризує спроможність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб населення країни, протистояння дестабілізуючому впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання.
		М. Пендюра [21]	один з найважливіших складових цілісної системи національної безпеки як комплексу захисту національних інтересів, так й вирішальною умовою дотримання і реалізації національних інтересів.
		О. Користін [22]	забезпечення здатності до виживання країни у випадку стихійних і екологічних лих або за умов національних і світових економічних катастроф.
2	Стабільності та стійкості	В. Тамбовцев [23]	сукупність властивостей стану її виробничої підсистеми, яка забезпечує можливість досягнення цілей всієї системи
		В. І. Муляган [24]	загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний та стабільний розвиток економіки держави, що містить механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам.
		О.М. Бандурка, В.С. Духов, Я. Петрова, І.М. Черняков [25]	здатність її економічної системи протистояти негативному впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників для досягнення макроекономічних цілей розвитку на рівні постіндустріальних держав.

№	Підхід	Автор	Визначення
3	Економічної незалежності	Г. Дарнопих [26]	якісна характеристика економічної системи, що відображає здатність підтримувати послідовну реалізацію національно-державних інтересів, стійку дієздатність господарчих суб'єктів, адекватні умови життєдіяльності людини.
		Л. Абалкіна [27]	сукупність умов та факторів, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення та самовдосконалення.
		Б. Губський [28]	здатність економіки країни зосередити або, принаймні, швидко поновлювати критичний рівень суспільного відтворення в умовах зменшення поставок ресурсів, товарів, послуг, технологій або в умовах кризових ситуацій внутрішнього характеру.
		А. Городецький [29]	наційна і забезпечена всіма необхідними засобами держави захищеність національно-державних інтересів у сфері економіки від внутрішніх і зовнішніх збитків.
4	Економічний стан	М. М. Миколайчук [30]	систему економічних відносин, яка ґрунтується на механізмі узгодження економічних інтересів суб'єктів господарської діяльності, який дає можливість вирішувати економічні конфлікти з найменшими втратами та забезпечує незалежність, стійкість, розвиток, адаптаційність та інерційність національної економіки у взаємодії із внутрішнім і зовнішнім середовищем.
		Є.В. Ромат [31]	спроможність національної економіки забезпечити свій вільний незалежний розвиток й утримати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за несприятливих умов і варіантів розвитку подій та здатність держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз.
		М. Ермошенко [32]	стан економічного механізму країни, який характеризується збалансованістю і стійкістю до негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, його здатністю забезпечувати на основі реалізації національних економічних інтересів сталий і ефективний розвиток вітчизняної економіки і соціальної сфери.
		А. Ревенко [33]	стан економічної системи, що характеризується стійкістю щодо впливу ендогенних (внутрішніх) та екзогенних (зовнішніх) чинників, які створюють загрозу для суспільства.
		А. Степаненко та М. Герасимов [34]	стан економіки, що забезпечує її зовнішню незалежність і внутрішню стабільність.
		Є.А. Олейников [35]	стан найбільш ефективного використання ресурсів для подолання загроз і забезпечення стабільного функціонування сьогодні і в майбутньому.
		А.В. Кірієнко [36]	стан оптимального рівня використання економічного потенціалу, за якого реальні та/або можливі збитки виявляються нижчим за встановлені межі.

№	Підхід	Автор	Визначення
5	Захисний	В. Шлемко та І. Білько [37]	стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави.
		В. Сенчагов [38]	стан економіки та інститутів влади, за яким забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціально направлений розвиток країни загалом, достатній оборонний потенціал навіть за найбільш несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів.
		М. Вашекін [1]	стан, в якому народ може суверенно визначати шляхи та форми свого економічного розвитку.
		С.П. Дубецька [39]	стан економічних, політичних і правових умов, які забезпечують стійке виробництво максимальної кількості економічних ресурсів на душу населення найдешевшим способом.
		О. Власюк [40]	складна поліструктурна наука, яка за аналогією з безпекою екологічних, біологічних, технічних систем тощо є наукою про безпеку, тобто «життєздатність» соціально-економічних систем різних рівнів ієрархії (особа, домашнє господарство, галузь, регіон, сектор економіки, національна економіка, світове господарство).
5	Захисний	Е. В. Раздіна [41]	характеризує стан захищеності економічних інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, який заснований на незалежності, ефективності та конкурентоспроможності країни.
		В. С. Пономаренко [42]	система економічних відносин, як горизонтальних, так і вертикальних, між державою, регіонами, фірмами та окремими індивідами з приводу досягнення такого рівня економічного розвитку, при якому забезпечується ефективне задоволення потреб і гарантований захист інтересів всіх суб'єктів економіки, навіть при несприятливих умовах розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів.

Джерело: систематизовано автором

Додаток Б

Результати узагальнення існуючих підходів до визначення терміну «державне управління»

№	Підхід	Автор	Визначення
1	Система органів державної влади	В. К. Колпаков [73]	сукупність усіх видів діяльності усіх органів держави, тобто означає фактично всі форми реалізації державної влади в цілому.
		В. Ташій [74]	сукупність видів діяльності державних органів, між якими певним чином розподілені різні види діяльності держави.
		О. І. Остапенко [75]	систему органів державної влади та місцевого самоврядування, просякнуту єдиними, законодавчо закріпленими принципами (загальними, що належать до механізму держави в цілому і частковими, дія яких поширюється лише на окремі ланки державного механізму, певні органи або групи органів), засновану на розподілі влади і наявності необхідних матеріальних придатків, системі, яка виконує завдання і функції держави або забезпечує їх виконання.
		Л. С. Шевченко [76]	діяльність державних органів виконавчої влади, яка полягає в організації виконання законів і нормативно-правових актів, здійсненні розпорядження ресурсами загальнодержавної власності, з метою комплексного соціально-економічного розвитку, а також забезпечення реалізації державної політики у відповідних сферах життя.
		Д. Н. Бахрах [77]	спосіб реалізації державної влади розпорядчо-дозвільних функцій, спрямованих на виконання законів, інших нормативно-правових актів та політичних рішень
		В. М. Соловйов [78]	діяльність органів усіх гілок державної влади та органів місцевого самоврядування щодо реалізації ними делегованих державою повноважень з метою вдосконалення суспільної системи відповідно до публічних інтересів.
2	Система самостійного виду діяльності	В. Е. Чиркин [79]	самостійний вид державної діяльності, який носить підзаконний, виконавчо-розпорядчий характер, органів (посадових осіб) щодо практичної реалізації функцій і завдань держави в процесі регулювання економічної, соціально-культурної та адміністративно-політичної сфер.
		В. Авер'янов [80]	особливий та самостійний різновид діяльності держави, що здійснює окрема система спеціальних державних органів – органів виконавчої влади
		Е.М. Коротков [81]	самостійний вид державної діяльності слід розуміти як систему елементів державної влади, яка носить виконавчо-розпорядчий характер та виконує функції та завдання держави у процесі регулювання економічного, соціально-культурного та адміністративно-політичною сферами.

№	Підхід	Автор	Визначення
3	Система управлінської діяльності	В. М. Столбовий [82]	частина управлінської діяльності держави, котру здійснюють на основі закону чи іншого правового акта органи виконавчої влади притаманними їм методами для виконання завдань державного управління.
		Л. В. Коваль [83]	управлінням державними справами, яке здійснюється всіма органами держави і у всіх гілках влади.
		Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні Указ Президента України; Концепція від 22.07.1998 № 810/98 [84]	вид діяльності держави, що полягає у здійсненні нею управлінського, тобто організуючого впливу на ті сфери і галузі суспільного життя, які вимагають певного втручання держави шляхом використання повноважень виконавчої влади.
		М. Васильєва [85]	вид діяльності держави, здійснення управлінського організуючого впливу шляхом використання повноважень виконавчої влади через організацію виконання законів, здійснення управлінських функцій з метою комплексного соціально-економічного та культурного розвитку держави, її окремих територій, а також забезпечення реалізації державної політики у відповідних сферах суспільного життя, створення умов для реалізації громадянами їх прав і свобод.
4	Система заходів	В. Малиновський [63]	сукупність засобів організації управлінських процесів та способів впливу на розвиток керованих об'єктів із використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію цілей державного управління
		О. М. Якуба [86]	владна організуюча діяльність виконавчо-розпорядчих органів державного управління.
		В. В. Богунський [87]	форма і основний різновид соціального управління, соціально-політична функція держави, зумовлена об'єктивними потребами забезпечення цілісності суспільства, його функціонування і поступального розвитку.
		О. В. Федорчак [88]	пошук найкращого способу використання ресурсів задля досягнення пріоритетних цілей державної політики.
		А. В. Макаренко [89]	сукупність засобів організації управлінських процесів та способів впливу на розвиток керованих об'єктів із використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію цілей державного управління.

№	Підхід	Автор	Визначення
5	Система впливу	Ю. Ковбасюк, К. Ващенко та Ю. Сурмін [90]	практичні заходи, засоби, важелі, стимули, заходи, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей.
		О. І. Харитонова [91]	демократична державна організація управлінського впливу на суспільні процеси, яка повинна повною мірою відображати взаємодію різних елементів управління, що мають ознаки взаємозалежностей та причинно-наслідкових зв'язків.
		Е. О. Шевченко [92]	специфічний предмет, за змістом і засобами забезпечення цілісний управлінський вплив держави, в якому можна не лише виділяти й описувати функції державного управління, а й аналізувати розподіл кожної з них «по вертикалі» і «по горизонталі», тобто функціональну структуру державного управління.
		Г. Атаманчук [93]	практичний, організуючий і регулюючий вплив держави (через систему своїх структур) на суспільну і приватну життєдіяльність людей з метою її упорядкування, збереження або перетворення, що спирається на її владну силу.
		В. Бакуменко, В. Князєв [94]	специфічна діяльність держави, що дістає вияв у функціонуванні її органів, які безперервно, планомірно, владно і в рамках правових установлень, впливають на суспільну систему з метою її вдосконалення відповідно до державних інтересів.
		М. Вебер [95]	інтегральний системний механізм, підсистемами і елементами якого виступають політичні програмні орієнтири і пріоритети, нормативне регулювання, процедури, фінансовані державою або органами місцевого самоврядування централізовані, і децентралізовані організаційно-управлінські структури та їх персонал, що відповідають за адміністрування діяльності у певній галузі суспільних відносин на національному, субнаціональному та місцевому рівнях

Джерело: систематизовано автором

Додаток В

Методика оцінки основних складових економічної безпеки

Складова економічної безпеки	Порогове значення
Демографічна безпека	
Коефіцієнт природного приросту, на 1 тис. осіб наявного населення	Не менше 1
Коефіцієнт старіння, %	Не більше 18
Загальний коефіцієнт міграційного приросту на 10 тис. осіб	Не більше 1
Енергетична безпека	
Частка власних джерел у балансі паливно-енергетичних ресурсів держави, %	Не менше 50
Рівень імпоротної залежності за домінуючим ресурсом у загальному постачанні первинної енергії, %	Не більше 30
Частка імпорту палива з однієї країни (компанії) у загальному обсязі його імпорту	Не більше 30
Зовнішньоекономічна безпека	
Коефіцієнт відкритості економіки	Не більше 80
Коефіцієнт покриття імпорту експортом, разів	Не менше 1
Питома вага провідної країни в загальному обсязі зовнішньої торгівлі (ЄС-28, Росія)	Не більше 25
Рівень експорту, %	Не більше 50
Рівень імпорту, %	Не більше 50
Інвестиційно-інноваційна безпека	
Рівень фінансування інвестиційної діяльності	Тенденція до зростання
Частка іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій, %	Від 20 до 30
Обсяг інвестицій в основний капітал до ВВП, %	Не менше 25
Макроекономічна безпека	
Відношення обсягу ВВП на одну особу в Україні до середнього значення в країнах ЄС-28, %	Не менше 75
Рівень безробіття (за методологією Міжнародної організації праці), %	Не більше 10
Рівень “тінізації економіки”, % ВВП	Не більше 20
Схильність населення до заощаджень, %	Не менше 20-30
Індекс споживчих цін, %	Не більше 102
Темп приросту ВВП, %	Не менше 100
Зайнятість населення у неформальному секторі, %	Не більше 30
Обсяг ВВП на душу населення, %	Не менше 50 (від рівня розвинутих країн)
Продовольча безпека	
Величина прожиткового мінімуму в частині набору продуктів харчування	Не менше законодавчо встановленого рівня

Складова економічної безпеки	Порогове значення
Соціальна безпека	
Співвідношення загальних доходів 10% найбільш і найменш забезпеченого населення, разів (децильний коефіцієнт)	Не більше 8
Обсяг видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я, %	Не менше 4
Обсяг видатків бюджету на освіту, %	Не менше 8,3
Відношення СЗП до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу, разів	Не менше 3
Відношення СЗП по всіх галузях економіки до СЗП країн ЄС-28, разів	Не менше 50

Додаток Г

Основні та потенційні загрози на всіх рівнях національної безпеки України

Загрози	Характеристика загроз в національній безпеці
У зовнішньополітичній сфері:	посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність, територіальні претензії з боку інших держав; спроби втручання у внутрішні справи України з боку інших держав; воєнно-політична нестабільність, регіональні та локальні війни (конфлікти) в різних регіонах світу, насамперед поблизу кордонів України.
У сфері державної безпеки:	розвідувально-підривна діяльність іноземних спеціальних служб; загроза посягань з боку окремих груп та осіб на державний суверенітет, територіальну цілісність, економічний, науково-технічний і оборонний потенціал України, права і свободи громадян; поширення корупції в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики, організованої злочинної діяльності; злочинна діяльність проти миру і безпеки людства, насамперед поширення міжнародного тероризму; загроза використання з терористичною метою ядерних та інших об'єктів на території України; можливість незаконного ввезення в країну зброї, боєприпасів, вибухових речовин і засобів масового ураження, радіоактивних і наркотичних засобів; спроби створення і функціонування незаконних воєнізованих збройних формувань та намагання використати в інтересах певних сил діяльність військових формувань і правоохоронних органів держави; прояви сепаратизму, намагання автономізації за етнічною ознакою окремих регіонів України.
У воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону України:	поширення зброї масового ураження і засобів її доставки; недостатня ефективність існуючих структур і механізмів забезпечення міжнародної безпеки та глобальної стабільності; нелегальна міграція; можливість втягування України в регіональні збройні конфлікти чи у протистояння з іншими державами; повільність у здійсненні та недостатнє фінансове забезпечення програм реформування Воєнної організації та оборонно-промислового комплексу України; накопичення великої кількості застарілої та не потрібної для Збройних Сил України військової техніки, озброєння, вибухових речовин; незавершеність договірно-правового оформлення і недостатнє облаштування державного кордону України; незадовільний рівень соціального захисту військовослужбовців, громадян, звільнених з військової служби, та членів їхніх сімей; зростання небезпеки для життя і здоров'я цивільного населення, насамперед дітей, внаслідок воєнних дій чи збройних конфліктів.
У внутрішньополітичній сфері:	порушення з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування Конституції і законів України, прав і свобод людини і громадянина, в тому числі при проведенні виборчих

Загрози	Характеристика загроз в національній безпеці
	<p>кампаній, недостатня ефективність контролю за дотриманням вимог Конституції і виконання законів України; можливість виникнення конфліктів у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, радикалізації та проявів екстремізму в діяльності деяких об'єднань національних меншин та релігійних громад; загроза проявів сепаратизму в окремих регіонах України; структурна та функціональна незбалансованість політичної системи суспільства, нездатність окремих її ланок до оперативного реагування на загрози національній безпеці.</p>
В економічній сфері:	<p>істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку; ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки; нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, в тому числі фінансової (фіскальної) політики держави; відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам; зростання кредитних ризиків; критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромислового комплексу, системах життєзабезпечення; недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці; критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку; нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером та низькою питомою вагою продукції з високою часткою доданої вартості; велика торгова залежність держави, критичні обсяги державних зовнішнього і внутрішнього боргів; небезпечно для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки; неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що ускладнює створення конкурентного середовища в економіці; критичний стан з продовольчим забезпеченням населення; неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, що створює загрозу енергетичній безпеці держави; «тінізація» національної економіки.</p>
У соціальній та гуманітарній сферах:	<p>невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам; неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення; криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення і, як наслідок, небезпечно погіршення стану здоров'я населення; поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб; неефективність державної політики щодо підтримки сім'ї та забезпечення, дотримання і захисту прав дитини, і як наслідок, збільшення кількості сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих</p>

Загрози	Характеристика загроз в національній безпеці
	обставинах, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які залишилися без батьківського піклування.
У науково-технологічній сфері:	наростаюче науково-технологічне відставання України від розвинутих країн; неефективність державної інноваційної політики, механізмів стимулювання інноваційної діяльності; низька конкурентоспроможність продукції; нерозвиненість внутрішнього ринку високотехнологічної продукції та відсутність його ефективного захисту від іноземної технічної і технологічної експансії; зниження внутрішнього попиту на підготовку науково-технічних кадрів для наукових, конструкторських, технологічних установ та високотехнологічних підприємств, незадовільний рівень оплати науково-технічної праці, падіння її престижу, недосконалість механізмів захисту прав інтелектуальної власності.
У сфері цивільного захисту:	невідповідність сучасним викликам стану єдиної державної системи цивільного захисту, сил цивільного захисту, їх технічного оснащення; значне антропогенне і техногенне перевантаження території України, зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру; погіршення технічного стану гідротехнічних споруд каскаду водосховищ на річці Дніпро; невідпідтримання в належному технічному стані ядерних об'єктів на території України; небезпека техногенного, у тому числі ядерного та біологічного, тероризму.
В екологічній сфері:	нерациональне, виснажливе використання мінерально-сировинних природних ресурсів як невідновлюваних, так і відновлюваних; неподоланність негативних соціально-екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи; погіршення екологічного стану водних басейнів, загострення проблеми транскордонних забруднень та зниження якості води; неконтрольоване ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів і трансгенних рослин, збудників хвороб, небезпечних для людей, тварин, рослин і організмів, екологічно необґрунтоване використання генетично змінених рослин, організмів, речовин та похідних продуктів; неефективність заходів щодо подолання негативних наслідків військової та іншої екологічно небезпечної діяльності.
В інформаційній сфері:	прояви обмеження свободи слова та доступу до публічної інформації; поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії; комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм; розголошення інформації, яка становить державну таємницю, або іншої інформації з обмеженим доступом, спрямованої на задоволення потреб і забезпечення захисту національних інтересів суспільства і держави; намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації.

Джерело: складено автором на основі [3]

Додаток Д

(Штамп ВНЗ де проводилось опитування)

Анкета експерта з проблемних питань економічної безпеки

Правила роботи з анкетною. Із запропонованих варіантів відповідей виберіть один чи декілька, які на Вашу думку відповідають та обведіть його. За необхідності, в окремих питаннях, просимо Вас написати свої зауваження та доповнення.

1. Ваша стаття:
 - ☐ Ч
 - ☐ Ж
2. Ваш освітній та науковий статус:
 - ☐ доктор філософії
 - ☐ доктор наук
 - ☐ вища освіта без наукового ступеня
 - ☐ інше _____
3. З якою сферою пов'язана Вааша професійна діяльність:
 - ☐ Науково – дослідницька діяльність
 - ☐ Система вищої освіти
 - ☐ Діяльність інституту громадянського суспільства
 - ☐ Інше _____
4. Яке визначення найкраще відображає поняття економічної безпеки:
 - ☐ Безпека економічного розвитку країни
 - ☐ Комплекс заходів сталого розвитку країни
 - ☐ Стан гарантованості правової, економічної та соціальної захищеності
5. Визначте на Вашу думку, яка сфера національної безпеки найбільш негативно впливає на стан економічної безпеки держави:
 - ☐ Соціальна
 - ☐ Екологічна
 - ☐ Інформаційна
 - ☐ Зовнішньополітична
 - ☐ Воєнна сфера та сфера безпеки державного кордону
6. Визначте на Вашу думку, найбільш небезпечні на сучасному етапі економічні загрози національній безпеці держави:
 - ☐ Критичний стан із продовольчим забезпеченням населення
 - ☐ Виникнення конфліктів у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин
 - ☐ Поширення у ЗМІ культу насильства, жорстокості, порнографії
 - ☐ Зниження рівня виробництва та збільшення імпорту
 - ☐ Нелегальна міграція
 - ☐ Інше _____
7. Оцініть на Вашу думку, вагомість внутрішніх та зовнішніх загроз економічній безпеці:

- Небезпечно
 - Особливо небезпечно
 - Незначно небезпечно
 - Важко небезпечно
 - Загрози не впливають
8. Оцініть на Вашу думку, найбільш впливові зовнішні небезпеки, які впливають на економічну безпеку:
- Посягання на територіальну цілісність
 - Підвищення рівня енергетичної залежності країни
 - Орієнтація розвитку економіки і суспільства на європейські стандарти без врахування особливостей ментальності
 - Світові фінансові кризи
 - Інше _____
 - Немаю відповіді
 - Важко відповісти
9. Оцініть на Вашу думку, вплив основних внутрішніх загроз на економічну безпеку:
- Низький рівень економічного розвитку
 - Зростання безробіття
 - Зростання рівня недовіри у суспільстві до влади
 - Воєнні дії на Сході України та анексія Криму
 - Інше _____
 - Немаю відповіді
 - Важко відповісти
10. Як на Вашу думку, держава має забезпечувати економічну безпеку:
- Забезпечення високого рівня життя населення
 - Зростання цінності праці та працівника
 - Збільшення внутрішніх виробничих потужностей
 - Подолання бідності та безробіття
 - Інше _____
 - Важко відповісти

Дякуємо за витрачений час та надану інформацію!

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Людмила Миколаївна АКІМОВА

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО
УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ

МОНОГРАФІЯ

Друкується в авторській редакції

Підписано до друку 19.11.2018. Формат 60х84 1/16.
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 20,25. Тираж 300 прим.

ТОВ «Видавництво «Центр учбової літератури»
вул. Електриків, 23 м. Київ 04176

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4162 від 21.09.2011 р.